nicolae iorga

priveliști din țară

CÎNTAREA

ROMÂNIEI

Coperta: SERGIU DINCULESCU

Nicolae Iorga

PRIVELIȘTI DIN ȚARĂ

Cuvînt înainte de ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Ediție îngrijită, note, glosar, indice și tabel biobibliografic de VICTORIA NEDEL

Editura pentru turism, 1974

CUVÎNT ÎNAINTE

Cînd pasiunea istoricului se înalță, ca o flacără, dincolo de cronici și hrisoave, depășind litera lor moartă și sensul limitat, ea se extinde la tot ce înseamnă alcătuire rațională și acoperă cu noime și simboluri tot ce cade în cuprinzătoarea-i rază. Ochiul însuflețit de această pasiune privește și integrează necontenit întregul într-o viziune limpede a devenirii unui destin istoric, dincolo de scăderile ori creșterile trecătoare. O traiectorie sigură se dezvăluie clarvăzătorului aceluia, ca o răsplată a unei trude fără sfîrșit, depuse în slujba poporului său, desfășurîndu-se dinspre trecut înspre viitor. Și pe drumul mare al istoriei toate elementele se subordonează viziunii, concepției generale.

La Nicolae Iorga pasiunea istorică arde, luminînd cu vîlvătaia ei o întreagă operă de o prodigioasă întindere și diversitate. Că vorbește despre literatură, despre politică, despre relații internaționale ori despre oameni pur și simplu sau că relatează amintiri, cărturarul transformă totul în istorie. Explicațiile cauzale dintre fenomene cresc, legăturile se fac fără întrerupere între dimensiunile timpului și lucrurile lumii, se întrețes în uimitoare interacțiuni, nebănuite pentru ochiul profanului.

Iar în istoric întrevedem, într-o rară și dăruită sinteză, pe geograf, pe etnograf și antropolog, pe folclorist și pe scriitor. Ca la cei mai mari istoriografi români, de la cronicari la Cantemir, la Bălcescu, la Hașdeu și Odobescu, la Pîrvan etc., și la Iorga, scriitorul se simte cu putere în orice pagină. Răsună și la el un timbru particular, al stilului său atît de personal în care oralitatea izbucnește prin tăcerile literei scrise, ca o dorință arzătoare de convingere a cititoru-

lui indiferent. Romantic și subiectiv, acest stil se desfășoară în enorme, nenumărate răsfirări, ca tot atîtea ape ale unui suflet tumultuos în care impresiile prea multe, prea vii, prea rapide, primite de la lumea dinafară, se îngrămădesc și apoi, din prea plin, se revarsă. Lectura lui Iorga e grea fiindcă e încărcată de prea multe sensuri, de prea multe solicitări ale intelectului și afectului nostru. Acest scriitor român din familia romantică a „messianicilor" pașoptiști prelungită în sec. XX te smulge și te poartă cu pasiunea lui pioasă față de istoria națională chiar atunci cînd nu se ocupă de istorie. Așa de pildă nu ne pot lăsa reci nici paginile sale de drumeție românească, cu totul ieșite din comun în ceea ce privește și tonul și mijloacele generale ale evocării și tendința neascunsă a acestor rînduri scrise mai mult din intenția de a instrui cu privire la locurile notabile ale țării decît dintr-o gratuită dorință de descripție. Fără îndoială vom găsi destule pagini descriptive în memoralistica de călătorie a lui Iorga, dar de un soi destul de aparte.

Mai întîi ne izbește prezența nelipsită a drumului, ca imaginea permanent șerpuitoare de pe o hartă mărită. E preocuparea deschiderii, a modului de acces spre locurile ascunse care trebuie descoperite ori redescoperite în această paideia *pe care savantul o întreprinde spre folosul tuturor. De pe drumul care pătrunde pretutindeni, se vede desfășurîndu-se tot, începînd cu panoramele mai strîmte ori mai vaste ale peisajului. O viziune de geograf înfățișează un relief parcă nou și proaspăt ca după creație, prin Muscel: „Nu sînt dealuri de lut ca aiurea, ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. Nu se văd risipituri, crestături, ruine, alunecări, ca în acele părți, ci pretutindeni ușoară clisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a șoselei. Nu poți deosebi deal și vale, șiruri limpezi de înălțimi; toată întinderea e necontenit boțită, coșcovită, în cocoașe mari care au nume și sînt numai cîteva și în cucuie mici care sînt fără număr, care răsar la tot pasul și n-au nici un nume, firește. De cele mai multe ori sînt numai umflături rotunde, dar pe alocurea vezi și dungi, drepte ori strîmbe, muchii ascuțite ca o spinare de vită; indeobște însă, pare că-ți stă înainte o mare închegată de toanele frămîntate ale clocotului."*

Alteori fiorul romantic prevalează în înfățișarea peisajului la căderea nopții, în întuneric și singurătate: „Se face

seară în singurătate. Soarele a scăpătat după nori vineţi. Încă o dată, toate se aprind de o trecătoare lumină roşietică, de o fantastică tristeţe. Apoi din cerul rece întunericul cade ca o ploaie de cenuşă...". După pămînt, apă şi pădure, atenţia drumeţului e atrasă de oameni, priviţi fizionomic, somatic, cu costumele şi obiceiurile lor, ca de un antropolog şi un etnograf priceput. Cu ei naşte ideea continuităţii. Pe ei îi vede istoricul drept urmaşii celor care au dat lupte şi au suferit în aventura dramatică a fiecărui colţ de ţară. Iar starea lor e cîntărită cu un ochi priceput în evaluarea vieţii şi standardurilor economice. Un sat mizer e de-ajuns să-l umple de mînie pe patriotul care vede urmele unei politici de indiferenţă faţă de popor. Tot aşa un sat care arată mai închegat îi reaprinde nădejdile de mai bine. Dar ochii lui Iorga zăbovesc mai cu seamă pe monumentele locurilor parcurse, pe care le reface cu o mare ştiinţă, în toate detaliile vechimii lor. Ele prind deodată viaţă, larmă şi vuiet se aude prin curţi domneşti, mănăstirile îşi dezvăluie podoabele vechi şi ctitorii coboară din frescele colorate. În locurile cele mai cunoscute fulgeră amintirile luptelor, ca la Posada unde un nestăvilit imn de slavă este închinat ceasurilor de mărire: „Mărire ţie, Posadă, cu adîncurile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm pînă astăzi viaţa frumoasă, albă, bună, care înfloreşte de-a lungul veacurilor pe munţii şi cîmpiile noastre...".

Şi ceea ce se pune mereu în valoare sînt trăsăturile acelea ale specificităţii noastre etice şi filozofice. Casele sînt cuviincioase, modeste, ca şi lăcaşurile cele vechi de închinăciune, exprimînd clasica noastră măsură. Totul merge pe această umanistică înţelegere a cumpătării cristalizate în proporţii echilibrate. Adesea o imagine folclorică, de basm ori legendă, adînceşte textul, ca soborul de uriaşi *ori* meşterul uriaş, *personificări care extind, într-un chip foarte românesc, istoria înspre mit şi ficţiune.*

Pe lîngă personificări frecvente, cîte o imagine barocă se răsuceşte în context, dîndu-i o mişcare specială ca „sulul de albă lumină rece".

Textul, destul de apropiat de acela al evocării istorice în general, se bucură de aceeaşi limbă neaoşă şi spornică a lui Iorga, uşor arhaizantă şi binevenit arhaizantă, ca un uşor parfum de busuioc şi sulcină.

De fapt, reînviind locuri și oameni, scoțîndu-le din uitare, din neguri, istoricul le curăță de „lepra ucigașă a părăsirii“, așa cum spunea cu toată tăria inimii sale atît de îndrăgostite de trecut. Și ce dorea pentru generațiile tinere ale vremii sale este ceea ce dorim noi înșine pentru cele ce ne vor urma și anume reînvățarea indispensabilă a valorii amintirilor colective care fac sudura spirituală a unui popor și-i dau puterea de a înfrunta viitorul și a-l supune.

Regăsind multe dintre gîndurile noastre în aceste pagini, adeseori admirabile, nu facem decît să legăm verigă de verigă aspirațiile noastre, înaintași și urmași în lucrarea noastră comună îndreptată înspre edificarea viitoare.

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

N. Iorga și-a propus prin notele sale de drumeție „să îndemne la călătorii în România pe mulți dintre aceia cari cred că numai frumusețile străinătății sînt vrednice de văzut."

În dorința de a strînge într-un volum cele mai semnificative pagini din bogata moștenire literară lăsată în această direcție de marele scriitor, am alcătuit prezenta ediție, în care nu s-au putut, binecînțeles, reproduce decît fragmente sau capitole din următoarele cărți: **Sate și mănăstiri din România**, ed. a II-a, 1916; **Drumuri și orașe din România** ed. a II-a, 1915; **Neamul românesc în Bucovina**, 1905; **Neamul Românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906**, ed. a II-a, 1939 și **Istoria Bucureștilor**, 1939.

Călătorind prin toate meleagurile patriei, pe toate drumurile, cu birja, trenul sau pe jos, pelerinul Iorga, autorul unor texte pe care Pompiliu Constantinescu le socotește „cărți de căpătîi ale turismului nostru poetic", adună rezultatele observațiilor, gîndurilor și sentimentelor sale într-o literatură ce realizează rara armonie dintre calitate și cantitate. Ideea unei monografii a pămîntului românesc prinde contur și — spre sfîrșitul vieții — chiar ființă.

Imaginea de ansamblu este deci o idee — Iorga. Pornind de la intenția de a antologiza, din miile de pagini de călătorie, un volum care să servească această orientare, am urmărit să îmbrățișăm mai toate zonele țării. Volumul se vrea o călătorie prin TOATĂ ȚARA. Nu lipsesc Dobrogea, Banatul sau Oltenia, Bărăganul sau Ardealul, Moldova sau Maramureșul.

Poate am scăpat unele pagini frumoase, poate s-au pierdut unele fragmente de valoare — dar nu s-a trădat ideea lui Iorga, al cărui spirit de sinteză a vizat nu o dată întregul.

Spațiul acordat cărții nu ne-a îngăduit să facem decît un „itinerar" selectiv al drumurilor străbătute de marele cărturar, itinerar care, orientîndu-se mai ales spre acele fragmente în care vibrația artistică în descrierea peisajistică este mai evidentă, să compună la sfîrșitul lecturii, o imagine de ansamblu a meleagurilor românești în perioada dinaintea primului război mondial și pînă în pragul celui de al doilea.

În „drumeția" noastră literară — desfășurată pe cărările străbătute de autor — am plecat din Capitală și împrejurimile sale, am urmat

apoi calea spre vest, străbătînd cîteva orașe și așezări din Oltenia și Muntenia, apoi, după o întoarcere și un popas la Ploiești, ne-am continuat drumul spre est, în ținuturile Buzăului și Focșanilor, ca făcînd cunoștință cu Țara Vrancei să ne continuăm călătoria pe Valea Siretului în sus, spre Suceava și Putna, de unde, coborînd pe la Iași, Vaslui, Huși să ajungem la Galați. „Îmbarcîndu-ne" cu N. Iorga pe vas, am străbătut Dunărea, din deltă pînă la Porțile de Fier. Apucînd drumul vestitei Văi a Prahovei am intrat de la Brașov în ținuturile transilvănene pe care le-am cutreierat pînă în nord — Maramureș și coborînd de la Oradea, prin vest, am făcut un ultim popas pe meleagurile bănățene. Am încercat astfel să realizăm intenția selecției de față și anume: alcătuirea unei „hărți turistice a României" avîndu-l călăuză pe neobositul nostru drumeț.

În limitele unui singur volum, am adunat, așadar, fragmente care devin, prin totalitatea lor, o geografie spirituală, istorică și cultural-artistică a țării.

Rostul acestuia este multiplu. Dincolo de valoarea în sine a fragmentelor în parte și a întregului în ansamblul lui — antologia vrea să fie și o dublă invitație: invitație la lectura paginilor lui Iorga și la drumeție.

Acel „turism poetic" găsește în Iorga un seducător observator și interpret. Textele lui nu sînt doar ghiduri, șiruri de itinerarii, ci profesiune de credință, o anume atitudine. Iorga este un model de călător. Nimic nu-i scapă. Regăsim locuri pe care unii dintre noi le-am străbătut, dar avem continuu revelația ineditului în fața forței de pătrundere a marelui călător.

Anii care s-au scurs de la apariția volumelor din care s-a făcut selecția, au adus schimbări, uneori fundamentale, atît în înfățișarea unor locuri, cît și în destinele oamenilor. Dacă am aminti doar spectaculoasa transformare a satului Onești de altădată în municipiul Gh. Gheorghiu-Dej de azi, important centru petrochimic, impresionanta construcție a hidrocentralei de pe Dunăre de la Porțile de Fier, sau cascada de lumină de pe firul Bistriței, de la Bicaz la Bacău, și ar fi deajuns, într-atît sînt ele de semnificative pentru impetuoasa dezvoltare a României în ultimii treizeci de ani.

Notele de subsol au fost întocmite tocmai cu scopul de a evidenția astfel de lucruri, de a actualiza unele denumiri, de toponimie în special, de a aduce completările cuvenite la starea actuală a așezărilor vizitate de autor, sau de a consemna unele note făcute chiar de autor (pe care le-am marcat de altfel cu semnele **n.a.**). Unele explicații în text sau sub formă de notă la subsol ale editorului au fost adnotate cu semnele **n.n.**

Am corectat tacit unele erori tipografice și am păstrat unele forme proprii de limbă ale scriitorului, precum și regionalisme, arhaisme, care dau culoare textului: **nouă** pentru forma la plural **al** adjectivului nou, **cari** pentru forma de plural a relativului care, **cară** pentru pluralul substantivului car, **li, ni, aice, adecă, băltace, blăstăm, cetesc, cîrciume, cîne, coloare, coperămînt, cellalt, dăunăzi, dedesupt, ferești, ferestruică, frumuseță, hărțăgos, heleșteu, hrăpită, magherniți, margene, mântăli, mîne, mînile, micșura, mulțămesc, năcaz, nemeresc, nicăiri, osebit, păhar, păreche, părete, peteci, pîne, primblare, popu-**

șoi, răpăreț, răpede, răzima, sama, sara, sălbatec, sămăna, sfărmate, stecleşte, streșină, stîns, strădiță, stîmpăra, stuh, silinți, supțiri, șerpe, șese, șchele, șindilă, șirloaie, șuviți, șepte, tatar, țernă, vespe, văpsea, vremile, vrîstă, zugruma etc. și dublete de genul : **adaus** și **adaos, acoperiș** și **coperiș, înconjură** și **încunjură, marmură** și **marmoră, rotunzi** și **rătunzi, roșiatec** și **roșiatic, smalt** și **smalț, supt** și **subt** ș.a.

Eliminînd grafia epocii am transcris atît denumirile localităților, cît și unele cuvinte, în raport cu normele ortografiei actuale : aer nu aier, pînă nu pănă, sînt nu sunt, țăran nu țeran, țară nu țeară, înalță nu înnălța, război nu războiu, grîne nu grîie, străzi nu strade, trotuare nu trotoare, hotel nu otel, pavaj nu pavagiu, ieftin nu ieften, roți nu roate, vechi nu vechiu, vizitatori nu visitatori etc.

În vederea unei mai ușoare orientări și pentru a fixa cîteva date mai importante din activitatea lui N. Iorga am socotit necesar să adăugăm volumului un tabel biobibliografic, un glosar pentru regionalisme și arhaisme și un indice de localități.

TABEL BIOBIBLIOGRAFIC

1871— Se naşte la Botoşani, la 5 iunie, Nicolae Iorga.
1876— La numai 5 ani, rămîne orfan de tată, copilăria fiindu-i umbrită de această tristă pierdere şi de nenumărate greutăţi materiale.
1878— Este înscris în clasa I a Şcolii primare din oraşul natal.
1886— Termină primele 5 clase de liceu în Botoşani, fiind întotdeauna premiant, şi se înscrie în clasa a VI-a la „Liceul Naţional" din Iaşi.
1888— După terminarea liceului şi susţinerea bacalaureatului se înscrie la Facultatea de litere de la Universitatea din Iaşi, obţinînd licenţa după numai un singur an de studii.
1890— Desfăşoară o bogată activitate publicistică, scriind articole şi poezii în revistele socialiste din Iaşi. După ce se căsătoreşte (aprilie) primeşte o bursă, şi pleacă în Italia pentru două luni. În toamnă (octombrie) părăseşte ţara pentru patru ani, plecînd, tot cu ajutorul unei burse în Franţa şi Germania.
1893— Apare prima carte intitulată „Schiţe din literatura română" vol. I.
1894— Înapoiat în ţară, se stabileşte la Bucureşti, devenind profesor de istorie universală, la Universitate.
1895— Întreprinde călătorii, în timpul vacanţelor, în Europa, pentru a cerceta arhivele ţărilor respective în legătură cu mărturii ale trecutului neamului românesc. Apare volumul **„Amintiri din Italia"**.
1897— Este ales membru corespondent al Academiei Române.
1899— I se editează cartea **„Călători, ambasadori şi misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre"**.
1901— În bogata colecţie de lucrări istorice realizate pînă la această dată se include şi o carte în care vibrează deopotrivă omul de ştiinţă şi patriotul: **„Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc"**.
1902— Ca urmare a unei călătorii şi descoperirii unor documente istorice deosebite, N. Iorga publică lucrarea **„Sate şi preoţi din Ardeal"**.
1903— Este anul în care pe lîngă activitatea publicistică, N. Iorga străbate ţara de la un capăt la altul pentru a afla mărturiile

prețioase ale trecutului, pentru a cunoaște oamenii și obiceiurile lor.

1904— Primul rezultat al călătoriilor întreprinse este volumul **„Drumuri și orașe din România"**, în prefața căruia mărturisea: „Erau atîtea lucruri frumoase și noi pe care le întîlnisem încît n-am crezut că am dreptul să le țin pentru mine". Cartea va deschide ciclul notelor de călătorie prin care N. Iorga rămîne în literatura română ca unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai genului. N. Iorga se impune în acest an și cu alte două volume prestigioase: **„Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc"** și **„Pe drumuri depărtate"**.

1905— Apar cărțile: **„Istoria Românilor în chipuri și icoane"** (1905—1906) **„Oameni și fapte din trecutul românesc"**. O altă sinteză strălucită a impresiilor din călătoriile sale prin țară este și cartea nou apărută: **„Sate și mănăstiri din România"**. Constatînd că în România acelor vremuri erau „mulți din acei cari cred că numai frumusețile străinătății sînt vrednice de văzut", el oferă cititorilor acest al doilea volum de drumeție, în prefața căruia nota cu satisfacție: „... m-am întors cu această carte și cu un sentiment mai puternic despre însușirile alese ale țării și poporului nostru". O altă carte, rod al călătoriilor prin țară, care apare în acest an este, **„Neamul românesc în Bucovina"**.

1906— O amplă descriere a vieții românești de pe meleagurile transilvănene este oferită cititorilor în cele două volume din **„Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906"**. N. Iorga înființează și editează la Vălenii de Munte ziarul „Neamul românesc" (1906—1940), prin care își va exprima punctul de vedere asupra principalelor probleme sociale, politice sau de ordin literar-științific.

1907— Situîndu-se printre simpatizanții marii răscoale țărănești, publică articolul **„Dumnezeu să-l ierte"**, în care înfierează cruzimea cu care guvernanții au înăbușit răscoala. Este ales deputat în Parlament.

Se tipărește în Anglia **„The Byzantin Empire"**, lucrare care îl situează pe N. Iorga printre cei mai vestiți bizantinologi.

Este ales președinte al societății „Liga pentru unitatea culturală a românilor".

1908— Începe să apară lucrarea (în cinci volume) **„Istoria Imperiului Otoman"**, carte de mare valoare științifică. La Vălenii de Munte înființează o universitate populară, care își va ține cursurile în fiecare vară cu participarea și a unor personalități de peste hotare.

1911— Este ales membru activ al Academiei Române, rostind un discurs din care reiese concepția sa privind studiul istoriei și rolul istoriei în viața socială.

Își continuă bogata activitate de cercetare și editare a lucrărilor de istorie și critică literară, printre care amintim cartea **„Oameni cari au fost"**.

1913— An cu un fructuos bilanţ de lucrări ştiinţifice (peste 40 de cărţi tipărite). Participă la Congresul internaţional de istorie de la Londra, comunicarea sa fiind primită cu mult interes. Apare la Vălenii de Munte volumul **„Note de drum“**.

1914— Împreună cu savanţii Vasile Pârvan şi George Murgoci, fundează Institutul de studii sud-est europene. În acelaşi an, editează **„Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“**. În ziarul său „Neamul românesc“ se ridică cu tărie împotriva războiului imperialist, chemînd popoarele la apărarea păcii.

1915— Consecvent idealului privind unitatea neamului românesc editează cărţi pe această temă, între care remarcăm **„Istoria românilor din Transilvania şi Ungaria“** (vol. I şi vol. II în 1916).

1917— Constrîns din cauza războiului să se retragă la Iaşi, desfăşoară o activitate ştiinţifică mai restrînsă, punîndu-şi în schimb talentul de publicist în slujba apărării intereselor naţionale.

1919— Este ales deputat şi apoi numit preşedintele primei Adunări a Deputaţilor României Unite.

1920— Apare la Paris cartea de mare circulaţie în Europa intitulată: **„Histoire des Roumains et de leur civilisation“** (2 vol.).

1921— O bogată activitate de călătorii şi conferinţe (Franţa, Italia, Belgia) şi editorială. Dintre cărţile apărute se remarcă volumele dedicate lui Tudor Vladimirescu şi Mihail Kogălniceanu.

1922— Întreaga activitate ştiinţifică de pînă acum îl situează printre cei mai mari savanţi europeni, bucurîndu-se de aprecierile elogioase ale unor străluciţi oameni de ştiinţă. Datorită strădaniei sale, are loc deschiderea Şcolii române de la Paris. Printre alte lucrări apărute în acest an se remarcă **„Istoria românilor prin călători“ şi „La Roumanie pittoresque“ (Paris).**

1923— Un încărcat itinerar european (Franţa, Italia, Belgia, Cehoslovacia, ţările nordice) pentru conferinţe, congrese etc., încununat peste tot de o primire entuziastă. Puternica sa personalitate lasă o copleşitoare impresie.

1924— Sub preşedenţia lui N. Iorga are loc la Bucureşti primul Congres internaţional de studii bizantine, cu o ilustră participare.

1926— Apare primul volum din valoroasa lucrare **„Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité“** (4 volume, între anii 1926—1928), în care marele savant introduce în circuitul mondial istoria poporului român.

1927— Numeroase călătorii şi conferinţe peste hotare şi o tot atît de bogată recoltă editorială, din care remarcăm: **„Ţări scandinave: Suedia şi Norvegia — Note de drum şi conferinţe“** (Bucureşti, 1929).

1930— Trăieşte momentul solemn al conferirii titlului de „doctor honoris causa“ al Universităţii din Oxford, cu care ocazie i se aduce un vibrant elogiu. Apar la Bucureşti şi Vălenii de Munte, printre alte cărţi, şi volumele **„O mică ţară latină, Catalonia, Note de drum şi conferinţe“** şi **„Privelişti elveţiene“**.

1931— Continuă să editeze opere istorice, să țină conferințe și să
1935 întreprindă numeroase turnee în Europa, fiind, totodată, ales membru și „doctor honoris causa" al mai multor academii din străinătate.

Printre cărțile apărute în 1934—1935, de mare valoare științifică și literară se bucură: **„Istoria literaturii române contemporane"** (2 volume), **„O viață de om, așa cum a fost"** (3 volume), **„Byzance après Byzance"**.

La Vălenii de Munte vede lumina tiparului cartea **„Notes sur quelques monuments d'histoire et d'art en Roumanie"**.

1936— Apare primul volum (1936), din ciclul celor 10, al lucrării
1938 intitulate **„Istoria Românilor"**, carte pe care o socotea cea mai grea din cîte a scris în viața sa.

Mai pot fi menționate dintre alte volume apărute în acești ani cărțile cuprinzînd impresii de călătorii: **„Amintiri din Țara Oltului"** — conferință ținută la Făgăraș (Vălenii de Munte, 1936); **„Despre Olanda"** — 3 conferințe (București, 1936).

1939— Se tipărește la București volumul **„Istoria Bucureștilor"**, **„România cum era pînă la 1918"** — vol. I și apare cea de a doua ediție a cărții **„Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească"**, în prefața căreia se găsește, semnificativ pentru poziția sa, un vibrant apel adresat cititorilor: „Înțeleg această carte ca o întărire necesară a sufletelor într-un ceas de mare primejdie, care nu se combate cu teama și descurajarea".

1940— Sesizînd pericolul expansiunii Germaniei hitleriste, condamnă activitatea criminală a legionarilor și, denunțînd cu vehemență actele lor de violență prin ziarul său, prin cărțile apărute (**„Sfaturi pe întuneric"**), prin conferințele publice ținute etc., N. Iorga își atrage ura reprezentanților Gărzii de Fier, care nu se sfiesc să-l amenințe cu moartea.

Deznodămîntul tragic are loc în toamnă (27 noiembrie) cînd, ridicat cu forța de la masa de lucru din Sinaia, este torturat și apoi asasinat, trupul fiindu-i găsit ciuruit de gloanțe în pădurea satului Strejnic din apropierea orașului Ploiești.

Astfel a încetat să bată inima generoasă și caldă a marelui patriot, neobosit luptător pentru progresul și afirmarea neamului românesc.

CE AU FOST BUCUREŞTII ?

Trăim într-un oraş pe care nu-l înţelegem şi de aceea nu-l ştim îngriji, şi-l îndreptăm adesea pe linii de dezvoltare care ar fi trebuit să rămînă totdeauna străine, stricîndu-i astfel, prin adausurile şi prefacerile noastre de acum, acel caracter care, în ciuda multor lipsuri şi neglijenţe, îl făcea totuşi simpatic odinioară străinilor care ne vizitau. Greşeala noastră, în ce priveşte măsurile pe care le luăm astăzi faţă de dînsul, vine desigur şi din trista lipsă de gust care s-a întins aşa de repede în timpurile noastre, distrugînd una din marile însuşiri ale acestui popor, care are un instinctiv simţ de ceea ce se potriveşte, se cade şi se cuvine. Dar în această rătăcire, o parte însemnată o are necunoştinţa aproape totală a împrejurărilor în care s-a ivit această reşedinţă domnească, în concurenţă cu o alta mai veche (Tîrgovişte *n.n.*) şi care, înaintînd necontenit şi prin puterea împrejurărilor şi prin forţa sa proprie de vitalitate, a ajuns să se impună ca o capitală mică [...]

Odinioară un sat de păstori şi plugari, al moşului Bucur, de unde vine moşia lui şi coborîtorii lui, Bucureştii, localitatea nefiind decît moşia Bucureştilor, a oamenilor scoborîţi din acest moş care este Bucur. Aici Dîmboviţa este largă şi pe vremuri ea făcea pe amîndouă malurile sale ochiuri de ape, care puteau să oprească înaintarea repede a unui năvălitor.

Nu este o singură înălţime, ci pe malul de sud mai multe dealuri se înşiră, de la al Radului-Vodă pînă la al Spirii, al Mitropoliei şi la părţile ridicate de către Cotroceni. Rezistenţa

se putea face prin urmare din mai multe părţi, cum, în cursul timpului, lupte s-au şi dat pe aceste puncte mai înalte. [...] De jur-împrejur se întindea codrul, care păstra numele Vlăsiei de odinioară şi din care şi pînă astăzi au rămas pîlcuri care neapărat au trebuit să fie curăţate. Aceasta fără a mai pomeni de lacurile semănate în dreapta şi în stînga, care acestea însele formau ca o cingătoare defensivă pentru oraşul ce rămînea să se întemeieze şi pentru cetăţuile menite să-l apere.

Ceea ce a grăbit însă aşezarea Domniei la Bucureşti, măcar pentru o bucată de vreme, a fost tendinţa politicii lui Mircea I-iu, pe care noi îl numim cel Bătrîn, fără ca aceasta să trebuiască a ne face să credem într-o vîrstă tîrzie, sau într-o viaţă îndelungată a lui, căci şi „bătrîn", şi „mare" nu înseamnă altceva decît „cel vechi", „cel dintîi", de a se întinde către Dunăre... Pe cînd lucra de zor, trăgîndu-şi cheltuielile din blocurile de sare pe care le vindea dincolo de Dunăre, la întărirea Giurgiului, Mircea a simţit deci nevoia de a-şi avea un popas la mijlocul drumului, între regiunea de dealuri şi între fluviu, în acel loc atît de bine asigurat de mai multe puncte de vedere care a fost Bucureşti. [...]

Aceeaşi nevoie de politică dibaci nesigură, timp de mai mult de un sfert de veac, între turci, austrieci şi ruşi, a făcut pe Constantin Brîncoveanu să urmeze exemplul lui Matei (Basarab *n.n.*). Bucureştii îi sînt datori cu o mulţime de îmbogăţiri şi înfrumuseţări, dar el caută să învie acea Tîrgovişte care pe vremea lui îşi înmulţeşte bisericile, pentru că pe acolo, la un moment greu, era drumul, pe Valea Ialomiţei, către Ardeal.

Oraşul creşte, vechile împrejurimi trebuie să fie necontenit înlăturate, o imensă mahala se strînge în jurul centrului, cuprinzînd străzile de comerţ, curţile boierilor şi reşedinţa domnească. [...]

A curăţa această capitală, despre care un străin spunea că într-un singur deceniu ar putea ajunge una din cele mai frumoase din Europa, cruţîndu-se restul de grădini care mai sînt şi împiedicîndu-se dărîmarea a ceea ce mai înfăţişează un trecut de artă, [...] iată care este programul vremurilor viitoare.

Mărcuţa, se află tocmai în fundul aleilor şi curţilor închise ale casei de nebuni. Cum vii de la Bucureşti, ţi se înfăţişează dărămăturile de rugină ale zidurilor şi vîrfurile turnurilor fără frumuseţe [...]

Abia se deschide poarta din zidul nalt de cărămidă tare, şi ajungi în curtea bisericii. Clădirea e veche, fiind făcută întîi cu cîţiva ani înainte de Mihai Viteazul, din evlavia acelui logofăt Dan, în casa căruia au fost ucişi la 1594 turcii din Bucureşti de către oştile răzbunătoare ale voievodului răscoalei. Pe atunci ea era numai mănăstirea logofătului Dan ; în vremea lui Brâncoveanu, la vre-o sută de ani de la întemeiere, o coborîtoare a ctitorului, fata armaşului Marcu (sau Mărcuţă), Vişana, a cheltuit pentru întocmirea zidirii. Dar, dacă de atunci vin cele două rînduri de ocniţe, stîlpuşorii rotunzi, de cărămidă, cari intră în făptura lor şi tot planul cu abside octogonale, pridvorul cu doi stîlpi, zugrăveala, întîia clopotniţă, cadrele frumos sculptate ale uşilor şi fereştilor pornesc de la altă înnoire, supt Grigore Matei Ghica, un mare ziditor de clădiri sfinte, ctitorul Frumoasei şi al Pantelimonului, lîngă cele două capitale. Chipul domnului şi al doamnei Zoiţa, ale celor cinci copii se văd făcute în biserică, la dreapta, de un foarte bun meşter, care a dat o înfăţişare dulce feţelor cuminţi ale beizadelelor. Peste vreo patruzeci de ani, Alexandru Ipsilanti alt domn bun din vremurile rele, înălţă şi mai sus turnul şi dură zidul dinlăuntru, paralel cu zidul de împrejmuire, şi pentru aceasta păretele din stînga al bisericii poartă chipul său şi al doamnei Ecaterina. Din timpuri mai nouă vine tencuiala groasă, spoiala trandafirie care s-a aşternut peste vechea cărămidă, precum şi turnuleţul de lemn de pe acoperiş. Iar din vremea noastră este ruina care jupoaie şi năruie acuma toate.

Pantelimonul a fost totdeauna o clădire de gospodărie bună, de milostivă alinare a suferinţelor ; sfîntul tutelar, harnicul şi blîndul doftor fără arginţi a ocrotit bine zidirile ce i s-au închinat de un domn evlavios.

Odată fusese aici numai o umflătură a pămîntului din marele şes băltos cu drumuri mocirloase sau prăfuite. Grigore

Matei Ghica făcu să se ivească toate frumuseța de astăzi, ca printr-o năprasnică minune.

De la el vine parcul ca o pădurice, care urcă dealul, străbătut de alei și de cărări, de drum pentru trăsuri și sămănat cu foișoare vechi și nouă, cu semne amintitoare și cruci. Deasupra, oglindindu-se în heleșteul care nu lipsește mai de la nici una din mănăstirile acestui ținut, zidurile de vechi castel, multe înalte, impunătoare, în care e așezat astăzi unul din cele mai curate, mai luxoase spitale din milostiva Românie. Treci printr-un mare turn înalt și împodobit, în gustul, cam fiștichiu, al veacului al XVIII-lea, și acum vezi biserica. Reparațiile nu-i vor fi schimbat mult întîia înfățișare, care e foarte simplă : păreți puțin înalți cari se taie în unghiuri drepte. Frumuseța o găsești însă, pe de o parte, în minunatul pridvor boltit în toate părțile, printre stîlpii supțiri cu capitele săpate, lăsînd lumina să bată asupra strălucitei uși de piatră, frumos lucrată, care nu-și are părechea. Ușa de lemn sculptat, cu bourul Moldovei și vulturul împărătesc, e vrednică de acest cadru. Înăuntru două morminte domnești pironesc luarea-aminte : o lespede de marmură împodobită, pe un înalt postament, cuprinde laudele în stihuri ale lui Grigore Ghica, ale cărui rămășițe se odihnesc aici, împreună cu ale doamnei sale, Zoița, moartă nouă ani după „iubitul" ei soț. Iar un urmaș al lui, Alexandru-vodă, domnul de pe vremea Regulamentului Organic, caimacamul dinaintea Unirii, e astrucat în fața, în sicriul răzimat pe vulturi cu aripile desfășurate, deasupra căruia stă, ca pecete, coroana, și mantia domnească cade în faldurii grei ai marmurei de Carrara.

De la Cernica o largă șosea (șoseaua Brăilei), printre arături proaspete și pajiști pe care ploile de o săptămînă întreagă au trezit, după seceta îndelungată, un verde nou, tînăr și vesel ca acela din april ce se trezește. În zarea vînătă se zăresc copaci răzleți.

Apoi altă șosea, mai îngustă, se desface „la maici", adică spre mănăstirea *Pasărea.* În curînd, ești prins de pădure, înaltă, deasă, cu trunchiurile tinere strînse unul lîngă altul, ca trestiile bălților. La capăt, un sătuleț cu casele foarte păcătoase, strîmbe, joase, goale ; o crîșmă unde benchetuiesc niște cărăuși foarte dîrji, pe cari-i așteaptă cară cu scînduri. Apoi mănăstirea se vede răsărind din pădurea nouă, cu turnurile ei roșii, verzi, albăstrii-sure.

E o zidire de tot nouă, întemeiată de evlavioşii călugări de la Cernica, în zilele de strălucire ale marii mănăstiri vecine. Nu e nimic frumos în stil, dar cuprinsul e larg supt boltirile înalte, şi icoane strălucitoare de argint nou, sămănate cu pietre scumpe, se văd în toate părţile. [...]

Cotrocenii, la care ajungi după un scurt suiş de la Dîmboviţa, printre cîrciume joase ţărăneşti şi mici gospodării, e o mănăstire care nu s-a văzut niciodată. Era odinioară o nestimată ascunsă în inima codrului, a codrului aceluia de înalţi arbori supţiri, de *baltă*, între cari şi-a găsit adăpostul fugarul logofăt Şerban Cantacuzino, care era să fie peste puţin Şerban vodă cel nou al Ţării Româneşti. Codrul mergea pînă în malul apei, întinzînd în ea şfichiurile sălciilor sale, el urca mai departe dealul şi se răsfira larg în dreapta şi în stînga, împrăştiind miasmele mlaştinilor în timpurile de călduri şi suflînd adieri răcoroase asupra cîmpiei încălzite. Frumoasa clădire de mulţămită, pe care Şerban o durase într-o poiană, rămînea sub straja codrului care ocrotise aşa de bine şi pe ctitor în ceasurile de mare primejdie. [...]

Vremurile noi revărsară marele oraş în creştere şi peste graniţa de pace a mănăstirii. Cîtva timp ea părea menită să iasă la iveală, ajungînd însă numai una din multele biserici ale capitalei muntene, apoi capitală a României unite. Dar cel dintîi domn după Unire, Alexandru Ioan Cuza, ceru cîteva chilii pentru odihna sa de vară călugărilor greci, pe care-i goni îndată, şi de aici, şi din alte stăpîniri ale lor, paşalîcuri adevărate pentru egumenii străini. [...]

Biserica, pe timpurile ei o clădire falnică, pare sfioasă, cam umilită, faţă de strălucirea vieţii mirene de lîngă dînsa.

Dar cine nu s-ar opri înaintea ei ar dovedi puţină pricepere pentru frumuseţa simplă şi trainică a clădirilor din trecutul nostru. Cu adevărat, Şerban vodă a înălţat aici o zidire măiastră.

Un pridvor luminos, uşor, se razimă pe şase stîlpi de piatră, octogonali, sculptaţi la bază. În fund, uşa se deschide în mijlocul unui cadru încă mai frumos săpat, în flori ce pornesc de la leii de jos şi se împleticesc bogat pînă la aripile desfăşurate sus ale heruvimilor de strajă. Păreţii laterali se înfundă puţin, înainte de a se rotunzi în absidă: fereşti

mărunte, cu frumoase rame de ciubuce tăiate în piatră, îi străpung. Un turnuleț de zid încunună coperemîntul.

Înăuntru, bolți se razimă unele pe altele; doisprezece stîlpi sculptați închid în pronaos un patrat mai restrîns și despart acest pronaos de înaltul, limpedele naos, pe părețeii căruia se văd încă vechile zugrăveli îngrijite, care sînt măcar din veacul al XVII-lea; în fund, fața de săpături aurite a catapeteasmei e de o bogăție neobișnuită. Înaintea ei atîrnă încă, după atîtea prădăciuni păgîne, candelele cele mari de argint care poartă stema Cantacuzinilor: vulturul împărătesc cu cele două capete. Mormintele au fost și ele scormonite, descoperite și pîngărite în cursul vremilor fără putere și apărare, dar marile lespezi de marmură, săpate în flori împodobite și în slove clare, arată încă locurile unde s-au coborît în pămînt trupurile lui Matei, lui Iordachi, lui Răducanu Cantacuzino și ale altora dintre ai lor. Șerban-vodă, ctitorul, se odihnește pe înaltul postament de supt candela nestinsă, acolo, unde pomenește marmura [...]

ÎNTR-O ZI DE APRILIE SPRE CĂLDĂRUȘANI. SNAGOV. ȚIGĂNEȘTI

[...] În stînga se văd acum două grupe de arbori și de clădiri în jurul a două biserici. Biserica dintîi e veche și o împrejmuiește un zid de cărămidă ce se risipește pe încetul. E *Plumbuita* care înșiră încă toată împrejurarea de acum trei sute de ani, pe cînd biserica, păstrînd la jețul domnesc rămășițe în piatră de la începutul veacului al XVI-lea, stele cu multe ramuri, lei săpați grosolan, se acoperă cu zdrențele unei reparații ieftine. Aici, de o parte și de alta a șoselei, pămîntul e mai frămîntat decît aiurea. El pare făcut pentru ascunzători viclene, pentru răpeziri prăpăstuite asupra dușmanului. Și cu adevărat o luptă s-a desfășurat acum aproape patru sute de ani, în octombrie 1632. Matei Basarab, domn nou ridicat pe scutul unei răscoale, era între Dudești și mănăstirea lui Mărcuță sau a Mărcuții. Dușmanul său, Radu-vodă, domn legiuit, cu tuiuri de la împăratul turcesc, își

așezase tabăra între Obilești și această Mărcuță, căreia i se zicea atunci mănăstirea lui Dan, vistierul lui Mihai Viteazul. Lupta s-a dat lîngă Plumbuita. Matei, pe care-l dorea țara, învinse pe aceste locuri, a căror verdeață palidă de toamnă a fost smălțată cu floarea neagră a sîngelui [...]

Într-un loc pădurile par a se atinge, împrejmuind cu totul zările. Cîmpia se prăvale la dreapta într-o „căldare", o „căldărușă", în care izvoare puternice au întins o pînză de apă ce se reînnoiește, sorbită deasupra de soare. Lacul se înfundă în malurile înalte, înfige în ele mici golfuri ascuțite : din loc în loc, ostroave mărunțele își arată țepii de rogoz și ierburi înalte ; li se zice *cociocuri*, și în desișurile lor se prind peștii ce fac ici și colo vîrtejuri luminoase cînd se zbat de bucurie în apă călduță. [...]

Biserica de la Cocioc și biserica din cimitir sînt noi. Biserica mănăstirii e prefăcută de iznoavă în 1838, cu geamlîcuri în față și sfinți simandicoși, cum nu-i știa vechea zugrăveală religioasă. [1] Dreasă după gustul timpurilor noastre și bolnița, din care răsare cîte un moș bătrîn care-și mișcă abia picioarele în mijlocul bucuriei primăverii ce se vădește în lumină și cîntece. Din vremile Regulamentului Organic sînt, așa cum se văd astăzi, și casa stareţului și casa de oaspeți și atîtea case particulare, ale călugărilor înstăriți. [...]

O amintire încă, pe care o lasă vremea noastră — și aceasta e o amintire frumoasă — este, supt acoperișul de tablă al unei fîntîni, o pînză de Nicolae Grigorescu. Atunci cînd el era un tinerel zugrav de icoane de șaptesprezece ani, mîna sa, pe care n-o călăuzise nici învățătura, nici sfaturile, a înfățișat cu o deplină siguranță, în preajma sfinților stîlciți ai bizantismului corcit de dăunăzi, scena Izvorului Tămăduirii : Maica Domnului de sus, sfinții de lîngă dînsa, cutare chip de împărat bătrîn sau de femeie prezic un maestru.

Vechimea trăiește în zidurile de apărare și de locuință care ascundeau biserica de la început. Un mare turn ca acela de la biserica din Cîmpulung păzește spre București : în el vor fi fost de atîtea ori străjeri la apropierea turcilor sau în timpuri cînd se mișcau hoții în aceste păduri care sînt cele vestite ale Vlăsiei. De la el pornește clădirea, cu două caturi :

---

[1] Și acum s-a așternut o nouă reparație (1916) (n.a.).

cel de jos are arcadele de piatră, cel de sus își sprijină arcurile pe bețișoare înnegrite ca în cerdacele de demult [...]

Nu trece multă vreme, și vederea se deschide asupra unui lac, pe care păduri vechi îl mărgenesc de o parte. Apele de oțel albăstriu se înfioară de vînt, prelingînd malul buruienos al unui ostrov rotund. Din el se ridică, printre cărămizi și pietre risipite de mîna vremii ce se joacă ironic cu clădirile trecătoare ale oamenilor, un turn puternic, pe care anii l-au scrijelat adînc, cu dungi de ruină. Dintre aceleași dărîmături se ivește armonioasă și clară o biserică. [...]

Cine a fost ctitorul dintîi al celei mai vechi din cele trei biserici de aici, nu se poate spune, dar desigur că un om din veacul al XV-lea, care în Țara Românească, ca și în Moldova, a dat operele de arhitectură religioase cele mai frumoase în spațiul cel mic, și fără îndoială și lucrurile cele mai originale ale meșteșugului clădirii la români. Piatra de pomenire a întemeietorului a căzut, s-a distrus, dacă nu va fi zidită undeva în încărcăturile reparațiilor de mai tîrziu. [1]) Cronica țării scrie însă așa: „Vlad Vodă Țepeș, Acesta au făcut cetatea de la Poienari și au făcut sfînta mănăstire de la Snagov". Țepeș a putut fi ctitor aici, ca și Matei Basarab la Căldărușani, ducînd mai departe ceea ce altul începuse; căci mănăstirea capătă daruri încă de la înaintașul său Dan, fiul lui Mircea. Ziditorul cel vechi pare a fi un boier sau domnul însuși, încă supt Mircea. Locul era bun și pentru apărare, cînd se ridicau podurile și năvălitorii fără luntri, după fuga pescarilor mănăstirii, se găseau înaintea zidurilor înalte și groase pe piatra cărora se linciureau apele line, cu funduri adînci și mîloase. Poate că aici s-au adăpostit boieroaicele și copiii cînd sultanul Mohamed al II-lea însuși a venit să vadă ce viteji cresc pe acest pămînt sălbatec. [...]

Cîteva zile după uciderea turcilor din București [2]), Mihai Viteazul îmbogăți și el cu un trup descăpățînat gropnița Snagovului. Oamenii domnești aduseră la mănăstire rămășițele sîngerînde ale lui Dima, fost stolnic supt Ștefan vodă Surdul și trădător față de domnul cel nou.

---

[1]) S-a găsit o piatră; ea trebuie să fi fost pusă în amintirea reparației de Brîncoveanu (n.a.).

[2]) 1594 (n.n.).

Apoi liniște se făcu în țară, și mănăstirea nu mai primi astfel de daruri domnești. Ea îmbătrînise puțin, din timpurile lui Mircea pînă în acelea ale lui Matei Basarab, care-i dădu o rivală în Căldărușani, ce fusese pînă atunci numai un schit în mijlocul șesului. Clădirea tragică a lui Țepeș și a lui Mircea Ciobanul, mîndra mănăstire domnească, pentru care se culesese dijma pe atîtea moșii și se pusese de o parte banii vămii de la Prahova și vămii din Brăila, văzu trecînd aiurea norocul ocrotirii și al daniilor.

Veni însă o zi cînd Snagovul, care primise pe morții ce căzuseră aiurea de urgia domnească, fu însăși lăcașul unui omor din porunca stăpînitorului. Grigore Vodă Ghica bănuia pe postelnicul Constantin Cantacuzino, om bătrîn de vreo șeptezeci de ani, vestit de bogat, de învățat și de bun, că-i sapă domnia. Dărăbanții veniră noaptea de-l ridicară din așternut, într-o sîmbătă spre duminecă. Un rădvan duse pe prins între arme la Snagov, unde luntrea mănăstirii îl primi pentru a-l trece spre moarte. Moșneagul ascultă a doua zi liturghia căzut în genunchi, ca unul ce știa pe ce drum se află și ce aproape-i este sosirea. El își mărturisi păcatele și primi împărtășania înaintea altarului care nu mai păstrează nimic din comorile de artă din vremuri. Acolo unde astăzi florile galbene bogate în raze se bucură de fericirea primăverii calde, se ridicau zidurile în care călugării își aveau chiliile, iar oaspeții odăi de primire de care-și aduceau aminte cu recunoștință. Ele închideau o curte pietruită în care se aflau cele două bisericuțe ale Bunei Vestiri și Adormirii Maicii Domnului [1]), precum și trapezăria. Cînd se făcu sara, în apropierea cinei, la care el nu mai era să ia parte, marele postelnic fu zugrumat de un stîlp, la 20 decembrie 1662 ; ștreangul se strînse și albul cap căzu pe piept, pe cînd clopotele din turnuri sunau rugăciunea morților. [...]

Cîte nu se schimbă înaintea zidurilor neînțelegătoare ! Încă treizeci de ani, și Snagovul cernit de atîtea amintiri e acum un roi de harnice albine. Un străin a venit de departe, unde stînci spintecă pămîntul și se azvîrl izvoare despletite,

[1]) Dar vezi, mai sus, observațiile despre pictură. Mărturia e a lui Pavel din Alep, la jumătatea veacului al XVII-lea. O piatră adusă de aiurea în biserica de acum arată că la 1588 mitropolitul Serafim a făcut biserica Bunei Vestiri. Dar piatra lui de mormînt se află acum dincoace (n.a.).

cu ţăndări de piatră în apa lor nebună, unde nu sînt zări întinse, de verde dulce şi aur curat supt cerul albastru, unde lacul nu se zbate de mulţămire între trestiile înalte. Antim din Ivir era un meşter de predică, un meşter de scrisoare, un meşter de tipar, un meşter de zugrăveală, un suflet curat şi o voinţă neobosită. Constantin Brâncoveanu, acel domn strălucit, prin binefacerile sale, l-a primit ca pe un trimes ceresc şi i-a dat în mîni Snagovul. Totul se schimbă în cuprinsul şi între hotarele mănăstirii : pămîntul dădu mai mult, oamenii îşi făcură mai deplin datoria, iar, mai bine decît toţi, Antim însuşi. În chiliile sale, buchile frumoase, zugrăvite şi turnate de dînsul, se aşezară în tipare şi însemnară pe hîrtie cărţi pentru slujbă, cărţi pentru îndreptarea vieţii. Uite acolo unde se soreşte şopîrla verde peste cărămizile calde, va fi stat adeseori într-un jeţ căruia tot el îi va fi adaus săpături alese, părintele, privind apusul răsfrînt în apa liniştită. [...]

Antim ajunse mitropolit şi luă cu dînsul zilele cele bune ale Snagovului. Şi această străveche mănăstire ajunse pe mîna călugărilor greci. Locuitorii ei se împuţinară, fiindcă hrana lor nu trebuia să scadă veniturile Locurilor Sfinte ; chiliile se ruinară, biserica tot aşa, pînă ce se repară într-un chip care e o batjocură, puindu-se un zid ordinar între coloanele rotunde, de cărămidă aparentă, ale pridvorului şi cocoţîndu-se un turn nepotrivit pe lîngă singurul care trebuie să fie, după canonul neschimbat al frumuseţii. [...]

*

Îndată eşti în şoseaua ce duce la *Ţigăneşti.* Satul, foarte mare şi risipit, se vede după puţină vreme pe largul şes verde, în care grînele acum, în aprilie, încep a undula mătăsos [...]

Îndată intri în pădure, o veche pădure de mănăstire pe care cruţat-o secularizarea. Soarele se lasă spre asfinţit, şi în desişul de trunchiuri înalte e o tăcere... Huruitul roţilor, cîte un cuvînt schimbat răsună clar şi prelung. În dreapta şi în stînga privirea se opreşte în pînza străvezie, însufleţită de lumină, a verdelui tînăr pe unde străbate numai ici şi colo cîte o săgeată de rază roşie, pe care veşnicul arcaş o aruncă în urmă, plecînd.

De la o vreme, pădurea se preface într-un parc neasămănat ; se văd alei prunduite, bănci. Cîteva căsuţe în stil elveţian, foarte cochete, se înalţă în stînga : ele formează administraţia unui ocol silvic. Puţine învîrtituri de roată încă, şi drumul merge acum între căsuţe gospodăreşti, acoperite cu solzi înnegriţi de şindilă, avînd fereşti mari, cerdace şi pridvoare de sticlă, iar, în faţă, meri înfloriţi şi sumedenie de flori, în straturi şi în tufişuri înalte, care toate slujesc în această clipă liturghia de arome, a serii. Cunosc acest fel de case şi astfel de grădini : în ele şi între ele am copilărit în Moldova mea rămasă în urmă. Dar acolo, la acest ceas de vorbă potolită, ca înaintea cuiva foarte mare, de care te sfieşti să ţi se audă glasul, sînt în cerdace şi în grădini stăpîne de case, şi fete mari, şi copii. Aici nu se vede nimeni, deşi perdelele sînt date în lături ca să nu se piardă nimic din ceea ce poate aduce drumul. Numai un biet copil rahitic, sucit în toate încheieturile oaselor sale, priveşte către desfăşurarea trăsurilor. [...]

ACELAŞI DRUM. CERNICA

[...] Pe o mică înălţime, frunzişul des al sălciilor de argint cuprinde ca pe o floare, ziduri albe ce se razimă pe un fond verde-clar de păduri. Drumul coteşte ; el trece acum deasupra tufişurilor de papură înfipte într-o mocirlă, din care se ivesc potirele aurite ale nuferilor, apărate de noroiurile adînci. O poartă de mănăstire, păzită de un omuleţ în zdrenţe, care, neputîndu-şi scoate comănacul călugăresc, face multe temeneli şi plecăciuni, bolborosind binecuvîntări. Un pridvor de livadă pustie se deschide acum. În stînga, lacul, străbătut de podeţe, se vădeşte în pete neregulate, iar mai departe o biserică mai nouă. Chiliile se află într-o clădire aproape cu totul stricată şi fără nici o frumuseţă ; arhondaricul e foarte sărăcăcios, cu păreţii goi şi paturile de scînduri acoperite cu cit. O pitărie veche are deasupra o bibliotecă, de unde cele mai bune cărţi şi manuscripte au plecat la Academie, unde ele pot fi întrebuinţate. Case călugăreşti deosebite

abia se văd prin drumurile înguste care rătăcesc aici mai mult decît la orice altă mănăstire. Părinţii sînt oameni săraci, şi în frumoasa biserică, înălţată de Cernica Ştirbei, pe la anul 1600, dar adeseori prefăcută, se văd aproape numai chipuri de ţărani bătrîni, cu totul îndobitociţi. [...]

Ce cimitir de minţi moarte, dintre care unele n-au trăit niciodată ! Şi totuşi cimitirul a fost odată un loc de muncă şi de lumină. Călugării de la Cernica au intrat în marea mişcare paisiană de îndreptare spre lucrul cu gîndul a călugărimii ; ei au scris şi au tălmăcit, îmbogăţind literatura noastră din veacul al XVIII-lea. Între dînşii a trăit Macarie gramaticul, care avea o mare faimă de învăţat şi a îndreptăţit-o prin lucrări multe şi felurite. Pînă în veacul ce s-a închis abia dăunăzi, Cernica, ce păzea cu scumpătate o mare bibliotecă, a dat încă prinosul ei literaturii româneşti : aici şi-a petrecut ultimii ani, dintr-o viaţă întrebuinţată pentru a învăţa pe alţii, Naum Rîmniceanu [1]), cronicarul cel din urmă al Ţării Româneşti.

Astăzi Cernica primeşte morţi din oraşul vecin, de luminile căruia nu se împărtăşeşte deloc. Din jos de biserică, e un lung şi încurcat cimitir, în bogăţia florilor sălbatece, supt seninătatea cerului albastru, care înlătură orice gînd de moarte, orice semn de jale. Monumentele fără gust, fotografiile şterse, cununiile de mărgele negre şi de flori decolorate, inscripţiile, stîngace sau trufaşe, nu ating inima. Şi te primbli pe această ţernă, care apasă deasupra celor ce au fost oameni, cum te-ai primbla prin cine ştie ce colţ fericit, uitat de lume, al unei mari grădini sălbatece.

PITEŞTI

Piteşti, un oraş pe care l-ar fi putut dori cine ni-ar fi voit mai bine. O regiune de dealuri bine împădurite înconjură capitala Argeşului. Străzi drepte, case frumoase, cît se

---

[1]) Naum Rîmniceanu (1764—1838) este autorul mai multor lucrări dintre care amintim „Hronologia domnilor Ţării Româneşti", „Istoricul Zaverei în Valahia" (în greceşte), „Cronica anonimă" (n.n).

poate de bine întreţinute, desăvîrşită lipsă de praf. Lumea nu stă închisă în casă ca la Rîmnic, ea circulă pretutindeni, gătită, dar nu prea mult ; vioaie, veselă. Clădirile statului : liceul, şcoli primare sînt deosebit de frumoase. În mijloc, o grădină publică, cu arbori bătrîni, avînd din toate părţile clădiri mari şi un hotel foarte frumos, vrednic de a fi într-o capitală. [...]

Încă din vremuri îndepărtate, saşii Sibiului îşi trimiteau mărfurile prin pasul Turnului Roşu, care ducea de-a dreptul la Rîmnic, dar putea să hrănească prin bogăţia adusă de dînsul şi un tîrguşor de drumul mare, în cale spre Bucureşti, ca Piteştii aceştia. Odată, viind de la Bucureştii lui Ştefan-Vodă Cantacuzino şi mergînd spre Cîinenii din pasul Oltului, a trecut printre căsuţele Piteştilor un oaspete aşa de mare şi de neobişnuit, ca regele viteaz şi nebun al Suediei eroice, Carol al XII-lea, învins şi fugar.

Pe de altă parte, ţinutul de plaiuri al Argeşului avea nevoie, în izolarea sa, de o piaţă, şi această piaţă trebuia să fie spre margenea şesului cu alte produse şi alte trebuinţi. Piteştii primiră astfel la zilele de bîlci şi de tîrguri de săptămînă călăreţii, carăle şi drumeţii cu traiste şi toiege din toate cotloanele văilor împădurite ; ei atîrnară şomoiogul de paie înaintea cîrciumelor primitoare, durară prăvălii şi tarabe. [...]

CRAIOVA

[...] Centrul, luminat electric, face o mare impresie. Se văd cartiere de case înalte, lipite una de alta, ca „Lipscanii“ Bucureştilor. În faţa unui admirabil hotel ce se termină acuma — gust ultra-modern, faianţe colorate, proporţii măreţe — mă opresc la unul mai vechi, dar tot aşa de încăpător, unde petrec noaptea constatînd că oraşul Craiova are pe străzile sale bine pavate, care răsună puternic, pînă la ceasuri înaintate şi apoi dis-de-dimineaţă, o circulaţie destul de apreciabilă pentru cine ar voi să doarmă şi nu poate.

Din județul de țărani și moșneni — de țărani mai mult moșneni și moșneni mai mult țărani — al Gorjului, am venit iarăși într-o reședință a boierimii, ca Bucureștii, ca Iașul.

Văzută ziua, Craiova, e cum mi-o închipuisem. Două mari străzi se taie cruciș. Cea mai mare cuprinde prăvăliile mai însemnate (nu oficiile publice, care nu sînt toate impunătoare și se află, cele mai multe răspîndite, după răul nostru obicei, prin unghiuri puțin văzute și cercetate de călători). Sînt pe dînsa și case particulare de toată frumusețа, în genul vilelor cochete, cu grădiniță în față, pe care și le dorește tot românul, și care nu sînt decît floarea bogată, de seră, a umilei floricele de cîmp, — casa țăranului. Între ele se ivește veselă, în mijlocul arborilor, o frumoasă biserică roșiatecă, una din cele trei mari biserici, toate modernizate cam în același fel, ale Craiovei.

De la un loc caracterul elegant, european al străzii slăbește, cu toate că pavajul îngrijit merge și mai departe. Aici se văd case mici, risipite, magherniți pe maidanuri goale, locuinți cufundate în pămînt, praf (oh ! e destul în Craiova șeasă !), ba chiar o rîpă cu puțină apă înăbușită de un gunoi care nu miroase frumos. Dar, dincolo pe podișul peste această gîrlă, lucrurile se dreg.

La capăt e ceva ca o grădină, care nu pare să fie mare. Cînd însă străbați mai adînc prin aleile — din care cu timpul, firește, va dispărea praful inerent începuturilor — atunci îți dai samă de bogăția elegantă a acestei grădini, desigur unică, desemnată de un meșter străin cu idei proprii. Fondul era o veche livadă, cu totul părăsită, cam ca partea nedeschisă publicului din zăvoiul de la Tîrgu Jiu. Din acest fond bătrîn vin înalții, frumoșii arbori. Dar între ei și între multele plantații nouă s-au deschis drumuri mari, cărări, poteci ; s-au sămănat chioșcuri și case de țară, s-au ridicat podoabe romantice, s-au deschis perspective. Grădina se înfundă de nu-i vezi capătul, în cîmpia undulată a Jiului, în care e așezată Craiova : ea trece peste un lac limpede, peste rîul ce pornește din acesta ; și, departe, se găsește chiar un frumos pod peste o adîncitură a terenului. Rămîne acum ca această podoabă să fie îngrijită după cuviință, ca drumul spre dînsa să fie de o frumusețã mai uniformă, rămîne ca gîrla să piară. [...]

[...] Marele sat e la vreun sfert de ceas de la gară. Îl alcătuieşte un şirag de case, dintre care unele au tipul gorjan ; se văd şi de acelea al căror părete din faţă înaintează pe o lature, mîntuindu-se cu o fereastă.

Mănăstirea de odinioară e acum biserica din mijlocul Strehaiei, biserică foarte bine păstrată şi îngrijită. Pe acest loc supt dealuri, în mijlocul unor păduri din care au rămas numai pîlcuri, un întîi lăcaş de rugăciune fu întemeiat de aceiaşi boieri cari sînt ctitorii Bistriţei : Craioveştii de pe la 1500. Chipurile lor se văd pe păreţii bisericii celei nouă : întîi banul Barbu, de la care se şi cheamă Livada Banului, unul din pămînturile încunjurătoare, ce a fost în zestre veche a mănăstirii, apoi fraţii săi, vornicii mari, Pîrvu şi Danciul. Dar, peste vreo sută cincizeci de ani, la 1645, Matei Basarab a făcut o nouă zidire, înlăturînd şi temeliile celeilalte, care va fi fost cu totul dărîmată.

El a pus să se înalţe turnuri ca acela, stăvechi şi neobişnuit de mare şi puternic, pe care-l dresese la intrarea mănăstirii din Cîmpulung. Unul din ele stă şi aici deasupra intrării, cellalt e turnul bisericii, aşezat deasupra pronaosului şi făcînd astfel parte din faţadă. Această faţadă a fost apoi tencuită şi netezită, puindu-i-se înainte, la 1826 poate, cînd cu noua zugrăveală, un pridvor deschis, cu arcadele răzimate pe zece stîlpi în cinci colţuri. Dar pe laturi se recunosc încă aceleaşi podoabe de zimţi, de ciubuce simple, de ocniţe în două caturi — cele de sus rotunde, celelalte pătrate — care se desfac şi pe turnuri.

În naos se vede, ca la singura Biserică domnească din Tîrgovişte, un cafas pentru doamnă, care asculta de la această înălţime slujba. Casele lui Matei erau lipite pe lature cu biserica : cum vor fi fost însă, nu se mai poate şti, căci dăunăzi s-au ras şi cele din urmă frînturi de zid, rămîind numai beciul şi o fîntînă stricată, unde fusese mai înainte un foişor. Dar puternicul zid împrejmuitor cu multe fereşti de strajă stă încă şi astăzi în fiinţă, neclintit. [...]

Şesul oltean pe care-l străbate acceleratul nu samănă cu şesul, revărsat ca o apă, al Ţării Româneşti. Simţi că mergi pe o înălţime mai mare, şi necontenit, de amîndouă părţile, pămîntul se înalţă încă. Lăicerele, scoarţele arăturilor proaspete, ale fîneţelor verzi, ale puţinelor lanuri de porumb chircit şi uscat se cufundă şi se ridică în linii blînde. Privirea prinde astfel mai bine satele mari, strîns alcătuite.

Şi rasa e alta, mai bună, mai mîndră. Faţa, albă, e uşor ovală ; fruntea dreaptă, dar nu largă, ochii mici cu liniile ascuţite, nasul puţin coroiat, gura şi bărbia frumos croite tivesc în profil obrazul mare [...], cu urechea fin desemnată ; mustaţa e mică, supţire : un „spic al grîului", cum zice în cîntece. Cînd merg călări cu căciulile înalte, tot una de late la bază şi la vîrf, cu mantiile de abà albă plutind în vînt şi acoperind ca un valtrap spinarea cailor mărunţi, ţi se pare în adevăr că vezi ostaşi de lupte sau de răscoală, dintre cei ce au făcut vestite aceste plaiuri. Icoana de căpetenie tăcută, cu fruntea încreţită şi buzele strînse, a lui Tudor răsare înainte-ţi, şi pare că-l vezi pornind în ziua de februar, cu un cer de plumb, greu ca acesta de astăzi, cu văzduhul tot aşa rece — cer şi văzduh ca şi cugetul lui de om cu sufletul închis, care grămădeşte ura şi-şi hrăneşte dintr-însa setea de răzbunare — parcă-l vezi pornind, cu cetele norodului, în largi mantale de abà albă, pentru a-şi înfrunta ursita.

Numai portul femeilor e mai urît decît în dealurile şi în munţii Vîlcei : supt ploaie trec ca nişte călugăriţe catolice, feţele înfăşurate-n broboade, trupuri învălătucite-n mantii albe, şnuruite. [...]

După *Cărbuneştii* (Tîrgu Cărbuneşti n.n.) care înlocuiesc vechiul tîrg al Gilortului, ce se mai chema şi al Bengăi, pe timpul cînd era stăpînit de boierii Bengeşti, iată tîrgul celeilalte ape, al Jiului.

Timpurile nouă au adus străzi drepte, piaţa, podul de fier, care umileşte acum bietele şuviţe de apă săracă ale Jiului împuţinat de arşiţă. Ele au mai dat frumosul gimnaziu, în odăile căruia se adăposteşte o bună şcoală de ceramică şi bogata colecţie de pergamente, hîrtii, monede şi pietre însem-

nate cu vechi scrisuri romane și românești, pe care a strîns-o la un loc un om bun, muncitor și priceput, institutorul Ștefulescu.[1]) Toate aceste vremi de prefacere au sămănat ici și colo cîte un palat al administrației sau oștirii, sau vreun luxos hotel care nu-și găsește antreprenorul în viața liniștită și retrasă a celei mai mici capitale de județ din România. [...]

În fața luxoasei Primării și de jur împrejurul bisericii Sfinților Apostoli — frumoasă, bine îngrijită, cu turnuri înălțate însă prea mult ; înăuntru, picturi ale unui meșter brașovean de pe la 1830 — se ține tîrgul. Vînzătorii și vînzătoarele stau așezați pe marginea trotuarului. Tipurile sînt energice, figurile pline, arse de soare ; ochii privesc drept, fără sfială. Bărbații poartă pînzeturi albe sau lungi mantale de postav. Fotele, cămășile cusute ale femeilor sînt dovezi de îngrijire și de un gust ales. Toți par mai puternici, mai mulțămiți — cum am zis — decît vecinii lor, mehedințenii. Aceștia din urmă au și altă înfățișare fizică : blonzi, figuri neregulate, curioase ; desigur că în ei trăiește alcătuirea vechiului dac, pe cînd dincoace, pe acest pămînt, care, zgîriat la întîmplare, dă lagăre, marmure, vase și monede romane, romanitatea biruitoare se menține și în chipuri. [...]

Lași calea spre *Baia de Aramă*, un vechi tîrgușor mehedințean, și apuci la dreapta printr-o porumbiște întinsă.

De la o vreme înălțimi mari, păduroase, se văd în fund. Doi zmei parcă se pîndesc înainte de a se înșfăca cu ghearele lor de stîncă. Drumul duce spre dînșii, trecînd prin satul *Tismana*, și te cufunzi iarăși în pădure, care aleargă pe coaste, încunună culmile și pare că vrea să-ți taie cărarea, pe cînd crengi se ating deasupra în arcuri de triumf, mai frumoase decît acelea ce au rămas de la o primire oficială, în tot lungul șoselei. Această pădure cățărată și coborîtă în adîncuri, acest vălmășag de trunchiuri și de frunziș bogat nu se poate asămăna cu nimic din ce am văzut pînă acum. Apa Tismanei, negrie, fuge în necontenite vîrtejuri albe de spumă.

---

[1]) Alexandru Ștefulescu (1854—1910), pasionat cercetător al istoriei, autor al volumelor „Gorjul istoric", „Istoria Tîrgul Jiului", „Schitul Lainici" etc., s-a bucurat de aprecierea unor istorici și oameni de cultură printre care amintim pe N. Iorga, Ion Bogdan, Spiru Haret (n.n.).

Printre ramurile ce închid zarea privește un turn, cercetînd cărarea, apoi el se ascunde iarăși, și numai iată că la o cotitură *Tismana* toată : turnurile amîndouă, o poartă de intrare, zidurile nouă, galbene se văd, înjghebînd o cetate puternică. La picioarele ei, pornind din jghiaburi ascunse, o trîmbă de apă cristalină țîșnește și, arcuindu-se, lovește un colț de stîncă învelită cu mușchi, pentru a se coborî apoi prăpăstuit, ca un sul de argint, spre Tismana în vale, unde zac ruine roșii, nouă. La dreapta, verdeața se rupe, și un înalt părete de piatră sură face căpătîi tuturor clădirilor.

În stînca aceasta se arată, tocmai sus, poarta neagră a sihăstriei sfîntului Nicodim, acel evlavios călugăr sîrbesc care a venit la noi pe la 1370 ca să întemeieze, după normele cu bună rînduială din Athos, viața călugărească a românilor. Cu cheltuiala sa, din banii strînși de la bunii creștini, și cu cheltuiala domnului din scaun, Vladislav-vodă, bunicul lui Mircea, el clădi în acest colț de rai, unde vara e strălucită și iarna foarte blîndă, cea dintîi mănăstire mare pe pămînt românesc, cea dintîi durată din zid : Tismana.

Ea trebuie să fi fost mică, dar armonioasă, în felul cum arta bizantină s-a înpămîntenit la sîrbi, sau chiar în felul lavrelor Sfîntului Munte. Aici se îngroapă sfîntul — pe care-l amintește astăzi o urîtă lespede de pe la 1840 într-un meschin grilaj, lîngă biserica nouă — și tot aici și cellalt ctitor, Vladislav-vodă. Din pietrele lor de mormînt, din odoarele dăruite de dînșii, din clădirea însăși n-a mai rămas însă nimic. Dar la 1541, mîntuind în ziua de 14 septembre, Radu Paisie, care a clădit bolnița Coziei, făcu din nou, în același stil, Tismana, cu o ușă încadrată în flori de crin sculptate și cu păreți foarte înalți, de tot sus boltiți pentru îngustimea bazei. Se poate spune că turnurile de acum, două mărunte zidiri octogonale, nu sînt ale lui Radu, ci au înlocuit pe acestea, care se vor fi dărîmat. Roatele săpate din ocnițe, cadrele ferestilor cu flori cunoscute ar dovedi că și Tismana a primit o nouă prefacere, dar numai în amănunte, pe vremea lui Bîrcoveanu. Glogovenii au făcut apoi, în veacul al XVIII-lea, încă o reparație, care li-a dat dreptul — credeau ei — să-și zugrăvească chipurile de familie, uitînd pe vechii ctitori, și să-și îngroape morții în pronaos. Un pridvor s-a adaus, în sfîrșit, la reparația din zilele lui Știrbei. O nouă

reparaţie pentru clădirile incunjurătoare s-a făcut dăunăzi, nu pentru cei cîţiva călugări ce au mai rămas, ci pentru un sanatoriu care nu-şi poate găsi ocupanţii din cauza umezelii şi rămîne să fie camere de închiriat pentru vară. [...]

PE VALEA JIULUI SPRE HOTAR

[...] Pînă la vamă, drum de trei ceasuri, e aceeaşi strîmtoare, cu un părete rupt de dinamită şi de cazmale, spintecat în răni de rugină şi de arsuri, sau revărsat pe margenea apei în clădării sălbatece, şi cu cellalt părete, drept, nalt, trist, singuratec, cuprins de sus pînă jos în valea pădurii.

Între cele două creştete înalte, e prins un petec de cer, pe care norii s-au prefăcut acum în destrămături uşoare, lînoase, care se pierd pe încetul în albastru. Soarele ţîşneşte deodată rotund pe culmea din dreapta. Sînt unsprezece ceasuri, şi la trei el va coborî, tot aşa deodată, fără să lase nici un joc de lumină în urma cufundării sale liniştite.

Jiul nu mai este aici senina panglică de argint din vale. Umbra pădurilor l-a prefăcut într-un şuvoi verde-uleios, care-şi schimbă la fiecare cotitură, la fiecare pas înfăţişarea, după toanele patului său pietros. Aici el înaintează iute pe un prăvăliş domol, mai departe e tăiat de dungi de spumă ca nişte coame albe ce fîlfîie, îndată el se rupe turbat în şuviţe ce clocotesc nerăbdătoare, cu un fişîit de răscoală, apoi el alunecă răpede printre marii bolovani ce-l strîng de aproape, el se roteşte în vîltori, aruncă nisipuri colţurate, prelinge apoi liniştit părcţii unei pietre ce nu se poate mişca din loc, şi în clipa următoare el se va întinde aproape încremenit în luciul său verde, ca o icoană a apelor fără curs din umbroasa, recea ţară a morţilor. [...]

Odată şoseaua trece pe malul drept al rîului şi se înfundă-n pădurea unde vite pasc risipite supt paza unui moş zdrenţos. *Schitul Lainici,* o clădire făcută din bani boiereşti amestecaţi în veacul al XIX-lea, supt vodă Caragea, se ascunde aici : la dus şi la întors am văzut în acest ungher tăinuit de lume mai multe neveste decît monahi.

De la vamă pînă la graniță[1]), cale de vreo jumătate de ceas, munții, Jiul și șoseaua, deopotrivă de pustii, se prefac întrucîtva. Spinările stîncoase cresc, lespezile spîrcuite la deschiderea drumului sînt mai greoaie și amenințătoare ; mesteacănul ia locul fagului, fiind sămănat mai rar decît acesta, și la sfîrșit se adaugă și bradul întunecat, care pătează însă numai uneori. Jiul se zbuciumă acum tot mai în fund, și, strîns mai de aproape între păreții de piatră, cari-l călăuzesc, el nu mai știe de odihna verzilor ochiuri de liniște. Iar șoseaua, cu podurile ei de piatră bine netezită și cu cantoanele roșii ca niște castele, e o scumpă podoabă pentru o țară al cării ban s-a risipit fără cruțare [...]

TÎRGOVIȘTE

[...] Deodată o linie albastră se înalță la stînga sub cerul nehotărît al sfîrșitului de toamnă, o linie dințată de vîrfuri. Undeva în fund vor fi Carpații, pe care aerul nu e destul de limpede ca să-i arate. În față sînt însă muncelele, a căror împărăție de vii și livezi începe aici. Din ce în ce, ele se deslușesc, goale, scrijelate de dungi, sau păstrînd încă frînturi roșii și galbene din velnița lor pînă deunăzi verde de o puternică viață.

Iarăși o vîrcă de arbori în jurul înălțimilor. Ea nu piere însă înaintea vederii, pripite de mersul trenului. După micile căsuțe, vine un turn de biserică mare, apoi altul și altul. Ele se grămădesc, însfîrșit, împreună, la un loc cu clădiri orășenești învălmășite. E Tîrgoviștea, fosta capitală pe care o acoperă giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Suceava Țării Românești, dormind în umbra bisericilor sale, care-i sînt strălucite monumente funerare.

Cînd te cobori însă de la gară, în mijlocul multor călători, între care cu deosebire țărani, pe care-i aduce trenul de dimineață, n-ai crede că te afli în pragul mausoleului. Un

---

[1]) Frontiera dintre România și Transilvania înainte de actul Unirii din 1918 (n.n).

bulevard lung, drept, bine pavat, peste care atîrnă, între stîlpi, lămpi moderne, iar, de o parte şi de alta, vaste locuri goale, grădini, livezi bine împrejmuite, vile foarte cochete. S-ar părea că această stradă curăţică inaugurează un oraş nou al viitorului. [...]

Iată, într-o străduţă transversală, armonia simplă în proporţii vaste a bisericii Stelea, pe care Vasile Lupu a înălţat-o în ceasul împăcării, pe pămîntul capitalei muntene, unde nădăjduise atîta vreme să intre ca duşman biruitor. Pe acest loc trebuie să fi fost însă înainte o clădire mai veche, căci la o poartă lîngă zidul turnului masiv, străbătut de două fereşti de pază, văd o piatră care pare să fie de sub Radu-vodă Şerban (1601—11), şi ruinele de case, ce se ridică din pajiştea cimitirului, sînt după tradiţie, rămăşiţa locuinţii celor mai vechi vlădici tîrgovişteni. Dar biserica de astăzi e întreagă a lui Vasile-vodă şi a isteţilor săi meşteri moldoveni, care au făcut stîlpii, liniile şerpuitoare şi îndrăzneţe ale brîielor de podoabă din faţadă, care au înconjurat turnurile de cingătoare cu boabe de smarald a frumosului smalt verde.

Mai departe, după desfăşurarea străzii Domneşti, curată şi cu casele cuviincioase, apare Biserica domnească, o clădire adeseori arsă şi prefăcută, puţin schimbată pe dinafară, în această ultimă înfăţişare a ei şi încununată cu trei turnuri mari ce se îndeasă unul în altul. Apoi, chiar lîngă dînsa, cuprinsă parte în curtea bisericii, parte în a noului spital, Curtea Veche.

Acum se văd, din acest rar monument al arhitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice şi modeste — după însăşi firea poporului nostru — numai pivniţi adînci, unde, în puterea unui contract cu primăria, bragagii sîrbi şi-au făcut gheţăriile, odăi mari şi mici, care n-au niciodată mai mult decît trei păreţi şi cărora li s-a spulberat de multă vreme acoperişul şi li s-a năruit fruntea păreţilor ; apoi o culme prin care se crapă două fereşti moarte. Un mare turn rotund, al Chindiei, de unde se pîndeşte focul, arată în mijloc zidurile-i prefăcute în veacul trecut. Iar în dreapta şi în stînga, despărţind curţi, intrînd în case mai noi, cu sau fără spoiala varului, boltindu-se peste străzi urîte, strîmte, noroioase sau plîngînd în singurătatea pustie, acele ziduri de cărămidă trainică, pusă în lung şi în lat, îmbinată cu bolovani [...]

Dar iată că sosește domnia de belșug și strălucire a lui Constantin Brîncoveanu. Pompa stăpînirii se întoarce iarăși în odăile cu totul prefăcute. Sînt din nou sfaturi, sărbători, muzici; cu toate că, în vremea de înjosire și supunere, zidurile, ajunse zădarnice, nu se mai apără. În toamna anului 1713 vin încă la Tîrgoviște, în vremea culesului viilor din deal, bătrînul voievod, doamna, coconii, nurorile și micii nepoței, împreună cu obișnuitul alai. Dar, la Paști, aceiași oaspeți veseli pornesc, cu cenușa pe cap, spre temnițele și piețele de ucidere ale Constantinopolei.

Curțile domnești se înmormîntară iarăși, și an de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindeni și nu mai era nici o milă pentru amintiri. Poeți romantici veniră numai, la începutul regenerației noastre, să cheme umbre prin cîntecele lor, și, pentru dînșii, glasuri tainice, răsunetele durerilor și bucuriilor, șoptiră prin spațiile goale. Bibescu vodă, căruia-i plăcea să se îmbrace ca Mihai Viteazul, dură din nou Chindia, întru pomenirea trecutului și pentru locuința pompierilor. Și apoi iarăși geniul distrugerii se puse la lucru, îngropînd, răbdător, casele celor ce s-au îngropat. [...]

De la un mare pod de fier, prin care se mîntuie strada ce vine de la Curte, o șosea se desface în sus, spre dealul de vii, în fruntea căruia se ivesc din cea mai mare depărtare frontoanele galbene ale caselor mănăstirii Dealul. De amîndouă laturile, drumul bine pietruit, bătrîni copaci își apleacă ramurile spre o înfrățire dătătoare de umbră binecuvîntată în lunile de arșiță. Cîte un canton, cîte o berărie părăsită acum în toamnă, o cazarmă pentru călărași cu schimbul. Apoi șoseaua prinde a șerpui în linii largi printre viile despărțite cu garduri de nuiele și spini, sămănate de căsuțe. Acestea sînt „viile“ boierilor mari și mici de altădată și biserica de pe culme e „Sfîntul Nicolae din vii“.

Deodată-i vezi numai vîrful turnului celui mare, precum și o bună parte din turnul de intrare, făcut din nou, în forma apuseană de la Tismana, pe vremea domnilor Regulamenutlui Organic. Clădirile din față, foarte bine îngrijite, cuprind școala copiilor de trupă, viitorii sergenți și micii soldați se adună tocmai pentru a primi mîncarea de amiazi în vechi chilii, de unde au plecat călugării, cu hrana și băutura lor îmbelșugată. Sunete de trîmbițe se răsfrîng lo-

vindu-se de zidurile galbene. În mijlocul curţii interioare vezi, însfîrşit, biserica de îngropare a domnilor vechimii.

Lespezi mari de piatră prinse cu scoabe de fier alcătuiesc păreţi de o putere neobişnuită în grosime şi-n înjghebarea lor de stîncă. Două turnuleţe octogonale în faţă, unul mai mare la mijloc. Cele mai delicate şi mai felurite horbote de piatră încunjură pisania, împărţită la dreapta şi la stînga uşii de intrare, sau împodobesc baza, tivesc ferestile turnurilor. Gustul cel mai ales s-ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani.

Radu vodă, mare prin credinţa sa şi prin felul regal cum îşi înţelege domnia, voise să facă din această minune a artei orientale locul de veşnică odihnă, domnescul sepulcru al său şi al familiei sale. Dar norocul n-aduse împlinirea visurilor lui de trăinicie întemeiată. Războiul hotărî asupra moştenirii lui, şi urmaşii pe care i-i dădură luptele, se stînseră între străini sau de moarte silnică. Alţii ţinură ca Neagoe, noul Basarab, să-şi aibă mormîntul în ctitoria lui. Doi singuri coborîtori ai lui Radu, doi tineri voievozi nenorociţi, sînt ascunşi sub lespezile de la Dealu, pe cînd capul, dezgropat, al întemeietorului chiar, un craniu fin, de formă lungăreaţă, stă azi pentru privelişte, „împodobit" cu slove lămuritoare, într-o meschină cutiuţă de sticlă.

Lîngă el, purtînd pe luciul său de fildeş aceeaşi naivă batjocură, se vede o altă hîrcă. Fruntea fuge puţin spre creştet, clădind o înaltă boltă pentru gînduri neobişnuite, al căror zbor s-a curmat de trei sute de ani. Gropile ochilor sînt largi. Rădăcina nasului porneşte într-un unghi mic. Oasele obrazului răsar înspăimîntător de ieşite. Bărbia e mică însă blîndă. Acest cap a fost desfăcut cu sabia de pe un trup hăcuit cu barda. El a stat aruncat pe cîmp într-o zi ticăloasă. Sus inima ! Vezi singura rămăşiţă ce se poate vedea din Mihai Viteazul, şi neamul românesc n-are destule bogăţii pentru a răsplăti printr-un strălucit mormînt cinstea ce i-a făcut-o acest om. [1])

---

[1]) Capul viteazului domnitor se află acum într-o criptă sub o placă de marmură pe care a fost pusă, în 1967, o coroană de bronz purtînd inscripţia : „Primului întregitor de patrie — glorie nemuritoare. Din partea Comitetului Central al Partidului Comunist Român (n.n.).

De pe terasa înaltă de piatră, sub care se zice că ar trece un măreţ drum boltit sub pămînt, se văd, în lumina blîndă a amiezii de toamnă, largul şes, străbătut de dunga sclipitoare a Ialomiţii, casele, turnurile albe ale Tîrgoviştei şi mai aproape, vîrfurile, rîpile dealurilor acoperite cu verdeaţă uscată din care răsar arborii golaşi ai livezilor ce încep a-şi dormi iarna.

MĂNĂSTIREA DIN DEAL. VIFORÎTA

Sara, spre *Viforîta*, o mănăstire din vale, care nu se vede, pe cînd zidurile galbene ale Dealului stăpînesc peste toată întinderea ; ţi s-ar părea că mortul de aici şi-a ales singur acest lăcaş pentru a cuprinde şi mai departe cu ochii, domneşte, pămîntul pe care l-a apărat cu sabia cruntă.

Drumul se înfundă pe lîngă dealul cu viile şi mănăstirea Sfîntului Nicolae, printre casele de ţară ale satului Viforîta, mărgenit de copacii bogaţi ai livezilor de pruni. Noaptea se coboară încet în lina învăluire a întunerecului răcoros, care înseninează sufletul.

Încunjurată de înălţimile verzi, înfăşurată de livezi, vii şi pădure, mănăstirea-şi grămădeşte într-o adîncitură pătratul de ziduri, biserica nouă-nouţă în reparaţia ei de dăunăzi şi căsuţele răzleţe. E o veche ctitorie a lui Vlad-vodă din 1530, dar din zidirea de atunci n-a rămas altceva decît zidul foarte gros, a cărui formă încă a fost adeseaori prefăcută. Un cutremur aduse clădirea din nou de pe la 1830 şi acesteia i s-a dat acum cîţiva ani, cu cheltuiala Casei Bisericii, spoiala din urmă. Icoana lui Leon-vodă, înaintaşul lui Matei Basarab, îmbrăcată în argint suflat cu aur, destul de slab lucrată însă, această lucrare din 1631 nu se potriveşte, cu toată găteala nouă, ce s-a uscat abia. [...]

A doua zi căutăm prin păduricea nouă, prin viile ţărăneşti, pe poteci şi potecuţe, pe care dimineaţa le-a bătut cu firele de mărgăritar fără număr ale rouăi, calea la mănăstirea din Deal. Vederea se deschide, cînd la stînga, asupra strugurelului de clădiri al mănăstirii, cînd în dreapta, asupra tur-

nurilor multe ale Tîrgoviştei, ale căror coperăminte de tablă nevopsită scînteie la soare, într-o veşnică tremurătură de argint. Sălcii dese ascund cu totul cursul Ialomiţei. Iar clădirile galbene care cuprind acele moaşte tragice, capul tăiat, dezgropat al lui Mihai, se înfăţişează tot mai aproape, în sunetul de chemare al vechilor clopote, care vestesc astăzi taierea capului marelui mucenic pe care biserica-l numeşte Înainte-Mergătorul — cum numim şi noi, cînd visăm mai mîndru, pe mucenicul nostru, care a fost în ceasurile sale de mărire „Domn al Ţării-Româneşti şi Ardealului şi Moldovei".

DE LA TÎRGOVIŞTE LA CÎMPULUNG

Ieşirea din Tîrgovişte prin lungi mahalale curate. Spre Cîmpulung porneşte o largă şosea, care va fi deseori întreruptă de drumuri desfundate şi grunzuroase, de poduri pe care le-au luat apele de munte. Deocamdată însă linia albă se desfăşură dreaptă şi netedă, străbătută de cară ce se întorc de la tîrg cu deşertul, şi merg încet-încet în pasul legănat al boulenilor mărunţi cu ochii mari supuşi. De-o parte şi de alta, pajişte nouă, sămănată uneori cu cicoare şi flori galbene desfăşurate în raze, ca nişte stele. Porumburile sînt înalte, vii. În dreapta, valurile albastre ale muncelelor ; apoi pădurile se apropie, cu copacii în front des, prin care nu pot răzbate privirile. Dar sînt numai pîlcuri tinere, puţin înalte, care nu se pot asămăna cu vechii codri moldoveni, cu desişurile de brad ale Prahovei sau cu adîncimile de stejar ale Buzăului. [...]

Locuitorii au cel mai frumos port din ţară. Dacă ţăranii din Neamţ se înfăţişează asemenea cu plăieşii timpurilor eroice, în cojoacele lor ca o platoşă şi supt pălăriile lor cît o roată de car, aceştia din Dîmboviţa, purtători de veşminte albe de pînză, bine strînse pe trup, şi de pălăriuţe rotunde, sînt icoana cea mai deplină a românului din munte, sprinten, vioi şi isteţ. Unele cămăşi sînt ca de borangic, şi au dungi galbene în lung. Femeile se acopăr pe cap şi se înfăşură supt

bărbie cu valuri de pînză sau mătasă supţire ; cămaşa, vrîstată cu roşu la umăr, e înnegrită de arnici şi luminată de nenumăratele puncte de aur ale fluturilor. Fota, încheiată înainte, e de o bogăţie şi de o felurime de linii în lung şi de podoabe, toate în culori vesele : roşu, galben-deschis, cum nu mai poţi găsi nicăiri. Şi simţul firesc pentru artă se simte şi-n unele înflorituri în relief ale caselor, care acopăr păreţii întregi şi dau forme pe care noua artă secesionistă a Apusului se căzneşte a le descoperi astăzi. [...]

Se culeg prunele din marile livezi care sînt aici, mai mult decît păşunile şi lanurile şi pădurile, caracterul deosebitor al ţinutului. Crengile, încărcate ciorchină, ale prunilor cu frunze aspre, fără strălucire, sînt uşurate de podoaba rodului lor. Săteanul, nevasta şi toată casa sînt prinşi la lucru. Coşurile se răstoarnă în carul ce aşteaptă dincolo de gardul de nuiele sau de ostreţe foarte bine rînduite şi prinse în cuie. Şi e o bucurie pe vespile de aur, care, bete de zeama dulce, zbîrnîie şi înţeapă, şi e o bucurie pentru copiii numai în cămaşă, cari-şi umplu burticica de prune !

Unii, cari au strîns mai decuvreme, au şi întins prunele pe uscătoare. Alţii, tot aşa de harnici, au vărsat coşurile în buţile încăpătoare şi înalte, unde fructele fierb şi ridică deasupra spuma roşiatecă. Iar alţii, cei mai înaintaţi, au şi gustat din ţuica nouă şi-ţi dau lămuriri de-ţi poţi rupe gîtul cu ele, ca acel moşneag care descria ca un drum «boboc» o coastă pe care puţini cai ar fi în stare să urce o trăsură plină.

Dincolo de *Geamăna* treci Dîmboviţa. Vechea noastră cunoştinţă bucureşteană, slabă, gălbăgioasă, împodobită cu poduri meschine şi scumpe cheiuri pe păreţii cărora cresc însă buruiene sămănate cu hîrtii murdare — e cu totul altfel aici, unde ea este încă ţăranca vioaie, iute, cu sufletul curat. Nu e o apă ruptă în şuviţi ca Ialomiţa, ca Prahova ; într-un singur curs ea se azvîrle peste prund şi bolovani, împistrîndu-se de spumă, sare peste piedici, albă de furie, mişcă mori jucîndu-se, şi aminteşte, prin neastîmpărul din vara liniştită, turbarea ce o cuprinde în primăvara cu toane, cînd cară pietroaie întregi, îneacă toată albia, sare de năruie şoselele şi vuieşte ameninţătoare la pragul caselor clădite înalt. De-o parte, spre Muscel, o stăpîneşte un munte de piatră cu stratele albe, galbene, roşiatice, sure, aşezate aşa de drept

ca şi cum o mînă de om dibaci, de uriaş cu bună rînduială, ar fi fost la mijloc. [...]

Acum sîntem în *Muscel* şi îndată înţelegi numele acestui ţinut. Muscelul înseamnă acelaşi lucru ca *muncel*, adecă monticel, munte mic, deci deal înalt pietros. Şi aşa este de aici pînă la Cîmpulung, un *singur* muscel. Nu sînt dealuri de lut ca aiurea, ci treci pe pămînt negru frămîntat cu pietricele. Nu se văd risipituri, crestături, ruine, alunecări, ca în acele părţi, ci pretutindeni uşoara plisă verde-deschis acopere totul, afară de îngusta linie jupuită a şoselei. Nu poţi deosebi deal şi vale, şiruri limpezi de înălţimi ; toată întinderea e necontenit boţită, coşcovită, în cocoaşe mari, cari au nume şi sînt numai cîteva, şi în cucuie mici, care sînt fără număr, care răsar la tot pasul şi n-au nici nume, fireşte. De cele mai multe ori sînt numai umflături rotunde, dar pe alocurea vezi şi dungi, drepte ori strîmbe, muchi ascuţite ca o spinare de vită ; îndeobşte însă, pare că-ţi stă înainte o mare închegată în toanele frămîntate ale clocotului. Păduri nu se află nicăiri, livezile sînt numai în sate sau în raza lor, dar copaci răzleţi, grupe, perdele, se înalţă pretutindeni dînd viaţă frumosului ţinut.

Sate mari nu se strîng, ci casele sînt presărate în toate părţile, stropite pe verdele dealurilor. Din vreme în vreme, trec cară încete, dar adevărata podoabă românească a Muscelului sînt călăreţii, bărbaţi şi femei, cari răsar pe o creastă şi se pierd îndată într-o groapă, din care se ivesc iarăşi în clipa următoare ; în ei pare că învie privelişti din vechile vremi ale luptelor pentru domnie, purtate în mare parte cu aceşti ţărani. Turme de oi, cîteva vite albe sînt sămănate pe priporul drumului mare, şi băutura o dă rîuleţul ce fuge nebunatec, în adîncitura din stînga şoselei.

Se face sară în singurătate. Soarele a scăpătat după nori vineţi. Încă o dată, toate se aprind de o trecătoare lumină roşietecă, de o fantastică tristeţă. Apoi din cerul rece întunericul cade ca o ploaie de cenuşă. De pe vîrful unui deal se vede încă o înălţime verde, şi, mai sus de dînsa, munţii de hotar, în linie vînătă. Între dealul cel din urmă şi Carpaţi e deschis „Cîmpul cel lung", care se zăreşte încă.

Urcăm dealul în noapte, pe jos, pe cînd caii, în urmă, aburcă din greu trăsura, sunînd încet din tălăngi. Întunerecul creiază păduri şi prăpăstii de-a lungul urcuşului care nu se

mai mîntuie, cu șerpuirile șoselei pustii. Arareori un car înnegrește înaintea noastră, venind din sus, și trece mai la vale fără nici un zgomot, ca o fantasmă. Un singur greier țîrîie de două ori, ca de spaimă, în iarba săracă. Secerea lui Crai-Nou e înghițită îndată de norii vineți pe cari-i aduce de la munte vîntul iute, rece. [...]

CÎMPULUNG

E ceea ce-i spune și numele : un cîmp lung, o vale prelungită între dealurile din dreapta și cele din stînga, o vale pe care și-a găsit drumul întîi o apă, sufletul satelor și al orașelor, și pe urma ei s-au luat, îngînați de bolborosirea cîntărețului de munte, oamenii. [...] Apoi și domnii și-au durat aici curți și mănăstire, mănăstirea pravoslavnică, înaintea turnului măreț al căreia s-a prăbușit Cloașterul (Kloster) catolicilor. Și azi se vede acest turn, temeinic ca un descălecat de țară : el domină și ascunde biserica, nu tocmai mare, și de el se leagă un șir de case cu două rînduri, străbătute de ferești înguste — care samănă cu cele de la Cozia. Și casele vor fi fiind din timpurile întemeierii, înainte de „o mie patru sute“, dar turnul e desigur un vechi străjer. Căci nu Matei-vodă Basarab, restaurator aici unde lucrase din temelie, alt Basarab, poate, dintre domnii veacului al XIV-lea, ar fi strîns, în timpurile sale de întindere a țării și de supunere a ei către turci, aceste puternice rînduri de piatră, ce alcătuiesc turla măreață, pe care se rotunjesc unul deasupra altuia șirurile de ocnițe, pe cînd, sus, încununează totul acoperișul rotunjit. Nu, aici nu sînt urme de decădere ; din acest masiv turn se desface același spirit de mîndrie tînără ca și din piatra care, sub jilțul fin sculptat al vlădicăi, poartă săpată în slove adînci, drepte, fără legături de cochetărie tîrzie, amintirea mormîntală a lui Nicolae Alexandru-voievod, fiul „marelui Basarab Voevod — care să se pomenească în veci“, acel Nicoară Alexandru care pripi fuga ungurilor prin trecători sîngerate și adormi liniștit, în siguranța pazei bune,

acum şase sute patruzeci de ani — deschizînd calea vremilor.

*

Astăzi, cu desăvîrşita îngrijire a caselor sale înflorite, a străzilor sale bine pietruite, a plimbării sale, cu adaosul nou al şcolilor vesele (nu voi zice şi cu statuia, puţin apocrifă, a unui erou, Radu Negru, cu totul apocrif), cu mişcarea din zilele de tîrg a unei ţărănimi harnice şi vioaie, Cîmpulungul e vrednic de a se număra între cele dintîi oraşe ale României. [...]

DE LA CÎMPULUNG LA GRANIŢĂ.[1]) RUCĂR. DRAGOSLAVELE. GURA DÎMBOVICIOAREI

Una lîngă alta, pe laturile şoslei, care e prăfoasă, cîteva zile abia după ploile cele mari, case cu două rînduri, avînd cinci-şase odăi, cerdace cu stîlpi şi foarte adeseori şiruri de oale cu maşcat înflorit pe poliţe. Mulţii copii voinici privesc din umbra porţilor de lemn săpate, asemenea cu ale românilor din Şchei. În curţi, sus în cerdace, ori pe margenile drumului răsar femei al căror port ţesut în arnici, în fluturi, în flori de fir de argint şi de mătasă pe fota roşie de aur, nu-şi poate afla părechea în cît ţinut locuieşte românimea.

Aici eşti încă în Cîmpulung, dar, cînd ai trecut de hotarul oraşului şi te afli acum, nu pe o stradă, ci pe drumul mare, care se cheamă aici „Valea Mare", vei întîlni, pînă la şchelele de odinioară, vechile vămi de munte, pînă la graniţă, acelaşi fel de case, ţesute din vergele de lemn, pe care le acopere lutul nisipos al muncelelor, aceleaşi curţi pline de toate cele de nevoie unei bune gospodării ţărăneşti, aceleaşi feţe oacheşe, frumoase, cu ochii negri, mari, aceleaşi veşminte cu toate florile cîmpului şi stelele bolţii. Înţelegi cum

---

[1]) Este vorba de frontiera dintre România şi Transilvania înaintea Unirii din 1918 (n.n.).

din acest ţinut de mîndri oameni voinici, harnici, cuminţi a putut să plece acum cinci sute de ani descălecatul, începutul unei ţări.

„Drumul cel Mare" e o şosea foarte frumoasă, netedă ca şoselele Dobrogei ; parmaclîcuri de fier, elegante, apără pe alocurea trăsurile sau drumeţii înnoptaţi de primejdia prăpăstiilor sau ale adîncurilor mlăştinoase. [...]

Dîmboviţa lunecă printre sălcii în fund, supt muncele strînse împreună, care abia lasă să treacă acestă călătoare tînără şi zglobie. Îndată mergem pe malul ei. Uneori rîul e spîrcuit în şfichiuri dezbinate, alteori el aleargă prins în jgheaburi de lemn ; în sfîrşit, el se scurge la vale fără piedici şi unit cu sine, gîlgîindu-şi apele limpezi care răsfrîng în culori de ardesie cerul uşor acoperit de nori. Roţi încărcate de cutii îi fură necontenit apele ca să le verse în treucuţa de unde ele se aruncă-n canalul ce hrăneşte sămănăturile. Mai departe, un fierăstrău trăieşte din puterea ei, făcînd să se mişte fără întrerupere, în sus şi în jos, pînza de fier cu colţii lacomi.

Supt Piatra Dragoslavelor — căci acum movilele pietroase au înălţimea munţilor, şi poporul li zice *Pietre* — înfloritorul sat (Dragoslavele *n.n.*) întinde de-a lungul drumului casele lui albe ; o biserică zidită de cel dintîi Grigore Ghica, în veacul al XVII-lea, are înaintea zidurilor modeste ale naosului un turn strivitor care e făcut în mult mai mic după acela al mănăstirii Cîmpulungului — pe atunci de curînd dreasă de Matei vodă Basarab.

Pe aici era odată trecerea mărfurilor braşoveneşti, în cară duse încet şi greu, pe drumuri rele, spre atîtea oraşe ale ţării şi spre locurile de peste Dunăre. Drumul de astăzi nu e tocmai cel vechi, care merge prin vale ; dar şi acesta se înrămureşte între calea Tîrgoviştii şi a Cîmpulungului. Cea dintîi se desfăşoară la vale, de-a lungul Dîmboviţei.

Încă trei kilometri şi sîntem în schela cealaltă, *Rucărul*, ale cărui turnuri şi case albe se ivesc îndată, la locul unde se întîlnesc trei Pietre mari, dintre care una poartă brazi pe coastele ei.

Rucărul adăpostea odată pe vameşii domnului muntean, oameni siguri, şi cu multă trecere. Astăzi el are o şcoală, o primărie foarte mare, un hotel, cum nu mai poate arăta alt sat din România, o frumoasă şi lungă primblare pe lîngă

rîulețul prins în maluri îndreptate și pietruite și foarte multe case de o gospodărie aleasă. [...]

După cîteva văpăi roșii, trecătoare, pe culmea Căpitanului, noaptea cade aproape dintr-odată. În lipsa străinilor, cari nu mai vin în Rucăr, de cîtva timp, strada se face îndată pustie : luminile, abia aprinse, se sting la toate ferestile ; și hanul se închide ceva mai tîrziu. Pînă și șuierăturile caraulei contenesc, și tăcerea nopții negre e sfîșiată numai de hărțăgoasele lătrături ale cânilor paznici, cari pîndesc zgomotele tainice din singurătatea muntoasă.

Dimineața a coborît neguri ușoare pe coastele muncelelor pe care numai ici și colo le străbate o săgetare roșietecă de raze. Sînt opt ceasuri acuma, și răcoarea nopții stăpînește încă văzduhul limpede. De pe toate cărările și potecile izvorăsc în strada albă țăranii cu sumane negrii și cojocele cusute, țărance a căror bogăție de fluturi și podoabe e acoperită în parte de măntăli cafenii ; unele dintre dînsele poartă ștrengărește pe albul fin al vălului ce li înfășură fața oacheșă o pălăriuță bărbătească. [...]

Acest minunat drum (Cîmpulung-Brașov *n.n.*) a fost mîntuit în 1891 supt conducerea a doi ingineri români, antreprenorii fiind italieni. El se razimă adesea pe puternice întărituri de piatră, străbate poduri desăvîrșite și e apărat prin vergele de fier unde se deschid rîpe. Nu e o linie care să se înfunde drept înainte între firele telegrafului, care aici are altă cale ; ci, încolătăcindu-se ca o biciușcă răpezită, el înfășură deal și munte cu panglica-i albă. În urmă nu-l mai recunoști în șuvița zburdalnică ce se joacă prin funduri de văi și se prinde de gîtul aspru al stîncii ; înainte, cînd îl vezi alergînd nebunatec în veșnice rotocoale, nu-ți vine a crede că în curînd vei fi colo sus pe înălțime. Aici, prin chefurile-i neașteptate, drumul însuși e o mare plăcere.

Soborul de uriași se ține și mai departe. În față, în urmă, la dreapta, la stînga, unde privești, fără o singură spărtură, căci drumul se strecură și nu cutează să taie, iar bietele rîuri sînt mulțămite că-și pot căuta de cale, vezi ceaunele răsturnate, căciulile cu țugui, tablele întinse, zimții, spinările ciolănoase. Sînt movile de nisip curat, în care scînteie puncte de mica, mari movile umflate pe care nu se prind decît fire de iarbă săracă, sînt mormane de piatră acoperite cu arbori rari. Dar piatra răzbate pretutindeni ; uneori numai, ea e acope-

rită de crînguri şi păduri de brad, de mesteacăn morocănos, cu frunzele pleoştite, de fag, care-şi răşchiră pînă departe ramurile cu frunze lucioase; codrii adînci şi negri, stăpîni peste toate, nu se văd nicăiri; pînă departe către hotar, unde sînt vîrfurile mai înalte, pădurea e numai o rămăşiţă a trecutului ei falnic, căci nevoia de bani a moşneanului a pus-o la biruri grele şi a schilodit-o pentru totdeauna, fără s-o radă însă cu totul ca în ţara de muncele ruinate a Sovejei. Prin coviltirul uşor al ierbii, printre trunchiuri şi mai presus de ele, ţişneşte însă piatra stăpînitoare; ici, ea se risipeşte în fărîmi albe, galbene, roşcate, care fac moşinoaie în margenea şoselei curate, dincolo, ea samănă coasta sau adîncul cu frînturi şi lostopane; aiurea, ea străjuieşte drumul cu plăci înnegrite, murdare, lucioase, sau cu lespezi clădite în bună rînduială ca de mîna dibace a unui meşter uriaş; de multe ori, în sfîrşit, ea încunună toate cu cîte o mîndră creastă sură sau ia în stăpînire întreg muntele. Lîngă *Păpuşa* verde, clădită ca o movilă, stă în faţă, peste valea Dîmboviţei, lungul părete sur, adînc scrijelat, gol, sterp, trist, al *Pietrei lui Craiu* (Piatra Craiului n.n.), numită aşa poate după vreunul din făloşii regi cari se întorceau cu fuga acasă la dînşii, lăsînd în urmă steaguri rupte, arme frînte şi voinici morţi, căzuţi în mormane sîngeroase sau sămănaţi pe coaste şi prin văile înguste ca frunze roşii, veştede, de toamnă.

Iată, cam la jumătatea drumului, cazanul *Posadei*, care aminteşte o zi ca aceea, de strălucită biruinţă ciobănească asupra boierilor mari ai străinătăţii cotropitoare.[1]) O groapă se rupe supt munţi; colo în fund, unde strălucesc case albe, e Dîmboviţa, care trece uşoară, limpede pe prundul curat; mai în faţă e rîpa goală, pustie, cu arbori şi mărăcini. Odinioară prăpastia era împădurită, şi numai ca o îngustă crestătură răzbătea calea negustorilor paşnici, pe care acum, spre începutul veacului al XIV-lea, ajunseseră a trece aspri ostaşi cu siguranţa că au biruit şi supus. Şi, deodată, dintre trunchiuri năpădiră săgeţi fulgerătoare, şi această furtună de ucidere împinse oameni şi cai mai în adînc, tot mai în adînc la stînga, unde sînt *cheile Dîmbovicioarei*, straşnica strîmtoare prin care fuge sfios rîuleţul, ca o şopîrla ce lunecă pe

[1]) Localizarea făcută de N. Iorga pentru lupta de la Posada, în care regele ungur Carol Robert (1308—1342) a fost înfrînt (n.n.).

coiful uriaşului adormit. Din păreţii înalţi de pare că ajung cerul, căzu atunci strivitoarea ploaie a bolovanilor mîniei şi răzbunării unui neam prea multă vreme călcat în picioare. Cei ce se învredniciră de această primire abia mai găsiră, împuţinaţi şi acoperiţi de răni, drumul de mîntuire al Braşovului. Mărire ţie, Posadă cu adîncurile răsplătitoare, care ne-ai ajutat să păstrăm pînă astăzi viaţa frumoasă, albă, bună care înfloreşte de-a lungul veacurilor, pe munţii şi cîmpiile noastre ; mărire ţie, mormînt de duşmani pecetluit cu roşia pecete a biruinţii noastre !

Urmăm calea de stîncă înaltă, îngustă, întunecată în care apoi, ţăranii lui Vlad-vodă, muscelenii aceştia cu faţa rotundă, ochii negri şi trupul vînjos, au toropit pe ungurii Máriei Sale puternicului Crai Sigismund, care a fost apoi şi împărat. Un val de aer rece ne loveşte în faţă. E sufletul aspru al strîmtorii, precum Dîmbovicioara grăbită e seninul şi bucuria ei. De o parte şi de alta a cărăruşii pietroase, apărată cu parmaclîcuri de lemn, păreţii nemărgenit de înalţi ai stîncii pustii sprijină o şuviţă de cer albastru-şters. Brazi detunaţi atîrnă de-a lungul scoarţei sure, cu jalnicele lor crengi uscate. Iar în cîte un loc ca prin minune un mîndru fag hrănit de apa limpede îşi deschide braţele verzi răstignit pe stînca dreaptă. Ca o amintire a pajiştilor mirositoare, a cîmpiilor înflorite din locuri senine, cîte un clopot vînăt se iţeşte din smocul frunzelor mărunte.

Măreaţa temniţă se deschide : e un ochi de lumină, de verdeaţă. Dîmbovicioara se încălzeşte la soare, înainte de a pătrunde în grozăvia strîmtorii ; apoi încă odată aceasta cuprinde în braţele ei zdrenţoase de aspră stîncă cenuşie. Acum sîntem liberi.

De la căsuţa albă de colo, la capăt, se deschide un drum înverzit, care suie pe nesimţite la peşteră. O ţărancă bătrînă, adusă de spate şi sfrijită pe oasele ei ţapene, a adus lumînări [...]

Acum în peş*teră !* Băbuţa sfrijită şi gîrbovită, care tace, scoate bucăţi de lumînări albe, de făclioare galbene, şi le întinde fiecăruia : „Ţine !".

Întîi întunerecul din fund îţi cam ia ochii. Vezi atît că te înfunzi într-un negru beci sălbatec, cu pereţii coşcovi, buboşi. În dreapta şi în stînga sînt alte adîncituri, închise, pe

cînd înainte lumina descoperă într-una gurguie grosolane, crengi groase, strîmbe, chipuri grosolan cioplite, împărțite în două lungi guri de iad, de pe care picură, asudă prelingeri leneșe de apă. [...]

CURTEA DE ARGEȘ

Spre Curtea de Argeș, drum prin aceleași ținuturi de păduri bogate ca și pînă acum, din care păduri răsar case și turle. Calea ferată e cea vestită prin luxul ei, cu gări ca locuințele de vară ale unor mari bogătași : cărămidă roșie la suprafață și turnuri măiestrite : ultima înflorire în acest domeniu a risipei noastre cu bani de împrumut.

Tîrgul Curtea de Argeș — ceea ce înseamnă, în limba de astăzi, reședința domnească de pe Argeș — e o adunătură sărăcăcioasă de case cu cîte unul sau două rînduri, altfel destul de curate, și de livezi, pe care o străbat străzi cu pietrele ieșind pretutindeni la iveală, răzvrătite. În stînga se vede pe o înălțime o biserică destul de mare, sprijinită în pîrghii : ea poartă în limba poporului, pe care istoricii au încercat apoi să o tălmăcească prin ipoteze silite, numele lui „Negru Vodă". E curioasă această răspîndire — dacă este o adevărată răspîndire — a poveștilor despre închipuitul întemeietor : și aici, la Curtea de Argeș, ea s-ar lămuri poate prin amestecul în graiul unor oameni ce nu par a-și deschide gura tocmai bucuros, a numelor vreunui voievod Negru din timpurile întunecoase, cu acela, ce e vrednic a se pomeni totdeauna în aceste părți, al binefăcătorului, iubitorului de frumos, evlaviosului voievod Negru, Neagoe.

Biserica bătrînă ce se sprijină în cîrjile reparațiilor noastre are o formă neobișnuită la noi : ea desfășură, în șiruri de bolovani încadrați de cărămizi supțiri, linii de basilică bizantină, redusă la proporțiile sărace ale începuturilor domniei muntene. Nicolae Alexandru-vodă a înălțat-o, pe la 1350, pentru mitropoltiul nou ce adusese de la Măcin, pentru Iachint Grecul. Meșteri din Constantinopol au întins o zugrăveală în stil mare, cu .puternice figuri izolate, vînjoase,

luptătoare, în cupola centrală, ca şi în altar, şi astăzi, în 1915, ele au ieşit la iveală, prin ostenelile inteligente ale pictorului Norocea, de supt straturile de nouă picturi aşternute rînd pe rînd în cursul a cinci sute de ani. Pe un stîlp din cele ce fixează trei împărţiri în lungul bisericii, ctitorul apare în armură de luptător, iar deasupra uşii el se vede îngenunchiat, oferind prinosul evlaviei sale. Morminte mai nouă, din al XVIII-lea veac, s-au aşezat sfios în umbra umedă de la intrare.

*

Pe altă înălţime apare, părăsit, dar trezitor de vechi amintiri, care nu se mai pot deslusi de nimeni, turnul de la Sîn Nicoară. Dacă — şi presupunerea nu pare fără temei — Nicolae-vodă, zis şi Alexandru, de la care pînă astăzi s-a strecurat mai mult decît jumătate de mileniu, e acela care a sfinţit ca biserică nouă, pentru iertarea păcatelor sale, pietrele ce se dărapănă acum supt picăturile ploilor, în bătaia vînturilor reci de iarnă şi în munca veşnic reînnoită a buruienilor de ruină — atunci acest străbun al şiragului voievozilor mai noi se preface din slavoneasca moartă a epitafului său din biserica de la Cîmpulung într-un viu Nicoară, voievod şi gospodar pentru sîrbii şi bulgarii din cancelaria lui, dar pentru ai săi, dregătorii şi arcaşii şi ţăranii, domnul Nicoară, Nicoară-vodă.

O şosea prăfuită, între mici căsuţe, urîte. În fund se vede un coperiş ce se încovoaie în arcade spre patru stîlpi albi, iar mai departe, în dreapta, nişte turnuri ce par galbene şi nu se deosebesc prin nimic. Arată a fi ale unei biserici destul de mari.

Dar iată că priveliştea se deschide. Trăsura se opreşte înaintea unei bariere de lemn alb. Mă cobor, înaintez puţin şi înainte-mi se desface supt cerul albastru, între înalte dealuri acoperite de păduri, printre care curge apa Argeşului, mănăstirea de la Argeş (nu de la Curtea de Argeş, cum se zice greşit astăzi).

Patru turnuri : două drepte, mai mari, urmîndu-se în lungime, pe cînd în lat se apleacă unul spre altul încă două, strîmbe. Împărţită în patru registre, osebite prin brîuri sculptate, biserica, spre intrarea căreia duce o scară îngustă, e de un desăvîrşit echilibru al frumuseţii. Aşa au croit-o pentru

Neagoe-vodă şi doamna sa Despina, vlăstarea de crai sîrbeşti, meşteri de ţară şi străini la începutul veacului al XVI-lea, toată din frumoasă marmură albă.

Astăzi, după restaurarea d-lui Lecomte de Noüy, spre luminile şi gustul căruia s-a dus stîngăcia noastră barbară şi veşnicul dispreţ de noi înşine, se văd pretutindeni fonduri de azur şi flori de aur, păsări, care ar fi să sune din clopoţei cînd bate vîntul (dar nu sună), coperişuri verzii deasupra turnurilor. La lumina soarelui, clădirea pare a se scălda într-un aur, care, cînd norii răpesc razele, se arată pe multe locuri negriu ; pe alocuri şirloaiele ploii au luat cu ele albastru şi aur, lăsînd dungi întunecate pînă şi în inscripţia aurită-aurită a lui Neagoe-vodă.

Armonia deplină stăpîneşte şi înlăuntrul clădirii. Stîlpi înalţi se ridică, sprijinind bolta ; în faţă, catapeteasma închide intrarea sfîntă a altarului. Chipuri de sfinţi se înalţă sus, în aurul fondurilor ; jos se înşiră ctitorii, ale căror pietre de mormînt sînt acoperite, după nu ştiu ce obicei, cu perdele de catifea roşie cusută cu aur, în etichete a căror slovă nu e, adeseori, nici latină, nici cirilică, ci un fel de gotică apuseană. De o parte şi de alta se văd : regele Carol, care nu samănă deloc şi n-are atitudinea smerită a unui ctitor aducîndu-şi darul înaintea lui Dumnezeu, şi regina, al cării talent poetic e simbolizat printr-o atitudine de extaz care nu întră, iarăşi, în normele, bine statornicite, ale picturii bizantino-române. Un înger stă lîngă regele ; lîngă regina o madonă catolică, purtînd pe Isus în braţe, pe cînd jos se văd crini. Nori încunjură pe cele două fiinţi cereşti ; nori cari, drept spuind, nu samănă a nimic.

Şi cu aceasta orice cunoscător al vechii noastre arte, orice iubitor al frumosului şi adevărului istoric, vine de la sine la aprecierea puţin admirativă a restaurării. E deosebire între un lucru care se învaţă, care se studiază şi altul care se depune pe începutul în minte prin vederea necontenită a aceloraşi obiecte. Întipărirea în cazul dintîi poate fi mai conştientă, dar în cellalt e mult mai adîncă, mai trainică. Pentru a reface o biserică de la care vremuri rele au răpit mult în desfăşurarea lor, trebuie familiarizarea deplină cu biserici de acest fel, şi mai trebuie o legătură intimă de amintiri, ce merg pînă în fundul copilăriei, cu sufletul care locuieşte în aceste clădiri de smerenie şi de închinare. Şi, fiindcă o artă

adevărată se adaptează pretutindeni, se traduce în limba sufletească a fiecărei rase, se cere iarăşi ca arhitectul învăţat şi meşter care îndrăzneşte să învie din rămăşiţi şi potriviri o frumuseţă vestejită, să fie unul din copiii cei mai plini de iubire fiască ai pămîntului pe care se va ridica a doua oară minunea.

Cred că la noi în ţară se găseau, şi atunci cînd am adus pe arhitectul francez, oameni cari, măcar strîngînd cu toţii cunoştinţele lor într-un mănunchi, puteau să ni dea îndărăt, cu toată priceperea şi cucernicia, vechea mănăstire a lui Neagoe-vodă. În locul caselor din Franţa, caselor din Viena, se puteau afla meşteri de-ai noştri cari mai încet (dar nu mai scump) ar fi dat podoabele dinăuntru, delicatelor lucrări de zugrăveală, de săpătură şi chiar de turnătorie. În acest caz, n-ar mai fi nici catapeteasmă de metal, cu flori, nici vulturi heraldici apuseni, nici slove care nu sînt buchi şi nu sînt litere ; n-ar mai fi, mai ales, acea bogăţie cam sălbatecă, aş zice : orientală, de aur şi de culori puternice. Ai noştri ar fi lăsat, ca nişte duioase amintiri dintr-un trecut care a fost numai o dată şi nu se poate comanda, cu orice sacrificii bugetare, în făcătoarea de minuni străinătate, acele stîngace icoane şi sculpturi vechi, al căror grai de cinci sute de ani, venind din depărtările credincioase şi eroice, ni spune cu cît mai mult decît jargonul internaţional al momentului. Şi ar fi fost mai bine. [...]

SPRE RÎMNIC

[...] Între Piatra şi Slatina se trece Oltul, şi calea ferată spre Rîmnic, care, de cîtva timp, duce şi mai departe spre Sibiul fraţilor noştri, urmează destul de aproape cursul rîului, strecurîndu-se între lanuri de porumb de toată frumuseţa. În stînga, lanurile de aur ruginit se opresc în dealuri neregulate, ca acele ale Gorjului, pe cînd în dreapta ele se încurcă în pădurici cu înalţi arbori supţiratici, sau se pierd în lunci, pe care pasc turme şi vite risipite. În faţă se înalţă ondulate, închizînd raza vederii, frumoasele dealuri ale ţinu-

tului de peste Olt, ale plaiului argeșan. Înfățișarea țării se schimbă necontenit aici, în dreapta, unde ochiul prinde tot lucruri nouă, în mici icoane pe care le înghite răpeziciunea. *Drăgășanii* cu viile-i împuținate de boală, ale căror frunze verde-închis sînt pătate adesea de albastrul arămiu prin care se mîntuie de pieire — cîteva case mari, moderne se desfac din fondul verde prăfuit — ; *Rîurenii*, cu bîlciul lor ; împrejmuiri, haine albe împrăștiate pretutindeni, corturi de pînză, cară străbătînd șoseaua, pe cînd deasupra învălmășelii plutesc răgete, sunete de tălăngi, strigăte de chemare ; *Govora*, locul de tămăduire, de la care se vede numai halta. [...]

Se face sară, cu un soare roșu, fără raze, ce se lasă în neguri, pe cînd cerul vioriu e ușor învăluit de praful bogat al drumului, pe care un vînt puternic, un vînt avar, de secetă, îl gonește în nori fumurii de pe șoselele albe, ce străbat lanurile și dumbrăvile. O gară modestă, în care se plimbă doamne în toalete moderne. E Rîmnicul.

Cînd ai intrat în el, plin de fum și de praf, rămîi uimit. Ai plăcerea de a te găsi într-un juvaier de orășel, într-una din cele mai curate așezări urbane din toată România. Trăsura merge pe un drum bine pietruit și pe care vîntul nu ridică nimic. Poate a plouat ? Nu, e stropit, înțelegeți bine : stropit. Și aflu că aici, în Rîmnicul Vîlcii, se stropește tot și totdeauna. O minuni ale apei și ale Noului Severin !

Și nu-s maidanuri, nici bordeie, ci case curate, ce se înfrățesc bine între ele, frumoase case gospodărești, foarte de aproape îngrijite. Autoritățile au clădiri de gust, pe care nu le îngăduie să se murdărească, necum să se dărîme, ca în atîtea alte locuri. Arborii cresc din belșug aici ca și în luncă : drepți, mîndri, dînd o impresie de viață sănătoasă, liberă. [...]

*

Grădina publică, numită și aici zăvoiul, e frumoasă, cu podoabe de crengi, cu oale de flori prinse naiv și pitoresc în poartă. Sînt alei largi, podișce, pavilioane, straturi de flori bine îngrijite. Un monument încununat cu vulturul muntean purtînd crucea amintește, într-o inscripție reînoită cu litere latine, că vodă Știrbei a dat orașului această grădină largă și frumoasă. Izvoare de pucioasă — în jos și în sus doar Govora, Călimănești, Olăneștii — curg negre pe marginea cără-

rilor. Sînt şi băi în grădină, dar cea mai mare parte din an ele sînt închise. Aflu cu o straşnică mirare că, mai totdeauna, majoritatea zdrobitoare a locuitorilor n-are nevoie de ele. Rîmnicul are — ca unul ce s-a dezvoltat dintr-un tîrg, dintr-o stradă adecă (Episcopia n-a creat nimic în afară de zidurile ei) — numai două artere paralele. Cea mai mare e şi cea mai veche, fără îndoială, căci uneşte Episcopia cu biserica mitropolitului Grigore şi e în mai strînsă legătură cu strada transversală, în care sînt prăvăliile, iar, mai departe, o hală ce se lucrează acum, hanuri pentru ţărani, un pod peste rîu şi o şosea prăfoasă care se înfundă înainte, între căsuţe. Ici şi colo se deschid străzi laterale, împodobite uneori cu case boiereşti frumoase, vechi sau reînnoite, şi care au — ca toate locuinţele de aici — flori în faţă. [...]

MĂNĂSTIREA DINTR-UN LEMN

[...] A doua zi urcăm pe jos dealul *Cetăţuii*. A ştiut ce face acel care l-a ales, în veacul al XIV-lea sau al XV-lea, pentru a păzi Noul Severin din vale, care ajunse reşedinţa olteană a domnilor, scaunul obişnuit al banilor şi al celor de-ai doilea mitropoliţi ai ţării. Cărări grele şerpuiesc pe pieptul umflat al înălţimii singuratece, şi cei ce stăteau sus — în ziduri care s-au surpat de mult, încă din vremea lui Radu de la Afumaţi cel ucis pe această culme, în biserică — puteau prăvăli lesne duşmani în vale.

Acolo curge Oltul, care se desface din desişul sălciilor ca frînturile unei late săbii, cu oţelul strălucitor. Iar dincolo de luciul apei se strîng, în paza arborilor, albe, roşii, casele Rîmnicului şi multele turnuri. Un soare rece le face să scînteie.

Biserica omorului din 1529 [1]) s-a surpat, şi nici nu se mai pomenia de dînsa, cînd, pe vremea lui Şerban Cantacuzino, evlaviosul mitropolit Teodosie ridică noua clădire cu

---

[1]) Aici a fost ucis de boierii răzvrătiţi viteazul domn muntean Radu de la Afumaţi şi fiul său (n.n.).

pridvorul pe stîlpi și ușa încadrată-n sculpturi fără frumusețǎ, pe o piatră tare. Iar ce se vede astăzi e numai o prefacere a mitropolitului Nifon al lui vodă Știrbei. Cei ce au lucrat la reparație crezură că se cuvine a pune vechea pisanie jos în zid și a ridica o alta, care proslăvește pe ctitorul cel nou.

[...] Prin căsuțele rău îngrijite și cam mărunte ale satului *Govora* spre mănăstire. Ea se vede din șosea, cu turnu-i mare, alb, la intrare ; la dreapta și la stînga lui, pare că se revarsă dărîmături sure cu ferești mici negre. De jur împrejur, pe deal și în vale, e un strălucit belșug de verdeață.

Ai crede că poteca pe care apuci, la stînga drumului, te va duce la o grămadă de ruine, care să mai însemne locul unde a lucrat acum trei sute de ani tipografia lui Matei Basarab. Rămîi uimit cînd vezi că dincolo de bolta turnului alb sînt chilii cu totul curate și întregi, cu ferestile lor drese și stîlpii frumoși ai cerdacelor ; malul de nisip e întărit cu lespezi. Biserica, bine păstrată, se ridică albă în mijlocul verdelui tînăr ; o alee de viță de vie încărcată cu struguri duce la intrarea ei.

Aici a fost întîi o bisericuță săracă. Apoi Radu cel Mare cunoscutul domn bisericos, a făcut-o din nou, poate pentru întîiași dată din zid. Temeliile acestei clădiri se văd și astăzi lîngă aceea care a înlocuit-o. Brîncoveanu veni pe urmă, și supt îngrijirea lui Antim sau a lui Ioan, arhimandritul ctitoriei sale din Hurez, se dură cu șase ani înaintea Coziei nouă, biserica de astăzi, cu pridvorul ei pe stîlpi, ușa frumos încadrată cu piatră, și ea însăși bine sculptată în lemn, cu brîiele, ferestile-i cu chenare săpate și turnurile cele două de zid, — toate în stilul impus de Antim Ivireanul noii arhitecturi religioase muntene. Din vechea zidire n-a rămas decît o piatră de mormînt de la 1570, și tot după ea s-au luat chipurile lui Radu cel Mare și doamnei Catalina, soția lui. El se înfățișează cu lungi plete buclate, într-o mantie de brocard roșu, blănită cu samur, care cade peste un veșmînt verde, cu guler roșu, brîu roșu și mîneci împodobite cu adausuri roșii, și cu cîte un șir de albe mărgăritare ; cizme roșii, de coloare obișnuită la împărații creștini ai Constantinopolei, îl încalță. Doamna, încununată, își înfășură capul și gîtul într-un lung

văl alb ; peste o rochie trandafirie e îmbrăcată mantia de brocard roşu, blănită cu samur.

*

Îndărăt pînă la capătul satului, apoi peste şinele trenului, peste cursuri de apă limpezi, care fug răpede pe prund, printre aceleaşi case de ţesătură de lemn acoperită cu lut. Dealurile se ţin de amîndouă laturile. Către sfîrşit, ele se acopăr de păduri, pe cînd în vale pasc nesfîrşite turme de oi, ce rup liniştit verdeaţa ierbei fragede. În fund, peteci de nori albi atîrnă pe coastele munţilor albaştri ai Bistriţei.

O perdea de arbori, care ascunde o pădurice, taie drumul. Şi cînd ai străbătut păduricea, ai în stînga coperemintele de şindilă ale Mănăstirii dintr-un lemn.

Odată bisericuţa de lemn va fi fost în adevăr scobită într-un singur trunchi de stejar uriaş. Matei Basarab o făcu apoi din zid, şi pe urmă ea se prefăcu după asămănarea bisericilor lui Brâncoveanu, prin dorinţa lui Ştefan-vodă Cantacuzino de a întrece şi în această privinţă pe nenorocitul său înaintaş. De atunci, din 1715, vin şi frumoasele clădiri mănăstireşti, cu bolţi şi stîlpi meşteşugiţi.

HUREZI. BISTRIŢA. ARNOTA

[...] Sîntem în sfîrşit la Hurez. Intrăm pe supt turnul boltit, suim drumul de bolovani între ziduri, vedem lumini fugind, trecem supt alt turn, dincolo de care, de-o parte şi de alta, sînt mari clădiri vechi, şi în capul scărilor ne primeşte maica stariţă. Doamne, ce frig a fost afară !

Cel mai bogat şi mai strălucitor dintre domnii români, Constantin Brâncoveanu, a voit să întreacă, prin cheltuieli mai mari decît oricare se mai făcuseră pînă atunci pentru mănăstiri, pe toţi înaintaşii săi clădind un nou lăcaş fără păreche. Ruda sa de aproape, Pîrvu Cantacuzino a primit însărcinarea de a supraveghea lucrul zidirii sfinte, al cării loc fusese ales în codrii nestrăbătuţi numiţi ai Hurezului sau

Huhurezului, după pasărea de noapte ce se sălăşluia în ei şi umplea singurătatea neagră de bocete. Vărul domnului dădu gata păreţii în 1692, dar zugrăveala nu fu mîntuită decît după moartea lui înainte de vreme, supt îngrijirea lui Cernica Ştirbei, la 1694. Îndată începea lucrul la paraclis, care se sfîrşi cu totul peste doi ani, şi, ca să fie alături cu soţul ei la fapte bune, doamna Maria sau Marica făcu, tot atunci, din banii ei, bolniţa din deal. Peste amîndouă aceste zidiri, ispravnicul fu, Ioan, care avu norocul de a călăuzi timp de treizeci de ani, ca egumen mănăstirea de călugări a Hurezului. În acelaşi timp, o cingătoare de chilii încunjură biserica, şi paraclisul era cuprins între chiliile acestea.

Mănăstirea a avut şi timpuri grele, şi odată, în războiul din 1787, caii nemţilor, caii turcilor, ce se războiau între dînşii pe socoteala şi pentru împărţirea noastră, au mîncat fîn hrăpit între zidurile bolniţei brâncoveneşti. Peste aproape un veac, călugării plecau, şi locul lor era luat de maicile de astăzi.

Dar ca nici într-o altă parte, toate s-au păstrat, aproape cum le-a lăsat întemeietorul. Şi astăzi priveşti cu admiraţie biserica în care şi-a atins culmea meşteşugul de a zidi de pe vremea lui Brâncoveanu. Pridvorul e sprijinit pe zece stîlpi, mai largi la bază şi împodobiţi la amîndouă capetele cu foi de acant fin săpate ; în faţa lui stă un amvon de intrare, pe doi alţi stîlpi canelaţi, avînd acelaşi fel de capitele ca şi pridvorul însuşi. Pe faţadă şi de jur împrejurul zidirii sînt linii de zimţi, apoi un rînd de ocniţe rotunde, închizînd cercuri împletite ; după aceasta, două ciubuce simple, alt rînd de zimţi, un colac mare sculptat, ca acel de la Surpatele, şi altă tivitură cu zimţi. Pe laturi şi la altar se mai întinde un şir de ocniţe pătrate. Cinci fereşti de fiecare parte, cu cadrul sculptat ; sculpturi mai frumoase decît în orice biserică munteană, are şi uşa, ale cării canaturi sînt din lemn lucrat ca o horbotă. Două turnuri cu ferestuici, abia crăpate în adîncul ocniţelor, se urmează în lung. Printr-un adaos colţurat înaintea altarului, biserica dobîndeşte o lungime mai mare decît cea obişnuită.

După aceleaşi norme de arhitectură, deşi mai ieftin şi în hotare mai mici, sînt făcute paraclisul şi bolniţa.

Dar îngrijirea înaltă a podoabei nu se opreşte aici. Stîlpi de toate felurile se găsesc în cerdace şi în sălile chiliilor. Cei

mai fruumoşi, împreună cu alte săpături, sus şi la scară, se adună în cerdacul stareţiei vechi [...] Aici sînt stîlpi împletiţi, săpaţi cu stema ţării şi cu vulturul bicefal al Cantacuzinilor, sînt lei şi flori şi păsări şi arabescuri, cum nu se mai poate mai dibaci şi mai elegant întreţesute. Nici Nicolae Mavrocordat la Văcăreşti n-a dus astfel de frumuseţi pînă în odăile de locuinţă, mulţămindu-se a sprijini biserica pe stîlpii săi, şi mai bogat înfloriţi de sculpturi.

Zugrăveala veche e păstrată în toată puterea şi vioiciunea ei, şi pe păreţii din pronaosul bisericii se înşiră, pe lîngă Brâncoveanu cu doamna şi copiii, în portul răsăritean din vremea lor, toate rudele după tată şi după mamă, şi chiar „moşii şi strămoşii", pînă la Neagoe şi Laiotă, cu pletele în zulufi şi haina de brocard tăiată la piept de dunga de aur a patrafirului.

*

Iarăşi pe drumul ce nu se vede decît la cîţiva paşi, între înălţimi sămănate fără rînduială, pe lîngă porumburi înalte, case de ţară albe şi perdele uşoare de pădure. Mergem, după întoarcerea la *Costeşti*, sat mare de munte, cu locuinţele larg răspîndite, spre *Bistriţa*. De departe se vede catapeteasma de munte supt care zace mănăstirea ; sus, nori albi se scămoşează, îndesindu-se spre vîrf, pe care-l acopăr cu bumbacul lor albicios. [...]

În cei din urmă ani ai veacului al XV-lea, fraţii Craioveşti, stăpîni ai şesului jian şi bani olteni, unul după altul, întemeiară Bistriţa şi paraclisul ei ; cea dintîi trebuie să fi fost, ca bolniţa Coziei, clădită după vreo jumătate de veac ; cellalt păstrează şi astăzi forma de căsuţă purtînd în braţe un pridvor. După stingerea neamului ctitorilor, Brâncovenii, înrudiţi cu aceştia au avut ocrotirea Bistriţei, care păstra acele ziduri de cetate ce siliseră pe Mihnea cel Rău a întrebuinţa tunuri împotriva lor şi din care se văd unele urme, alcătuite din bolovani şi cărămidă tare, la marginea zidirilor de astăzi. Încă din 1683, cu cinci ani înainte de a fi domn, marele întregitor al moştenirii de artă religioasă a trecutului, Constantin Brâncoveanu, înnoi Bistriţa. Ea ţinu astfel vreo sută şi cincizeci de ani. Reparaţia lui Ştirbei nu păstrează nimic

din clădirea lui Constantin-vodă, care va fi sămănat cu Cozia. O biserică modernă fu ridicată din temelie. [...]

Dar piatra de mormînt a puternicului ban Pîrvu a fost găsită, şi ea se păstrează astăzi într-o cameră a clopotniţii. Pentru vechiul viteaz şi ctitor nu mai era loc în zidirea de paradă a altor timpuri.

*

La doi paşi de mănăstire e stînca, înaltă, goală, aspră ; în ea se sapă o peşteră care a scăpat nu o singură dată de tîlhari şi de năvălitori străini şi comorile sfîntului şi viaţa egumenului, a călugărilor. Iar sus de tot, acolo unde atîrnă negurile, deosebeşti prin ele, ca o lungă pată albă, *Arnota*, care străluceşte de departe, în noapte, călătorului. Drumul merge prin cărări de sat sărac, prin prăvălişuri de bolovani, prin poteci de pădure rară, nouă, căptuşite cu frunze ruginite. A plouat, şi lupţi, urcîndu-te, nu numai cu răpegiunea coastei, ci şi cu lunecuşul cleiului negru. E o mare tăcere tristă, pe care o rupe numai lătratul hărţăgos al vreunei javre, foşnitul unui mocan căciular, care se suie pe calu-i mărunt. Pentru cîţiva gologani, un flăcău rupe din pomii livezii crengi mari brobonate de prune brumării.

Am ajuns în sfîrşit. Iarăşi turnul şi zidurile din vremea lui Ştirbei, care stătea prea aproape de Arnota ca s-o poată uita ; dar, mai mult nelocuite — căci călugării au lăsat ca urmaşi numai doi bătrîni paznici — ele cad pe încetul în ruină, abia după cincizeci de ani.

Bisericuţa, spoită mai dăunăzi, are tipul curat al clădirilor lui Matei-vodă, căci Brâncoveanu a dres aici numai o fîntînă. Pridvorul e închis ; pe laturi zimţi, cîte trei fereşti, ocniţe rotunde, deschise sus, iar în rîndul de jos închise ; un singur ciubuc la mijloc, fără săpături. În pronaos doarme — ntr-un mormînt înalt, de marmură, cu săpături ce înfăţişează tunuri, tobe, semne de război şi stema ţării — Matei Basarab, iubitul domn şi părinte bătrîn. La picioarele lui stă Danciul din Brîncoveni, ale cărui rămăşiţe au fost aduse din Mitropolia de la Alba Iulia, unde Danciul pierise pe vremea lui Mihai Viteazul, de fiul său acesta, Matei-vodă. Tatăl şi fiul odihnesc singuri, în mica biserică de munte, încunjurată de neguri, bătută de ploi şi asigurată, prin greutatea şi primejdia potecii ce duce la dînsa, de lăcomia străinilor duşmani. [...]

[...] Urmăm o cotitură a Oltului şi, după un drum scurt pe şosea, *Cozia* se arată, cu cele trei turnuri ale sale şi zidul alb, dres de puţină vreme, al clădirilor mănăstireşti. Oltul e mînios aici şi-şi frămîntă apele spumegînde pe vîrfuri de piatră, iar, pe un mal şi pe cellalt, două înălţimi împădurite, cu frunţile colţurate, par doi zmei întărîtaţi ce se răpăd unul împotriva celuilalt.

La stînga drumului, pe o înălţime, lîngă o căsuţă unde stă urmaşul smerit şi sărac al falnicilor egumeni de odinioară, şi lîngă o vilă nouă pe care P.S.S. episcopul de Rîmnic — Atanasie, a clădit-o mai dăunăzi — privighează bisericuţa bolniţei, de o fină armonie veche. Supt o frunte cu două rînduri de ocniţe, un stîlp gros, de cărămidă, sprijină pridvorul, din care dă în biserică o uşă împodobită cu săpături în lemn. De jur împrejurul zidirii, în forma îndătinată a crucii, aleargă ocniţele lungăreţe prin care se deschid puţine fereşti înguste ; iar sus se întind mai multe rînduri de zimţi în cărămidă. Lucrarea toată e făcută din cărămidă pusă în lung şi în lat, pe rînd, închisă într-un ciment tare şi sămănată cu bucăţi de piatră tăiată.

Ea păstrează vechea zugrăveală, foarte frumoasă — asemenea cu aceea din Slatina în Moldova — din care se desfac, pe partea dinăuntru a piciorului de zid din pridvor, chipurile încununate ale lui Mircea-vodă şi ale fiului său Mihail, care e un copil încă, amîndoi în veşmintele apusene ale vremii lor, luate, de bună samă, după cea dintîi zugrăveală a bisericii celei mari. O panglică de inscripţie ce încunjură sus pridvorul spune că întemeietorii bisericuţii au fost Petru-vodă zis şi Petru de la Argeş sau Radu Paisie, domn pînă la 1545 şi fiul său Marcu, şi prin urmare din timpul lor vin sfinţii din pridvor şi aceia dinăuntrul clădirii care se bolteşte puternic supt turnul roşiatic. Ctitorii se văd în mîna stîngă a naosului : Petru în haină verde de brocard de aur, blănită cu cacom, căzînd peste o alta roşie cu flori tot de aur. Marcu, şi el încoronat, în brocard albastru, tot aşa blănit, peste o haină dedesupt roşie ; doamna Ruxandra, soţia lui Radu, văduvă întîi după Radu de la Afumaţi şi deci fata strălucitului

Basarab Neagoe, poartă cercei mari de aur, din cari atîrnă lanţuri pînă la umeri ; haina ei de brocard alb e împodobită la piept cu o placă ţesută în fir şi două galoane de fir îi sînt cusute pe umeri ; tot astfel e îmbrăcată şi fiica nevrîstnică a domnului, Zamfira, numită aşa după o rudă, Zamfira lui Moise-voevod.

Biserica mare e peste drum, în vale, avînd în apropiere Oltul. De jur împrejur o cuprind clădirile de locuinţă, cu cerdacuri boltite şi pridvoare pe stîlpi, care se obişnuiau în veacul al XVII-lea, spre sfîrşit. [...] Dar clădirea lui (Mircea cel Bătrîn n.n.), un fel de Snagov, desigur, „se lipsi" — spune pisania de la 1707 — „den podoaba ei cea d'intăiu, pentru mulţimea anilor", şi ajunse cu totul dărăpănată. O întîie prefacere opri mersul ruinei, la două sute de ani de la întemeiere, în 1580—90, cînd supt Mihnea-vodă al II-lea, egumenul Amfilohie ridică din nou, pe lîngă biserica mare şi bisericuţa Sfinţilor Apostoli, un paraclis al Adormirii Maicei Domnului, care s-a păstrat pe urmă şi în zidăria cea nouă a chiliilor. Peste cîţiva ani se îngropă lîngă Mircea bătrînul — a cărui piatră de mormînt era, poate, ca şi astăzi, numai un bolovan ros de orice inscripţie — nenorocita mamă a lui Mihai Viteazul, călugăriţa Teofana, moartă cinci ani după uciderea fiului ei.

Apoi Brâncoveanu ajunse domn al Ţării Româneşti şi, luînd în primire scaunul lui Mircea, el făcu pentru lăcaşul de odihnă al acestuia, ceea ce nu făcuse cellalt mare înnoitor al trecutului în zidirile lui sfinte, Matei Basarab. El se hotărî să zidească la loc cu cheltuiala lui Cozia, şi dădu această sarcină unuia care o putea înţelege bine, lui Antim Ivireanul, meşterul cel mare în aducerea la îndeplinire a frumosului. Antim, care stătea pe atunci în apropiere, fiind episcop de Rîmnic, se puse la lucru, orînduind toate după planurile sale. Întrebuinţînd toate cunoştinţele sale despre arhitectura bisericească a românilor, el dură pridvorul boltit, cu patru stîlpi în lat şi cîte doi în lung, făcuţi din piatră vărgată prin săpături în toată lungimea ei şi împodobită sus şi jos cu flori. El orîndui de jur împrejurul bisericii în formă de cruce ocniţe în două caturi, fereşti a căror săpătură cu frunze, flori, vulturi cu două capete, păsări, fără să samene de la una la alta, rămîn totdeauna o minune de închipuire în plan, de gingăşie în lucru. El dădu ocniţelor de sus un chenar de sculptură

cum nu se mai află aiurea şi-l prinse cu plăci săpate, al căror model se află la mănăstirea de Argeş. Lui i se datoreşte şi eleganţa simplă a turnului din mijloc, asupra căruia se opresc privirile acelui ce descopere, în valea ei ocrotită, Cozia. [...]

SPRE LOTRU

[...] Calea ferată merge întîi pe partea vîlceană a Oltului, se strămută dincolo în Argeş şi revine iarăşi, către sfîrşit, în Vîlcea.

Oltul... Ce idei mărețe nu deşteaptă el în mintea cui nu l-a văzut niciodată ! Marele rîu care dă numele unei ţări, care desparte două climate, două înfăţişări deosebite ale pămîntului nostru, „Oltul mare", pe care-l trece Tudor din Vladimiri, Oltul ale cărui „unde spumegate" bat în poezia lui Alexandrescu, vechiul zid al Coziei lui Mircea întemeietorul. Aştepţi maluri prăpăstuite, sălbatece, hotar adînc tras de natura însăşi, aştepţi ape învălmăşite, vuind, ciocnindu-se de malurile ce se năruie de loviturile îngrămădite.

Ei bine ! Chiar fără seceta ce i-a îngustat atît de mult cursul, chiar fără arşiţa celor trei luni de lumină crudă, Oltul nu e „fluviul" visat de atîţia dintre noi şi cîntat de poeţi. El n-are un pat adînc rupt în pămînt, şi maluri romantice nu-l îngrădesc cu un farmec sălbatec. Măreţia se află la noi numai în triumfala înaintare a Dunării împărăteşti sau în culmile de piatră goală ale celor mai înalţi dintre Carpaţi. Numai acolo. Altfel natura românească e bogată, felurită, plină de farmec şi de noutate, dar bună, prietenoasă, fără sublimităţi tragice, aşa cum e şi poporul ; vioaie, schimbătoare şi luminoasă ca şi dînsul, Oltul are ţărmuri, nu maluri, o albie de prund, iar nu o surpătură a solului sau un întins pat pentru ape largi. Adîncimea-i nu înfioară, şi sirene de ispită şi nenorocire, Nereide mincinoase, nu pîndesc în fundul întunecat al valurilor, ci numai păsări de apă, micuţe şi neobosite, îşi răcoresc aripile în apele lui, mai mult plumburii decît albastre sau de un verde vesel. Abia ici şi colo, spume, unde cursul se ciocneşte de dinţii de piatră ai solului : nici atîta

zgomot și alergare zglobie ca la un torent din valea Prahovei. El trece liniștit înainte.

Ca rîu însă. Ca torent crescut în lunile de primăvară sau de toamnă, e altul : un uriaș nebun, care smulge arborii, care leagănă bolovanii ca niște jucării, care izbește mînios zidurile mănăstirilor ce-i pun stavilă și amenință să rupă panglica de prund acoperită de dungi de fier, care formează drumul cel mare al timpului nostru. Dar aceste groaznice dovezi de putere nu le dă el, rîul, din avîntul izvoarelor sale, ci ploaia revărsată din norii darnici, ce se naște dintr-însa. E o mare furie străină, trecătoare, pe urma căreia rămîn apele plumburii, curgînd lin pe prund, în albie îngustă, spre Dunăre, care se face așa de lată prin alte ape din țări unde soarele ia mai puțin din rîurile pămîntului.

Nici mănăstirile n-au o înfățișare întunecată, potrivită cu amintirile ce se îndreaptă necontenit spre zidurile lor. Cozia lasă să se vadă un zid alb ciuruit de ferestre, o cupolă acoperită cu tinichea, mai departe o altă biserică, părînd mică. Mănăstirea aceastălaltă, Cornetul, al cării zid face parte din tunelul căii ferate, e mai neagră poate de fum decît de vechime. Cu toată bătrînețea lor, clădirile acestea puțin înalte, fără puterea de impresie a artei gotice, reparate de pe la 1830 înainte, albe, scînteietoare, sînt mai mult icoane zîmbitoare decît priveliști care să impuie și să răsune adînc în inimi.

Și muncelele, munții, sînt în același ton împăciuitor al sufletelor. Numai la Lotru vezi stînca goală, compusă din așezări paralele drepte sau oblice sau din linii întortochiate : galbenă, sură, roșie, ca în anumite părți de către Adriatică. Înainte pînă la *Cîineni* — două sate, în Argeș și Vîlcea, legate printr-un pod de fier — pînă la Cetatea Lotrului, un turn sur pe malul Oltului, pînă la *Turnul Roșu*, ale cărui tencuieli fărîmate par în adevăr stropituri de sînge, în urmă pînă la Rîmnic, muncelele, mai mari ca în Gorj, mai mici decît în Valea Prahovei, sînt acoperite de minunate păduri, în care, în zădar, ai căuta bradul înălțimilor sălbatece, și adăpostesc sate, ale căror case albe se văd strălucind ici și colo. [...]

•

PLOIEŞTI

Ploieştii i-am văzut întîi intrînd într-o mulţime de studenţi, la un congres al acestei bresle, în sunetul muzicii şi supt ochii îndreptaţi asupra noastră ai curioşilor şi frumoaselor curioase de la fereştile caselor [...]

*

După mulţi ani am văzut cu alţi ochi Ploieştii, eu singur şi fără ca oraşul să aibă decorul festiv de atunci. De la gara largă, cu aripi întinse, o adevărată *avenue* între plantaţii, apoi între biserici şi clădiri administrative. O piaţă de unde porneau străzi spre mahalale în care casele aveau şi geamuri murdare, trotuarele erau prea ascuţite pentru picioarele mele şi totul părea prea vulgar, hotărît prea vulgar.

Un tîrg stătea încă acoperit de pănuşi de porumb şi alte rămăşiţe ale mişcării de cară din timpul dimineţii. Mi s-a părut un oraş urît care începe frumos.

Poate că acum, în comparaţie cu alte reşedinţe de judeţe, Ploieştii, cu mărimea şi mişcarea lor, mi-ar părea altfel, dar atunci aşa l-am văzut.

Şi cred să nu-l fi văzut rău, nedrept. Ploieştii e, în adevăr, un oraş nou : înainte de Mihai Viteazul, care l-a făcut tîrg, nu era aici decît un sat, al urmaşilor lui Ploie. Pe atunci chiar, el n-a însemnat nimic. Pînă mai dăunăzi, analele trecutului nostru nu-l ştiu. [...]

BUZĂU

Buzăul e, iarăşi o episcopie, o destul de veche episcopie, cu toate că, între celelalte ale Ţării Româneşti de odinioară, ea vine tocmai la urmă, după ce Tîrgoviştea avea o Mitropolie şi Noul Severin al Rîmnicului se putea mîndri cu o păstorie a sufletelor. Episcopia e frumoasă — deşi o reparaţie din veacul trecut face să nu se poată recunoaşte pe deplin înfăţişarea ei de la început — : ctitorie a lui Matei Basarab, arsă

de „năvălirile varvaricești" și refăcută de vlădica din 1740. [...] O pădure de stejari mărginașă, un sălbatec crîng prăfuit s-a prefăcut în parc frumos, cu multe alei și largi perspective, cu chioșcuri și statui. În capăt se vede, alcătuind astăzi mijlocul precis al orașului, noua primărie, cu un înalt turn, o lungă fațadă în stilul țării — toate în piatră, ici și colo sculptată. Cînd clădirea va fi gata, ea va fi, neîndoielnic, cea mai frumoasă primărie din țară și o podoabă de mare preț pentru Buzău. [...]

RIMNICU SARAT

Rîmnicu Sărat. O gară cochetă, prea mare pentru micul oraș, își desface peronul ei larg. De la dînsa se deschide un fel de bulevard, care duce la noul Palat administrativ și la vechea Casierie, amîndouă clădiri impunătoare. Și ele și drumul sînt desăvîrșit, model de curate. În dreapta gării, rînduri de plopi, sădiți pentru a apăra linia de troiene, formează o dumbravă a cărei răcoare cheamă vara amorezați care au de ce să se ferească. Dar pentru ceilalți locuitori, Rîmnicul are o grădină publică, împrejmuită cu grilaj de fier, străbătută de alei drepte, bine prunduite împodobită cu arbori frumoși, sămănată cu bănci comode, pe care le ocupă o lume bună. Mai departe, iată o școală primară frumușică, și lîngă ea gimnaziul curat ca un pahar ; e despărțit de stradă printr-o grădiniță îngrijită. De o parte te înfunzi apoi într-o regiune de livezi, pașnică, pustie : ici și colo cîte o casă pierdută în locul întins care o împrejmuiește : nimeni la ferești și nimeni în curte. Într-un loc se vede o căsuță căzută în ruine. Sînt și case boierești mai mărișoare, dar nici în ele nu se descopere prin nimic prezența unor ființe vii. Singuri arborii, larg înrămuriți, se bucură de darnica lumină a soarelui care plouă asupra nesfîrșitelor livezi străvechi. Nu se aude, măcar un cîne lătrînd. Numai cîte un copil se întoarce de la școală cu ghiozdanul supțioară, îndreptîndu-se către una din căscioarele mute, sau cai mînați la apă se smulg de supt pază și aleargă în voie, călăuzindu-se după instinctul lor sigur, către ușa stăpînului. [...]

În această stradă, în curtea primăriei de astăzi, se vede mănăstirea Rîmnicului. O clădire prefăcută pe vremea lui Brâncoveanu, cu stîlpi frumoşi şi bune proporţii. În ea a fost îngropat Suvorov, tînărul înecat în apa, acum secată de soare şi oprită de mori, a Rîmnicului într-unul din marşurile ruseşti asupra Ţarigradului robit de păgîni. [1]) O lespede aminteşte această păstrare a oaselor îndrăzneţului soldat, înainte ca ele să fie strămutate, pentru o odihnă trainică, în Rusia însăşi. Pe păreţi şi-au zgîriat numele, peste zugrăvelile de sfinţi, în amintirea înaintaşului mort, alţi ostaşi ruşi, din noul zbor de cucerire de la 1877.

În curte se păstrează o mare şi grosolană cariatidă, *Samsonul*, care sprijinea odată tavanul ospătăriei în vechile chilii prefăcute astăzi în cancelarii municipale restaurate.

Învingător la Rîmnic, Ştefan cel Mare a durat aici una din bisericile sale amintitoare de biruinţă. E mai sus, în aceeaşi linie de clădiri. Dar simţul religios, iubirea de orînduială a cetăţenilor i-au smuls tot nimbul de vechime sfîntă. Un arhitect oarecare a adaus, a dres, a vopsit, a unit gîndul său cu gîndul strămoşilor, ctitoria listelor de subscripţii cu ctitoria măreţului voevod, şi astăzi numai frînturile de zid vechi lîngă noua clădire împopoţonată amintesc cu adevărat ceea ce s-a dus, în afară de urme de care numai un bun cunoscător şi un suflet pios au voie să se atingă pentru a li asigura mai bine păstrarea. [...]

FOCŞANI

După un drum prin şes, în care cel mai frumos lucru e un apus de septembrie, din aurul bogat al căruia se desfac la sfîrşit, cearcăne trandafirii, viorii, pierzîndu-se în dulcele albastru al serii — Focşani.

Iarăşi străzi minunate, şi multe dintre dînsele chiar drepte. Iarăşi frumoase clădiri administrative, printre care se deosebeşte o prefectură care e un adevărat palat de mic dinast german, şi apoi un lung şir de cazărmi, la poarta cărora

---

[1]) Este vorba de războiul ruso-turc din 1789 (n.n.).

păzesc sentinele care se razimă prea în voie pe sabia şi puşca lor.

Erau odată Focşanii moldoveni — mai mari — şi Focşanii munteni — mai mici — pe cari-i despărţea o micuţă gîrlă, un firişor de apă, pe care străzile nouă l-au înghiţit, cum noua clădire politică a înghiţit vechiul hotar nenorocit. Comisia Centrală îşi alesese reşedinţa — căsuţă pe dinafară, palat pe dinăuntru, cu aurituri bogate, măreţe saloane şi oglinzi de Veneţia — lîngă dunguliţa de apă a graniţei, iar acum se adăpostesc, chiar acolo unde s-a vorbit atîta cînd nu se putea face nimic, două cluburi, în care se învîrte şi jocul de noroc al politicii, pe lîngă celelalte. [1]) [...]

*

Viaţa rurală înflorea încă pe acest pămînt de hotar pe cînd moşnenii înstăriţi ai Odobeştilor din vecinătate îşi culegeau de pe dealurile îndrăgite de soare cei mai frumoşi struguri din Moldova. Astăzi o scurtă linie ferată duce la curatul orăşel, unde tocmai astăzi se rup preţurile în veselia celor ce vînd şi cumpără şi mai ales a celor ce nu vînd nici nu cumpără, ci întind la marea masă patriarhală a belşugului, paharele din care vor sorbi veselia fugară a unei duminici. Tot pe atunci, Adjudul era un tîrg vechi, cu frumoasa lui rînduială, avînd şoltuz, pîrgari şi pecete. Şi pe unde fulgeră astăzi trenul care duce la graniţa de munte a Ghimeşului, se strecura printre văi tot mai înguste, tot mai mîndru stăpînite de înălţimi, drumul de călăreţi şi cară ce duceau la groaznicele gropi de sare ale Ocnei, unde munceau, se istoveau şi-şi blăstămau naşterea vinovaţii de grele păcate. [...]

SPRE ODOBEŞTI ŞI MIERA

[...] Drumul spre Odobeşti străbate întîi un fel de Sahară de lut acoperită cu pîsla galbenă a ierbii uscate şi smălţată cu mici lanuri de popuşoi chircite şi arse de secetă. Apoi

---

[1]) Aici se află instalat acum „Muzeul Unirii" (n.n.).

arborii prind a se ivi în grupe : ei ocrotesc de acum popușoaie înalte, care se împotrivesc arșiței ; printre dînsele verdele viței de vie se ivește fraged. Se începe ținutul de vii care merge la *Odobești* și se întinde pînă departe dincolo de acest centru.

Tîrgușorul e legat cu eleganta gară nouă printr-o lungă și frumoasă alee plantată. O biserică cu trei turnuri, destul de veche, deși mult reparată, se vede într-o adîncitură, pe cînd departe pe un deal se înalță o alta, supțiratecă, mîntuită printr-un turn de lemn, căptușit cu tinichea. Cîteva străzi despart vile curate și liniștite, casele gospodărești ale podgorenilor și prăvăliile evreilor, puțini și săraci. [...]

Urmăm valea Milcovului. Apa e sorbită în cea mai mare parte de soarele aprig, lăsînd în urmă bălți, scursuri trunchiate menite să piară, prunduri glodoase ; ea s-a strîns într-o șuviță îngustă, în care totuși copiii mai găsesc unde să se scalde, iar femeile din sate unde să scotocească o mînă de chitici pentru borșul de seară ale blagoveșteniei.

Dar un imens pat de prund presărat cu bolovani puternici se întinde dintr-un mal într-altul, gata să primească puternicul rîu de primăvară în care se adună zăpezile bogate ale munților Vrancei. Dacă Milcovul de vară pare puțin potrivit pentru granița dintre două țări — precum a fost de la Alexandru cel Bun pînă la Alexandru Cuza — albia lui poate să împlinească vrednic această menire.

Malul din dreapta era al Moldovei, al Putnei moldovenești pe cînd celălalt se ține de județul Rîmnicului Sărat, muntean. Ele samănă între ele. Înălțimi mari de lut frămîntat cu pietriș iau chipurile cele mai deosebite : piscuri, movile rotunde, rîpi, prăpăstii. Ceasuri întregi nu vezi o pădure : pe țărna modîlcoasă sau crestată de dungi, cresc copaci răzleți sau vlăstari strînse împreună ca niște puternice tufișuri. Pe alocurea, lîngă Odobești de pildă, nu ai decît lutul gol, abia presărat de o verdeață săracă, și te gîndești la dealurile Cotnarilor și ale Iașilor, vestite și acelea pentru vii. Tot acolo cîte o prăvălire veche a spintecat dealul ca lovitura unei uriașe săbii : deasupra apei atîrnă forme nelămurite, din pămînt gălbui și vierii care găseau mai deunăzi, cînd era vie și pe aici, fiare de război și ghiulele, puneau în legătură această Cetate, desigur preistorică, cu isprăvile lui Ștefan cel Mare. [...]

Sus, un zid ruinat încunjură mănăstirea lui Constantin-vodă Cantemir, *Miera*, căreia cărturarii îi zic greşit „Mira“ şi „Mera“.

Constantin Cantemir, un ostaş norocos, care ajunsese domn la adînci bătrîneţe, făcu aici o biserică de lemn. Apoi fiul său Antioh, se hotărî să clădească în locul ei o biserică după chipul ctitoriei de la Cetăţuia lui Duca vodă care şi ea reproducea în mai mic Trei Ierarhii lui Vasile Lupu. Astfel răsări o zidire de proporţii mijlocii, cu o faţadă răzimată pe contraforturi şi păreţi laterali scobiţi prin ocniţe şi pătrunşi de trei fereşti, cu ciubuce întretăiate şi lintele. Totul era însă mai ieftin, după micimea vremilor ; uşile purtau şi ele cadre de piatră şi rozete, dar lipsea împodobirea lor complicată, şi ciubucul şerpuitor din jurul bisericii se prefăcuse aici într-o singură linie dreaptă. Ca element nou, doi stîlpi groşi, despărţiţi prin ogive, mărgeneau între ele naosul şi pronaosul, iar pridvorul începea şi el printr-o formă arhitectonică asemănătoare.

Amîndoi ctitorii cantemireşti se văd la dreapta vechii uşi de intrare, împreună cu boierul Moţoc, figură mică cu supţiri mustăţi albe, şi soţia lui, Ursa. Constantin, tatăl, poartă o haină roşie blănită, cu mînecile de postav albastru, avînd margenile de cacom, şi cu mînecare verzi vrîstate, ca şi rochia de dedesupt ; fiul, cu scurta barbă neagră, e îmbrăcat în verde şi roş cu galben, iarăşi cu margeni de cacom, şi e încins cu un brîu albastru. [...]

VIZANTEA ŞI SOVEJA

[...] Călătorim îndelung în năbuşeala şesului, printre mirişti şi lanuri de popuşoi, mai mult sau mai puţin dogorite. Drumul e pustiu în această a doua zi de serbătoare. În stînga, se văd liniile fumurii, îmbrumate ale dealurilor, la poalele cărora Odobeştii se revarsă ca o turmă albă ce se odihneşte. Alte înălţimi, mai nelămurite, aşteaptă în faţă. În dreapta, unde, îndată răsare o înaltă dungă de lut, se strecoară ultima şuviţă a Milcovului.

Din această pustietate eşti strămutat, deodată, într-una din cele mai înfloritoare aşezări ţărăneşti de munte. E un

şir neîntrerupt de case, înconjurate de livezi, porumburi şi vii. Împărţirea în sate: Baloteşti, Găgeşti, nu taie hotare adevărate. O clădire vine după alta, şi gardurile de lemn se ţin într-una. Coperăminte bune de tablă sînt aşternute pe păreţi de cărămidă sau de pămînt prin care sînt aruncate fărîme de cărămidă, ce întăresc. În faţă, cîte două fereşti legate împreună, de-o parte şi de alta a uşii de intrare; pe margene, o fereastră mare şi una mai măruntă, la cămară. Iarăşi oalele de flori sînt aşezate cu îngrijire pe scîndurica dintre stîlpii de lemn ai cerdacului. Uneori vezi şi ciubere cu oleandri. La un han, unde mocani smoliţi se cinstesc cu pepene galben, hangiul ni dă vin de Odobeşti şi caş dulce.

Cînd lanţul de verdeaţă şi de locuinţe vesele încetează, arşiţa stăpîneşte peste drumul înecat în praf şi peste popuşoaiele ofilite. În dreapta se vede largul pat de prundiş pe care lunecă puţinul ce a mai rămas din învălmăşitul torent al Putnei. Înaltul mal de dincolo nu mai e acum al Rîmnicului, ci se ţine pînă în Siret de acest ţinut al Putnei.

Apoi arborii răzleţi cari străpungeau lutul prăfos se adună în huceaguri şi alcătuiesc pe încetul o pădure urîtă şi rară, fără apă, fără răcoare, fără taină. Cîteva căsuţe foarte sărace stau la margenea drumului, cară trec încet, ţigani îşi strămută calicia nepăsătoare, şi o matroană de bronz, împreună cu fiică-sa, goale pînă la brîu, îşi piaptănă cu ochii în pămînt bogăţia lungului păr încîlcit şi plin de praf.

Un lung pod de lemn taie acum albia seacă a rîului, ducînd spre un ţinut de valuri învălmăşite, haos de lut, acoperit neîndestulător cu iarbă leproasă, cu copaci răzleţi şi cu porumburi încă verzi. Sus, deasupra rîpei, stă satul *Vidra.*

Satul e o singură uliţă, şi un mare iarmaroc a umplut-o de lume. Mocani cu pantaloni strîmţi, de abà albă, şi cu înalte căciuli turtite, femei purtînd pe cap ştergare de pînză, de borangic gălbiu, de horbotă chiar [...]

Şuşiţa e rîul care a tăiat jos o nouă albie de bolovani; astăzi ea nu mai este în stare nici să-i spele, ci apare în lunile de vară ca o adevărată „şuviţă“ adecă, sau „şuşăniţă“, în care doar copiii bălani ai satelor ce nu se văd găsesc unde să se scalde sau femeile unde să-şi nălbească pînza. În căldura năprasnică a soarelui, ciobănaşii dorm pe aşternutul sumanului, pe cînd turmele scociorăsc firicele de iarbă în gropile malurilor.

Deodată, un petec de pădure se prinde pe muchea înălțimilor din zare. Case răsar pe laturile drumului, bine acoperite cu o îngrijită zale de șindilă, care se razimă printr-o bagdadie de lemn bine lucrat pe stîlpii cerdacului. În locul nucilor, merilor, salcîmilor din părțile mai joase, prunii se înșiruiesc, cu verdeața fără lustru, presărată de vînătul brumăriu al roadelor. Satul e *Vizantea*, și numele i se trage de la mănăstirea al cării zid puternic, de pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, se năruie pe un dîlm stăpînitor. [1])

Pomelnicul Vizantei începe cu numele lui Ieremia Movilă, care rămîne să fi fost cel dintîi ctitor. El nu va fi durat biserica de lemn cu multe colțuri și podoabe, al cării schelet negru putrezește astăzi între bălării, chiar lîngă acele ziduri strașnice, cu frumoase bolți de cărămidă, care nu se poate să fi fost clădite pentru ca să apere numai atît. Vechea biserică trebuie să fi fost asemenea cu alte ctitorii domnești : deci de piatră sau de bolovani. Pe vremea cînd văduva lui Gheorghe Ștefan, doamna Safta, stăpînea moșiile putnene ale acestuia, trăia încă această biserică. Ea a ținut poate pînă la cutremurul din 1802, care a dat jos și jumătate din mănăstirea Soveja, mai sus în aceste părți, și va fi căzut numai atunci. Biserica de lemn fu cioplită și încheiată în acest an. Iar la 1859, egumenul grec ce era atunci acolo, Visarion, neprevăzînd secularizarea averilor și clădirilor mănăstirești, aduse piatră din carierele apropiate, puse să o taie și să o potrivească bine și alcătui din ea o nouă mănăstire, care avu în toate înfățișarea bisericilor din Grecia sau Constantinopol. Aceasta e Vizantea de astăzi, al cării chip se potrivește mai bine cu înțelesul de „Bizantia“ al numelui, adus într-o vreme cînd Petru Șchiopul numea Galata, după o mahala constantinopolitană, ctitoria sa de lîngă Iași. [...]

Dincolo de sat se întinde cîtva timp un platou bine lucrat. Peste tufele măcieșului din margenea drumului se desfășură lăicere de popușoi frumos, de cînepă, de ovăz ; sătenii lucrează, femeile cos și torc, copiii păzesc vitele albe.

Iarăși un prăvăliș de lut prăpăstuit ; ai crede că începe de iznoavă pustiul dealurilor nestatornice, dar te afli îndată într-un lung, foarte lung sat, cu gospodării alese, cum

---

[1]) Nu e înlăturată nici o primă origine ungurească a numelui (de la viz apă) (n.a.).

nu se prea află în alte ţinuturi : supt platoşa strînsă a şindilei, cerdacele paşnice lasă să se vadă alba locuinţă încăpătoare a unor ţărani cu spor la muncă şi cu gust în cele ce fac.

Cînd ai trecut de case, de carele încărcate cu scînduri de la fierăstraiele muntelui, de fîntîna cu cumpănă, la care vin cu cofiţele în mînă copiii şi codanele, eşti pe drumul pădurii. A început acum, după pămînturile despădurite ale răzeşilor, pămîntul mănăstirilor, acum pămîntul statului, unde pădurea e păstrată şi îngrijită. Deasupra Şuşiţei străbaţi cărări înflorite — deşi nu ca ale Sucevei — pe cînd arborii păzesc în ziduri întunecate. În stînga, muntele de lut e bine acoperit. În faţă se înalţă şirul albastru al vîrfurilor Sovejei.

Prin căsuţele *Sovejancăi*, ajungi răpede marele sat al *Sovejei*, care înşiră pe margenea drumului locuinţi cu streşinile mari şi cerdacul ridicat deasupra pămîntului. Prin lanuri de cînepă femeile cu ştergare albe pe cap culeg, în cete, buruiana înflorită, pe care o razimă, ca să se usuce, de margenea prispelor.

Mănăstirea lui Matei-vodă, e tocmai în capăt, acolo unde munţii din stînga întind un perete negru de brazi. Zidul sfîrtecat de dintele lacom al vremilor se rupe în frînturi de cărămidă roşie, se deschide în turnuri năruite ; casele de locuinţă s-au prăbuşit pînă la bolţile beciurilor. Biserica a căzut pe jumătate de cutremur, şi greaua armătură a fereştilor zace la pămînt ; înaintea uşii de intrare, care poartă într-un gingaş chenar, pisania şi steaua munteană, aşezată aici, ca semn de împăcare, pe pămîntul Moldovei, s-a adaus un pridvor de nimica. Morminte şi alte amintiri nu sînt. [1])

SPRE CAŞIN. DE LA CAŞIN LA ADJUD

[...] Pădurea ne fură tot mai adînc pe drumuri înguste în mijlocul verdeţii. Ea închide toate zările, şi nimic nu mai este supt cer decît farmecul ei sălbatec, decît aroma fînurilor ei cosite, decît vuietele uşoare ce vin din adîncurile nemişcate. Greoaia trăsură cu patru cai se înfundă tot mai

[1]) Biserica a fost reclădită (n.n.).

mult pe poteci care sînt o rătăcire : duhurile zglobii ale codrului acum șuguiesc cu drumul nostru, ele ne smomesc spre desișurile închise, cu vechi căsuțe moarte demult, unde nu mai trăiește nimeni. Unde sîntem, căci vîrfurile cărării s-au pierdut în tarea iarbă uscată, pe care luneci — altă glumă a duhurilor ușoare ce sînt stăpîne aici ? Un pușcaș, cu tovarășul lui, săteni ce se plîng amar de secetă și spun că ar fi fost mai bucuroși de moarte, ne lămuresc. O jumătate de ceas înapoi și apoi pe acel drum din dreapta care trece pe lîngă alt bordei mort.

Într-una, ceasuri întregi, copaci mari, tăcuți, rîpe ce se afundă, maluri ce se cațără, ape limpezi, zbenguindu-se pe largul pat de bolovani cărați de dînsele. Trăsura face minuni de echilibru, caii luptă din răsputeri, strîngîndu-se între dînșii, cățărîndu-se pe povîrnișuri grele, poticnindu-se, îngenunchind ; birjarul mînă mocnit, și o ceață de ciudă-i acopere strălucirea ochilor de pisică sălbatecă, îi taie glasul aspru. Iar noi ne dăm pe deplin în voia marii păduri pustii, care ne suie, ne coboară, ni întinde scări de lut și de bolovani, ne lasă încet pe coborîșuri moi, ne răcorește prin cursul de apă asupra căruia e întins un pod capricios de bolovani, ne obosește și ne odihnește, ne încălzește, și ni dă răcoare. Cîțiva țigani săteni într-un adăpost lîngă rîuleț ; un puț de păcură părăsit, cărăuși și văcari singurateci se ivesc și pier răpede în marea pace prietenoasă. Deodată, căsuțe se fac deasupra malului, cu sămănături împrejmuite, ici una, colo alta ; bolovani mari, lespezi grele sparg malul de lut, iar jos, larg acum și vioi, aleargă într-un vast cîmp de pietre răspîndite un rîu de munte, despărțind două maluri înalte.

Pe cel din față, trăsura se strecoară hodorogind deasupra prăpastiei adeseori năruite. Trecem îndată prin satul *Mănăstirea Cașinului* primiți cu neobișnuite semne de cinste, care se datoresc celor patru cai ai bietei trăsuri hodorogite și prăfuite. Acum vedem mănăstirea.

Marele zid, întreg, a fost dres între anii 1820 și 1830, dar cea mai mare parte a lui e veche, din vremea ctitorului, Gheorghe Ștefan-vodă. Acest urmaș al lui Vasile Lupu pe care-l prăbuși pe tron prin răscoală a vrut să nu rămîie prea mult pe jos decît înaintașul său, care lăsase a se zidi minunea Trei Ierarhilor. El a durat această strălucită mănăstire din trainice materiale de piatră și a acoperit-o cu po-

doabe alese. Puternicul turn de la poartă, răzimat pe contraforturi grele, poartă pe el capete de lei, două împletituri de ciubuce în lung la margenea fereştilor şi o dungă, apoi un arc de plăci în formă de floare, ca la Cetăţuia. Podoaba uşii urmează însă şi mai departe ; din uşorii de piatră ies două mînere sculptate ; un altul se găseşte în parte dinspre curte a turnului ; altele la ieşire. În interiorul bolţii, de două ori se taie două ciubuce împodobite cu plăci şi avînd la mijloc o floare. Partea cealaltă a turnului are fereşti împodobite cu cadre sculptate şi, sus, capete de leu.

Biserica însăşi e foarte mare ; cele trei turnuri prea mici care o încunună se datoresc, ca şi multe alte lucruri, lipsei de gust a egumenilor greci. Preaosfinţitul Ierotei din 1806 şi preosfinţitul Isaia din 1839 au nimicit pietrele de mormînt, între care a domnului întemeietor însuşi, care a fost adus tocmai de pe malurile Balticei, din Stettin, pentru ca astăzi să nu se mai ştie unde i se odihneşte cenuşa ; ei au ras pisania lui Gheorghe Ştefan şi au scris pe piatră o alta, care-i pomeneşte pe dînşii ca întîi ctitori. Dar n-au putut schimba liniile frumoase şi ornamentaţia bogată a bisericii. Păreţii sînt căptuşiţi pe dinafară cu colonete, fereştile au cadre săpate : cele din faţadă poartă şi bourul între plăci sculptate. Uşa de intrare în pronaos înfăţişează ciubuce, vase şi alte săpături. Pînă şi beciul, păstrat încă, al vechilor locuinţe, are gura de piatră tivită cu flori sculptate.

La biserică se adună o grupă de săteni, între cari un fost primar, care e aidoma Gheorghe Ştefan, aşa cum se vede în chipul care-l înfăţişează la bătrîneţă. [...]

Satul *Caşin*, aproape un tîrguşor, se ajunge răpede printr-un drum care nu mai samănă cu acelea din Putna. În dreapta şi în stînga se urmează înălţimile, dar ele sînt în cea mai mare parte împădurite, şi numai din cînd în cînd se vădesc măruntaiele de lut şi humă, galbene, roşii, albăstrii, sure ale muntelui. În mijloc nu mai este aici cursul îngust al unui rîu pierdut printre bolovani, ci o largă vale e prinsă neîntrerupt de lanuri de popuşoi. În fund, plouă peste munţi îndepărtaţi.

Biserica cea veche din Caşin cheamă deodată privirile. Ea aminteşte, întru toate, bisericile muntene, şi e un foarte frumos tip al acestora. Clădită din cărămidă, dar cadrul fin sculptat al fereştilor este de piatră. Pridvorul e deschis, avînd

patru stîlpi, despărțiți prin arcade ogivale. Alți stîlpi ca aceștia fac ca o perdea între naos și pronaos. Pe păreți — sprijiniți astăzi grosolan cu contraforturi informe — se înșiră sus ocnițe, iar supt ele fine coloane, foarte supțiri și, ținîndu-se samă de material, minunat lucrate. Catapiteasma a fost reparată în 1797, dar clădirea e, neapărat, mult mai veche.

Caracterul ei muntean s-ar lămuri prin obîrșia locuitorilor. Odată erau aici în Cașin două cete, care se fereau a se înrudi între ele, Rucărenii și Dragoslăvenii. Cum au venit aici acești țărani din schelele Cîmpulungului, din Rucăr și Dragoslavele — și la Soveja însă se întîmpină aceste două cete — nu se poate hotărî, deși e probabil că aceasta s-a întîmplat pe vremea lui Vasile Lupu. [...]

Iarăși valea cu porumburi înalte. Ea se deschise deodată, lăsînd să se vadă cel mai minunat cerc de culmi albăstrii depărtate.

Ești acum în *Onești*[1]) un mare sat frumos, despărțit printr-o șosea, cum n-am întîlnit de mult și înviorat prin mișcarea mărfurilor ce vin la gară.

Din Onești dai îndată în *Borzești* prin valea Trotușului, în care vioaia apă de munte se răsucește și lunecă, supt înălțimi acoperite cu păduri. De cealaltă parte, altă spinare de dealuri se întinde, cînd sămănată cu arbori, cînd acoperită cu sămănături, cînd goală, jerpelită. La mijloc, tot valea largă și desișul popușoaielor înspicate. Cară așteaptă în margene ; sătenii încarcă pe dînsele brațe de popușoi ce n-a legat și a rămas o biată buruiană cu pămătuf ; alții coboară, aducînd frunzare acasă, amintiri ale secetei și sărăciei. Linia drumului de fier se prelungește curată, pe cînd șoseaua fumegă de praful pămînturilor lutoase. În fund se vede iarăși linia Siretului.

Borzeștii, Borozeștii — cum zice poporul — e un mare sat[2]) într-un ținut foarte bine lucrat, avînd și grădini de legume. Sus, deasupra clădirilor revărsate în neorînduială pe coastele dealurilor, păzește încă, pe un tăpșan, rupt de colți de piatră, care sînt rămășițe de zidărie, biserica lui Ștefan cel

---

[1]) Onești, azi orașul Gh. Gheorghiu-Dej (n.n.).
[2]) Borzeștii au devenit acum cartier al orașului Gh. Gheorghiu-Dej (n.n.).

Mare. Legenda pune leagănul chiar al voievodului, în această bogată parte a Bacăului, între Siret şi munte.

Biserica de astăzi are adausuri care o îngreuie : cele două contraforturi urîte ce năzuiesc pînă la coperămînt, clădite din bolovani, din cărămidă, în care s-au lipit şi fărîmături de pietre mormîntale, contrafortul, tot aşa de grosolan, care sprijină altarul, au fost adause de un vechi stăpînitor al satului, Manolachi Ruset, care şi-a îngropat aici soţia la 1716. Nişte nepricepuţi şi nişte săraci au tencuit şi văruit partea de sus a clădirii şi au trîntit un acoperămînt de şindilă, care se drege acum, în loc să se înlocuiască prin altul de olane. Pe dinăuntru n-a rămas nimic din ceea ce fusese, decît nervura bolţilor şi podoaba uşii care duce în naos. Turnul clopotelor nu mai este.

Altfel, ai toată zidirea veche. În fund, se văd cele două rînduri de ocniţe şi rotilele de smalţ : la ocniţele de sus ele stau deosebit, una verde, alta galbenă ; la cele de jos, sînt grupate cîte trei, într-o ordine triunghiulară, care se schimbă în ceea ce priveşte culoarea. Se văd rîndurile de smalţ şi rîndurile de cărămidă pe aceeaşi faţadă. Inscripţia frumoasă stă încă supt micul ei coperiş de piatră. Fereştile sculptate, fereştile gotice, ferestruicile — toate cîte una pe fiecare lature — au fost astupate în parte, dar n-au suferit nimic. Absida-şi are ocniţele de cărămidă aparentă, presărată cu rotile de smalţ.

Fireşte că această clădire nu poate sta alături, ca material şi ca îngrijire şi bogăţie, cu bisericile de mănăstire sau cu bisericile din oraşe ale lui Ştefan cel Mare. Dar, aşa cum este, biserica din Borzeşti e cea dintîi printre acelea care împodobesc satele României. [...]

TÎRGU OCNA

[...] Lunca Siretului, o perdea de înalte dealuri, cele mai multe împădurite, rămîne în urmă, închizînd zarea, pînă ce depărtarea o topeşte în albastru. Linia trece printr-o largă vale, în care porumbiştile, mai înalte decît în alte părţi, şi mai toate în floare, se pleacă uşor supt bătaia vîntului. Dea-

luri și în dreapta și în stînga, neîntrerupte, dar blînde și acoperite cu veșmîntul catifelat al pădurilor. Într-un loc, supt ele se desfășură în valuri movile joase, făcute, vădit, de mîna omului și care vor fi cuprinzînd în adîncul lor mormintele unor puternici și unor voinici din vremea cea mai veche, a cărei poveste n-a scris-o nimeni, ca s-o putem ști astăzi.

Pe șoseaua ce merge alături cu calea ferată, se coboară din cînd în cînd cară și drumeți. Trenuri de marfă duc scînduri și clădării de lemne de foc. [...]

Și mai înainte urmează dealurile zimțuite, de un verde adînc, supt cerul mînios, de furtună — cele din stînga mai mari, mai felurite, mai frumoase decît cele din dreapta. În umbra lor, sămănături de porumb și, ici și colo, vii sucite pe haragi. Tot sate înstărite, cu casele bine acoperite și clădite trainic.

Acum, în fund se trage o perdea albastră. Dealurile din care e făcută se taie între ele, amestecîndu-se și întrecîndu-se pînă la înălțimi așa de mari, încît unele rup pînza norilor, care atîrnă pe pieptul lor ca o salbă ușoară. Albastrul acesta siniliu, catifelat, e prins în cadrul armonic al înălțimilor verzi, mai apropiate.

Muncelele acestea sînt, hotărît, mai felurite și mai prietenoase decît mîndrele muncele sămănate cu pietriș și pătate de păcură ale văii Prahovei.

Linia se arcuiește acum, și în curînd trenul e oprit în gara cea mare de la Tîrgul Ocnei, care fierbe de lume în așteptarea și primirea zilnică a oaspeților pentru băile din Slănic. [...]

Dintre bisericile Ocnei, una, Precista, e făcută pe ruinele unei vechi clădiri de pe la 1680, abia către mijlocul veacului al XIX-lea, Sf. Nicolae nu e mult mai veche, nici Sf. Treime. Înaintea lor a fost înălțată bisericuța de lemn, pe un deal rotund, care poartă numele de *biserica domnească*. Ea n-are nici o frumusețǎ și nici o podoabă, dar ctitorul ei nu e altul decît Dediul, socrul lui Mihai-vodă Racoviță și tatăl frumoasei doamne Ana. El era cămăraș de Ocnă cînd a întemeiat micul lăcaș umil, și în clădire a zidit și pietre de mormînt mai vechi decît vremea sa.

Cămărășia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor, care lua în arendă veniturile lor. Cămărașii, adeseori greci,

erau oameni bogaţi, cari se îmbogăţeau şi mai mult. Vestitul Ursachi, apoi vistiernic mare, a trecut şi el pe la Ocnă şi lui i se datora biserica veche care a fost înlocuită cu Precista de azi. Sistemul dării în arendă a ţinut încă multă vreme, şi după Regulamentul Organic. La urmă, Grigore-vodă Ghica [1]) luă asupra statului grija salinelor.

El făcu o puternică temniţă, căreia i se zice „Castelul" şi în cancelaria căreia se vede chipul, cu nasul coroiat şi cîrlionţii la tîmple, al frumosului domn, într-o strălucită uniformă. [...]

SPRE SLĂNIC

În faţă Trotuşul prăpăstuit, cu albia largă de prund şi bolovani şi apa foarte limpede şi iute, se arcuieşte, fugind. Pe un mal el udă movila, acoperită de vechi copaci, care ascund în parte casa bătrînă moldovenească, cu fereşti rotunde şi acoperişul de şindilă, a lui Costachi Negri [2]) visătorul de la 1848, bunul tovarăş, ajutorul politic al lui Vodă Cuza, singuratecul binefăcător din zilele bătrîneţelor sale. Casa e pustie şi cărările ce duc la dînsa au trecut în stăpînirea buruienilor sălbatece.

Dincoace, peste lespezile malurilor, se ridică rînduri de piatră clădită, închipuind înalte ziduri negre, străbătute de fereşti înguste, ca la o cetăţuie. O mare biserică e împrejmuită de aceste ziduri : întemeiată de Radu Racoviţă, nepotul lui Mihai-vodă, ea poartă pe fronton o pisanie unică, pe jumătate românească, pe jumătate franţuzească şi în această jumătate Radu se laudă că a dat :

...des leçons aux plus grands politiques.

Lîngă biserică, doarme supt o cruce simplă, încunjurată de un strat de flori gălbui, Costachi Negri : pe cruce sînt săpate două inscripţii acoperite cu sticlă, una de la doamna

---

[1]) Domn al Moldovei între anii 1849—1856 (n.n.).
[2]) Scriitor şi om politic (1812—1876) (n.n.).

lui Alexandru Ioan I-iul, iar cealaltă de la secretarul francez al domnului: A. B[aligot] d[e] B[ayne]. Catinca Negri, sora lui Costachi, a fost îngropată daunăzi în acelaşi mormînt, iar Zulnia Sturdza, cealaltă soră e în mormîntul de alături.

Un cerc de înalte dealuri împădurite, cu vîrfuri ascuţite ca de munte, închide zarea dincolo de adînca tăietură a Trotuşului. Trăsura se înfundă-n valea Slănicului.

În dreapta şi în stînga, căsuţe frumoase acoperite cu şindilă, paşnice cuiburi de ţărani harnici. Sus, sus deasupra acestor muşuroaie e clădit în înălţime dealul singuratec, pe potecile căruia se caţără capre sprinţare: în cîte o poiană, spre culme se văd vite albe care privesc în adîncul văii. Într-un singur punct, vîrful are locuitori statornici: la măgura deasupra Ocnei, e un adăpost de cîţiva călugări uitaţi.

Slănicul ni arată calea către izvoarele lui tămăduitoare. Deodată, el e închis între adevăraţi munţi, cu pietrele aşezate în rînduri albe, roşii, portocalii, negre, care alcătuiesc ca o spăimîntătoare cetate a uriaşilor. Undeva, într-un colţ, muncitori desfac lespezile şi le prăvălesc de vale: zidul e aşa de mare, încît ei par locuitorii pitici ai stîncii, făcînd jocuri zglobii cu pietricele de prund.

Iarăşi păduri pe înălţimile mai mici, care se încheie cu aceleaşi vîrfuri ascuţite. Sate nu sînt, dar pe tot cursul lungului drum bolovănos, năruit şi strîmb, cu poduri de lemn şubrede — „la pas", scrie tabla pentru oamenii cari nu ştiu carte —, se înşiră casele văii Slănicului. [...]

Şi de la hanul *Cerdacului* înainte acelaşi drum, cu apa Slănicului cînd în dreapta, cînd în stînga, prinsă uneori în lungi jgheaburi de lemn negru, alte ori întrebuinţată pentru spălatul rufelor, pe care frumoase ţărance le bat din răsputeri cu maiul, ori împănată cu năvoade pe care le ridică şi le afundă tot femei de acestea fără odihnă. Cîte un căprar cu gluga pe spate păzeşte neastîmpăratele şi elegantele dobitoace care despoaie tufişurile unei lunci, întorcîndu-se spre a privi pe trecători cu ochii lor mari, sticloşi. Cîte o turmă de oi se odihneşte în luncă.

Plouă. Nori grei plutesc deasupra, şi din belşugul lor se revarsă apa, ca un văl de ceaţă, asupra dealurilor din faţă. Ea ne cuprinde îndată. Căruţele trec în fugă, ţărancele, care poartă şiruri de pui atîrnaţi pe cîte o lungă cobiliţă, sar ca nişte capre, rîzînd de gluma cerului.

Valea se îngustează şi înălţimile par mai împunătoare, mai întunecate, bradul stăpîneşte acum, arborele solemn şi sigur. Cîteva case mai îngrijite decît cele obişnuite ale ţăranilor din aceste părţi. Un sergent de artilerie şi o doamnă cu umbrelă răsărind din vale arată apropierea Slănicului cu lume orăşenească felurită, care se curariseşte cu primblări ca şi cu ape, şi mai mult decît cu ele.

În curînd vederea se deschide. Nu mai e valea Slănicului, căci rîuleţul se strecoară la o parte printre brazi, prins în fîntîni şi aruncat în cascade. E un circ de munţi, înveşmîntaţi de la poale pînă la creştet în catifeaua adîncă a vechilor păduri. Marile hoteluri — Racoviţă, cel mai întins, Pufu, Cerbu, mai sus către pădure, Casinul regal, mai elegant decît îngrijit, vilele, cam rare, se află, parte pe coastele înălţimilor, parte în vale şi parte în pădure chiar.

Această pădure este străbătută de cărări, împodobită cu bănci, cu pieţe de tenis şi luminată ; ea adăposteşte un bazar unde se vînd lucruri de la ocnă, sculpturi de-ale meşterilor italieni, cărţi, ziare şi fotografii. Cu pasul încet al bolnavilor şi al oamenilor fără lucru, oaspeţii trec, singurateci sau în grupe ; jocurile se înfierbîntă, convorbirile se înnoadă, se dezleagă, plutesc în toate colţurile. Mai departe nu se văd nici sate, nici turme, nici stîne, nici drumuri ; graniţa, care e cale de numai un ceas, e foarte puţin cercetată şi nu duce, în Ardeal, nicăiri. Slănicul rămîne astfel, nu o Sinaie a Moldovei, căci viaţa elegantă se tot restrînge, deşi se înmulţesc vizitatorii, şi viaţa oficială lipseşte, nici o vilegiatură plăcută, căci, cu toate concertele, reprezintaţiile de teatru şi balurile, nu prea sînt distracţii, nu atît un loc de tămăduire, căci sînt şi atîţia sănătoşi, cari se simt mai bine însă decît acasă la dînşii, — ci un fel de minune lecuitoare, împăcătoare, întăritoare şi fermecătoare a întunecatului codru de brazi, al cărui zîmbet e această minunată poiană.

De la Comăneşti pînă la Moineşti e o vale largă, cu înălţimile scăzute. Lanuri întinse de porumb acopăr acum coastele. Privirea se deschide în toate părţile asupra pădurilor, satelor risipite şi sămănăturilor. [...]

Întîi tot drum prin muncele, într-o vale largă. Un sat care e cuprins în comuna Moineştilor. Fabrica de petrol, alte sate, destul de bune.

Tazlăul trece răsfăţat printre braţele moi ale sălciilor aplecate; un zăgaz înalt, încheiat cu lemnării, apără şoseaua de mînia ce-l cuprinde cînd primăvara-i creşte puterile şi el se aruncă nebun asupra cîmpiilor pe care începe a înverzi grîul în arături.

Tot mai departe urmează, acum în soare, lanurile de porumb şi pajiştile albe, pajiştile albastre, stropite şi unele şi altele cu flori galbene, ca un nisip de aur. Deodată, în stînga, tot şirul munţilor se vede învineţind în fundul zării — privelişte de o poezie măreaţă.

Drumul urcă un deal răpede spre satul *Scorţeni*. El lasă să se vadă supt înălţimi verzi case gospodăreşti cu curtea foarte bine îngrijită. Ele mărgenesc îndată şoseaua. În cea mai frumoasă din ele întîlnesc pe profesorul şi scriitorul P. Missir[1]) şi familia sa, cari petrec vara în acest minunat colţ de ţară.

Drumul se coboară printre arbori şi fîneţe înflorite. Muncelele scad necontenit. *Luncanii*, un sat sărăcăcios şi urît, e străbătut răpede. Dimpotrivă, *Mărginenii*, lîngă Tazlău, nu se mai mîntuie. Dacă se văd locuinţi neîngrijite, altele au fereşti mari, ce se deschid şi sînt lipite uneori cîte două împreună, precum şi porţi şi cerdace de lemn săpate, perdele. Primăria e o cocioabă, dar eleganta şcoală se poate număra printre cele mai bune din ţară.

Vecinătatea Bacăului se arată prin cîteva case între arbori departe, prin sera unui orăşean, care şi-a ales şi locuinţa lîngă dînsa, prin trăsuri ce duc la ţară copii bine gătiţi, prin linii ferate, bariere şi trenuri de marfă şi prin dunga de dealuri care înseamnă, la capăt, lunca Siretului. [...]

---

[1]) P. Missir (1856—1928), membru al societăţii literare „Junimea" (n.n.).

La Bacău, pe acest timp de manevre, cînta o muzică militară, marşuri care-mi împrăştie pentru o clipă gîndurile triste. Adun amintirile mele istorice, privesc turnurile înalte de biserici, ce răsar ici şi colo dintre livezi, şi-mi clădesc în minte un oraş curat de munte, cu străzi vechi — doar a fost aici acum cinci sute de ani o episcopie şi oştile lui Mateiaş Corvinul, în drumul spre ruşinea de la Baia, au ars casele de lemn şi bisericile de piatră ale străvechiului Bacău ! — cu locuitori în albe costume de ţară.

De la cele dintîi învîrtituri ale roţilor pe şoseaua prăfuită, pe care niciodată mătura profană a oamenilor nu înlocuieşte ploaia curăţitoare a lui dumnezeu, a cărui milă a întîrziat anul acesta luni întregi de vară secetoasă, acest Bacău românesc, strămoşesc, omenesc piere în neguri sau mai bine în norii de praf ce se ridică în cale. Şoseaua aceasta de pustiu nu duce la nici o stradă, căci străzi nu se află în Bacău, ci tot şosele ca acestea, pe care vîntul ridică şi distruge movile mişcătoare. De o parte şi de alta a căii veşnic fumegînde, se perindă garduri care nu sînt menite, cu toată vîrsta lor înaintată, a primi vreodată farmecul vopselii ; uitate de acei ce au drepturi de stăpînire asupra lor, gardurile negre se apleacă asupra trecătorului, care adesea, cînd e un om sărac şi iarna se întîmplă aspră, le uşurează de cîte o scîndură putredă. Arbori neîngrijiţi, răsăriţi şi crescuţi la întîmplare, se ridică din vînjoasele bălării : nicăieri o floare alta decît sălbatecele ascunse de buruiană. Casele sînt urîte : icoane de sărăcie şi lene, de lungă lăsare în voia întîmplării, care nu e niciodată gospodină. [...]

Administraţia complicată a timpurilor nouă a creat deci pentru nevoile ei un minunat Palat Administrativ, cu împrejurimile curate şi înverzite — un bust al lui Kogălniceanu apare pe piaţă, precum unul al lui Alecsandri se zăreşte în puţin cercetata „grădină publică" —, o Primărie care răspîndeşte mirosul igienic al acidului fenic şi ascunde o bibliotecă dăruită de un beizadea Sturdza, pe care n-o întrebuinţează, se înţelege, nimeni, şi cam atît. Aceste edificii, ca şi

gara, ca şi căzărmile, îndeplinesc o funcţiune, aduc un folos şi deci trebuie să rămîie.

[...] La capătul unei artere rămîne numai în picioare, mai trainică decît lungi şiruri de generaţii, o biserică pecetluită cu pisaniile ei slavone, către care însă puţin credincioşi se mai strecoară în zilele de slujbă pe care le serba odată tîrgul întreg. În adîncimile acestei biserici datorită lui Alexandru, fiul menit a nu domni al lui Ştefan cel Mare, s-au găsit rămăşiţele, înfăşurate în scumpe stofe de aur, ale morţilor din veacurile mari, ale morţilor noştri. [...]

SPRE PIATRA

Spre Piatra, trenul străbate un ţinut mai jos, cu dealuri bine învelite, mărgenind o vale foarte largă. Numai după mai multă vreme de mers încet trenul trece Bistriţa, ruptă în şuviţe, dar păstrînd un puternic curs principal, pe care se văd oprite plute. Această vale e bogată în sate mari cu luxoase curţi boiereşti ; pe alocurea satele se urcă şi pe coastele dealurilor, ceea ce nu se potriveşte cu obiceiul aşezărilor noastre săteşti, care vin totdeauna pe margenea înălţimilor.

Buhuşi are, pe lîngă un rabin vestit pentru cei ce cred în minunile lui, şi cea mai întinsă fabrică de postav din România. Marile clădiri trandafirii cu mai multe rînduri se văd la dreapta liniei, şi înaintea lor stau locuinţele lucrătorilor străini şi funcţionarilor, cu fereştile pline de fetiţe care flutură din batiste, rîd şi strigă.

Podoleni, cu un frumos castel şi o biserică mare. *Roznov*, leagănul unei ramuri din Roseteşti, cu mausoleul-biserică, în stil rusesc, răsărind din parcul întins al colonelului Roznovanu.

De la o vreme, în stînga sînt munţii, cu vîrfurile rotunzite, uriaşe muşuroaie fumurii. *Piatra* e în mijlocul lor, cu picioarele scăldate de Bistriţa limpede. Văzută noaptea, la lumina globurilor şi arcurilor electrice, ea face o impresie de rânduială, de curăţenie şi civilizaţie, cu bisericile ei mari, cu grădinile, hotelurile, pieţile şi prăvăliile ei. Muzicile rele şi

bune sună în toate părţile şi birjile trec pînă tîrziu în căutarea muşteriilor. [...]

Muntele Cozla era mai înainte o podoabă îndoielnică şi o primejdie statornică pentru oraş: plămădit din ardezie neagrie, lucie şi sfărîmicioasă, din piatră tare văpsită galben, cărămiziu, negru sau acoperită cu un uşor strat de ocru fin, şi dintr-un aluat de lut, el stăpîneşte peste oraşul întreg, peste toată valea Bistriţei, pînă departe şi înfruntă înălţimile din faţă. Vechi neamuri necunoscute luaseră în mînile lor această culme şi clădiseră pe coastă, o mare cetate de bolovani, aşezaţi în rînduri, fără ciment: aici s-au găsit frînturi de oale roşii şi vinete, foarte tari, fără podoabe, oase de fiare, frînturi de ciocane de piatră. Poate că „Cetatea de piatră", vechiul nume al Pietrei de astăzi, vine de la această clădire barbară de lespezi abia sfărîmate. [1])

Muntele, rău încheiat, săpat de izvoare îndărătnice, crăpa şi se prăvălea la vale, într-o năruire înceată. Acum s-a deschis apei un drum de piatră, şi garduri de nuiele opresc revărsarea pămîntului nestatornic. Podoabele s-au putut aşterne astfel cu siguranţă: terase, şosele, drumuri care urcă pînă în vîrf, porţi de stejar săpat şi un frumos cazino făcut în acelaşi stil. Aceste mari lucrări costă pînă acum mai puţin de 200.000 de lei, cari nu sînt împrumutaţi, ci vin din economii.

De la acest prezent mulţămitor şi îndreptat spre o mai mare înflorire, Sf. Ioan, biserica lui Ştefan cel Mare, cheamă spre trecut. Turnul puternic, supţiat spre vîrf şi întărit de contraforturi, poartă încă mîndru inscripţia amintitoare a domnului care l-a întemeiat. Biserica, zidită mai departe, se ascunde în taina unor arbori bătrîni: ea n-a suferit nici o reparaţie; pe zidurile ei, aşa cum au ieşit din mîna vechilor meşteri, s-a aşternut numai lucrul de fildeş al vechimii celor patru sute de ani: cruţată de orice ruină şi de acea restaurare care e de cele mai multe ori tot o ruină, ea înfăţişează desăvîrşita biserică a lui Ştefan. Un puternic strat de piatră lucrată se ridică deasupra pămîntului; urmează altul, de bolovani prinşi în ciment; vin acum trei rînduri de cărămidă aparentă, alţi bolovani şi trei rînduri de cărămidă şi smalţ

---

[1]) Recentele săpături arheologice făcute pe dealul Cozla au condus la concluzia că aici s-a aflat o cetate asemănătoare cetăţilor dacice din munţii Orăştiei, în Transilvania (n.n.).

verde ; în sfîrşit, dai pe pragul de sus al unui cadru de piatră, care se leagă cu temeiul de piatră de jos. Acum vine registrul superior al podoabelor : după bolovani, trei rînduri de smalt verde, alternînd cu cărămizi aparente, care se urmează în lungime, oblic ; apoi sînt ocniţele cele mari, avînd la încheietura arcurilor trei discuri de smalt verzi şi galbene, aşezate într-o anumită rînduială a colorilor : şese rînduri de smalt şi cărămidă duc la rîndul de sus al ocniţelor mici, cu cîte un singur disc în arcurile lor mărunte. Apoi două brîuri de discuri încing toată biserica şi smaltul duce pînă la ciubucul de piatră al acoperişului, care odinioară nu era în aceeaşi linie, nici fără margeni, cum e cel de tablă din zilele noastre, ci se ridica de-o parte şi de alta a locului unde se află de obicei turnul şi se mîntuia printr-o largă streşină. La altar, sînt trei brîuri, unul de cărămidă, două de smalt. Un singur rînd de ocniţe are cîte trei discuri ca podoabă ; de-asupra lor este iarăşi smalt pînă la acoperiş. Pe lîngă contraforturi, care, pe laturi sînt îndoite şi dintre care unul sprijină la mijloc absida altarului, această absidă e vrîstată de opt linii de smalt verzi-galbene, care sînt alternativ de cîte una şi două cărămizi.

MĂNĂSTIRILE DIN NEAMŢ

[...] Drumul întoarce şerpuind în vale : o trăsură trece pe lîngă flăcăii veseli ai unui sat sărac. O fată se strecoară foarte spăşită, tocmai pe margene, pe lîngă veselia lor îndrăzneaţă. Norii atîrnă grei în aerul umed.

Peste puţin, o lume orăşenească se vede în căsuţele de ţară, mai bine şi mai larg clădite, ale satului *Bălţăţeşti*, bogaţi în copaci răzleţi şi în desişuri. Dintr-unul răsare o clădire cu două rînduri, care e hotelul şi salonul de cură. Oameni cari par în adevăr bolnavi apar şi dispar pe cărările ce se răşchiră în toate părţile. Pe lîngă ei se văd, ca nişte brazi învingători, frumoşi ţărani spătoşi şi nalţi, bine gătiţi de sărbătoare în cojoacele înflorite cu cusături, în cămăşile albe, cu cizmele curate şi pălăriile ca o roată de car, pe care le împodobesc mărgele colorate şi pene de păun.

Tot astfel de oameni se întîmpină de aici înainte, în noua vale-n care am intrat. Ea duce, tăind sămănăturile și livezi înflorite, supt paza sumbrelor înălțimi îmbrăcate cu brazi. De departe se zăresc în mijlocul frunzișului întunecat turnurile nouă-nouțe ale *mănăstirii Văratec*.

Ea e ascunsă într-un colț de munte, unde vîntul aspru n-are voie să pătrundă, așa de ocrotitoare sînt înălțimile ce străjuiesc de jur împrejur. Cărări înguste urcă printre casele maicilor ale căror grădinițe de ruje, mașcaturi și gheranic îmbălsămează [...]

Sînt două biserici, bine ținute. În biserica Sf. Ioan, maicile mai fac slujbă, cu ochii la ușă, cotindu-se de cîte ori sosește vreun vizitator și rîzînd tot așa de șiret ca lucrătoarele de la o fabrică. În micul cimitir doarme Veronica Micle, al cării glas dulce a răspuns cîntării puternice, pătimașe, lacome a lui Eminescu.

Cealaltă biserică se află în mijlocul pătratului de clădiri pe care-l face arhondaricul cel nou cu mobile vesele, saloane pentru miniștri și vlădici și sonerii electrice, de-o parte, și, de alta, cîteva case călugărești, dintre care unele, ca ale maicei Safta Brîncoveanu, o ctitoră, nu s-au mai ridicat din focul cel mare de la 1890, ci zac în ruine înnegrite. Biserica nu e mai veche decît secolul al XVIII-lea, și, deoarece a fost adeseori dreasă, ea nu înfățișează alt interes decît al bogăției icoanelor, cu salbe de mărgăritare și pietre scumpe, și al grijii gospodărești — covoare și sobă, cu care o țin maicile. [...]

Spre *Agapia*, în liniștea căderii serii.

Case de sat, biserici de lemn, livezi. Îndată intri în drumul de țară, mărgenit cu garduri împletite, cu garduri de cătină în floare, care străbate satul Agapiei. Căsuța stă în mijlocul copacilor și popușoaielor înalte, al căror spic răsfirat nu e mișcat de cea mai slabă adiere. Gospodarii nu s-au întors încă de la petrecerile sărbătorii, dar gospodinele au gătit de masă, și prin ușa deschisă se văd fluturînd flăcările pe vatră, supt ceaunul de mămăligă aurie.

Satul a încetat, și acum se întinde pretutindeni împărăția gingașă a cîmpului înalt-înflorit. Un copil s-ar pierde în această pădurice cu vîrfurile albastre și galbene și albe, prin care pătează ca de sînge floarea roșie a scaiului. [...]

Acum locul se înalță în dealuri pe care le îmbracă bradul sever. În dreapta, în stînga, în fund, aceeași perdea a milioanelor de ace întunecate, care nu suspină, nu freamătă, nu cheamă, ci se mișcă numai de un tremur ușor — pădure vie cu înfățișarea morții, ca zeii cari, pogorîndu-se pe pămînt, iau fața oamenilor, dar nu simt, nu zîmbesc și au glasuri care vin din alte lumi.

Între zidurile codrilor e apărată Agapia.

Aceeași alee de case gospodărești ca la toate mănăstirile de maice. Cele mai bune, acoperite cu o zale fină de șindile bine legate, au un cerdac pe stîlpi, la care ajungi printr-o scară, patru odăi, două de-o parte, două de alta, cu o sală la mijloc ; apoi odăi jos, pentru ucenice, care vin ca slujnice și rămîn, după moartea și moștenirea ocrotitoarei, călugărițe ; bucătărie, livadă, curte, împrejmuire înaltă, bine lăcătuită, împotriva oamenilor răi cari pot veni din vale, de supt păduri, unde nu păzește nimeni.

Pătratul de ziduri și biserica au astăzi o înfățișare neorînduită și nenorocită. Schele, lemnărie nouă, dărîmături negre. Anul trecut, focul a fost aice grozavul oaspete care distruge. Pornit de la clădirile de lemn ale unei infirmerii, la un ceas de noapte adîncă, el a răsărit ca o făclie roșie a nimicirii deasupra frumoasei și trainicei clădiri cu două rînduri, boltită și împodobită cu cerdace, a hatmanului Gavril Lupu, frate de domn, a cărui soție purta feciorelnicul nume de Liliana. Ca un zmeu furios el a zburat arzînd asupra întregului acoperiș, crăpînd zidurile groase supt puterea avîntului său salbatec. Nici biserica din veacul al XVII-lea n-a scăpat : dacă zidurile au rămas întregi și icoanele, odăjdiile au fost mîntuite, fumul ce se cobora de pe acoperămîntul în flăcări a înnegrit picturile din boltă și din susul păreților ale maestrului Grigorescu : se văd însă din minunile pe care le-a săvîrșit, cînd era un băiețandru, marele pictor, sfinți singurateci și scene care sînt vrednice de buna pictură italiană a veacului al XVII-lea sau de maeștrii direcției clasice de la începutul veacului trecut ; din înălțime, fața curățită, pentru încercare, a unui sfînt privește senină și frumoasă ca un fericit aplecat asupra grozavului întunerec al iadului [1]).

---

[1]) Pictura de la Agapia a fost cu grijă restaurată, scoțîndu-se la lumină frumoasele tablouri pictate de N. Grigorescu (n.n.).

Oamenii sînt aici tot așa de interesanți ca și încunjurimea naturii, ca și clădirile. Întîlnesc pe bătrînul preot, cu fața împietrită de prooroc centenar, care e tatăl poetului Vlahuță, și iată, în vesela casă a surorii sale, Vlahuță[1]) însuși, care și-a tuns aripile negre ale părului și apare astfel, mic și slab cum este, ca un tînăr cam bătut de brumă ; vorba lui rară, cu adînc răsunet, nu e nicăiri mai potrivită decît în acest cadru de religie a naturii și de religie a oamenilor. Iar lîngă acest poet liniștit și trist zglobiile lui fetițe blonde par niște neastîmpărate spirite ale pădurii care pătrund prin ferestile deschise ale bisericii și flutură cu aripi trandafirii în jurul vechilor policandre greoaie. [...]

Spre schitul din deal. Abia s-a făcut ziuă, și din norii plumburii cari cuprind tot cerul, cade o ploaie de dimineață, înghețată, cînd în stropi rari, cînd în pînză. Din satul sărac, cu casele rare, țărani se suie pe cărarea dintre brazi, purtînd pe umăr coasa lucitoare. În dreapta și în stînga vederea e închisă de păretele întunecat al înalților arbori solemni.

Un zid, înălțat cu cheltuiala doamnei Anastasia a lui Duca-vodă, încunjură vechea mănăstire întemeiată de Petru Șchiopul, cu cîteva zeci de ani înaintea Agapiei din vale. Multe reparații au schimbat cu totul cea dintîi înfățișare a clădirii, și interesantă e astăzi numai ruina care a crăpat adînc zidurile și amenință să dea jos acoperămîntul de șindilă. Cîteva case ale maicelor par a se răzima de catapiteasma vie a brazilor.

Spre Neamț, drumul trece printre pajiști și sămănături în lanuri mici, felurite ca niște scoarțe meșteșugite. De pe o culme se vede în depărtarea limpede șirul albastru adînc al munților Neamțului, iar în vale pata de livezi și case a tîrgului, lîngă cetatea gălbuie, lipită ca un mușchi pe stîncile cu poalele răzăluite.

Apoi ne coborîm în valea rîului Neamț, care strecoară iute apele-i limpezi, verzi-argintii, supt înălțimile împădurite, supt stînca goală, care pare tăiată cu cuțitul, în adîncimile codrilor liniștiți. Printr-unul din ei se trece spre mă-

---

[1]) Alexandru Vlahuță (1858—1919) scriitor român, autorul unor volume de nuvele, poezii și a binecunoscutei cărți de călătorii prin țară „România pitorească", 1901 (n.n.).

năstirea nevăzută. Măreţii stejari se înalţă drepţi ca stîlpii, unindu-şi sus frunzişul ca o boltă. [...]

După ce pădurea se încheie, turnurile mănăstirii încep a se vedea în vale. Te-ai aştepta să găseşti aici un zid puternic şi înalt, o măreţie de clădiri vechi, potrivită cu istoria de peste şase sute de ani a acestui lăcaş din cele dintîi timpuri ale Moldovei. În sălaşul cărturarilor din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea, în focarul de reforme călugăreşti al lui Paisie din veacul al XVIII-lea, în laboratorul maeştrilor de tipar de acum vreo sută de ani, ai socoti că trebuie să se găsească gospodărie, muncă şi lumină. De la început, aceste păreri se împrăştie. De o parte şi de alta a drumului, sînt căsuţe curate, în care numai rareori găseşti un călugăr, căci în ele se adăpostesc oaspeţii de vară ai Neamţului : acei care străbat cărările şi drumurile şi ocupă băncile din jurul mănăstirii. Înaintea acestei mănăstiri stă un urît copac de zid ce slujeşte de baptisteriu, clădire nouă, ieftină şi cu totul lipsită de gust. Pătratul de ziduri ce cuprinde arhondaricul şi clădirile e rău îngrijit, şi cerdacele de lemn negre se perindează jalnic pe păreţii spoiţi de demult cu var. Turnul de la poartă, cu banca pentru musafiri şi mulţi călugări fără treabă, e o greoaie clădire oarecare : cînd cu vizita principilor Ferdinand şi Maria, un meşter în complimente a zugrăvit supt o coroană iniţialele lor, iar un alt meşter în complimente le-a schimbat în ale lui Partenie mitropolitul, cu prilejul celei dintîi inspecţii a noului ierarh. Una din biserici e cu totul modernă şi nu se înseamnă prin nimic decît prin strălucitul aer din vremea fiilor lui Alexandru cel Bun, care, pus într-un cadru şi spînzurat, se şterge de soare ca o fotografie oarecare de nici un preţ.

Cît despre biserica Ştefan, ea se deosebeşte prin mărimea ei, dar puţin a rămas numai din frumuseţa ce va fi avut odinioară. Vezi încă faţada, ocniţele, contraforturile, fereştile sculptate în stil gotic. Dar varul s-a aşternut peste discuri, peste smalţuri, peste cărămizile aparente. Acoperişul a fost cu totul prefăcut. Turnurile apar schilodite printr-o înnoire stîngace. În fund, un adaos pătrat strică armonia liniilor stranelor şi altarului. Înăuntru, unde se vede minunatul epitaf de marmoră lucrată în relief, cu vorbe slavone şi româneşti, al lui Paisie, pietrele de mormînt au fost deslocuite : în pridvor, în naos ele sînt acoperite cu grele lespezi

de marmoră, împodobite apoi cu covoare, şi într-un colţ al stranei nouă, de lemn simplu, ţi se arată un fel de mică tainiţă, care cuprinde în fund, unde nu mai vezi, piatra de mormînt a lui Ştefan fiul lui Alexandru cel Bun, orbitor al fratelui său şi jertfă a nepotului, care-i tăie capul. [...]

Drumul merge prin acelaşi ţinut înflorit de sămănături şi pajişti în toate colorile, prin aceeaşi linişte a pădurilor mari spre *Cetatea Neamţului*. De la o vreme însă, el coteşte în stînga, taie apele, împărţite în şuviţe vioaie şi clare, ale Neamţului şi atinge, supt vechea clădire de apărare, şirul munţilor împăduriţi, cu temelia goală, de piatră tare, verzuie-sură.

De jos se vede un zid, gol de acoperiş, zimţuit de mîni vrăjmaşe, de focuri, de lepra ucigaşă a părăsirii : o fereastă îngustă, plină de albastru vesel, se mai vede crestată în ceea ce a fost odinioară un turn.

Ca să te apropii, nu e alt drum decît acela de încunjur, din dreapta, unde suirea a fost uşurată, de altfel, în timpul din urmă prin tăieturi. Nemărgenita pădure neagră păzeşte împrejur, ocrotind spre valea prăpăstuită albe vite răzleţe. Cărarea e răpede şi presărată cu bolovani, plăci şi aşchii din osatura granitică a muntelui, care a dat şi platoşa neînvinsă a cetăţii de sus. Cînd ajungi la dînsa, o poartă gotică, cu arcul frînt, lăsată într-un zid de piatră sfărîmată grosolan cu ciocanul şi prinsă într-un ciment care e astăzi şi el o piatră, îţi dă intrare deasupra şanţului, umplut în această parte. Eşti în curtea cetăţii deasupra căreia se ridică înaltele ziduri din pietre verzi şi roşietice, străbătute de porţile joase şi scrijelate de ferestuice. Dedesupt, sfărîmăturile şi pulberea acopăr, desigur, un întreg rînd de beciuri şi tainiţe, în care se ţineau, ca la Suceava, mijloacele de apărare ale puternicului cuib de ostaşi. Mîine poate, cînd iubirea pentru trecutul nostru va fi mai mare şi se va arăta în felul ce se cuvine, comorile îngropate vor ieşi la iveală, dezvăluind mai bine cultura vechilor timpuri. [1]

Ruina a deschis o largă poartă de privire asupra văii pe care soarele de amiazi o scaldă în lumină. Apa Neamţului aleargă nebunatecă prin întinsul cîmp înverzit, pe care l-au înviorat ploile din urmă. În fund, se zăresc înălţimi. Case de

---

[1]) Cetatea a fost refăcută parţial în anii din urmă (n.n.).

ţară sînt risipite într-o neorînduială veselă. Iar, în stînga, Tîrgul Neamţului, fiul umil al cetăţii mîndre, se ascunde în bogăţia de frunziş a copacilor. [...]

MĂNĂSTIREA SECU. DURĂUL. PE CEAHLĂU. VALEA BISTRIŢEI

[...] Drumul e acelaşi care duce şi la mănăstirea Neamţului. De-o parte şi de alta, înălţimi împădurite ; în mijloc, pădurea cu numele contemporanilor mai mult sau mai puţin celebri. De pe creştetul şi din văile munţilor se ridică şfichiuri de neguri, ce se răsucesc şi pier în văzduhul care se limpezeşte.

Spre Secu se apucă la stînga, pe cînd mănăstirea Neamţ zace în vale. Te strecori printre pajişti înflorite sau pe marginea fînurilor cosite, care umplu de balsam întinderile. Cîte un flăcăiaş păzeşte vitele ce pasc în umbra sălciilor împleticite.

Cărarea se face tot mai îngustă ; roţile ciocnesc boabe mari de prund şi bolovani sfărîmaţi, pe cari i-au cărat apele vijelioase ; ele se cufundă ici şi colo în şuviţele de apă limpede ce se risipesc, răpezi. În dreapta, în stînga, muntele se ridică drept ca o tîmplă de biserică ; în el se înfundă desişul de stejari şi cîte un brad pletos sau uscat, sus pe vîrf, de lovitura unui trăsnet. Rareori trece cîte un car, cîte o mică ceată de ţărani pletoşi cu pălăriile largi. Peste toate amurgul umed aruncă un zăbranic de pace. Grozava cărare de pietre ascuţite parcă se înfundă într-un zid împădurit, cînd deodată o mică întorsătură face să se vadă jos turnurile albe ale mănăstirii, desfăcîndu-se pe întunericul stejarilor.

Intri printre sfărîmăturile negre ale turnului din care s-a apărat la 1821 viteazul căpitan Iordachi, cu rămăşiţele eteriştilor. O cărare duce de-a lungul zidurilor foarte înalte, clădite din rînduri neregulate de bolovani înnegriţi. Ea se opreşte la un greoi turn de intrare, lîngă care egumenul a pus să se facă un parmaclîc de lemn, văpsit cu culorile ungureşti. Caii unei cete de excursionişti pasc pe dîmbul dina-

intea turnului. Puţine mănăstiri din ţară vor fi avînd o înfăţişare atît de liniştită, atît de senină în vechime, atît de cuviincioasă în decadenţă, ca aceasta. Pare că n-ar fi fost şi pe aici atîtea întîmplări vrăjmaşe, pare că volintirii n-ar fi schimbat gloanţe cu turcii şi flăcările nu s-ar fi ridicat acum aproape o sută de ani deasupra acestor ziduri. De jur împrejur, cu pivniţi, cu cerdace deasupra altor cerdace, cu stîlpi de lemn negru, cu chilii moarte, aleargă clădirile care de trei sute de ani adăpostesc pe călugării Secului.

Biserica a fost prefăcută foarte mult de din afară şi cu desăvîrşire înlăuntru. [...]

Dar odoarele au rămas, şi ele sînt marea minune a Secului. La lumina unei făclii se desfac din umbra veşmîntăriei crucile de abanos argintate, aurite, stropite cu pietre scumpe, pe care le-a dat, la întemeiere, Nestor Ureche, panaghiarul de aur hărăzit de acelaşi şi acoperit de săpături măiestre, cellalt panaghiar, care a fost lucrat în cea mai aleasă horbotă de filigrană de aur din porunca lui Alexandru-vodă Iliaş, la 1621, veşmîntul lui Varlaam, strălucitor din sutele de mărgăritare mărunte, care-i sînt şi ţesătura şi podoaba — strălucit sacos de catifea verde întunecată, cu înflorituri grele şi mari înscripţii de aur în jurul gîtului, patrahirul aceluiaşi, purtînd două cîte două în gros fir de aur chipuri de evanghelişti şi de sfinţi, evanghelia, scump legată, a mitropolitului Ghedeon — şi el îngropat aice — care e o minune de artă caligrafică. Iar în paraclis se desfăşură, nou-nouţ ca în ziua sfinţirii, largul aer care s-a lucrat, din porunca lui Nestor Ureche, de o călugăriţă din Constantinopol şi a fost totdeauna cel mai frumos odor al mănăstirii. [1])

Noaptea e foarte liniştită, şi, pe cînd ploaia se scurge zgomotos de pe acoperişul de tablă şi tălăngile de la vite răsună de departe, stelele scînteie limpede în adîncul întunerec al bolţii.

Trăsura mănăstirii ne duce a doua zi spre Ceahlău. E o căruţă fără arcuri, nevăpsită, primitivă cît se poate, dar trasă de doi cai buni. Sîntem asiguraţi de două lucruri : că vom ajunge desigur, şi că vom fi scuturaţi cum nu poate să fie scuturată mai mult o fiinţă omenească.

---

[1]) Unele din odoarele de la Secu au fost apoi furate (1916) (n.a.).

Şi am şi fost. Răsuflarea noastră a căpătat un ritm deosebit, un ritm de sughiţuri nebune ; dinţii noştri au clănţănit ca într-o zi de ianuar, mînile şi picioarele noastre au fost mutate în dreapta şi în stînga ca nişte beţişoare ; vorba noastră s-a rupt în gîngăvituri neînţelese. Toate grămezile de prund, toţi bolovanii părăsiţi, toţi colţii de stîncă crescuţi în drum au produs neuitate vibraţii în casele noastre. Dar frumuseţa ţinutului ce străbaţi răscumpără şi această strivitoare osteneală.

Laşi drumul mănăstirii Neamţului şi apuci înainte spre Pipirig, unde se grămădesc mai înalţi munţii, pe cari acuma îi luminează soarele vesel. Un gard de lemn încunjură, în dreapta, „Cerbăria Statului", ai cării locuitori sînt undeva în cele mai adînci desişuri şi n-au deloc curiozitatea străinului. Trec cîţiva ţărani cu cojoace cusute în flori, cu iţari strînşi, cu opinci ; faţa lor energică şi frumoasă e umbrită de pălării largi ; pletele lungi se desfăşură în vînt. Ţărancele în hainele de duminecă au tulpane colorate, cojoace de acelaşi fel sau cămăşi cusute cu arnice negre la piept, la umăr şi la mîneci, brîie roşii şi o singură catrinţă cărămizie cu dungi în lung, mărgenită cu alte dungi negre şi roşii ; picioarele sînt înfăşurate în pînză groasă şi se pierd în opinci cu vîrful ascuţit. Copiii sînt foarte drăgălaşi în hainele lor, care sînt aidoma ale părinţilor. [...]

Îndată începe satul *Pipirig* şi merge, şi merge, ca un cîmp lung ce este : de-o parte şi de alta sînt case destul de rău clădite şi îngrijte ; coperişul de şindilă veche se strîmbă în toate părţile, păreţii sînt făcuţi din loadbe orînduite cu cît mai puţine cuie între cei patru stîlpi de butuci ; ferestile sînt de tot mici şi nu se deschid. În loc de garduri de nuiele sînt aci zăplazuri de scînduri neegale, prinse iarăşi fără fier. Curţile se văd goale : abia din cînd în cînd cîte un lan sărac de popuşoi. Case nouă nu zăreşti nicăiri.

Încă puţin, şi muntele lui Pătru-vodă se înfăţişază în strălucitu-i veşmînt de brazi seculari. Cărarea drumului se furişează printre desele, înaltele trunchiuri, de cîte douăzeci-treizeci de metri, de pe care crengile se desfac grele de ace verzi, ca nişte mîneci de preot ce binecuvintează. Trunchi lîngă trunchi cît cuprinde privirea, iar, sus, nemărgenirea frunzelor tari, lucioase. Pădurea răsuflă blînd prin uşorul vînt încărcat cu miros de răşină.

Singurătatea e deplină ; nici o pasăre nu zburătăceşte prin frunzişul întunecos ; lighioile tîrîtoare şi săltătoare ale pădurii s-au ascuns departe de drumurile tuturora. Numai din poiene, greierii beţi de lumină cîntă focos.

Cîte o casă albă de pădurar, cîte o ceată de copii frumoşi, cari se uită limpede din margenea drumului. Apoi coasta se prăvale prin bolovani pînă la cutare şipot rece, care saltă din stînca de cremene neagră şi lucie.

Pe aceste drumuri a zburat ca vijelia, mînat de groaza morţii şi de dorinţa de a vedea pe ai săi, adăpostiţi în Ardeal Petru-vodă Rareş, domnul trădat şi părăsit de cei din urmă tovarăşi ai nenorocirii sale. Pe atunci numai poteci sălbatece brăzdau codrul nemărginit, şi brazi bogaţi în frunze adăposteau şi ascundeau pe drumeţ. Schimbat de haine, hămesit, rupt de oboseală, purtătorul pribeag al coroanei moldoveneşti fugea înaintea turcilor şi a boierilor înţeleşi cu dînşii.

Drumul se rupe în adîncuri de văi, sămănate cu pietrele pe care le-au adus apele furioase. La capătul acestor văi sălbatece, împănate cu căsuţe şi bordeie, Bistriţa trece supt maluri înalte. E cea mai mareaţă din apele Moldovei, largă, adîncă, limpede, strălucind din toţi solzii săi de ardezie. Pe alocurea o încarcă plute aspru încheiate, care se odihnesc, aşteptînd plecarea. O piatră înaltă, care samănă întrucîtva a cruce, răsare din verdeaţă, deasupra rîului răpede : dracul, spune povestea, a vrut să răpadă în Bistriţa această fărîmă de stîncă, dar l-a apucat ziua, şi nici o putere omenească nu poate clinti de acum povara pe care a lăsat-o în loc duhul rău, trăznit de lumina soarelui. [1]) [...]

Ceva mai departe, laşi malul Bistriţei, şi Bistricioara îngustă îţi aleargă acum supt ochi, cu acelaşi mers şi aceeaşi faţă ca şi puternicul rîu în care se varsă. De la *Răpciuni*, un mare sat foarte curat, cu frumoase livezi şi case bune, pe laturile unei şosele largi, te urci spre Durău.

E o lungă vale, strînsă între înălţimi sămănate cu copaci şi vechi case de munte, un cîmp lung iarăşi, pe care-l taie o sfoară de apă ce gîlgîie pe pietriş. Pe un deal se văd trunchiuri de brad curăţite, şi o linie de fier se urcă spre fabrica de cherestea. În răcoarea serii, aromită de florile fînului co-

---

[1]) Este vorba de Piatra Teiului, stînca aflată acum în apele lacului de acumulare de la Bicaz (n.n.).

sit, drumul se-nfundă tot mai mult spre întunecatul părete de munţi. Deasupra unui vîrf care întrece cu cîtva pe celalte, stă o cunună zimţuită, de piatră goală, sură ; acesta e Ceahlăul. [...]

Acum, sîntem pe coasta muntelui, în aleea tăcută a brazilor bătrîni. Cea dintîi deschizătură în zidul lor verde cuprinde *schitul Durăului.*

Schitul vechi — şi nu prea vechi — a fost înlocuit cu o clădire nouă, în veacul trecut.[1]) Biserica aceasta albă, cu coperămîntul de şindilă neagră, e încunjurată de căsuţe curate, în care locuiesc călugări zdrenţeroşi şi oaspeţi din oraş — în fruntea cărora stă ocrotitorul Durăului, d. Gh. Panu.[2]) La un loc şi văzute de departe, ele alcătuiesc o paşnică insulă în mijlocul oceanului întunecos al brazilor, cari suie învălmăşiţi, ca o oaste de mii de suliţi, spre vîrful de stîncă. Vîntul, încărcat cu miros de răşină, al munţilor adie rece în clipa căderii nopţii, cu stele vii. Iar clopotele turmelor aţipite sună dulce, şi izvorul rămas singur îşi şopoteşte cîntecul veşnic.

Des de dimineaţă, ne gătim de suitul muntelui.

Peste munţi zac neguri lăptoase, din care nu se mai alege nimic. Singură pajiştea cu miile de flori înalte mai răsare înaintea codrului, şi la acest ceas aşa devreme cosaşii s-au apucat de lucru şi culcă pale groase. Cărarea spre vîrf se deschide între brazi printr-un revărsat sălbatec de bolovani pe care i-a prăbuşit pîrăul de munte, deschizătorul drumului săpat.

Pacea brazilor ne învăluie : nici o rază nu răzbate prin atîtea trunchiuri ce se îngrămădesc şi se încalcă ; în adîncurile negre zac bătrînii şi învinşii, tăind pieziş calea cu crengile uscate, negre, ca şi cum ar fi trecut prin focul dogoritor. O lumină nehotărîtă, înşelătoare pluteşte în strîmta cărare.

Călătorul nu merge aici, el se luptă. În calea lui stă ţărna umedă, cleioasă, care lunecă, prundişul ce se rostogoleşte supt picioare ; e blagoslovită piatra ce iese la iveală din loc în loc şi face ca o scară neorînduită pentru duhurile uşoare, săl-

---

[1]) Interiorul bisericii, ridicată în 1835, a fost pictat de N. Tonitza (1886—1940) cu un grup de studenţi, în anul 1935 (n.n.).

[2]) Panu, Gheorghe (1848—1910), scriitor, membru al societăţii literare „Junimea" (n.n.).

tărețe ale muntelui prăpăstuit. Inima bate puternic, gîtul se usucă, sudoarea scaldă fruntea și mușchii parcă se rup în avînturi.

Oboseala te oprește în loc. De jur împrejur, nici un zgomot și nici o viață. Palatul farmecelor zace încremenit. Numai din cînd în cînd suflarea vîntului trezește în această uriașă alăută un sunet ca al mării îndepărtate, sau cîte o cascadă foșnește mătăsos în fundul prăpăstiei. Șipote revarsă grăbit o apă ca gheața, care taie dinții de durere cînd se ating de dînsa.

Priveliști se deschid din loc în loc, răsplătitoare. Zeci de culmi mărunte îți stau supt picioare, cu colțurile lor de pădure și covorul lor verde ; crestături arată mersul rîurilor și pîraielor ; case albe se înșiră în margenea văilor ; cîte un coperămînt steclește singuratec.

De la o vreme stînca răsare prin brazi, cari se răresc întîi, apoi se micșurează ca niște tufișe îmbîcsite, pînă ce la urmă, sus de tot, ei sînt numai un covor pîslos, frate bun cu mușchiul, mîntuit și el cu șfichiuri verzi și frunze ascuțite. Atunci, pe lîngă dînsul, nu mai sînt decît buruienile înălțimilor : clopote, umflate, albastre și vinete, potire mărunte, albe, mierea ursului cu floarea bătută, feriga dințată ca un pieptene. În cîte un colț de stîncă se ascunde *edelweiss*-ul, cu floarea albă, moale, ce pare moartă.

Muntele nu e durat din stîncă, ci din acel amestec de pietriș, din acel conglomerat cu grăunțe mici, albe, care se dezvălește deodată, la cîte o surpare a vegetației. Piatra goală, trista lespede sură, e un adaos, o podoabă măreață. Ai zice că ea a fost adusă de departe, ridicată și clădită de mînile unor ființi cu puteri nemărgenite, a căror operă a fost dărîmată într-un mare cutremur risipitor de lumi. Pare că deosebești trei rînduri de zid, la înălțimi deosebite : dintr-unul au rămas colți, din altul un larg părete drept, din cellalt, tocmai sus, frînturi de turnuri, cum nici pe a cincea parte nu le poate clădi omul. Acolo e *Panaghia*, masa de piatră în jurul căreia, din cele patru părți ale lumii, se luptă vînturile. Acum nu se mai văd de jur împrejur decît culmi curățite de orice amănunte, de orice deosebiri, cazane albăstrii răsturnate în șase, în șapte șiruri și bătute de bruma fumurie a depărtării.

Iar la întorsul spre poale, în căldura și în puternica lumină de după amiazi, priveliștile, odinioară așa de severe, de pustii și reci, par numai o veselie. Florile îmbălsămează toate și fluturi albi zboară să le caute, afinele negre, ca niște nasturi mărunți, rodul celor mai mari înălțimi, cheamă la o hrană răcoritoare din mijlocul foilor lor lucioase ce se întind pînă departe, ca o rețea. Rășina picură mirositoare din trunchiurile dogorîte ale brazilor. Razele se răsfrîng în apa de argint a șipotelor, lîngă care vitele sună din tălăngi. În colțuri de adăpost, excursioniștii au aprins focuri roșii pentru mîncarea de amiazi. Băieții cari au închiriat cai drumeților vînează prin scorburi edelweissul, cățărîndu-se ca niște veverițe, sau pîndesc fragul, zmeura, ascunse la picioarele brazilor.

Și, cînd ai ajuns jos, cîmpia înflorită aromește nebună, freamătă, foșnește și cîntă prin aripile neastîmpărate ale sutelor de greieri, ce proslăvesc biruința zilei luminoase și calde...

Bagajul nostru, geamantanul roșu, geamantanul negru și cutia de pălărie — credincioși tovarăși arși de soare, bătuți de ploaie, pătați de praful multor drumuri — se leagănă pe spinarea răbdătoare a unui biet cal slab, pe care-l tot îndeamnă înainte, ținînd pușca noastră-n mînă, o băbuță zbîrcită, dar plină de putere, care se dovedește că este în stare să salte pe un umăr tot acest bagaj. Mergem în urmă, prin pădurea Durăului, prin casele satului sărac, printre livezile de pe coasta muntelui, pe supt ruina de cărămidă roșie și bolovani suri a bisericii de la „*Palatul*" lui Mihai Sturdza, [1]) cumpărătorul Hangului și al întregului ținut pînă la granița Tulgheșului ; trecem, pe lîngă linia ferată a cherestelei și, străbătînd, pe alături de drumul căruțelor și carelor, o potecă de sat, ce desparte curți goale și tăcute, sîntem la vale, la Răpciuni. [...]

Pe tot acest ținut minunat, stăpînul, podoaba, viața, mișcarea e Bistrița. Moșul mi-o arată cu mîndrie : „Ghistrița", și dă din cap fudul, cînd îi spun că nu mai este în țară un rîu ca dînsa. De ardezie posomorîtă în umbră, de cătran cînd prelinge rădăcinile brazilor și stejarilor, de smarald între poiene, de argint în îmbrățișarea focoasă a soarelui, ea nu fuge,

---

[1]) „Palatul cnejilor", construcție din secolul al XVII-lea (n.n.).

nu se strecură, nu curge, ci înaintează măreţ, cu toată mica ei adîncime din vara secetoasă, pluteşte regal supt straja munţilor. Cîte nu se ţin de dînsa şi nu vin de la dînsa. Împărăteasa văii fără păreche ! Patul acesta larg de prund ea l-a răsfirat în clipele ei de mînie, fierăstaiele acestea ea le mişcă în parte printr-o ramură prinsă din fugă ; plutele acestea aşteaptă impulsul ei, în ziua cînd se deschid sus *haiturile*, marile depozite ale rîului, şi un val puternic se aruncă, mişcînd toate în pornirea lui nestăpînită. Şi tot în ea caută ciutele, la ceasuri adînci şi tăcute de noapte, băutura lor ; tot în ea se răcoresc din zbor rîndunelele ce trag prin văzduh cercurile lor elegante ; tot din ea îşi culege apa-n pumni săteanca voinică, aplecată spre undă, şi în ea zburdă, într-un cuget curat ca apa însăşi, copiii şi copilele, flăcăii şi fetele satelor.

Sus, pe malul înalt, trecînd podurile de lemn înnegrite de păcură, sprijinite pe pile umplute cu prund, hoinărind de pe un ţărm pe altul, fuge şoseaua largă al cării, drum nou atîrnă de cursul foarte vechi al rîului. Margeni de piatră şlefuită, păreţi cari sprijină dealurile, parmaclîcuri care opresc carăle lăsate să meargă în neştire, podurile trainice şi frumoase fac din acest drum unul din cele mai mîndre ale ţării. [...]

Pîngăraţii arată de departe un părete alb, cununat cu un roşu coperemînt de tablă şi întrecut de un puternic turn de biserică. Pătrunzi la mănăstirea de odinioară printr-un drumuşor de ţară între căsuţe şi cîmpii mirositoare, de pe care, în lovituri de coasă ritmate, se dau jos florile înalte ale fînului. Un suiş răpede începe, sămănat cu prund bogat, în ţărnă lutoasă. Soldaţi în bluze albe păzesc la poartă, pe cînd alţii, cari au făcut schimbul, se coboară la vale, cîntînd din plămînii întinşi credinţa oştilor pentru „majestatea sa".

Între clădirile nouă şi cele vechi prefăcute, care se mai cunosc numai prin grosimea straşnică a zidurilor, printre sălile de dormit, de mîncat, de lucru, spălătoriile şi bucătăriile osîndiţilor, cari sînt toţi recidivişti, „recidive", şi părăsesc cu durere temniţa — însă hotărîţi să se întoarcă răpede la sînul ei — abia se mai vede bisericuţa lui Lăpuşneanu. Tot ce-a fost zugrăveală, piatră de mormînt, odoare, s-a dus, dar ciudata alcătuire a vechii clădiri, a rămas neschimbată. Pe o uşă de piatră cu ciubuce, intri într-un foarte mic pridvor,

şi de aici, în loc să urmeze mai departe, rotunzindu-se în abside şi încheindu-se în altar, biserica se îndoaie în unghi drept. O sprijină contraforturi puternice, printre care se deschid ferestuice frumoase.

O scară de piatră învîrtită, în care te înăbuşă aerul de putregai, murdărie şi părăsire, duce la o a doua biserică, supt pămînt, pe care o luminează slab două fereşti scunde. Astăzi această bisericuţă nu primeşte alţi oaspeţi decît pe osîndiţii a căror viaţă se mîntuie aici în închisoare şi cari trec apoi la ţintirimul din del, între pajiştile de fîn înflorit. [1])

Bisericanii se ivesc, insulă albă în bogata verdeaţă a munţilor, la locul unde se întretaie două culmi. Drumul spre această înălţime porneşte mult mai departe spre Piatra, din alba şosea largă. El urcă întîi culmea prăpăstuită, de pietre galbene, roşii şi negre înfipte în lutul sterp şi gol. Bariera de lemn taie calea ; curţi ţărăneşti singuratece, încunjurate cu răchită, se văd arareori în pustietatea dogorîtă de arşiţă prin care trece, tot mai sus, obositorul drum săpat. Nici şipotul de munte, nici puţul dealurilor, nici fîntîna şesului nu răcoresc pe drumeţul care nici nu-şi vede ţinta, ci descopere înainte aceeaşi şuviţă gălbie a drumului. [...]

Mănăstirea Bistriţa se ascunde în aşa-numita „gură a Bistriţei“ într-un unghi ţărănesc simplu, puţin la stînga şoselei, atunci cînd ea mai are numai un kilometru pînă la Piatra. O vezi abia cînd intri prin bolta marelui turn vechi, în care se mai află un paraclis sărăcăcios. O curte largă, bogat luminată de soarele lui iulie, e mărgenită-n stînga de căsuţe şi de locuinţa, nouă, a stareţului. În fund, se află vechile case domneşti drese şi prefăcute în biserică — şi aceea astăzi goală, despoiată — de Ştefan cel Mare la 1498. Caracterul acestei clădiri e neobişnuit ; de o parte puternicul turn sprijinit pe cele două contraforturi, ca la Sf. Ioan din Piatra, şi străbătut de două fereşti sculptate, dintre care cea mai mare poartă un desemn nou de ciubuce întreţesute ; un mîzgălitor a tămînjit la 1849 nişte chipuri pe care le-a calificat de Ştefan cel Mare şi Petru Rareş, Maria doamna şi Elena doamna, „tictorii“ bisericii. De altă parte, la stînga, o clădire cu două rînduri ; în cel de jos sînt deschise două uşcioare, pe

[1]) La Pîngăraţi este acum Staţiunea de cercetări ştiinţifice-Stejaru (n.n.).

cînd cel de sus are, pe lîngă un brîuleț îndoit, supt coperămînt, șase ocnițe, pătrunse de două ferești și de o ușă cu un balcon de lemn, nou, și șase săpături triunghiulare în zid.

Biserica însăși stă la mijlocul curții. Ea a fost clădită în vechi timpuri de Alexandru cel Bun, care-i va fi dat chipul ctitoriei sale de la Moldovița, bisericuța mică, cu streșina mare. Domnescul patriarh al Moldovei a astrucat aici oasele doamnei sale Ana, zisă Neacșa, mama moștenitorului său Ilie, și tot aici a lăsat să i se coboare și lui trupul după moarte. În mîna dreaptă a camerei ctitorilor se vede și acum un mormînt înalt, săpat frumos pe lature cu sculpturi ornamentale gotice : acolo zace, desigur, Alexandru, cu toate că pe urmă s-a făcut loc în același mormînt văduvei lui Ștefan Lăcustă, Doamna Cheajna. Ștefan cel Mare puse o nouă piatră pe mormîntul doamnei Ana, după care se numește pînă astăzi *Doamna* satul din apropiere. Petru Rareș, gonit de turci, a trecut pe aice, venind din Piatra, și lacrămi de durere și mînie au curs din ochii lui pe lespezile sfinte.

Poate că, în aceste tulburări vechea biserică se ruină. Alexandru Lupușneanu, ajungînd domn, nu uită pe vechiul și marele Alexandru și dură o mîndră biserică nouă în locul unde stătuse mănăstioara străbunului. Clădirea samănă întru toate cu mănăstirea Slatina, cealaltă operă a Lăpușneanului. Aceeași intrare laterală, prin ușa sculptată, lîngă care se afla pisania cu bourul, strămutată acum mai sus, la o reparație. Același pridvor căptușit cu morminte, care dă, printr-o minunată ușă, ale cării ciubuce, sculptate la bază fiecare în alt chip, se încrucișează sus, în pronaos, și aceeași odaie a ctitorilor. Și zugrăveala e împărțită în același fel, dar ea a suferit în timpuri mai nouă schimbări hotărîtoare : numai turnul supțiratec mai păstrează urme din veșmîntul de sfinți al vechii biserici.

Acum mausoleul lui Alexandru cel Bun e lăsat în părăsire. Doar cîțiva particulari se interesează de dînsul, și în micul cimitir se vede, într-un grilaj de fier, lespedea de marmură pe care se va scrie numele acelei femei sfinte care e văduva lui Alexandru Ioan I-iu. [1]) Excursioniștii din Piatra

---

[1]) Doamna a fost astrucată acum cîțiva ani la Solești, și acest mormînt va rămînea pentru totdeauna gol (1916) (n.a.)

nemeresc şi aice. Iar locuitorii statornici sînt vreo trei patru călugări, al căror conducător se întitulează cu amărăciune: „şi egumen şi servitor“.

ROMAN

De la Bacău înainte e mai mult şes, un şes de mirişti şi popuşoaie, de livezi şi sate. Ţăranii care-şi culeg cocenii mai au numai foarte puţin din portul lor frumos: un brîu încinge peste cămaşă; iţarii se încreţesc pe picior, pălăria cu margenile late se lasă peste pletele lungi, negre sau galbene. Fotele femeilor nu mai au nici o frumuseţă; numai cămaşa învoaltă, mai totdeauna desăvîrşit de albă, e cusută în arnici negru şi roşu, şi un lung văl sever încunjură fruntea şi obrazul.

Deodată se vede în şes un lung tighel de case, de biserici albe şi trandafirii, de grădini, de căzărmi pe care flutură tricolorul. E Romanul, tîrgul, cetatea, „Mitropolia“ lui Roman-vodă de acum şase sute de ani.

Zile de copilărie trăite aici se leagă de acest oraş, pe care nu l-am văzut de aproape douăzeci de ani. Am locuit luni de vacanţă într-o cancelarie de advocat lîngă palatul Tribunalului, pe care-l recunosc îndată, dar nu şi odăile biroului care mi se părea atunci aşa de mare şi acum se pierde între casele joase, cu fereşti mărunte; am cetit acolo, în cămăruţa din mijloc, dintr-o bibliotecă de romane franţuzeşti, cărţi care vorbeau puternic închipuirii mele ce-şi făcuse aripile; am cunoscut întîia oară la acest unchi, care era gazetarul districtului său, înţelepciunea de douăzeci şi patru de ceasuri a zilelor. Grădina publică, între locuri virane, văzută noaptea, cu zecile ei de felinare, cu lungile sale alei, pe care curgea, în sunetul muzicii militare, lumea gătită, cu uniformele rochiile, cu feţele mulţămite, cărora lumina li dădea o frumuseţă deosebită, rară — era pentru mine un adevărat rai... cu florile de îngheţată. Şi cofetăria din capătul Străzii Mari! Şi bîlciul, cu panoramele sale bogate în crunte privelişti şi în figuri de ceară care respirau şi întorceau ochii ca

şi atîţia pe lume cari fac şi mai puţină ispravă ; bîlciul la care alţii veneau ca să cumpere şi să vîndă, iar eu ca să aud şi să văd, să simt o viaţă de sărbătoare, mai tărcată şi mai zgomotoasă ! Acolo am cumpărat, din risipa vechilor biblioteci bisericeşti, şi cărţi pe care cu mîndrie le puteam numi ale mele. Pe cutare străduţă prăfoasă-prăfoasă şi murdară-murdară, care mi se părea însă atunci ceva din cărările de diamant ale fericiţilor, mă coboram prin cîmpiile de scai şi ciulini, locuite de porci şi smălţate de fluturi, cărora le răpeam, pentru colorile pietrelor scumpe, viaţa zburătoare, mă coboram spre Moldova. Rîul curgea lat, despicîndu-se de puntea insulelor frunzoase, lăsînd în drum bălţi, pe malul cărora, poeţi paluştri, broscoi cu ochii galbeni visau şi cîntau pînă în clipa de pieire cînd frate-meu, elev în şcoala militară, le ciuruia pielea buboasă cu gloanţele unui adevărat revolver şi ei cădeau în undele ce se închideau asupra mormîntului lor. [...]

În unghiuri de verdeaţă se văd bisericile : trandafiria biserică armenească, cu turnuri învoalte, rotunzite la vîrf ; Sfinţii Voievozi, chiar lîngă dînsa ; Precista ; şi mai ales Episcopia, într-o curte largă, pe care o încheie în fund ziduri vechi, care sînt de bună samă, încă din al XIV-lea veac. Biserica poartă o pisanie de la Petru Rareş, dar e, cum se vede de la întîia aruncătură de ochi, mult mai veche, în temeliile-i puternice şi armonioasele-i proporţii. E scrisă în acelaşi registru al frumuseţii arhitectonice ca şi mănăstirea Putnei din Bucovina, ca şi cele mai vechi din prinosurile de piatră aduse de către domnii noştrii dumnezeului care împarte norocul în războaie. Faţada-i este laterală ; ea se sprijină pe puternice pîrghii de ziduri ca şi păreţii horbotaţi ai bisericilor gotice. Ocniţe sînt săpate pe păreţii în mai multe şiruri. Turnul e mic, foarte mic, pe lîngă înălţimea bisericii, care e, altcum îngustă. El se ridică, elegant şi simplu, pe o bază cu mai multe trepte şi se sfîrşeşte, apusean, european, fără rotunzire de cupolă. Comparată cu arhitectura masivă a veacului al XVII-lea, influenţată de bisericile rutene ale Poloniei, această boltă e neîndoielnic superioară, prin mai marea trăinicie a materialului ca şi prin combinaţia mai uşoară, mai plină de armonie a liniilor.

În sus, către ținutul Sucevei, iarăși se înalță culmile undulate, monștrii tupilați ai dealurilor de lut, ale căror linii se rup, se încrucișează, se amestecă, de la verdele împădurit din față pînă la curatul azur al celor din depărtări. Mai ales scurtul drum de la Dolhasca pînă la Fălticeni e de o deosebită frumusețã, cu apa limpede a Șomuzului ce se încolăcește printre înalte tufișuri de trestii ninse de puf, cu satele ce se cațără ici și colo pe înălțimi, cu porumbiștile aurii și cîmpii încă verzi, în ciuda arșiței. O bogată lumină de septembre, fără năduşala verii și fără cețele adevăratei toamne, care nu-și arată încă prin nimic apropierea, înfrățește toate aceste colori așa de tinere încă. Se vede bine pînă în fund departe : casele albe, muncitorii răspîndiți în porumb, turmele dese ce pasc în larg, băiețașii ce stau în umbră și răcoare. Peste toți și toate, ca o solie de noroc, cade această binecuvîntare a soarelui întîrziat. Folticenii [1]), oraș care abia dacă are o sută de ani, stau pe una din movilele cu suișul ușor ce sînt răspîndite pe toată cîmpia. Și pe dînsul soarele îl înfășură prietenește, pe cînd depărtarea îl înfrumusețează, aerul clar îl purifică.

E un tîrg mic, dar cu unele străzi boierești frumușele, avînd fațade albe și grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme își păstrează cuibul în această regiune de liniște sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii și vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Fălticeni spiritul modern, adevăratul patriotism și grija pentru cele mai scumpe averi ale poporului nostru : datinile și amintirile, poezia lui ; în Artur Gorovei [2]), editorul „Șezătorii“, găsesc cel mai bun călăuz ce puteam dori. [...]

---

[1]) Așa se scria odinioară. Vine de la Folticiu și acesta de la Foltea, Mîncăciosul (n.a.).

[2]) Artur Gorovei (1864—1951) folclorist și etnograf ; împreună cu M. Sadoveanu a editat o gazetă sătească „Răvașul poporului“ (1907—1909) (n.n.).

[...] În pacea lină a podișului roditor și înfloritor, *Pobrata* se înalță-ntr-o măreție fără păreche. Ziduri grozave, de piatră de cremene, încunjură într-un brîu cu totul neîncolțit de vreme, clădirile ; ferestuici mici privesc bănuitor întinderea netedă. Două turnuri dințate, turnuri ca acelea ce au fost odată la Cetatea Neamțului, păzesc colțurile. Deasupra ușii de intrare stă bourul cu gît, stemă a Moldovei supt Petru Rareș, cu luna și soarele în dreapta, și un cadru de chenare și un altul pătrat, cu podoabe aurite, în colțuri. Opt ctitori, aproape șterși de bătăile ploilor, se înșiră de-o parte și de alta, avînd în frunte un Petru Rareș poate, al cărui cap s-a cojit de vechime.[1]) [...]

Biserica însăși nu e mai mică decît Slatina, căreia i-a slujit ca model. Ea are deci același fronton, răzimat pe două contraforturi : cele patru mari ferești gotice, ce-l străpungeau altădată, au fost zidite. Intrarea e tot pe o margene, cea din fața chiliilor nimicite ; o pisanie în cadru pătrat dă data de întemeiere : 7038, adecă 1530. Cele două contraforturi pe margene, un rînd de ocnițe, care se întreiește numai la altar ; două ferești mari și două mici de fiecare parte. Turnul, cu temelia și ocnițele sale îndătinate, nu se deosebește prin nimic.

Dar Pobrata are însușiri ce nu se mai află aiurea. Pe de o parte, în pronaos nervuri de piatră, cu podoabă de capitele, se ridică pînă sus în boltă, tăind o zugrăveală care s-a păstrat întreagă aici înăuntru, pe cînd, afară, abia au rămas slabe urme, supt paza acoperișului. Pe de alta, ușile cu cadru bogat împart biserica în patru părți, și nu numai în trei, ca în toate celelalte clădiri religioase vechi ale românilor. Din pridvorul plin de pietre de mormînt, care pomenesc neamurile lui Simion Stroici, pe Hîra, pîrcălabul credincios al lui Rareș bătrînul, pe vechiul boier Frățian, pe un „Petru-vodă fiul lui Ștefan bătrînul", treci în marele, înaltul pronaos, și de aici te găsești, nu în naos chiar, ci în mausoleul ctitorilor, care formează o despărțire deosebită. Aici se odihnesc,

[1]) Pobrata (Probota), vestita ctitorie a lui Petru Rareș, a fost restaurată (n.n.).

in dreapta, supt minunate lespezi de marmoră, măiestru cioplită, Petru-vodă Rareş şi soţia sa, fata lui Despot Elena, cărora fii nevrednici nu s-au îngrijit să li sape anul şi ziua morţii ; în biserica părăsită, unde numai dumineca şi sărbătoarea mai slujeşte preotul înaintea a foarte puţini credincioşi, domneştii soţi cari au împărtăşit împreună cele mai mari bucurii şi durerile cele mai cumplite ale vieţii dorm somn sfînt. În faţă, supt o lespede lipită chiar pe pămînt, şi nu înălţată, ca dincoace, pe un piedestal de piatră, zac rămăşiţele lui Ştefan-vodă, fiul lui Rareş, ucis într-o noapte de boierii necinstiţi de dînsul şi pus în acest colţ sfinţit de mînile compătimitoare ale surorii sale Ruxandra, soţia Lăpuşneanului, căci mama nenorocită, doamna Elena, murise acum, sugrumată de acest straşnic ginere.

În vale mai sînt ruine şi o biserică păstrată încă, de la Ştefăniţă-vodă, nepotul de frate al lui Rareş. Dar pietrele de acolo au fost culese şi aduse aici, în noua biserică a Sfîntului Nicolae din Poiană. De acolo vine piatra lui Petru-vodă fiul lui Ştefan şi nepotul lui Alexandru cel Bun, şi tot de acolo mica piatră, sfărîmată, lucrată însă cu îngrijire şi frumos scrisă, care acoperă, lîngă zidul în faţa muşuroiului chiliilor arse, rămăşiţele sfinte ale acelei Oltea, care n-a fost soţie de domn, dar din iubirea ei cu un domn viteaz a dat naştere, într-un ceas fericit, lui Ştefan Vodă cel Mare, mîntuitorul neamului românesc [1]) [...]

SPRE SUCEAVA. SUCEAVA

Primăvară tînără. Un verde blînd, dulce, umed, copilăresc. În lunca Siretului pe care se deapănă de la Focşani pînă la Burdujeni, în tot lungul Moldovei noastre, calea cea mare a trenului, copacii se înalţă încă negri, goi, dar cîte unul

[1]) Piatra a fost mutată înlăuntru, lîngă una nouă care lămureşte rostul celeilalte, în 1904, cu prilejul serbărilor amintitoare ale lui Ştefan (n.a.).

bătut ca de o ușoară ninsoare verde; alții, mai timpurii, își poartă frunzișoarele ca niște flori: par cea dintîi găteală a unei copile. O ploaie mare de o noapte și o zi, pornită dintr-un apus de sînge, a sămănat băltace curate încă: pare că ar fi niște frînturi de lacuri albe. Pe o muche de deal, iarna a uitat o maramă de zăpadă. Sus soarele usucă un vălmășag de nori suri, rămași în urmă în zarea răsăritului. [...]

Întîi ți se va înfățișa Sf. Dimitrie, mare și puternică zidire pe care Petru Rareș o închină, precum a făcut și în Hîrlău cu o clădire ceva mai mică, sfîntului „purtător de mir", biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui Ștefan cel Mare. [...] Și iarăși clopotnița pe care e întipărită de partea de către răsărit cunoscutul bour cu gîtul gros, cuprins într-o floare purtînd inscripția, clopotnița aceasta a fost de atîția ani preschimbată pentru a se face de la înălțimea ei trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-i cum l-a lăsat ctitorul. Fațada largă e străbătută de trei ferești gotice și se sprijină pe două contraforturi. Fereștile gotice se urmează și pe laturi, ca și contraforturile. Zidirea se rotunjește la strane și în fund, la altar. Ocnițe mici sus, ocnițe mari jos, lungărețe pînă la temelie, îi împodobesc pereții. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeau odinioară, s-au sfărîmat, s-au ascuns supt pospăiala tencuielilor mai tîrzii.

Înăuntru, chipurile de sfinți sînt în parte cele vechi, precum dovedește inscripția numelor, în lungi și supțiri slove din vremea, bună pentru scrisoare, a urmașilor lui Ștefan cel Mare. Un foc a mistuit însă catapeteasma, odoarele vechi s-au stricat, afară de jalnice rămășițe, aruncate într-o cămară a turnului, unde putrezesc în praf cununile morților din zilele noastre și fel de fel de lucruri fără chip și fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormînt, între care un învățat străin a crezut că găsește pe al lui Bogdan fiul lui Rareș, nu se mai pot ceti cu siguranță; nicăiri nu le-am văzut mai ticăloșite. [...]

Gîrla noroioasă de jos e Căcaina Sucevei. Dincolo de dînsa zdrențele gălbui ale zidurilor Sucevei se ridică înaintea ta, vorbindu-ți de Petru-vodă al Mușatei din 1380, de

Alexandru cel Bun orînduitorul, de Ştefan cel Mare, care a părăsit-o deznădăjduit înaintea turcilor lui Mahomed al II-lea, ce au ars cetatea în 1485, care a apărat-o de polonii trufaşi al lui Ioan Albert, ce şi-a cucerit aice ruşinea şi moartea înainte de vreme, de Petru Rareş, gonit de boierii săi, cari au lăsat lui Soliman al II-lea drumul deschis spre scaunul domnesc al Sucevei, unde el şi-a scris cîntarea de biruinţă pe o placă de marmură ce se păstrează astăzi la muzeul oraşului ; apoi de vodă Despot străinul, care a stat luni de zile închis aice, în cea mai chinuitoare din aşteptările morţii, pînă ce boierii răsculaţi ai lui Tomşa, Ştefan vodă cel nou, l-au răzbit prin foame şi l-au silit să iasă, în haine domneşti, împărăteşti, încoronat şi înveştmîntat în aur, în jos spre Areni, la podul din vale, spre Zamca şi Sînt'Ilie, unde l-a lovit topuzul odată cu mustrările, şi tatarul, care s-a învoit la o astfel de faptă, i-a desfăcut capul strivit înaintea boierimii fără de milă. [...]

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiu de ţărnă din care ieşeau numai colţuri de piatră destăinuitoare. Un arhitect german, Romstorfer, a vrut să ştie ce este acolo şi a lucrat ani de zile cu multă rîvnă, mare folos şi puţină cheltuială pentru desfacerea din pămîntul lutos a Sucevei noastre de demult. Pe rînd au răsărit şanţurile adînci pline de apă în zilele grele ale apărării, zidul puternic din afară, întărit pe o temelie veche de către Ştefan, vulturul acestui cuib al ulilor şi şoimilor dinaintea sa, apoi zidul dinăuntru, cămările de locuinţă, încăperile domnului, beciurile de arme şi de ostaşi, gropile pentru robi, curţile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, turnurile de strajă şi bisericuţa. S-au găsit oase înfrăţite în acelaşi praf fără nume, hîrburi de smalt cu frumoase împiestriri, care n-au fost încă cercetate, unelte şi săpături, bani, lemnării, inscripţii de piatră. Unele se află astăzi jos, la muzeul dintr-o mare casă pustie, pe celelalte ţi le arată paznicul, un gropar de cimitire, harnic şi călduros ajutor al lui Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. [1]) [...]

---

[1]) Cetatea Sucevei a fost parţial restaurată în anii noştri (n.n.).

DRAGOMIRNA

[...] Ziduri și turnuri ca ale Dragomirnei nu se mai văd la vreo mănăstire a neamului nostru. Turnul clopotelor, împărțit în mai multe registre, are, la dreapta și la stînga lui, aripi de ziduri, străbătute de ferești mărunte sau de crăpături pentru pînda și lovirea dușmanilor, cari erau mulți și strașnici pe vremuri, ca acei tătari a căror pomenire e săpată stîngaci pe stîlpul de piatră al porții. La un capăt și la altul, stau turnate din piatră tare și grea două alte turnuri mai mici, dintre care cel din stînga zis al lui Barnovschi, după domnul din veacul al XVIII-lea căruia i s-a vărsat sîngele de viteaz bun în Constantinopol, e vestit și pentru încăperile sale ciudat orînduite. O strașnică cetate aceasta, și bătrînul egumen trebuia să facă la o întîmplare ispravă de pîrcălab încercat și fără de frică!

Turnul din mijloc, care cuprinde și un paraclis, la care te sui printr-o îngustă scăriță învîrtitoare, cu miros de mucegai, e acoperit de podoabe: rozete de piatră tivesc deasupra poarta; ele sînt lipite ca la Cașin, dar mult mai bogat ca acolo, de nervurile puternice ale bolții gotice de deasupra aceleași porți; ferestuicile au cadre de piatră ca acelea din bisericile lui Ștefan cel Mare, și portița care duce la scara spre paraclis poartă și rozete pe ciubucele fine. Bourul cu gîtlej, în ramă scrisă cu slove, și avînd sub el crucea cu trei ramuri, e săpat aici mai bine decît oriunde aiurea.

În trapezăria cea mare, unde se hrăneau la un loc, frățește, vechii călugări, două strălucite bolți gotice, ce se unesc pentru a se sprijini pe același stîlp de mijloc, arată pricepere și avînt.

Un ctitor cu rîvnă și un ctitor bogat a fost Anastasie Crimca, mitropolit al Moldovei de la începutul veacului al XVII-lea, care și-a dat toată averea pentru a închina lui dumnezeu un prinos ca acesta, și meșter a trebuit să fie acel arhitect, desigur răsăritean, care n-a cruțat nici una din îndrăznelile și mijloacele de frumusețǎ ale meșteșugului său.

Vederea bisericii e o uimire de bucurie. E înaltă și îngustă, ca o frumoasă cutie de moaște. Fereștile, mici, colțu-

rate, au cadre de piatră ; de fiecare latură se numără şase. Contraforturile, trei la număr, au izbutit să fie ele însăşi o podoabă. Două rînduri de ocniţe aleargă sus.

Dar juvaerul lucrat cu o iubire fără de margini e aice turnuleţul, în muchi, care e poate prea mic, dar în sine alcătuieşte o lucrare desăvîrşită, pe care n-o întrec nici turnurile, stricate astăzi de reparaţia d-lui Lecomte de Noüy, de la Trei Ierarhii din Iaşi. El se ridică pe o îndoită temelie, sculptată ca o horbotă ; cadrul împodobit al celor două ferestuici e de o mare bogăţie de podoabe. Trandafiraşii de piatră sînt răspîndiţi darnic, înflorind orice colţişor, şi astfel întregul turn pare un surguciu de floare învoaltă. Înăuntru, te minunează înainte de toate înjghebarea bolţilor şi îmbelşugarea lor în săpături. În pridvor şi în pronaos, înalte ca într-o catedrală gotică, zugrăveala cea veche s-a stricat şi a fost rău, caraghios, înlocuită ici şi colo. În biserica însăşi, tot veşmîntul de zugrăveală s-a păstrat însă, şi stăpîneşte sufletul cu un farmec de frumuseţă şi evlavie. Pe nervurile ciubucelor împletite, ca acela ce dă ocol bisericii pe dinafară, sînt puse colori de roşu, albastru şi aur, îmbinate în desemnuri ca acelea din vechile manuscripte, şi acelaşi fond de potrivire aleasă se vede pe alocurea şi aiurea, alcătuind cea mai frumoasă din decoraţiile ce ni s-au păstrat. [...]

PETRĂUŢI

Apucăm spre Petrăuţi [1]) printr-o mare pădure de copaci goi de frunze, înălţîndu-şi trunchiurile ca nişte uriaşe făclii din iarba tînără, bătută cu flori albe, cu brînduşe, cu miereaursului vînătă, cu cîte un bănuţ de aur, cu potire viorii. Ca într-o groapă între casele unui sat românesc ce se desfăşoară mai departe, cu bune sălaşuri gospodăreşti, se vede biserica lui Ştefan cel Mare. Parohul, părintele C. Morariu, un scriitor bisericesc, nu e acasă, şi ne ducem singuri spre biserică, spre bisericuţa, care se înfăţişează cinchită ca o buhnă amorţită

---

[1]) Azi Pătrăuţi (n.n.).

de lumină, cu streşina-i mare, ca un coperiş de pene negre, cu păreţii galbeni, cu turnuleţul ţuguiat, în care fereştile fac ca nişte ochi de pîndă şi muchea dintre ele ca un clonţ răpăreţ.

Două rînduri în cea mai măiastră scrisoare slavonă spun numele lui Ştefan cel Mare şi leatul de 1487. Intrăm. Un pronaos şi un naos întunecate, umede. Cu făclie în vîrful băţului vedem în dreapta, lîngă strane, desfăşurarea ctitorilor : doamna frumoasă, Maria fiica frumosului Radu, în veşminte de aur, ţine mînile asupra a două domniţe, cu cosiţele strînse de cercuri aurite, bătute cu boabe de mărgăritar. Lîngă fiul său Alexandru, înalt, frumos, încununat şi înveşmîntat ca şi dînsul — Ştefan, cu faţa rotundă, mustaţa supţire, ochii mari, ţine în mîni prinosul bisericii.

Afară ploaia rece bate asupra unor pietre de morminte, scoase de la locul lor, care vorbesc de Aron-vodă, tovarăşul de lupte al lui Mihai Viteazul, şi de anii aceia de silinţe şi de mărire. În ploaie printre dealuri trec ţărani pletoşi, cu faţa îmbujorată de lovirea aspră a picăturilor îngheţate. Pe margenea drumului s-a aprins un maldăr de crengi, care zvîrle limbi roşii. În faţă, supt nori negri, înălbeşte Suceava.

PĂRĂHĂUŢI

A picurat, a ploat, au căzut ţurţuri şi grindină din nori straşnici, dar cu puţină întindere. La întors, un soare cald, bun încălzia feţele şi dezmorţia de frig picioarele. Acum cînd pornesc spre Solca, la stînga mea se adună semnele unei furtuni, pe cînd în dreapta ghemuri albe de nori, cu margenile aprinse de un soare ce nu se vede, călătoresc pe senin ca nişte corăbii paşnice. Iar vîntul bate de la unii la alţii, de la norul negru care se încruntă la norul alb care zîmbeşte de soare.

Drumul Părhăuţilor, pe unde vreau să trec, pentru biserică, trece pe lîngă Zamca cu trei biserici, se înfundă în

vale şi străbate întîi Şcheia. Casele sînt bune, curate acum asupra Paştilor, rareori împodobite; şi podoaba nu e alta decît o stropire din bidinea cu stropi albaştri şi roşii, de tot urîtă. [...]

Costîna — poate vreo moşie a lui Miron Costin, care se scria „Costîn", încunjură cu casele ei o veche curte boierească, cu multe acareturi, a proprietarului român Popovici.

După dînsa vin Părhăuţii, coborîndu-se de vale între garduri de răchită şi bune zaplazuri de scînduri. Biserica, la care mă opresc, samănă cu a Mirăuţilor. Ea n-are turn, şi pentru a ţinea clopotele s-a făcut înainte, în locul înfundăturii de la Reuseni, un pridvor cu bolţi deschise în care se văd sfinţi frumoşi şi în rîndul de sus al căruia sună chemarea la slujbe. Biserica e pătrată, afară de rotunjirea altarului, în fund, şi pătrunsă de ferestuici ca acelea de la bisericile de sat din vremea lui Ştefan. Încă de pe atunci era aici o biserică de lemn, pe care a făcut-o de piatră, abia supt alt Ştefan, cel Tînăr, la 1522, marele boier şi bogatul stăpînitor de moşii Totruşanul, din Totruş sau Trotuş, care-şi îngropase aici mama, Maria, soţia Ana, şi o rudă, ce a fost vameş al Moldovei, Anjinco. În tot veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, ea stătu deschisă credincioşilor de aici şi din satele vecine, dar după 1700 ea se pustii. [...]

HUMOR

[...] Acum văd mănăstirea, pe care o cutreier îndată, dus de părintele Boca. Clopotele atîrnă într-un mare turn puternic, ca acela de la Piatra. Lîngă dînsul stă bisericuţa care nu mai e încunjurată de vechile ziduri, din care n-a rămas decît o ruină de turn făcut în vremea lui Vasile Lupu. Clădirea samănă cu acea de la Reuseni şi Părhăuţi, căci n-are turlă.

Şi aici nu se mai vede nimic din vechea zestre pe care a dat-o în argint şi aur ctitorul de la 1530, Teodor logofătul

lui Petru Rareş şi unul din vechii boieri ai ţării. Mormintele stau însă la locul lor, şi pentru a cuprinde rămăşiţele lui Teodor şi ale soţiei sale Anastasia s-au lăsat două adăposturi boltite într-o încăpere anume, care se află între pronaos şi naos; el se odihneşte supt o piatră de marmoră frumos săpată şi coşcovită la mijloc ca un sicriu; ea, supt o lespede obişnuită, în stînga. Chipurile amîndurora se văd pe părete, şi ele arată cum se îmbrăca pe atunci boierimea.

Logofătul are un fel de căciuliţă, ca o beretă de marinar, cu fundul albastru şi margenile galbene. Poartă un guler roşu şi altul albastru, o lungă haină galbenă cu brandenburguri albastre; pe lature, e o deschizătură cu aceleaşi brandenburguri.

Ea, în genunchi înaintea Fecioarei, poartă o pălăriuţă viorie cu dungi, asemenea cu pălăriile de paie din timpurile noastre; pe fundul ridicat e o dungă albastră, şi roate albastre se înşiră pe margine. De supt pălărie cade un văl în colţuri, dintr-o stofă cu liniuţe şi puchiţei viorii. Rochia în falduri lungi e de brocard de aur, cu mîneci roşii avînd triunghiuri de aur.

La locul de cinste al ctitorilor, aceştia au zugrăvit însă familia domnească. Iată Petru Rareş, purtînd pe cap coroana de aur cu cinci ramuri: are faţa rotundă, barba tînără, părul lung; veşminte arhiereşti bogate îl acopăr. Elena doamna apare de o frumuseţă rară, supt aceeaşi coroană măreaţă, în haine de brocard de aur, pe fond verde cu mînecile roşii. Un colţ de lemn al corului acoperă desigur chipul fiului celui mai mare al soţilor domneşti, acel Ilie care s-a turcit, lepădînd de la dînsul domnia. Ştefan, cel mic, care a perit ucis, după multe isprăvi ticăloase, apare aici ca un foarte cuminte copilaş încoronat.

Humorul se mîndreşte însă cu zugrăveala sa, care a rămas neatinsă şi pe dinăuntru şi pe dinafară, unde numai un părete a fost dezgolit de ploaie. Albastrul seninului stăpîneşte, smălţat cu aurul cununilor, şi cel ce străbate cu ochii multele chipuri, înşirate răbdător după vechi datine, capătă o înaltă părere despre meşteşugul zugrăvelii în timpurile măririi noastre. [...]

[...] Trăsura trece Gîrla Morilor, care se strecură limpede pe prund, ea rătăceşte pe locuri bolovănoase, unde fiecare drumeț are alt drum, înaintează în umbra codrului de brad şi trece pe un podeț Moldova.

E aceeaşi apă vioaie, dar largă, senină, pe care o ştiam din părțile sucevene ale Moldovei. Într-un freamăt măreț, ea merge spre hotarul nostru [1]), de care nu vrea să ştie, căutînd departe Siretul rîpos cu apă gălbuie, bătrîn soț pentru această mireasă tînără cu suflet limpede. Humorenii şi voronețenii culeg păstrăvi pestriți în ochiuri adînci de apă.

Mai departe e pîrîul Voronețului, care măcar acum, în vreme de revărsare a ploilor, nu e deloc un pîrîiaş de dispreţuit, ci hrăneşte harnic Moldova, stăpîna sa. De aici în drumulețe cotite se înşiră casele satului Voroneț. Peste cîteva podețe de crengi, căptuşite cu ace de brad se ajunge la mănăstire, în adîncul adîncurilor codrului, în valea cea mai tăinuită a văilor muntelui. Mănăstirea, astăzi biserică de mir ca şi cea de la Humor, se vede numai cînd ai ajuns lîngă dînsa. [...]

Ziduri nouă, care se prind de cele vechi însă — cîteva frînturi numai — cercuiesc un tăpşan înalt de ruine, de modîlci şi beciuri adînci, pe care le acoperă acum deopotrivă iarba tînără. În margene păzeşte marele turn, care era închis odată cu două porți de stejar şi în naltul căruia atîrnă cele două clopote.

— Auzi cum sună : pare că zic : „Ştefan Vodă, Şte-fan-Vo-dă“ !

Biserica acelui pe care-l cîntă în pomenire veşnică clopotele sale, înalță un turnuleț cu firide dintr-un coperămînt cu şindrilă, care era altădată împărțit în patru culmi şi-l scotea, la mijloc, mai bine la iveală. Două contraforturi sînt în față, două la altar. Ele nu erau la început, ci au fost adause pe vremea lui Ilie Rareş poate, de acel mitropolit Grigorie [1]), care e îngropat ca un ctitor, supt piatra ce-şi

---

[1]) Vechea graniță dintre Moldova şi Austro-Ungaria (n.n.).
[1]) Este vorba de Grigore Roşca (n.n.).

pregătise, în pridvorul pe care el l-a înădit la clădirea lui Ştefan cel Mare, împodobindu-l şi cu două mari fereşti gotice, ce întrec cu mult îngustele ferestuici ale bisericii vechi, încadrate acestea în ramuri de piatră săpată. Şi, la rîndul său, Ştefan ridicase zidirea sa de piatră cu trei abside în locul bisericuţei de lemn unde trăise în schimnicie acel Daniil Sihastrul din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale marelui domn, îndemnătorul lui spre luptă şi evlavie. Între frumoasele pietre de mormînt se vede aceea care acoperă rămăşiţele umilului călugăr, sfînt ţărănesc tîrziu, pe care l-a dat Moldova noastră.

În trei rînduri s-a zugrăvit Voroneţul. Odată Grigorie a chemat meşterii pentru pridvorul său ; altă dată s-a zugrăvit un şir de sfinţi pe păretele de lîngă intrare ; dar zugrăveala cea mare e şi cea bună, şi ea acoperă cea mai mare parte din afară şi tot lăuntrul bisericii.

Niciodată nu s-a făcut la noi o mai desăvîrşită artă bizantină, sfinţi mai luminoşi şi mai blînzi decît aici. Luni întregi ar trebui cercetat cu rîvnă fiecare colţ de zugrăveală, fiecare unghi de împodobire măiastră : nici un pictor străin n-a avut această răbdare pînă acum şi nici unul din pictorii noştri, înstrăinaţi ca suflet şi vînduţi iubirii de argint, nici unul din ei n-a călcat aici pentru a se însufleţi de cea mai de preţ moştenire artistică a străbunilor. Ei aşteaptă să li se plătească scump muncă de boieresc, făcută fără tragere de inimă. Dar nu e aici numai zugrăveala ca să mărturisească despre simţul de frumuseţă al înaintaşilor noştri. Strane lucrate în lemn de tisă de un călugăr din veacul al XVI-lea (1577) te întîmpină în pronaos. Deasupra uşii ce duce de acolo în naos e prinsă cu fiare o grindă aurită, săpată cum nu se poate mai frumos, şi o bucată din alta, cu zugrăveli pe fond de aur, aplicat pe lemn, e acum răzimată de strane. [...]

În locul îndătinat al ctitorilor văd pe Ştefan, cu păr bogat bălan, cu ochi căprii, doamna Maria, frumoasă, oacheşă, Bogdan, icoană a tatălui său, şi o mică domniţă fără nume, cu cerc de mărgăritare pe cosiţe — toţi în brocard greu de aur.

Încetul pe încetul, la lumina făcliilor, toate podoabele bisericii lui Ştefan s-au desprins înaintea ochilor mei uimiţi. [...]

MOLDOVIŢA

[...] Mă opresc la Moldoviţa mănăstire, înaintea porţii zidurilor de cetate, abia rupte de vreme în faţă şi avîndu-şi încă un turn de la mijloc, făcut din nou pe vremea turnului de la Dragomirna, cu care samănă bine în toată alcătuirea puternică şi în podoabele — aici, fireşte mult mai puţine şi sărace — de rozete şi ciubuce de piatră ; două alte turnuri străjuiesc la colţuri.

De departe, mănăstirea se vădea prin turnul supţiratec al bisericii sale şi prin coperişurile negre îndoite, prin şirurile de fereşti ale clădirilor celor vechi, care sînt astăzi locuinţa unui paroh închis în această pustie desăvîrşită. Dacă pătrunzi în curte, mai vezi în dreapta o parte din casele domneşti, cu două rînduri : mai multe fereşti încadrate bine, o uşă frumos săpată s-au păstrat neatinse. Biserica se datoreşte evlaviei lui Petru Rareş. [...]

Biserica însăşi, naosul şi altarul urmează, rotunzindu-se în trei abside, care sînt exagonale, pe din afară şi împodobite de partea aceea cu ocniţe şi lungi nervure. Cadre de piatră încunjură toate uşile, în arc sfărmat la cea dintîi, iar la celelalte în unghiuri drepte.

Lumina vine pe cîte două fereşti gotice şi două altele mai mici, pătrate, de fiecare latură, afară de ferestruia altarului. Contraforturi sprijină păreţii. Un singur turnuleţ, ca acela al Voroneţului, se ridică deasupra boltirii naosului.

Dar minunea e şi aici ca la Voroneţ şi, în parte, la Humor, zugrăveala, despre care se spune anume că a fost făcută în anul 1536, cu un an înainte ca ctitorul să-şi piardă domnia. Ea samănă aşa de bine cu aceea de la celelalte două biserici pomenite, încît trebuie să se creadă că a fost făcută de aceiaşi meşteri în tustrele lăcaşurile. Păstrarea e desăvîrşită, şi luptele pentru cucerirea Ţarigradului, atacat de ieniceri călări şi de spahii cu cealmale, par zugrăvite ieri. A suferit numai păretele pe care de obicei îl bate ploaia şi acele locuri unde şi-au zgîriat numele atîţia drumeţi cari, neputînd lua o amintire frumoasă, s-au simţit datori să lase una urîtă. [...]

Între ctitorii, zugrăviţi pe păretele din dreapta al naosului, se vede Rareş cu coroana înaltă, împletită, în haine lungi şi largi de brocard cu florile de aur ţesute pe galben. Doamna lui, Elena, sîrboaica, fată de despot, poartă, cu aceleaşi veşminte scumpe, coroană grea, de aur, cu cincisprezece ramuri, împodobită cu pietre scumpe şi mărgăritare ca şi margenile aurite ale rochiei. Gîtul e prins într-un guler roşu, colţurat şi un lung văl cade pe amîndouă laturile trupului. Copiii se văd amîndoi, în vîrstă, de vreo zece ani: Ilie şi Ştefan. Asămănarea între aceste chipuri domneşti şi cele de la Humor arată că domnii nu se zugrăveau cu o faţă oarecare, ci că meşterul căuta să prindă însuşirile deosebitoare ale chipului lor: Elena are aici faţa lungăreaţă, dar plină şi ochii mari, cu coada prelungită.

Dacă nici aici nu sînt odoare, multe din podoabele vremii vechi s-au păstrat, şi ele sînt întocmai ca acelea de la Voroneţ. Deasupra uşilor se văd încă grinzile originale, săpate şi acoperite cu aur. Stranile de tisă, tari şi lucii, ca de un fildeş galben, au aceleaşi săpături făcute de un călugăr din veacul al XVI-lea, care şi-a scris numele pe o foaie de pergament lipită de lemn, şi astăzi foarte ştearsă. Scaunul vlădicesc e lucrat şi aici în roate şi colţuri, frumos colorate; de două ori se vede stema bourului, aşa cum se făcea pe vremea lui Petru Rareş, cu întregul cotor al gîtului. [...]

CÎMPULUNG

[...] Prin negura de întunerec a serii cu stele puţine şi pete groase de nori, înălţimile se prezăresc ca nişte gheburi de cămilă, una după alta, mai mult goale sau presărate cu brazi. Pe vale, casele satului *Prisaca*, mărgenesc drumul, şi vederea se coboară, fermecată, asupra şerpelui de oţel ce se iveşte în vale şi care e Moldova. Apoi nu mai sînt sate. Drumeţii se întîmpină rar, în cară ce lunecă şterse, ca nişte umbre. După vreun ceas numai, încep cele dintîi case ale Cîmpulungului, care se tot deşiră între muncelele cu brazi, lăţos şi nesfîrşit.

Nu sînt nici felinare în acest Cîmpulung vechi ; femeile îmbrăcate ca la munte, pe cap cu ştergare albe de pînză de casă, oameni în sumane, cu pălării largi şi viţele lungi de păr uns, nemţoaicele în haine de oraş merg pe dibuite sau se ajută cu felinare de mînă, ca în timpuri de tot vechi. Lumina făcliilor prohodului dumnezeiesc aprinde fereştile bisericii de lemn a lui Ioan Teodor-vodă Calimah, domn al Moldovei în 1758, născut în Cîmpulung, dintr-un orheian şi o femeie de acestea cu catrinţă, cioareci şi ştergar, femei puternice şi suferitoare, dar fără frumuseţa acelora de sus, de pe Moldoviţa. [...]

SPRE RADĂUŢI

[...] Biserica cea veche a domnilor Moldovei arată să fi fost de lemn ; pe mormintele lui Bogdan-vodă şi ale urmaşilor săi, nu s-a putut pune fireşte nici o piatră. Întemeind episcopia Rădăuţilor, Ştefan cel Mare a înţeles să-i dea şi o biserică vrednică de noul vlădică. Biserica aceasta a fost croită în proporţii de tot largi şi are astăzi o formă ce nu-şi găseşte părechea aiurea. Prin uşa cu multe arcuri sfărîmate în cadrul ei se intră într-un pronaos, şi de la acesta o altă, uşă, încunjurată cu linii de arc sfărîmat, duce la biserica însăşi. Şi pronaosul şi naosul sînt împărţite în trei prin două şiruri de stîlpi greoi, făcuţi din zid. E deci o biserică cu trei *năvi*, aşa cum se mai întîlneşte o alta la Argeş, în biserica domnească. Lumina pătrunde prin cîte cinci fereşti de fiecare parte. Aşa fiind, catapeteasma se întinde numai în parte înaintea altarului, sprijinindu-se la dreapta şi la stînga pe două bucăţi de zid.

Cîte cinci contraforturi de fiecare parte sprijină păreţii. Turnul lipseşte, dar în zid se făcu loc unei scări care duce la acoperiş. Clopotele atîrnă într-o clopotniţă cu două rînduri, ce se înalţă la o parte.

În naos se întinde lîngă zidul din dreapta un şir de pietre frumos săpate pe care Ştefan puse să le facă în amintirea tuturor acelor înaintaşi şi strămoşi ai săi cari-şi găsiră

sau trebuiau să-şi găsească odihna în Rădăuţi. Pe rînd se ceteşte pe umeda piatră neagră, pătată de picurile de ceară şi acoperită de un praf cleios, numele lui Bogdan, lui Laţco, lui Roman, tatăl lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan, fratele lui Roman şi biruitor al ungurilor, lui Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun, şi al lui Bogdan, tatăl noului ctitor. Lîngă dînşii îşi aflară apoi locul rude domneşti şi fruntaşi ai ţării din timpurile nouă. Dar gropniţa domnilor era strămutată acum la Putna, mănăstirea cea nouă, şi Ştefan plătea astfel mai mult o datorie de recunoştinţă faţă de trecut, împodobindu-l în clipa cînd îl părăsea.

Aşa au trăit Rădăuţii supt cîrja vlădicească, supt paza sfintelor morminte, pînă în vremea acelui Alexandru Lăpuşneanu, care a urmat lui Rareş ca înnoitor şi adăugitor al monumentelor Moldovei. Alexandru-vodă, tiran bisericos, cu frică de iad, şi-a îndreptat luarea aminte şi asupra bisericii din Rădăuţi, şi el i-a adaus un pridvor împodobit în faţă cu o frumoasă fereastă gotică, înflorită, şi avînd pe laturi alte două fereşti mici, deasupra uşilor împodobite ca din vechime. Tot supt dînsul, prin 1558, se făcu şi zugrăveala cea nouă a păreţilor şi chipurile ctitorilor, ce se văd încă la strane, în mîna dreaptă. Alexandru-vodă ţine biserica în mînă, Ştefan se află lîngă dînsul, mai de o parte, şi tînărul de lîngă el nu poate să fie decît Alexandru, fiul din flori al marelui voevod: el nu avusese ca mamă o doamnă, şi de aceea nici un chip femeiesc nu se vede lîngă acestea ale voevozilor.

Toţi poartă hainele lungi de brocard în flori de aur, dar ele nu pot fi privite cu deplină încredere, căci asupra lor ca şi asupra chipurilor domneşti a trecut penelul pictorilor mai tîrzii, care au dat lui Ştefan-vodă şi Lăpuşneanului bărbile lor ascuţite, despărţite-n două. [...]

PUTNA

[...] Putna lui Ştefan cel Mare a fost cea dintîi şi mai frumoasă din bisericile lui. Ea avea intrarea printr-o uşă în arce sfărîmate spre un pronaos, iar printr-o a doua uşă,

cu cadrul în unghiuri drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite şi spre un altar în absidă. Patru fereşti gotice dădeau lumina puţină pe care datina Răsăritului o îngăduia unei biserici mănăstireşti, menită pentru îngroparea domnilor. Deasupra naosului se ridica un turnuleţ. Patru contraforturi sprijineau, încordîndu-se, păreţii: podoaba acestuia şi a păreţilor celorlalţi erau ocniţe în două rînduri. Zugrăveala era numai pe dinăuntru, ca în toate bisericile lui Ştefan, iar pe dinafară cărămida aparentă şi rotilele de smalt — ca la Păpăuţi, la Dorohoi, la Hîrlău, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzeşti — alcătuiau singura împodobire.

În această biserică se coborîră pe rînd în mormîntul lor, supt lespedea de marmură sau de piatră moale moldovenească, Ştefan cel Mare în acele zile de înălţare a sufletului său, în iulie 1504. Apoi doamna sa cea din urmă, cea mai frumoasă şi mai iubită, Maria Radului-vodă munteanul. Şi ei îşi aflară locul lîngă doi copii morţi tineri înainte de aceasta, copii din flori cu mame necunoscute, şi lîngă a doua soţie a voevodului, împărăteasca Maria de Mangup, pe care un acoperiş de mormînt, ţesut din fir de aur pe mătase, o înfăţişează dormind, cu mînile pe piept, purtînd cunună grea pe capul supţire, şi înfăşurată în brocard scump ca într-un giulgiu măreţ. Mitropolitul lui Ştefan în aproape tot cursul domniei lui, bunul părinte bătrîn Teoctist, care a stat neclintit cu cîrja lui sfinţită lîngă buzduganul sîngeros al luptătorului, şi-a aflat şi el pacea aice, în gropniţa domnească, fiind poate şi rudă de domn, vlăstar din neamul stăpînitor al lui Ştefan. Şi Bogdan [1]), fiul ctitorului, şi Ştefăniţă, fiul uşuratec al acestui viteaz Bogdan, au venit pe rînd lîngă părinte şi bunic, împărtăşindu-i liniştea, ce se putea crede veşnică.

Dar iată că după moartea înainte de vreme şi fără de lege a lui Ştefăniţă, Petru Rareş, om cu gînduri măreţe, ia domnia ţării. În toate el vrea să facă mai mult, mai mare decît tatăl său, Ştefan bătrînul. În războaie şi cuceriri n-a izbutit, în scrieri şi clădiri însă, da. Şi vezi-l cum îşi pune în gînd să prefacă în mai frumos Putna lui Ştefan, în care la 1529 el înmormîntează pe doamna tinereţelor lui, Maria...

---

[1] Bogdan al III-lea, zis Bogdan „cel orb" (1504—1517) (n.n.).

Desigur că atunci s-a clădit pridvorul închis, pe care-l luminează în frunte trei ferești mari, mai mari și mai îmbelșugate decît oriunde, cu cîte doi stîlpușori gotici. Două uși de un gotic mai simplu dau intrare pe amîndouă laturile.

După acest adaos de la Putna, care i-a stricat întrucîtva armonia măsurilor, încărcînd-o cu podoaba cea nouă, s-a luat Lăpușneanu cînd a înnădit cu un pridvor Rădăuții. Rareș va fi chemat și aici la lucrul zugrăvelii măiestre pe dulce fond albastru pe meșterii de la Humor, de la Moldovița și Voroneț.

Domnii ce veniră după Rareș, și Rareș el însuși după ce luă pe sîrboaica Elena, nu mai avură pentru Putna o îngrijire deosebită. [...]

Atunci bunul boier de țară ce ajunse a fi Gheorghe Ștefan-vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o amenința risipa. El pleacă din scaun și se stinse în străinătate fără să se fi putut duce lucrul la capăt. Desigur că același meșter de clădiri va fi lucrat și mai departe supt domnii următori, răbdător și bine, pînă ce, după vreo zece ani de zile de muncă cinstită, se putu sfinți biserica cea înnoită.

În ce a stat înnoitura, se vede lesne. Ferestile, ușile au fost lăsate cum fusese. Nimic nu se schimbă în orînduire și împărțire. Și zugrăveala din timpuri fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede de la Dragomirna și Solca pînă la Cașinul aceluiași Gheorghe Ștefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brîu în jurul bisericii, între cele două rînduri de ocnițe, și apoi pe toate nervurile bolților, lucrate aici în flori și pecetluite cu capete de bouri, cu gît din veacul al XVI-lea sau fără, și înfrumusețate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înnoirea pardoselii de piatră, ele fură cercetate și sicriele puse la un loc, în mijloc, lăsîndu-li-se podoabele. Astfel trupul lui Ștefan cel Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămășițele veșmintelor și — se zice — de o cruce, cum o purtau la gît voevozii — ajunse în acest chip puțin la dreapta de mijlocul naosului, unde și astăzi pasul oricui calcă, fără să-l cunoască, locul cel sfînt. Închinăciunea cea veche și cea nouă s-a dus aiurea, acolo unde stătea marmora goală, săpată cu slove gotice, și tot așa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos și naos, pietrele de mormînt ale doamnei Maria, în față cu Ștefan, ale copiilor ei vitregi,

lîngă dînsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, şi a Mariei lui Rareş, în faţă, avînd lîngă ea piatra de mormînt a lui Ştefăniţă. Deasupra acelor morminte care se găseau lîngă părete, *în orînduirea cea nouă a epitafelor*, sculptorii lucrară baldachine vădit întipărite de spiritul cel nou al Renaşterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de linii şerpuitoare, şi de flori destul de grosolane, şi de flacări ridicîndu-se la colţuri ; mormîntul lui Efrem de Rădăuţi, la Moldoviţa, arată cum se pregăteşte acest obicei al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rînd, făcîndu-l mai mare, şi multe podoabe, mai simple decît la Dragomirna. Pentru a ţine naosul, se înălţară în sfîrşit doi stîlpi grei de piatră săpată cu podoabele obişnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de ani de la întemeierea ei. Nici acum ea nu avu noroc. Peste douăzeci de ani, polonii cuceriră Ţara de Sus, şi joimirii, cazacii lor, stătură şi în Putna, poruncind şi jăcuind. După plecarea lor, la 1699, biserica rămase iarăşi dărăpănată, ca şi turnurile şi toate clădirile dimprejur, unde trăiau în ticăloşie cîţiva călugări. Atunci, prin anii 1750, Iacob I, mitropolitul Moldovei, care fusese episcop de Rădăuţi şi avea către Putna o veche şi firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înnoi nimic în arhitectură, nefiind dintr-o vreme cînd aceasta mai era cu putinţă. Dar el ridică tot ceea ce căzuse, înlocui tot ceea ce lipsia şi făcu toată zugrăveala cea nouă, din care se văd cîteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e drept. [...]

STRAJA

[...] Chipuri mîndre cu ochii negri adînci, cu pletele revărsate pe umeri ; spătoşi, cu umbletul încet şi sigur. Oameni, nu glumă ! Cojoacele albe, nouă, tivite cu blană de miel neagră, şi prin care ies mînecile largi ale cămăşii de pînză curată, sumanele cafenii, cismele nalte trase vitejeşte peste genunchi, li dau şi mai mult înfăţişarea unor luptători

totdeauna gata. În mînă au pălăriile de croială ungurească, cu margenile răsfrînte în sus. Cîte unul și-a pus ciorapi verzi de lînă ca ai pădurarilor și alte podoabe împrumutate. Toți flăcăii au înfipt în pălării, de bucuria Paștilor, flori de hîrtie și pene. Și cătanele, pentru ca să arate din partea lor că știu să prețuiască o zi ca aceasta, și-au înflorit șăpcile cu rămurele de brad.

Femeile au îmbrăcat și dînsele cojocele, care lasă slobode mînecile, ce sînt înfoiate numai la neveste. Cele mai multe poartă catrința strîmtă, prinsă înainte, neagră, cu dungi supțiri în lung și o margene lată roșie. Dar se văd și fuste de postav umflate, puternic colorate, și care se cheamă sucne ; aceea dintre fete care poate să capete o *sucnă*, e foarte mîndră de aceasta și iese între rîndurile dintîi. Pe cap, femeile măritate au ștergarul învălătucit pe supt bărbie, fetele-și lasă cozile pe spate, iar cele care vreau să se știe că doresc mire, așează pe părul lor lins un cerculeț de mărgele și alte podoabe, care se cheamă *gîță*. [...]

Încetul cu încetul, la apropierea serii, lumea de pe stradă se împuținează ; de lîngă grădina găzduitorului meu, de pe margenea ogorului se văd cojoacele și cojocelele albe care suie pe poteci dealul din față și se pierd în umbră. Se lasă o sară ca o minune, cu raze reci ce cad curat, evlavios din stelele nesfîrșit de depărtate. [...]

În Straja se vede o casă gospodărească, dar mică și lipsită de orice fel de împodobire, casă trainică și încăpătoare pentru oameni mulțămiți cu puțin. Acolo s-a născut istoricul Dimitrie Onciul [1]), și în vorba lui hotărîtă și răspicată, în lucrul lui încet și sigur, în căutătura lui care-ți caută ochii, se vede înrîurirea acestor săteni ai Strajei, între cari a trăit fiul de preot cei dintîi ani ai vieții sale. Acum în casa parohială se află o bibliotecă bună, și se scriu de Dimitrie Dan, parohul Strajei, care e și membru corespondent al Academiei Române, lucruri folositoare pentru cunoașterea poporului nostru și a trecutului său. Și în istoria scrisului românesc e un loc pentru mîndrul sat din preajma Putnei, de pe malurile Sucevei limpezi și vioaie, care-și perindează nerăbdătoare undele reci ca de gheață.

---

[1]) Dimitrie Onciul (1856—1923), istoric român, profesor la Universitatea din București (n.n.).

[...] Toată mănăstirea iese acum ca din pămînt: ziduri cu ferestuici de împuşcat, case egumeneşti, turn de intrare, cu un lung coperiş ascuţit, fireşte nou, care samănă cu cel de la Dragomirna, patru bastioane în colţuri, biserica mănăstirii, iţiindu-şi frumoasa turlă peste multele hogiaguri albe, cele două turnuleţe de la biserica parohiei, clădită fără stil prin anii 1770, în afară de ziduri.

De la început se vede că zidirea de aici e mai puţin acoperită şi căptuşită de podoabe, în toate părţile ei, decît cea de la Dragomirna. Dar Suceviţa, pe care o ridicară Movileştii, adică cei trei fraţi de la o mamă, voevozii Ieremia şi Simion şi vlădica Gheorghe, mitropolit al Moldovei, a fost mai trainică şi a avut mai mult noroc — pînă în ziua de astăzi, cînd are în părintele egumen Ilieş un bun gospodar — mai mult noroc decît strălucitul juvaier de lîngă Suceava, decît acea pregătire a Trei-Ierarhilor.

Poarta de intrare şi turnurile n-au nimic deosebit; pe cea dintîi, bourul de piatră stă întipărit şi astăzi ca o pecete domnească. Biserica însă robeşte de la început privirile prin întinderea, prin frumuseţa, prin păstrarea desăvîrşită a zugrăvelii sale din afară, ca şi prin simplicitatea impunătoare a proporţiilor. Coperămîntul de şindilă neagră, din care se desface turnuleţul săpat cu două rînduri de ocniţe, ocroteşte încă toate icoanele pe care le cere datina într-o biserică românească, şi sfinţii se desfac întregi, strălucitori în noutate. [...]

Deocamdată nu pot face alta decît să pătrund în pridvor şi pronaos. Cel dintîi e făcut în chip original, neobişnuit nici înainte, nici pe urmă în bisericile Moldovei şi luat poate, prin înrîurirea stăpînirii lui Simion Movilă în Muntenia, din această ţară. El e alipit la clădire, privind spre poartă şi dînd astfel o intrare laterală: are trei deschideri, dintre care una e uşa, iar celelalte două ferestile, toate din arcuri sfărîmate. Din el se trece printr-o uşă cu aceleaşi arce sfărîmate, obişnuite mai ales după 1500, şi care încadrează aici şi deschizătura ferestilor, în pronaosul frumos zugrăvit, unde dorm în dreapta morţii încununaţi, pe

cînd locurile copiilor lor, o fetiță a lui Ieremia și o fetiță a lui Simion, Zamfira și Teodosia, sînt la o parte.

Mormintele lui Ieremia și Simion sînt acoperite cu lespezi mari de marmoră, măestru săpate, care sînt puse pe înalte mese de piatră. Simion și-a primit încă de la început această grea podoabă din urmă, prin îngrijirile soției lui Marghita, care a fost mama vestitului, învățatului Petru Movilă, lumină a Răsăritului slavon. Mai tîrziu numai, un credincios boier al Ieremiei, un stolnic al său, și-a amintit cu duioșie și recunoștință de stăpînul răposat și i-a pus o marmură întru toate asemenea cu a fratelui. De aceea cred că Ieremia, mort cel dintîi, e așezat mai aproape de mijlocul încăperii, pe cînd Simion stă de către părete.

Chipurile lui Ieremia și Simion se văd pe acoperemintele cele vechi ale mormîntului fiecăruia, ce sînt păstrate acum în dulapuri de sticlă. Cu fir de aur și de argint, pe mătasă roșie, s-a făcut un Ieremia bărbos, cu falca de jos scoasă înainte, cu nasul supțire — sprincenat și ochios, gras, fălcos, trufaș. Simion e înfățișat ca mort, cu ochii închiși, mîinile pe piept, fața foarte slabă, cu barbă mică, neagră. Haina împărătească de aur îl învăluie ca un giulgiu. Pe cap n-are cușma luptătorului, strașnica căciulă a lui Mihai Viteazul, ca Ieremia, care cu aceeași căciulă a fost învins totdeauna, ci coroana împăraților.

La drept vorbind, mănăstirea e a lui Ieremia, mîntuită cu totul numai în domnia lui, deși începută de multă vreme cu zloții de aur ai tuturor fraților. Cînd pătrund mai tîrziu în naos, luminat de trei ferești la stranele rotunjite în abside și prinse pe dinafară între două contraforturi lumina bucuroasă a lunii Paștilor de april ivește frumusețа vechiului alai domnesc zugrăvit pe păretele din dreapta — pentru pomenirea și prin chipuri a ctitorilor. În cap stă Ieremia, încununat, în haine arhierești pe mătasă roșie, cu guler alb și mînecare roșii — ca și pe perdeaua mormîntului — frumos, ochios, sprincenat și bărbos. Dreapta lui întinde către Mîntuitorul, ca prinos, clădirea bisericii, din care nici un amănunt nu s-a schimbat pînă astăzi. Stînga i se razimă pe creștetul copilului Constantin, încă mărunțel, venit pe urma fetelor. Cea mai mare dintre ele se vede în veșmînt numai de aur, tot încoronată, pe cînd domnițele vechi n-au decît cercurele de mărgăritare, lîngă tatăl ei.

Frumoasă, tînără, foarte asemenea cu Ieremia, se vede maica lui, Maria ; de supt coroană scăpată în valuri un văl alb, rochia e de brocard de aur pe roşu, tivită cu dungi de aur, prin care trec, la mijloc, trei cusuturi negre. Elisaveta, Ilisafta, doamna Ieremiei, femeie lacomă de putere şi pedepsită în cel mai crunt chip pentru neogoita ei rîvnă de stăpînire, răsare acum, ţiind în mînă crucea evlaviei. O şuviţă de păr bălan mărgeneşte fruntea albă deasupra minunaţilor ochi negri, şi un văl de mătasă roşiatecă se coboară în jos pe umerii ei. Şi prin frumuseţă, ea era dintre acelea care risipesc împărăţiile şi pier supt ruinele lor. Apoi şiragul urmează prin capete oacheşe, cu ochii mari, coborîndu-se tot mai jos — fetele celelalte ale acestor soţi : Maria, Ecaterina, Zamfira, Stana, cu cercei de aur mici în urechiuşe şi cozile lăsate pe spate. Între ele se află un frate mort mai de mult, Alexie, băieţaş cu părul creţ sub aurul coroanei.

Între multele odoare lăsate de Ieremia, cruci de abanos, iconiţe de fildeş alb, nespus de răbdător lucrate, tăvi, anafornițe — se află şi cărţile cele scumpe, prinse în legături, unele mai vechi decît cuprinsul, cu ţesături de lanţuri şi plăci de argint lucrat cu ciocanul. Una e de hîrtie, vine de la Neagoe-vodă munteanul ; o alta, cea mai frumoasă, a fost lucrată supt Ieremia, poate de meşterul miniaturist, încondeietor, care a fost mitropolitul Anastasie Crimca. [...]

SIRET

[...] Siret e unul din vechile oraşe ale Moldovei. Mergînd prin Baia, prin Volovăţ şi Rădăuţi, domnia maramureşană a lui Bogdan a ajuns aici înainte poate de a se pogorî la Suceava. Margareta, zisă pe româneşte Muşata, mama lui Petru-vodă, era „Doamnă a Siretului !“ şi, fiind catolică, ea ridică aici o mănăstire a Dominicanilor sau Predicatorilor, a călugărilor albi, puindu-i hramul sfîntului Ioan. Deosebit de dînsa, era o biserică a episcopului catolic, aşezat aici prin silinţele regelui polon, şi la această biserică

stăteau Franciscanii, din tagma cărora făcea parte şi episcopul.

Nici cincizeci de ani n-a ţinut însă cu adevărat această episcopie, întemeiată prin 1370. S-ar crede că Sf. Ioan de astăzi e pe locul vechiului lăcaş de închinare al catolicilor, dar orăşenii spun că bisericile catolicilor de acum cinci sute de ani erau aiurea, şi anume acolo unde se află acum şcoala de fete.

Siret era un minunat cuib de dealuri, lesne de apărat faţă de oricine. Pe un deal, domnul îşi aşezase tătarii: acolo se zice încă Tatarcina sau Tătăraşii, Tătărăşenii; Sasca, de la care s-a luat poate legenda despre Sas-vodă ca întemeietor, vine de bună samă de la saşi, cari ar fi sosit aici din Baia, odată cu domnia cea noua a „Moldovenilor"; mai departe, Horodnicul pomeneşte în numele său o cetate; Zamca, despre care scriu unii, nu mi s-a putut arăta însă; cuvîntul înseamnă „cetate", şi o cetate trebuie să fi fost, precum au fost ziduri, din care văd o frîntură, făcută din bolovani, între case. Cetatea n-a putut fi însă decît acolo unde se află şi astăzi micuţa Troiţă. În ea se poate vedea paraclisul ortodox al domnului, care primise pe episcopul catolic, dar îşi ţinea tot legea lui cea veche. [...]

SPRE BOTOŞANI

Către Botoşani dealurile îşi pierd înălţimea, dar pînă la Prut ele formează pămîntul ţării; bunele şi frumoasele dealuri de pămînt hrănitor, care-şi soresc pe coaste satele albe sau se mîndresc cu oraşele ce li iau în stăpînire mai multe vîrfuri vecine. Printre maluri rîpoase, curg liniştit apele, albe între verdele păşunilor, aurul miriştilor şi porumbiştilor şi negrul catifelat al arăturilor de toamnă.

Ne coborîm de pe dealul Fălticenilor, pe care o ochire în urmă ni-i arată mai frumoşi de cum se văd din valea pe care o străbate trenul. Din drumul apusului către care înaintează, soarele aruncă raze auritoare asupra amestecului de

case şi livezi străbătute de turnuri cu cruce, o amintire şi un îndemn. Apoi şoseaua şerpuieşte printre lanuri, pe cînd înălţimile înconjurătoare se tot schimbă, într-o minunată privelişte.

Case de sat, cu lungi grădini. De la o vreme mergem pe lîngă nişte uluci care împrejmuiesc o mare livadă cu copacii înalţi şi buruiana îmbelşugată, sălbatecă. În dreapta se ajunge la aşa-numita biserică a lui Ştefan cel Mare. [...]

Cum şi era de aşteptat, ea samănă bine cu episcopia de Roman. Aceleaşi proporţii fericite, acelaşi turn delicat, aceleaşi ocniţe. Numai cît, de mult timp totul e în dărăpănare : pisania de deasupra uşii de intrare a căzut, şi numai pe o mică placă de piatră se vede bourul Moldovei, fărîmat în parte de pietrele băieţilor din sat ; de o parte şi de alta a capului heraldic se văd bine accesoriile sale : soarele cu chip de om şi sfertul de lună. Pe dinafară molozul a căzut, acoperişul s-a cufundat întreg, de o parte şi de alta a turnului ; nimic n-a rămas din zugrăveli, şi iscălituri de vizitatori îngrijiţi pe toate căile de nemurirea lor au înlocuit sfinţii meşterilor din al XV-lea veac. În interior calci pe pămîntul gol, şi păreţii descoperiţi de orice înveliş arată ţesătura lor barbară, dar trainică, de bolovani şi cărămizi prinşi în ciment tare ca piatra.[1]) [...]

La *Vereşti*, de unde se desface vechea linie spre Botoşani, în gara galbenă, un bătrîn fost ofiţer, care are toată înfăţişarea unui arendaş din Argentina sau a unui bogat ţăran din Italia, îmi vorbeşte de mişcarea revoluţionară de la 1870 — „revoluţia de la Ploieşti" — şi de alte lucruri care răspîndesc pentru mine mirosul unui vechi buchet descoperit între filele unei cărţi părinteşti. El spunea adică despre o reprezentaţie la teatrul din Iaşi acum patruzeci de ani, la care el se găsea împreună cu alţi iuncări şi despre o foarte frumoasă fată de cincisprezece ani, care, în rochia ei albastră, întrecea pe toate tovarăşele ei : acea fată se chema „demoazela Zulnia Drăghici", şi e mama... [...]

*

---

[1]) Ctitoria lui Ştefan cel Mare, cunoscută şi sub numele de Biserica Albă, a fost restaurată în anul 1968 (n.n.).

A înnoptat acum cînd trenul pleacă spre Botoşani. Abia se zăresc, în lumina lunii coaste de dealuri joase. Aud nume de staţii care-mi sună foarte cunoscut ; *Bucecea,* unde gara e un adevărat castel, *Leorda.* În întunerec amintirea mea înşiră acum icoane luminoase : unele pe care le-aş fi crezut de mult şterse, altele ce mi-au mai trecut înainte sau asupra cărora m-am oprit bucuros urmînd îndărăt firul zilelor nouă.

Văd întîi, într-un vechi privaz albastru-slab, pe cînd în urechi îmi răsună ca un cîntec de leagăn întîrziat, o casă albă şi neagră, cu coperămîntul mare, ascuţit, cu un cerdac bătrînesc sprijinit pe stîlpi şi încunjurat de bănci pentru lungi sfaturi în nopţi bune. E şi o poartă, tot veche, tot neagră, cu clanţe grele. În faţă, la dreapta, e grădiniţa de flori, cu nemţişori albaştri, cu micşunele roşii, cu garoafe catifelate, al căror miros adînc nu-l poţi uita, cu vîzdoage galbene, pistruiate, cu triumfătoare ruje, ca o înflorire de bucurie, şi nalbe mari roşii, cu potire cărnoase, păzind sprintene şi drepte, rumene şi sfioase, ca o păstoriţă ce nu ştie încă ce e dragostea. Sînt toate acestea : mai-mai că aş putea zugrăvi straturile ; iar în dos, din bălării mari şi mărunte, otrăvitoare ca măsălarul, amare ca brusturul, pline de aromă ca mica rochiţă a rîndunelei cu potirul alb vrîstat cu vioriu gingaş, răsare un nuc înalt. Şi livada aceasta trebuie să fie mare-mare şi plină de taine, de farmec şi groază.

Aici am înţeles întîi ce este în juru-mi, şi tot de aici am trecut pragul dincolo de care mă aştepta viaţa : amicul pîrîu naiv al vieţii de şcoală, torentul pătimaş al tinereţii, cursul puternic, larg, cuprins în hotare, al bărbăţiei.

Deci într-o zi de mai am trecut departe înainte, pe trotuarele abia atunci întinse, mai departe decît casa Mindirigiţei şi decît cîrciuma lui Bercu, şi decît grădina lui Mavromati. Pe o stradă îngustă ieşi înaintea unei clădiri mari, într-o piaţă întinsă : aşa de înaltă, aşa de largă şi totuşi desăvîrşit de tăcută. Intrai acolo ca să învăţ a tăcea şi a mă supune, precum şi alte lucruri. Eram la şcoala Marchian,

în sala cea mare a clasei I-a, unde frumosul chip al arhiereului fondator, Marchian Folescu, privea de sus din cadru la școlari a căror vîrstă merge — puțin timp după războiul din '77 cînd multe lucruri erau abia la începuturile lor — de la șase la șaisprezece ani. Eu eram cel de șase ani, nu știam să înjur, citisem pe Champfleury,[1]) pe Amédée Pichot,[2]) pe Emile Souvestre[3]) știam pe de rost fabule din Florian[4]), care nu-mi ziceau nimic, deși erau pentru mine, și *Orientale* ale lui Hugo[5]) care deși nu erau pentru mine, îmi dădeau visuri de lupte crîncene și de locuri depărtate, ca și *Letopisețele* lui Kogălniceanu, pe care mi le dăruise bătrînul Canănău, bunul ghebos care, sărutînd, înțepa cu barba ; și purtam o rochie de fetiță de pichet alb cu legături albastre. [...]

Dar, dumineca și sărbătorile, datina vizitelor mă ducea în locuri și mai depărtate, în mahalaua Sfintei Paraschiva, unde casele boierești, curate, avîndu-și fiecare grădina de flori și livada de pomi încunjurau biserica, în cimtirul căreia, supt o cruce de sărăcie, care și aceea a căzut de mult de atunci, tot de sărăcie, dormea tata, pe care abia dacă l-am cunoscut. Pe aproape era casa „moșului" meu Manole, cu atîția arbori în livadă, încît pare că nu i-aș fi putut număra. [...]

Am deprins apoi drumul liceului oploșit pe atunci într-o neîncăpătoare casă boierească cu odăile întunecoase ; două clase erau aruncate în bucătăriile vechilor stăpîni ; și astfel gustai hrana sufletului acolo unde se pregătise cu atîta meșteșug bătrînesc gustoasa hrană a trupului. Apoi venirăm la liceul cel nou din deal, pe locul caselor Strojăi, unde cunoscusem cu cîțiva ani în urmă o familie pe sfîrșite, într-un lung șir de odăi pitulate între o curte largă, bogată în tot felul de zburătoare, și o întunecoasă livadă de pomi (parcă văd și acuma în salon tăierea capului Mariei Stuart, la care nu puteam privi fără spaimă, și un pastel înfățișînd bus-

---

1) Champfleury (1821—1889) critic literar și romancier francez (n.n.).
2) Pichot (1795—1877) scriitor francez (n.n.).
3) Souvestre (1806—1854) scriitor francez (n.n.).
4) Florian, J. Pierre (1755—1794) fabulist și romancier (n.n.).
5) Hugo, Victor (1802—1885), mare scriitor francez, reprezentant al romantismului (n.n.).

tul lui Napoleon I cu şuviţa de păr poruncitoare şi pătrunzătorii ochi albaştri).

Şi ni tot schimbăm adăpostul în case străine, urmărind chiria cea mai mică şi căsuţa cea mai bună. Am locuit aşa în faţa bisericii Sfîntului Ioan, lîngă o frumoasă domnişoară care mi-a dăruit *Imitaţia lui Isus Hristos* — ce româneşte suna : Didiţa Florii ! — şi aproape de cazarma gărzii civice, ale cărei trîmbiţe îmi sunau de culcare în răcoarea nopţilor parfumate ; am locuit în şoseaua Suliţei, lîngă un evreu cu capul ras şi lîngă o armeancă ale cării grase prăjituri au săturat lăcomia mea copilărească ; în strada Armenească, unde se înalţă turnurile sure ale celor două biserici, deasupra caselor albe, cu curţile gospodăreşte pietruite ; aproape de frumoasa biserică a Sfinţilor Voevozi, într-o căsulie mică-mică şi veche-veche, cuprinsă într-un rai de grădină cu goldane mari şi nuci nenumărate. [1]) Apoi, cînd aveam cincisprezece ani, vîntul întîmplării m-a dus mai departe. [...]

Botoşanii istorici, adică bisericile, sînt încă singurul lucru în adevăr frumos şi impunător. Mănăstirea Sfîntului Nicolae de la Păpăuţi, pe care o ştiam în halul de ruină de altădată, cercetată de aproape, a dat la iveală, pe lîngă proporţia perfectă a tuturor bisericilor lui Ştefan cel Mare, o bogăţie nebănuită de podoabe. Păreţii erau clădiţi din cărămizi aparente şi tăiaţi de bîrne smălţuite în verde, iar sus, supt acoperiş, se înşirau, ca fluturii pe o fotă, medalioane de smalt verzi şi galbene, de toată frumuseţa, înfăţişînd animale apocaliptice. Astfel s-a şi restaurat biserica, pe care o vezi astăzi scînteind ca un juvaer la capătul unei şosele prăfoase. Lucrarea pe dinafară e aproape gata, şi numai vechiul turn al clopotelor stă încă sărac şi mîndru, în lepra-i neagră, ca un cerşitor spaniol.

Biserica aceasta, odinioară mănăstire, reprezintă ca şi altele, de o vîrstă cu dînsa, un tip particular în vechea noastră arhitectură, care tip se află izolat între cele străine de pe atunci. Legătura stratelor adînci de piatră cu cele înalte ale cărămizii, aşezarea turnului mic şi elegant la mijloc pe o îndoită bază, modelarea de ocniţe pentru chipurile sfinţilor,

---

[1]) Cinstind memoria celui care s-a născut şi a copilărit în oraş, la Botoşani s-a amenajat ca muzeu memorial casa de pe strada care poartă numele marelui cărturar (n.n.).

încingerea cu brîie și fluturi de smalt ni aparțin nouă pentru epoca de mărire deschisă de Ștefan cel Mare și închisă puțină vreme după ce piatra mormîntului căzu asupra rămășițelor sfinte ale marelui voevod. [...]

*

(1914) Botoșanii se înfrumusețează. El a căpătat străzi frumos asfaltate, lumină electrică, piețe largi ; un mare teatru se construiește. Aspectul asiatic al unor cartiere se înlătură pe încetul. Un element lipsește însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simț de continuitate, elementele care dau adevăratul caracter unui oraș, fie și un oraș modern. Anume interesul general pentru prefacerea lui rațională, pentru dezvoltarea lui logică, legătura sufletească dintre toți în vederea folosului ce ar putea să aibă orașul tuturora. [...]

SPRE HÎRLĂU

[...] cei dintîi domni ai țării Moldovei și-au avut aici reședința de la răsărit, din șes, lîngă leneșa și mica apă a Bahluiului care se strecoară, curată încă, supt înălțimile din dreapta, unde strălucește sus schitul lui Zagavie, reședința învățatului vlădică Amfilohie, de Hotin, fost student la Roma, care tălmăcea din italienește cea dintîi *Aritmetică* și cea dintîi *Geografie*, tipărită în 1795. Aici, la Hîrlău, Ștefan [1]) fiul Mușatei a fost înconjurat de oastea lui Sigismund, regele Ungariei, și a învins-o. De aici au pornit atîtea scrisori, atîtea hotărîri, atîtea drumuri ale lui Ștefan cel Mare și ale urmașilor săi pînă pe la jumătatea veacului al XVI-lea.

Apoi, „cetatea Bahluiului" decăzu. Numai după vreo cincizeci de ani, ea se ridică din sfărîmăturile ei. Radu Mihnea, „nepotul" lui Petru-vodă Șchiopul și urmașul lui Petru Rareș, al lui Ștefan cel Mare, fu aruncat de vîntul schimbărilor în scaunul Moldovei, din care stăpîni *împărătește*. Suceava, Iașii nu-i ajunseră ca reședințe, și el drese, pentru

[1]) Ștefan I Mușat (n.n).

vară, curţile din Hîrlău. Şi astăzi, în puţinele sfărîmături ce au mai rămas în picioare, pe movila străpunsă de colţii de piatră, de lespezi care au fost praguri de porţi, se vede cărămida lui Radu, lîngă vechea ţesătură de bolovani a domnilor străvechi ; ţevile pentru apă de la baie trec şi supt unele şi supt altele, doar ele sînt, desigur, fapta acestui Radu.

În faţă cu locul gol pe care se ridică vechea curte, se înalţă, strălucitoare în găteala ei nouă de cărămidă aparentă, de piatră răzăluită, de rotile de smalt verde şi galben, biserica lui Ştefan cel Mare, de care nu s-a atins urmaşul său Radu. Mică şi armonioasă, cu turnul supţire şi gingaş, ea înfaţişează tipul neschimbat al bisericilor de pe acest timp. La intrare, aceleaşi rînduri de arce de piatră cuprinzînd uşa şi aceeaşi podoabă de piatră săpată a fereştilor înguste. Zugrăveala, care e destul de frumoasă, e mai veche decît anul 1608, cînd se înseamnă, prin zgîrieturi, moartea unui fiu de preot ; ba într-un loc se vede scrijelat un an din veacul al XV-lea. [...]

Petru Rareş a lăsat biserica cealaltă, cu turnul înnegrit, încunjurat cu ocniţe, care a stat şi ea multă vreme părăsită, pierzîndu-se şi piatra cu pisania şi amintirea ctitorului, pînă ce marele gospodar, „seniorul feudal" ce a fost în aceste părţi Iordachi Cantacuzino spătarul, din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, a dres şi această biserică a Sfîntului Dumitru, arătînd în lespedea sa amintitoare că „de cine este zidită dintr-nceput nu se ştie".

SPRE TÎRGU FRUMOS

Tot înainte, drum pustiu prin praf. În primăverile bune e, în adîncul acestui pămînt răscolit şi săpat, o nesfîrşită bogăţie de ierburi înalte, în care miile de albine bîzîie, îmbătate, grăbite, voioase de prada lor dulce. Acum soarele nemilos, pe care nici un nor, nici o bură de ploaie nu-l stîmpără, a nimicit răbdător aproape orice urmă de verdeaţă. Numai ici şi colo, cîte un eleşteu scăzut răsare alb în mijlocul trestiilor bogate ca o pădure. Departe, se văd arii de

grîu, şi o maşină de treier se îndreaptă către una din ele, în silinţile liniştite a zece părechi de boi, cari înaintează ritmat în negurile prafului.

O fîntînă cu colac se deschide-n margenea drumului. [...] Caii toropiţi de căldură scutură capetele lor coperite de muşte şi fac sa sună clopoţeii. Pe cînd cirezi înaintează de-a lungul miriştilor, întipărind pe cer semnul coarnelor puternic arcuite, cete de oameni de tot felul şi de toată mîna urcă şi coboară, pierzîndu-se şi răsărind pe culmea albă a dealului. Sînt săteni călări, ca nişte regi ai dacilor de demult, şi cosaşi ce şi-au mîntuit lucrul, şi secerători în grupe, şi tovarăşi de cale, dintre cari mulţi poartă pălăria cu margenile mai scurte, legată cu panglică roşie, iar femeile lor vălul pe cap, cămaşa bogată în arnice şi strîmta fotă neagră a locuitorilor de la munte. Ceva mai departe, la dreapta şi la stînga, vederea se deschide în voie pe cînd, în fund, dealurile se înşiră, ca un uriaş fund de scenă tivit cu albastrul vineţiu al înălţimilor celor mai depărtate. O bisericuţă albă, răsare singură pe un deluleţ ; un tîrg destul de mare — mult mai mare decît Hîrlăul — stă tras în linie dreaptă, cu două biserice mari, vechi în frunte, iar, în valea prăpăstuită din dreapta, căsuţe de sat se prăvălesc în mijlocul livezilor.

E Tîrgu-Frumos, foarte veche aşezare, cu biserică de la Petru Rareş, asupra căreia nu s-a oprit însă niciodată gloria ţării. Şi la Tîrgu-Frumos e iarmaroc, e bîlci. [...]

Raiul sămănătorilor, pe care-l părăsisem, începe iar, şi de pe florile care cad în fiece an din mînile darnice ale firii, vîntul de sară culege mirezme alese, care plutesc lin şi se pierd spre zări, amestecîndu-se cu mirezmele milioanelor de milioane ale florilor, surori. În fund, crai-nou ţine strajă-n cerul vioriu. [...]

IAŞI

[...] Sînt români cari n-au fost niciodată la Iaşi, deşi n-ar trebui să fie nici unul, căci cine n-a fost aici nu poate să străbată cu înţelegere foile celor mai frumoase cronici, nu se poate pătrunde după cuviinţă de spiritul trecutului nos-

tru, care trăieşte aici mai viu şi mai bogat decît oriunde aiurea, nu poate plînge îndeajuns pierderile de astăzi ale neamului nostru, acolo unde el în alte timpuri s-a manifestat mai puternic şi mai glorios. În conştiinţa lui naţională ar fi o lipsă dacă el n-ar fi văzut oraşul care a fost şi-şi zice încă astăzi, cu mîndrie : „Capitala Moldovei".

Dacă stau să-mi adun, pentru a le povesti, cele ce ştiu despre dînsul, amintirea mă duce departe-departe şi, ca a atîtor altora, sufletul meu însumi e zidit în desfăşurarea din ultimele timpuri a Iaşilor.

Familia mea fiind dinspre tată şi dinspre mamă, din Iaşi, oraşul acesta e pentru mine aproape ca şi oraşul meu de naştere. Sînt călătorii de copil din care nu mi-a rămas nimic decît amintirea unor primblări oarecare, în uliţi care nu au nume, nici coloare, deşi au trebuit să le aibă odinioară.

Din alte drumuri, mai nouă, mi-a rămas în minte o voluptate de lumină, de lunecare în trăsuri minunate pe străzi largi cu luciul de marmură pe care oameni cu măturile le apărau de orice profanare îndelungată a gunoaielor. La noi, în Botoşani, uliţele aveau gropi, praf, paie, şi noroiul zăcea pînă ce-l usca soarele şi-l prefăceau trecătorii în pulbere, la noi felinarele cu gîtul de tinichea încîrligată, cu lampa de sticlă plină de petrol, de „gaz" gălbiu, fumegau numai din loc în loc la răspîntii, unde „fînaragiul" cu mantaua cenuşie, ieşită de soare, păzea în „ghereta" de lemn înnegrit ; asfalt era doar pe trotuarele cu care primarul Boian înzestrase oraşul. Pe cînd aici trotuare şi stradă erau deopotrivă de lucii, curate, ca şi cum s-ar fi trecut cu peria peste dînsele ; apa curăţitoare se prelingea pe margenea de piatră a trotoarelor ; din felinare înalte, lumina cădea splendidă, şi altă lumină se revărsa din vitrinele cofetăriilor şi magazinelor ales împodobite. La noi, era singură grădina lui Vîrnav, în care am văzut pe Millo jucînd *Baba Hîrca* şi celebrităţi străine, cărora „moşul Manoli" li împrumuta ca dar cinci lei, şi care cîntau canţonete franţuzeşti cu înţelesuri care făceau ca „oamenii mari" să rîdă şi să-şi dea coate. Aici erau „hale de bere", înaintea cărora lumea stătea la mese pe trotuar, erau cofetării vestite ca Giovanni, care servea îngheţată în forme nouă, ca Georges ; erau grădini, în Păcurari şi aiurea, unde se dădea toată vara teatru strălucitor, în româneşte. [...]

Odată am stat în gazdă la bătrînul Manolachi Drăghici, istoricul, un frate al mamei mamei mele — într-o casă din Păcurari, de unde se vedea în vale gara şi — era în 1877 — trenurile ce se urmau unul după altul, ducînd soldaţi ruşi la moarte. Altă dată am mers la o soră a tatălui meu,[1]) care stătea în nişte case ce s-au dărîmat de atunci, pe un cîmp de bălării unde arsese curtea domnească, pe locul căreia s-a clădit pe urmă edificiul mare şi fără gust de astăzi : cele două rînduri galbene cu coridoare negre, rău mirositoare. Statuia lui Ştefan cel Mare de Frémiet, în care numai cu greu ai să descoperi altceva decît un cal model şi un foarte frumos om tînăr purtînd coroană şi barba în furculiţă, statuia aceasta, păzită de două tunuri cucerite, nu se înălţa încă, şi în colţ nu se vedea, roşie şi albastră, cu sfinţii săi tare văpsiţi în ocniţele lor de cărămidă, biserica Sfîntului Neculai Domnesc, acoperit atunci cu o greoaie tencuială de nepricepere. Pe locul Mitropoliei de astăzi era o veche ruină, cu păreţii crăpaţi, în care trăiau generaţii de buruiene. Pe locul Universităţii de acum stătea teatrul cel vechi, şi pe locul teatrului de azi o urîtă primărie. Dar, încolo, strada Ştefan cel Mare, strada Lăpuşneanu, Copoul, artera longitudinală, Păcurarii şi strada Sf. Spiridon, întîia arteră latitudinală, strada Arcului şi a Goliei, a doua arteră, erau mai-mai ca astăzi şi-mi păreau ceea ce mintea omenească a putut născoci mai desăvîrşit.

Altădată, iarăşi, am locuit la aceeaşi rudă, undeva în jos. spre malul Bahluiului, într-o casă pe care o înecau uneori apele revărsate ale murdarei gîrle cu podurile acoperite de urma grăsimoasă a mînilor ce s-au purtat pe ele. Dar în şesul Bahluiului se întindea mai uşor cele mai măreţe zmeie, şi pentru nevoia unui oraş mare de a fi aşezat pe o apă largă, iute şi curată n-avem nici o înţelegere.

Pe urmă răsări, într-o nouă vacanţă, aproape în faţă cu grădina Copoului. Atunci am cunoscut mai bine suişul acesta frumos între case boiereşti de mîna întîia — ceea ce Iaşii înfăţişau încă mai liniştit, mai armonios, mai aristocratic. Iar, cînd veni din nou, unchiul meu, ofiţer, mă luă să văd splendorile Copoului. [...]

Cînd, vara, frunza era deasă şi umbra bună, cînd straturile încunjurate cu împletituri de vergi înfăţişau toate chi-

---

[1]) Zinca, soţia căpitanului apoi colonelului Ioan Ioanidi (n.a.).

purile și colorile felurite ale vechii grădinării moldovenești, cînd hameiul și fasolea roșie căptușeau ca un covor țesătura de scînduri a chioșcurilor cochete din care se răspîndea sara un zgomot vesel de farfurii, de păhare ciocnite, de vorbă prietenească și de rîsete, simțeai tot temeiul sănătos al bunei vieți de familie de odinioară ; adică simțeau alții cari gîndeau asupra unor lucruri așa de înalte, iar eu, la cei cincisprezece ani ai mei, răsuflam lacom acest aer de fericire senină.

Atunci m-am strămutat la școala din Iași, și de-acum înainte viața mea fu mărgenită în alt colț al Iașilor, care, acela, s-a schimbat mult de atunci. În vîrful suișului ce venea de la gară : strada Arcului, cu hanuri ieftine, internate particulare pentru elevi, pivnițe de vin, crîșme și căsuțe, printre care se mișcau trăsurile la tren și de la tren, stătea încă, așa cum fusese zidită cu vreo jumătate de veac în urmă, Academia Mihăileană din alte timpuri. Două trupuri de case cu două rînduri, văpsite galben, pe care le lega pe deasupra străzii, *arcul*, cu ferestile lui rotunde. În dreapta era liceul-externat și cîteva dormitoare și repetitoare, pe cînd clădirea, mai mare, din stînga era păstrată numai pentru internat. Eu eram intern.

Am fost însă numai un an, în duminecile și sărbătorile căruia străbătui și în alte părți ale marelui oraș, oprindu-mă totdeauna cu o dragoste deosebită în grădina Copoului, ce-mi ajunsese cunoscută în toate ungherele și cotloanele ei — palat de verdeață al celor dintîi visuri ale mele. Și, chiar cînd mi se deschise lumea mai liber în anul următor, cercul rătăcirilor mele visătoare rămase același, și aici e vorba numai de aceste rătăciri și de descoperirile de lucruri nouă ce aduceau.

Și din timpurile de student îmi vine în minte vechea „Școală Normală Superioară“ din fața Orfelinatului, de unde drumul mergea în sus la biserica lui Vasile Lupu, Golia, al cării turn înalt și greoi stătea încă întreg în picioare, înaintea curții întunecoase unde nebunii rîdeau cu hohot sau plîngeau amar de bucurii și năcazuri ce n-aveau ființă decît pentru dînșii, la biserica sturdzească a Bărboiului, cu arhitectura neobișnuit de complicată și dibaci întrețesută după norme apusene, la micul Sfîntul Sava a lui Petru Șchiopul din al XVI-lea veac, la cartierul lipovenesc, curat ca un pahar, la rîpa de ciumă a Bahluiului. Dar drumul nostru cel

mai obişnuit mergea în sus, pe lîngă piaţa Primăriei, în colţul căreia Miron Costinul lui Hegel stătea pe gînduri, în şuba lui de bronz, pe lîngă clădirea oblonită şi lăcătuită a maicelor franceze, care întindea pe trei străzi zidurile-i moarte, şi, apucînd în dreapta, peste strada Sfîntului Spiridon cu imensu-i spital şi turnul cel mare, rotunzit, al ceasornicului, ţintea la Universitate. Clădirea fusese Curtea, palatul domnilor moldoveni de la începutul veacului al XIX-lea şi îndreptăţea această menire prin frumuseţa gravă a faţadei străbătută de fereşti mari, prin lărgimea aulei sale şi puterea zidului ce o încunjura ; armele Moldovei stăteau încă, săpate pe o placă de marmură, deasupra porţii de intrare. Pe drumurile înguste şi foarte murdare din dreapta şi din stînga te ridicai spre Sf. Atanasie, spre biserica Vulpii, spre Sărărie şi spre cartierele boiereşti înalte. [...]

MĂNĂSTIRILE DE LÎNGĂ IAŞI

[...] Spre *Galata* drumul urmează prin şesul ars de soare, unde trăieşte numai o iarbă mică, aspră, negricioasă, pe care o caută caii lăsaţi slobozi şi cîrdurile de oi lînoase, cu picioarele supţiri şi ochii de supunere blîndă. Şoseaua se înalţă pe încetul [...]

Biserica se înalţă în mijloc, căruntă, neîngrijită, dar tare ca granitul. Petru Şchiopul, biet domn cucernic şi bun, o clădi cu dragoste şi cu multă cheltuială, luîndu-se după modele din Constantinopol, care se deosebiau foarte mult de zidurile lui Ştefan cel Mare şi ale celuilalt Petru, Rareş, înaintaşul Şchiopului. Pridvorul e o întreagă clădire deosebită, alipită la trupul bisericii : răzimat pe două contraforturi zimţuite, el are două rînduri de ocniţe şi e străbătut de trei fereşti. Biserica însăşi e mult mai înaltă şi mai încăpătoare decît cele vechi, dar podoabele, afară de aceleaşi ocniţe, lipsesc cu totul ; fereştile sînt mici şi goale ; cele două turnuleţe n-au putere şi eleganţa lor e mai slabă decît în bisericile trecutului de lupte.

Cetățuia vine aproape în față, despărțită prin valea adîncă pe unde trec liniile căii ferate, vale de spini și de pustiu prin care rătăcesc porcii slabi ai mahalagiilor din apropiere. Dealul se înalță deodată, cu coastele-i pîrlite și săpate în gropi risipite — pe care le-au înlocuit acum plantațiile încă șubrede și sămănăturile mănăstirii — model cu aspri călugări țărani. E așa de ușor de luptat, încît trebuie să crezi că în acest loc a fost de la început cetățuia de apărare a tîrgului domnesc, a tîrgului de negoț și popas din vale, care se desface din vîrful înălțimii mai frumos decît de oriunde aiurea, înșirînd toate grădinile, tot haosul caselor sale albe, toată cununa veche a bisericilor, de la pestrițul lăcaș al lipovenilor din dreapta, cu turnurile învîrtite, pînă la marea Mitropolie gălbuie, cu stilul apusean, de împrumut, pînă la bisericile mărunte către Copoul a cărui cazarmă masivă se vede limpede la capăt.

Ctitorul bisericii din Cetățuia, astăzi înnoită între zidurile frînte de care fusese încunjurată la început, a fost Duca-vodă, a cărui domnie căuta să imite pe a lui Vasile Lupul, ocrotitorul acestui grec cu noroc. În biserica lui Duca se vede urma Trei Ierarhilor lui Vasile. Pridvorul samănă cu acel de la Galata, dar ferestile sînt lucrate măiestrit în piatră și au caracterul gotic de la bisericile lui Ștefan ; cele de pe laturile naosului sînt încadrate fin cu ciubuce însemnate jos cu două rozete. Turnurile sînt iarăși asemenea cu ale Galatei, dar la mijlocul lor trece un brîu de piatră împletit. Același brîu de ciubuce încinge toată biserica, tivit sus și jos cu cîte o horbotă de frunze și flori săpate. El însemnă și toate nervurile bolții. Ușa de intrare în naos mai are un cadru pe care sînt aplicate frumoase și originale rozete. Pînă și mormîntul doamnei Maria, fiica lui Duca, e o mică lucrare de artă în această ultimă înfățișare moldovenească a frumoasei arhitecturi de țară.

Cele mai multe picturi sînt vechi sau reproduc pe cele de la început. Pe păretele din dreapta, cum pătrunzi în naos, vezi pe ctitor, frumos bărbat cu barba rotundă, cu cuca-n care sînt împlîntate pene de struț, cu haina de brocard verde, peste care e aruncată alta fără mîneci, purtînd guler și margeni de blană și șireturi de aur pe piept. Fiul său Constantin are aproape aceeași îmbrăcăminte : coconul poartă o pă-

lăriuţă roşie, cu blană jos şi pene de struţ la o parte. Doamna Anastasia e înveşmîntată într-o rochie de brocard siniliu, prin care trec mînecuţi, de mătasă albă cusută cu fir ; din pieptarul de fir se prelungesc bete aurii ce se înfăşoară pe mîni. Domniţele Ecaterina, Ileana, care a fost soţia lui Nicolae Costin, Ruxandra, Maria au rochii de acelaşi fel, roze şi roşii. Pălăria tuturora e ca a „coconului" Constantin.

Zidurile vechi au rămas întregi pe trei părţi, cu spărturile înguste din care odată trăgeau puştile ; numai spre Galata malul a lunecat cu tot ce purta pe dînsul. A rămas măreaţa clopotniţă, timbrată cu una din cele mai frumoase înfăţişări ale bourului Moldovei. Neatinsă s-a păstrat vechea „baie" — de fapt : cuhne-domnească supt cupola în care adînc s-au înfipt rădăcinile buruienii. Dar din cămările lui Duca bogatul, ale frumoasei şi neastîmpăratei doamne Anastasia şi ale copilelor domneşti era în picioare numai un horn afumat de focurile vechilor ospeţe şi o splendidă sală cu bolţi gotice pe care le pecetluiau la încheieturi delicate rozete de piatră ; într-un colţ un sfînt din zilele creştine răsăria încă sfios, şters de vreme ca şi cum l-ar fi cuprins o ceaţă. [...]

În faţă cu dealul Cetăţuii, *Frumoasa* se vede adîncită, cu cele patru turnuri de tinichea care sticlesc la soare, clădire cinchită, al cării rost nu-l prinzi de la început. [...]

Biserica se ridică albă, înaltă, clădită într-un stil cu totul neobişnuit la noi. Arhitectul lui Grigore Ghica din jumătatea dintîi a veacului al XVIII-lea, chemat a înlocui vechea biserică de pe la 1590 a lui Balica, a lucrat după norme apusene, şi a făcut o zidire religioasă în stilul Renaşterii, cu fronton antic, cu coloane, cu fereşti înalte şi largi, fără desfăşurarea de linii a bisericilor Răsăritului. Frumoasa impune prin proporţiile ei mari, care întrec pe ale oricării biserici din Ţara-de-Sus, dar „frumuseţa" ei stă mai ales în interior, cu atît mai mult, cu cît frontonul disarmonic e rău păstrat, cojit şi stricat încă printr-un adaos de lemn roşu şi de sticlă. Înăuntru priveliştea e însă în adevăr măreaţă : turnurile de tinichea, fără zid şi croite numai ca *acoperişuri de turnuri,* cresc prin boltirea lor întinderea, liberă de orice piedici, a clădirii luminoase. Opt stîlpi de marmură vărgată cu roşu împodobesc şi sprijină, întinzîndu-se sus cu capitele de stuc

albastru, aurit. Pe păreţi se văd sfinţi foarte frumoşi şi chipurile Ghiculeştilor : Grigore-vodă cu faţa rotundă, barba înfoiată, doamna, fiii, Scarlat şi Matei, copii cu privirea blîndă, cu toată cuca greoaie şi hangerul înfipt în brîu, apoi sus, moşii şi strămoşii, fanariotizaţi la reparaţie, cu bărbi negre şi albe, cu aceleaşi cuce obişnuite numai în veacul al XVIII-lea. Icoana de argint închinată Maicei Domnului de Ecaterina Ruset, doamna lui Constantin Mavrocordat, scînteie în faţa catapeteasmei, ale cărei aurării par noi. [...]

VASLUI

De la Iaşi spre Vaslui, dealurile se urmează împodobite cu sate, precum se vede ceva mai sus pe linia Prutului, unde cuprinzi, cum am zis, dintr-o singură privire, trei grămezi de case pe trei înălţimi deosebite ce închid o singură parte a zării. Aşezarea Vasluiului samănă cu a Dorohoiului, fiind însă mult mai frumoasă decît aceasta.

Oraşul nu apare pe o creastă de deal, ca dincolo, ci e risipit mult mai capricios. Nu sui şi cobori pe străzi ca acolo, ci ele se întind mai la aceeaşi înălţime, pe cînd de jur-împrejur mari înălţimi încunjură, acoperite cu frumoase păduri. Ai pretutindeni, la orice deschizătură a liniei caselor, fundul de scenă al coastelor albăstrii. Dintre ele pornesc vînturi răpezi, care curăţă aerul şi fac din Vaslui oraşul cel mai sănătos al Moldovei.

HUŞI

[...] Te urci pe una din înălţimile ce-şi încălzesc la soare coastele acoperite de vii, şi deodată în vale privirea-ţi se coboară asupra caselor albe, împrăştiate într-o neorînduială veselă, ale Huşului.

Orăşelul a fost bine administrat mai mulţi ani de zile, şi se resimte de aceasta. Clădirile publice nu sînt totdeauna de gust, dar arată multă tragere de inimă şi dorinţă naivă de a înfrumuseţa. O grădiniţă publică e lipsită numai de public — care nu se vede nicăiri în acest colţ „bulgăresc" de burghezie; nici la fereşti, nici în cerdace, nici în lungile curţi, ce se continuă prin livezi, nici în trăsuri, nici pe trotuarele străzilor, aşa încît căsuţele frumuşele par goale de locuitori. De jur împrejur se întinde cingătoarea de bogăţie, odinioară, a viilor.

Episcopia Huşilor a împlinit de curînd patru sute de ani. Biserica episcopală, o clădire cu două turnuri, mărişoară, dar fără arhitectură — căci s-au stricat liniile ctitoriei lui Ştefan cel Mare — e îngrozitor de văpsită cu cenuşiu. Mania văpsirii a mers aşa de departe, încît pînă şi buchile cirilice de pe pietrele mormîntale au fost date pe deasupra cu negru. Rămăşiţele din biblioteca lui Veniamin Costachi, fost şi episcop de Huşi, au fost descoperite în căsuţele din curtea încunjurată cu masive ziduri vechi. [...]

BÎRLAD

Drum printr-un ţinut despădurit, sărăcit, stors de o sete nechibzuită pentru bani în clipă.

Deci, între dealuri aproape goale şi, acum, nespus de prăfuite, stă Bîrladul, care nu se înalţă, ci zace între pomii livezilor sale, de o parte şi alta a unei rîpe rău mirositoare. Imaginaţia altor timpuri a pus aici o Palodă romană — care dădu numele unui ziar local — o republică a începuturilor româneşti, un principat al „Bîrladnicului" Ivanco Rotislavovici. De fapt, nimic din aceste mîndre alcătuiri n-a fiinţat vreodată. Bîrladul e un sat care s-a prefăcut în tîrg, mulţămită unor negustori coborîţi de sus, din Galiţia, sau urcaţi

de jos, din Galaţi, încă din al XV-lea veac, cînd oamenii lui Vodă luau aici vamă. [...]

Nici un alt oraş din ţară n-a păstrat aşa de bine ca acesta icoana satului din care s-a dezvoltat. Orăşeneşti sînt doar pavajul — să-i zicem mai bine cu vechiul cuvînt, mai potrivit, caldarîmul — vestit poate pe vremea sa, dar astăzi unul din cele mai straşnice mijloace de pedeapsă pentru cine-şi scîlcie ghetele, pe jos, sau îşi dîrdîie oasele, în trăsură, pe dînsul — şi Strada Mare. [...]

Încolo şerpuiesc, între garduri de nuiele şi zăplazuri de lemn, străzi nesigure, fără scop — de sat mare. Curţile sînt vaste, puind hotare largi faţă de trecător şi de vecini. Case frumoase se văd rar printre aceste clădiri darnic risipite. [...]

Bîrladul are o singură biserică mai mare, în mijlocul unei întinse pieţe de tîrg, fără hotare drepte. E o clădire fără nici un fel de frumuseţă, strivită supt turnuri grele, reînnoită în chipul cel mai vulgar.

Un pod de scînduri vechi, putrede, tremurătoare, acopere „rîul“ Bîrlad, pe care-l ştiam mai sus, în ţinutul Vasluiului, ca o apă vioaie şi limpede supt maluri de lut prăpăstioase, dar care aici apare ca un pîrău păcătos, aproape cu totul supt de soarele verii nemilostive.

Dincolo de această biată rîpă, vrednică de o astfel de trecătoare, se întinde şoseaua fumegînd de praf între dealuri mici, cu verdeaţa veştejită cu totul. În dreapta e Dealul Mare, cu suişul greu, unde găsesc, în vîrf, gospodăria bine întemeiată, curţile boiereşti, via, ale d-lui Lupu Costachi. De aici pînă la Prut, unde sînt viile Huşilor, pînă în Siret, la vestiţii Nicoreşti, cărora li răspund, dincolo de larga apă, Odobeştii, se întinde al doilea ţinut producător de vinuri al Moldovei.

*

De pe şosea, Bîrladul se vede numai ca un amestec urît de căsuţe şi arbori, fără linii fixate, fără înălţare, fără perspectivă, fără, măcar, turnurile de biserici care aiurea străpung locuinţile şi livezile învălmăşite. Trecutul e aici cu totul mort, în ciuda patimei locale pentru amintiri de Palode şi republici ; prezentul n-are nici o însemnătate vie şi nu în-

dreaptă spre nici un viitor. Cine ar putea preface acest întins sat vechi într-un oraş modern, cînd lipseşte bogăţia şi rostul de muncă din care ea izvorăşte ?

PE DUNĂRE. GALAŢI

[...] Spre port te cobori prin străzi urîte. Colo jos, Dunărea e largă, cuprinsă între maluri, dintre care cel vechi românesc e mai înalt decît cel dobrogean. De o parte, numai corăbii, cu pînze îşi răsfiră funiile. Dar mai sus vapoarele stau unele lîngă altele pe cînd, pe mal, movilele de cărbuni aşteaptă cumpărătorii şi căruţe se grăbesc spre încărcare cu butoaiele de vin din recoltele anilor trecuţi. În docuri, sacii de grîu trec pe scîndurile altor vapoare, care-şi aşteaptă povara hrănitoare.

Dar nu e aici, ca în Brăila, cu tot numărul, acestor oaspeţi plutitori din depărtata străinătate, orînduială în clădiri, vălmăşag de căruţaşi, mişcare în zecile de magazii cu adîncimile întunecoase şi acel răsunet de ciocane, acel bocănit laborios de fiare, care formează ca răsuflarea neîncetată a zilelor de muncă, de schimb roditor în marele port muntean. Aici căruţele se coboară deosebit din multele străzi taiate fără socoteală ; în aceste străzi se văd ruine, case părăsite, colţuri de buruiană murdară, bălţi cu apă clocită. În această întindere mai mare nu e voiciune, nici veselie. Şi bătrînul oraş, care şi-a pierdut trecutul, nu are încredere în viitor.

*

De pe o stradă laterală văd, gropi şi mîncături de maluri gălbui, pînza de sidef mişcătoare a Brateşului, marelui lac de belşug, de care legenda a legat numele lui Petru-vodă „pescarul", care prinse în undiţă, fără să prevadă, inelul de domnie al lui Ştefan cel Mare, uriaşul său părinte. Marea întindere de apă se odihneşte, fără luntri, sub recele cer de plumb, pe cînd în gropi, femei foarte sărace, în polcuţe şi rochii de cit, culeg buruiene.

[...] Sînt pe coverta „Domnului Tudor". Pe pupa șlepului legat cu funii groase de vaporul care-l mișcă, fîlfîie tricolorul, și aceleași culori se desfășură în vîntul de toamnă pe vaporul însuși. Acesta a fost clădit, cum spune tabla de alamă, la 1900, în atelierele de construcție navală de la Severin, și e a 53-a operă a acestora. Căpitanul poartă uniforma țării și a fost ofițer în flota de război. Marinarii se cheamă Vasile, Ghiță ; comanda, în care se amestecă vorbe străine : „pupă", „a recupera", se dă în românește. Elementul internațional îl formează numai cucoanele și papagalii, care încearcă, deopotrivă, franțuzește. [...]

*

Isaccea e un număr de căsuțe foarte umile, revărsate pe coasta unui deal dobrogean ars de soare și uscat de toamnă. Împrejurul ei statul își are plantațiile de tutun, iar pe alt deal ca acesta se face vinul de *Niculițel,* cel mai bun din tot ținutul. Poloboace așteaptă să fie încărcate pe un șlep. Cîțiva oameni cu căciulă sau cu fes, așteaptă la debarcader unde păzește soldatul de marină.

Iarăși malul nordic jos, veșted ; iarăși în partea Dobrogei, păduri. Cursul mărețului rîu atinge cea mai mare lățime a unui rîu european : e un adevărat împărat al fluviilor ; care-și scaldă în lumina ce-l întinerește necontenit cu puterea ei făcătoare de minuni zalea de oțel albastru a valurilor, lungul păr umed al trestiilor. Pămîntul lutos, moale, se despică supus, în calea mersului învingător al domnului său și se dă în lături ca să-i îngăduie toanele nebunatice, cînd un nou aflux de tinerețe îl aruncă pe cărări oprite. Ai crede că pe acest singur drum triumfal el va ajunge în brațele mării, întunecate și puternice. [...]

Încă de la începutul desfacerii apelor, privirea se lovește în fund de un deal, de un șir de dealuri lipite între ele, pe care sînt stropite case albe, multe și rare, ca niște flori de cîmp răsărite pe o pajiște săracă. E un oraș dobrogean, și arată să fie un foarte mare oraș.

Intîlneşti o insulă mare, o încunjuri; ţi se pare că te închizi într-un lac, şi-ţi răsare o trecătoare de apă albă, care se întinde apoi ca un braţ de rîu. Oraşul pare că-ţi tot vine înainte, cu mahalalele lui deschise ca nişte braţe primitoare. Pe un deal rotund, pe un scund muncel se vede o suliţă arătătoare, care cheamă de departe atenţia.

Iată-ne în sfîrşit în bazinul tivit pe jumătate de casele oraşului. Îl vezi acum în cele mai mici amănunte, căci, primitor cum este, dorit de lumină şi de oaspeţi, el îţi arată tot ce cuprinde. Un chei larg, uliţe strîmte, strîmbe, de cetate veche turcească, agăţîndu-se pe coasta celor patru dealuri, biserici, dintre care una, lipovenească, se mîndreşte naiv cu coperişurile-i verzi, edificii publice. [...] Iar sus de tot, aleargă pe muche o golgotă de mori, care-şi lungesc în cerul de amurg ca nişte negre braţe de cruce aripile de lemn vechi.

Aceasta e *Tulcea*. Odată a fost schela turcească din nordul Dobrogei şi cel mai însemnat din oraşele acestei peninsule formate de Dunăre şi Mare. [...]

*

O primblare înăuntrul oraşului aduce lucruri nouă pe lîngă impresia generală de la început. Străzile sînt bune, şi acesta e darul de căpetenie pe care l-am făcut oraşului, care înainte de aceasta avea numai vechile drumuri ale tuturor timpurilor, pavate cu praf şi cu noroi. Judecînd-o ca port dobrogean, străbătut de căruţe cu mărfuri, ca tîrg la care zilnic aleargă din satele de prinprejur sătenii de toate limbile, Tulcea e apoi, desigur, curată. Cîteva străzi centrale grămădesc mici prăvălii, în care e multă mişcare şi viaţă. Mahalaua lipovenească e un sătuleţ curat, în mijlocul căruia se ridică biserica atît de vopsită. În piaţa unde căruţele abia încap unele lîngă altele, pe cînd căciulile, fesurile, cealmalele se învălmăşesc, înfrăţite numai prin faptul că purtătorii lor au aproape aceiaşi şalvari, e un frumos tablou de viaţă orientală, cu adausul rar al pavării şi măturării străzilor. Toate bisericile: cea bulgărească — o casă mare, avînd înainte, un turn — cea rusească, mai mare decît toate celelalte, cele lipoveneşti, cea românească, asemănătoare cu bisericile muntene din şes, sînt bine îngrijite. [...]

Ce se vede mai frumos aici însă, (dealul Horei n.n.) e priveliştea înconjurătoare, cum nu se află multe în toată

ţara. În faţă se întinde panglica de azur mişcătoare a braţului Sulina, învîrtindu-se ca un şarpe ; departe în dreapta înălţările pămîntului lasă să se vadă o parte din braţul vecin, al Sf. Gheorghe. [...] Tulcea însăşi se răsfiră în toate părţile, albă, scînteietoare. În dosul ei, o largă întindere prinsă de apele netede ale lacului albastru. Priveliştea întreagă se încheie în aur, alb şi azur.

SPRE SULINA

Pe braţ la vale. Înaintea unei dumbrăvi cu arborii rari, Dunărea se răsfaţă într-un lac nemărgenit, care în fund se despică. Braţul Sfîntul Gheorghe fuge în dreapta, cu unde de argint — un braţ mort, unde nu sînt decît luntri de pescari, un tîrg de ultima mînă, ca *Mahmudia*, şi, la capăt, smîrcuri pentru cuibăritul păsărilor de mare şi pentru împiedicarea corăbiilor ce lunecă pe luciul larg al mării.

Braţul Sulinei, acel ce duce spre porturile noastre mijloacele de negoţ ale lumii, urmează înainte, între malurile de lut coperite de arbori rari, cu buruieni uscate, printre care pasc turmele, cirezile şi în josul cărora se adăposteşte mica luntre neagră a pescarului lipovean. [...] Comisiunea Europeană, bună gospodină în casa altuia, a pietruit întîi un mal, apoi amîndouă, legînd de două ori prin canele drepte cursul corogit în coturi al rîului, curăţîndu-i fundul mîlos, prin dragele sale mătăhăloase şi îndreptînd după cele mai bune norme navigaţia. Trec la scurte intervale, în asaltul spre cîştig, corăbii mari, greoaie ; engleze, italiene, austro-ungureşti, ruseşti, remorchere cu toate steagurile în vîrful catargelor, vase cu pînze purtînd pavilionul roş cu semiluna albă, luntri ale Comisiunii, al căror steag poartă dunga albastră cu literele C.E.D. (Commission européenne du Danube) [1]), între două dungi roşii la margine. Din cînd în cînd răsar pe mal sate cu căsuţe aşezate în şir, gospodării destul de sărăcăcioase. [...]

---

[1]) Comisia Europeană a Dunării a fost înfiinţată în 1856 pentru a rezolva navigaţia pe Dunăre la vărsarea acesteia în mare (n.n.).

Uneori locuinţe izolate, acoperite cu stuf, în care şi-a făcut sălaşul vreun arendaş sau antreprenor de pescării. După un călduros apus de soare, care rugineşte apele uşor încreţite de vînt, noaptea stropită cu stele se lasă asupra noastră, pe cînd vaporul întîrziat aleargă tot înainte în canalul drept ca drumul săgeţii.

La 7 de sară — de noapte acum, în octombre — sîntem în largul port, de rîu de mare, al Sulinei. Îl semnalează urletul aburului, strigătele de comandă, luminile ce clipesc somnoroase pe funiile vapoarelor şi de-a lungul cheiului. [...]

Plecarea înapoi spre Galaţi se face la răsăritul soarelui rece de toamnă. De pe coverta vaporului se văd corăbiile cele mai felurite ale străinătăţii odihnindu-se sau pregătindu-se de cale — între ele canoniera noastră Griviţa, pe care marinarii fac spălătura de dimineaţă — o linie palidă de mare, pe care se mişcă depărtate vase negre, şi marginea de case pestriţe a Sulinei, în faţa căreia, de cealaltă parte a portului, se prelungesc magazii înnegrite de fum, fabrici, ateliere de fierărie. [...]

SPRE BRAILA

*

[...] O gară spaţioasă, bucşită de lume bine îmbrăcată, care se mişcă în toate părţile, în duduitul nerăbdător al trenurilor de marfă ce aşteaptă. O alee de bulevard se deschide în noapte, luminată slab, supt apăsarea unor balauri de nori negri, de cîteva felinare de petrol, care nu se prea potrivesc cu frumosul pavaj, unic în România, pe care lunecă liniştit roţile birjei mînate de un urît birjar cu şapca pe ceafă.

Ai crede că la capătul acestei dumbrăvi îngrijite, prin frunzişul rărit de toamnă al căreia se văd înalte case cu faţada străbătută de lumini, se deschid străzile largi, cu case înalte, egale în bogăţie, pe care le cunoşteam de înainte,

prin faimă, ale Brăilei comerciale. Şi aici însă satul, vechiul sat murdar de sub puternica cetate a turcilor, pe terenul scurmat de ghiulele şi stropit de sînge al căreia se ridică acest port de căpetenie al Dunării româneşti — satul acesta-şi reclamă drepturile antice. Vezi mici căsuţe, cîrciume dese, dar nu şi frumoase, maidane, multe maidane, care sînt, ce e drept, îngrădite. Mă prinde de la o vreme teama că aceasta ar putea să fie toată Brăila, căsuţe şi cîrciume pentru petrecerea zgomotoasă a corăbierilor de toate neamurile, iar undeva lîngă port, cîteva case, vaste şi scumpe, ale administraţiei.

Iată însă că zidurile se îndesesc, se înalţă de amîndouă părţile străzilor largi. Tramvaie electrice lunecă scăpărînd pe şine. Apoi linia de palate se mîntuie într-o piaţă, care e miezul Brăilei. Nici un oraş din România n-are o astfel de piaţă, şi ea-şi află cu greu părechea chiar în centrele mai mici ale Apusului. În mijloc e un parc desăvîrşit întreţinut, care se desface la acest ceas de noapte, sub cerul mînios, în lumina felinarelor ce clipesc slab, ca o masă întunecată. Drumuri o străbat în toate sensurile, şi o înconjură străzi neobişnuit de largi, alcătuind un dreptunghi. Clădiri înalte, unele deosebit de monumentale, ca Teatrul Ralli, Hotelul francez, formează zidurile care domină, pe cînd străzi lungi îşi înfundă, în sus, în jos, în stînga liniile de lumini ; cafenelele, cofetăriile, tutungeriile, prăvăliile de stofe, de brînzeturi, de haine, de pălării, librăriile au încă vitrinele lor luminate : cumpărătorii şi clienţii sînt români, greci, italieni, ba chiar olandezi din Rotterdam, care cer în franţuzeşte şi englezeşte cărţi poştale cu vederi din Brăila. [...]

*

Ziua desfăşură frumuseţa orînduită a marelui port românesc. După ce, prin tratatul din Adrianopol, la 1829 — nu e nici o sută de ani de atunci, şi Brăila mai are timp să se dezvolte pînă ce va ajunge să-şi serbeze centenarul — locul pe care se ridicase cetatea, pentru totdeauna dărîmată, a Brăilei, fu încredinţat Ţării Româneşti, din care fusese dezlipit — buna gospodărie a lui Alexandru-vodă Ghica înte-

meie cu socoteală şi pricepere portul unde corăbiile Europei erau să vie de acum înainte în voie să caute rodul muncii locuitorilor principatului. Se desemnă măreţul centru al pieţii, se traseră liniile bine croite ale străzilor, se fixară hotare, care au fost însă adesea ori întrecute. [...]

Docurile însă, imensa clădire de la capătul cheiului, care au înghiţit mulţi bani, nu fără să aducă totuşi un folos potrivit cu cheltuiala. Dar, afară de docuri şi de cheiul însuşi, pe care localnicii l-ar dori mai mare, mai încăpător, afară de liceu apoi, clădirile administraţiei nu se deosebesc prea mult. Vama, poliţia portului n-au nici o înfăţişare ; cea din urmă e grămădită în vreo două odăiţe murdare, cu geamuri sparte, într-o casă urîtă oarecare (sergenţii de oraş sînt, dealtminteri, şi ei, dintre cei mai păcătoşi ce se pot închipui) prin case şi prin oameni, cîrmuirea nu se vede mai deloc, cu toate că s-ar cădea să se vadă mai mult decît aiurea la această poartă larg deschisă a ţării. [...]

Apoi, prin acelaşi şes cu iarba uscată de raze fierbinţi şi, acum, de vînturi reci (dincolo de şirul de arbori din stînga curge Dunărea, şi înălţimile dobrogene, albăstrite de depărtare, închid zarea), printr-o pădurice şi iarăşi prin şesul uscat, ajungi la *Lacul Sărat*.

Lacul, lungăreţ, întinde pînă departe luciu-i de oţel, cu ape atît de grele încît vîntul cel tare abia le încreţeşte uşor într-o parte. Aleea cea mare se întinde între vile de gust, din care bolnavii de boale, bolnavii de urît şi bolnavii de inimă s-au dus cu toţii, lăsînd grija aşezărilor pustii unei caraule şi unui paznic, care prin grai şi mărturisiri se dovedeşte a fi un ţăran din Sas-Sebeş, unde ar dori să-şi şi încheie bătrîneţele, lăsînd ceea ce a agonisit aici, copiilor. În dosul aleii, parcul vechi se întinde pînă departe cu înguste cărări şi desişuri pe care nopţile de vară le vor fi umplînd de o fermecătoare taină, dar prin care acum se plimbă vîntul de moarte, suflînd frunze galbene şi roşii care tresaltă fugind. Paznicul s-a dus ; ruinele unei vile de curînd arse înalţă încă miros de tăciune stins. O viaţă mai puternică o aduce în această singurătate de opt luni pe an numai tramvaiul electric, ce huruie repezindu-se pripit pe cîmpia ce se găteşte de odihna albă a iernilor aspre pe malul Dunării bătrîne.

[...] Un vînt puternic vine de la sud și el mînă înainte corăbii turcești, pe care marinari cu fesuri și cealmale mînuiesc funiile, pe cînd cele două sau trei pînze, rotunjite în încordarea lor albă, ca niște piepturi de păsări de apă, trag în sus pe apa albastră, încrețită de un tremur de grabă, lemnul sculptat, văpsit, împodobit al luntrii încărcate cu mărfuri dobrogene : grîne, lemne și pietre de clădit. Odată trec patru în rînd, într-o înaintare mîndră, dar lină, vechi-vechi, printre remorchere, șlepuri și vapoare — ca niște rămășiți frumoase ale unei lumi așa de îndepărtate, încît se pierde în timpurile clasice, cînd tot corăbii de acestea despicau într-un triumf armonios mărețul fluviu...

[...] Iar mai încolo, printr-o deschizătură a margenii lutoase copleșite de buruieni, un val mișcător de argint străbate, luptîndu-se cu Dunărea pentru a-și păstra mersul deosebit, pînă ce la urmă el se pierde într-un ascuțiș. Aceasta e Ialomița, iar șchela de la vărsarea ei se numește Gura Ialomiței, după cucerirea pe care o face aici fluviul, *Piua Petrei*, după o piuă de sumane a unei Petra sau unui Petre, ce și-or fi avut și ei celebritatea în vremuri, iar și mai înainte se afla aici însemnată șchelă a Tîrgului de Floci (de lînă nedărăcită), unde s-au dat unele lupte și s-au adus multe mărfuri. Din toate acestea a rămas numai, la un capăt de Bărăgan, un vast cîmp sămănat cu pietre fărîmițate, un colț de zid amintind biserica de odinioară, lespezi cu inscripții, în jurul cărora se ară, și, lîngă apa sură sau albastrtă a Dunării, un rînd de case șubrede, de noroi și stuf, încunjurînd o largă biserică nouă și totuși îmbătrînită, în zidul pripit al căreia se prinde ciudat o marmură sepulcrală din veacul al XVII-lea, cu frumoase linii chirilice.

*

Acum iarăși în dreapta s-a tras perdeaua de arbori, în josul căreia Dunărea s-a jucat în vremile ei de neastîmpăr primăvăratec, tăind dungi și zmulgînd sălciile din rădăcină. Viața care se vede e dincolo, pe malul Dobrogii, care-și

scoate acum la iveală, cînd nu vine la mijloc un ostrov cu vegetaţia sălbatecă, înaltele ziduri de stînca. Iată una, acoperită încă sus de un uşor covor de iarbă palidă ca o catifea veche, roasă, ici şi colo, în muşcături sîngerate, pe cînd unghiul interior, gălbui, se despică, se rotunjeşte într-un fel de monstruoase ciuperci, se prelungeşte în fălci cu dinţii ascuţiţi, se sapă în scorburi. Sus, un grup de fete cu rochiile de cit privesc la vaporul ce înaintează.

De la această stîncă porneşte o grădină sălbatecă de case, care aminteşte, în mult mai mic, Tulcea. O stradă de piatră răscolită apucă la deal : se văd multe case cu cerdace şi acopereminte de vechi olane roşii ; o geamie ridică spre cer degetul arătător al mineretului alb. La o parte, căruţe mişună în toate părţile, lîngă margenea tăiată în piatră a apei. Apoi o altă mamină de stîncă gălbie, pătată cu alb. În vîrf se păstrează încă, spre oraş, rămăşiţile fără formă ale cetăţii Carsum, pe care romanii au înălţat-o după modelul cetăţii vechi cît lumea pe care o duraseră mînile uriaşe ale naturii, tăind ziduri măreţe, ce se despică prin săpături adînci şi se cufundă drept în apa fugară. Unde lipseşte încunjurul stîncii, erau întărituri omeneşti, ale căror urme se mai văd încă, aşa încît cuibul bătrîn se încingea de pretutindeni cu zale împotriva primejdiei malului, veşnic tăcut din faţă. Pămîntul se scutură pe încetul de enorma zidărie veche, şi păsări de apă trec prin scorburile păzite odată de ostaşi. Mai departe, în tîrguşorul[1]) cu străzile largi, abia sămănate cu case în stil dobrogean, de veche datină balcanică, mari risipiri de piatră şi gropi adînci arată redutele turcilor. [...]

CERNAVODĂ

Printr-un amestec de ţermuri şi insule, se vede, sus de tot o ţesătură de fire, care pare că atîrnă în văzduh. Apropierea demască stîlpi de piatră înfipţi în Dunăre, pe care

[1]) Hîrşova (n.n.).

se razimă acea însăilătură aeriană, înnegrind pe albastru. Un capăt al marelui pod, impunător prin proporţii, dar, ca toate podurile moderne, prea puţin material ca să robească privirile, se razimă pe insula Borcea. De aici el urmează printr-un viaduct: de acolo un nou pod porneşte, păzit de dorobanţii de bronz. Iar alţi dorobanţi de bronz au paza la piciorul care apasă stăpînitor, făgăduind, trăinicie şi civilizaţie, pe stînca Dobrogei cucerite.

De la debarcader, un drum prăfos (e praf galben, praf negru, unde trece trenul, şi nisip, cu care se nivelează în jurul clădirilor) duce spre tîrguşorul Cernavoda, pe care edilitatea locală îl numeşte, cu o pompă care pare cam veche şi foarte puţin la locul ei, „urbe". Lăsînd la o parte însă neajunsurile, care vor fi, neapărat, în curînd drese, ale acestui drum, Cernavoda, cîtă este, mulţămeşte în două chipuri sufletul.

Întîi, fiindcă aici am făcut ispravă. Iată fabrica de lîngă debarcader, iată cazărmile de vînători, de artilerie (acestea abia terminate acum), iată Agenţia de navigaţie, înaintea căreia trec vagoanele şi-şi aşteaptă rîndul mărfurile, iată străzile, bine croite şi destul de curate, iată o biserică frumuşică, o primărie, o administraţie a pădurilor din acest „ocol", un număr de căsuţe plăcute, în care locuiesc funcţionarii, ofiţerii noştri, iată cîteva hoteluri, de piatră şi de lemn. [...]

CONSTANŢA

Peste cîtva timp, armătura podului răsună, vuieşte, se cutremură, pe cînd din adîncul negru se ivesc ochii de foc roşu al uriaşului drumeţ, ce gîfîie fără să se obosească. Cu dînsul împreună ne înfundăm în noapte, care ascunde totul.

Medgidie [...] Gara e asediată de poloboace şi albii lucrate în împrejurimi. Încă o staţie, şi avem *Constanţa*. Va fi un tîrguşor turcesc, la care să se alipească rău portul nostru costisitor, sau feeria orientală pe care o cîntă croni-

carii *mondeni* ai ziarelor pentru lumea supţire ce-şi caută aici de sănătate şi petreceri două luni pe an ?

Lămpile de petrol şi globurile electrice atîrnînd din înălţimea pîrghiilor lor arată şiruri drepte de clădiri, printre care înaintează o stradă bine pietruită. În stînga se desfac alte drumuri, tot drepte, tot bine pietruite şi curate. Cînd ai ajuns jos, te afli într-o piaţă cu prăvălii, cofetării, berării, cafenele luminate. Apoi, în dreapta, un drum pe lîngă case de odihnă şi orînduială, într-un cartier de „lume bună". La capăt, hotelul „Carol" se desfăşură larg şi înalt în fundul unei grădini. Din faţă, unde plutesc lumini nesigure, răsună ca un zgomot de trăsuri fugărindu-se necontenit pe un pavaj răsunător de piatră — marea.

A doua zi descopăr de pe fereastră o „Bancă Naţională" şi, în toate părţile, căsuţe, nouă şi vechi, acoperite cu olane trandafirii peste care vremea a trecut uneori tonuri negre. Aici nu e îndreptare, nici perspectivă şi, cu toată primblarea de noapte, întrebarea rămîne încă nedezlegată.

La ieşire întîlnesc iarăşi străzile pe care am venit, şi ele-mi zîmbesc prietenos în dimineaţa senină şi caldă. Descopăr palate ca al Administraţiei domeniilor ţării. În piaţă, un Ovidiu de bronz, făcut pentru noi de un sculptor italian [1], aminteşte pe versificatorul elegant care a vorbit de rău Scitia sălbatică, cu gîndul la pieţile luxoase şi la frumoasele femei ale Romei împărăteşti. Aici în piaţă e mişcare ; lume stă înaintea cafenelei şi cofetăriei, lume europeană, pe cînd turci trec cu panere de precupeţi sau mînă sacalele cu apă de la Anadolchioi, ori, iarăşi conduc birje, care, de hatîrul stagiunii băilor, samănă cu cele din Bucureşti, avînd pe capră muscali uitaţi de vară şi turci cu fes.

Dacă apuci acum în sus, la deal, dai de o stradă de prăvălii ce n-au nimic turcesc sau dobrogean în ele. Drumuri se deschid în dreapta, şi ele se mîntuie uneori în albastru. Cînd ajungi pînă la capătul lor, te opreşti cuprins de recunoştinţă înaintea unei măreţe frumuseţi.

De pe malul lutos, mîncat de valuri, care-şi aruncă în zilele de mînie pînă foarte sus stropii de spumă, vezi o

---

[1]) Ettore Ferrari, sculptor italian din Sulmona (n.n.).

nemărgenire albastră ca piatra scumpă a safirului. Din fund, zărește vîntul, și rînduri de valuri lunecă înainte, se tivesc cu alb în cale, se ciocnesc de țărm și pier în adîncimi. Nu se vede nici o corabie, nici o luntre. Numai păsări albe, păsări negre vîslesc din aripi spre depărtări, deasupra adîncului care nu le înspăimîntă. Ca mici picturi de cortină la cele două capete ale scenei grandioase se văd : un tatar căutîndu-și drumul prin ierburile uscate ale rîpii și două fete în haine de duminecă, privind spre marea ce le zîmbește azi și le înspăimîntă mîne, din unghiul unei porți tăinuite. În fîșîituri ritmate, suspine de ușurare după avînturi învinse, valurile ating țărmul de lut scorburos și dispar în spuma lor risipită.

Mai departe, strada înfățișează o grădină de tot nouă, desemnată, lucrată și îngrijită de un grădinar din Abazzia. De aici drumul duce spre cîmpi uscați, cu pămîntul de nisipuri și luturi ușoare, spre *Anadolchioi*, care dă Constanței apa de băut ; un sat turcesc, cu coperemintele de olane.[1]) În dreapta, marea se ivește din nou, și încă odată ea vădește, în locul neprietenoasei fețe „negre“ pe care i-o dăruiește porecla, cel mai adînc și mai rar albastru în care natura a înveșmîntat fața apelor mari. [...]

Căci, prin acest încunjur al trăsurii, te-ai întors iarăși la mare și de aici poți privi orașul în întregime. Cu biserica în frunte — o clădire în felul „Doamnei Bălașa“ din București — el cheamă la sine, de pe culmea pe care o încunună cu palatele, casele și căsuțele lui, corăbiile lumii, ce vin cu puterea aburului din strîmtorile fermecate ale Constantinopolei sau merg să caute înapoi răsăritul, după ce au încărcat roada cîmpiilor noastre și ni-au adus pentru dînsa mărfurile apusului născocitor și harnic. Pentru a primi bine pe acești oaspeți, România a dat portului său de mare ceea ce-i trebuie pentru a oferi siguranță și apărare. Două brațe de zăgaz prelungite pînă departe închid adăpostul corăbiilor ; o limbă terminată printr-un far stă în calea vînturilor și ocrotește intrarea.[2]) Printr-un nou drum, tăiat adînc și îm-

---

[1]) Vechiul sat Anadolchio a dispărut de mult, devenind cartier al Constanței (n.n.).

[2]) Aici, clădirea, de o cochetărie pretențioasă, a unui Cazino de ruină. Am știut să adăugim și aceasta... (1916) (n.a.).

pietrit trainic, printr-un lung tunel ce se boltește supt țărm și se deschide în port, prin platforma care în curînd va da loc îndestulător pentru mișcarea trenurilor în raza aceluiași port, circulația bogățiilor poate funcționa în voie între uscat și apă. Milioanele cheltuite aici au întemeiat un viitor, și din cimentul, din granitul acesta va răsări aceeași roadă ca din cîmpiile cele mai mănoase. [...]

SPRE GIURGIU

[...] Trecem supt linia podului, de la care atîrnă, îndreptînd înainte corăbiile, felinarele ce se văd departe ca două stele călăuze, pe cînd dunga de lumină a trenului e înghițită mai iute de largul spațiu întunecos. Abia se mai zărește încă, în această clipă a înnoptării, căreia-i lipsește farmecul apusului înroșit de soarele dispărut, dunga joasă, mărgenită de arbori, a Munteniei, linia mai înaltă, goală a Dobrogei. Printre micile insule de nori supțiați, crai-nou trece sfios cîteva clipe, și în urma lui fulgere orbitoare luminează năprasnic de la o zare pînă la alta sau își răspund, depărtate, slăbite, de la un colț al bolții la cellalt. Cîrmaciul, asupra cabinei căruia se răpăd șuvoaiele pentru care se deschide îndată cerul, deplin acoperit acuma, pipăie cu greu cu privirile în noapte, și în tremurăturile moi ale vasului se simte lupta necontenită cu valurile învălmășite ale rîului.

Malul muntean rămîne nepătruns, mut, cel interesant e tot al Dobrogei. *Rasova*-și răspîndește luminile pe o coastă de deal, pe cînd din casele-i împrăștiate răzbate lătratul de pază, de frică nelămurită, al cînilor. Peste vreun ceas, două am trecut de *Ostrov* (de unde merge vaporul la Călărași), și pe malul bulgar avem Silistra, care arată numai cîteva case vechi luminate, în întunerecul brăzdat de ploaia zgomotoasă.

CĂLĂRAŞI

Un vechi sat şi schelă neînsemnată, din care Ştirbei-vodă a voit să facă un oraş, un port, o capitală de judeţ. Călăraşii purtară întîi numele domnului întemeietor, dar, după încetarea domniei acestuia, se întoarseră la vechea denumire: „Ştirbei-vodă“ se cheamă astăzi numai o stradă principală şi gimnaziul.

Intrarea în Călăraşi pare să arate că planurile lui Ştirbei n-au fost tocmai bine atinse. O şosea se întinde printre case mici, printre magazii de lemn, unde se drămăluiesc grînele de ţărani cari strigă tare numărul baniţilor pe care hambarul le primeşte sau le restituie. În dreapta, pleacă încă o ulicioară de sat sărac.

Dar iată, în sfîrşit, o clădire mare, pe faţada căreia stă scrisă o deviză de învăţătură. E gimnaziul. Apoi ceva mai departe, într-un parc o alta, deosebit de frumoasă: Palatul Administrativ, care reproduce liniile micşorate, ale unuia din marile spitale bucureştene.

Pe cînd în lat două lungi străzi înşiră prăvălii mărunte, Strada Mare se desfăşură largă, cu case dintre care multe au două rînduri şi o înfăţişare plăcută. Aici şi în alte părţi ale orăşelului zîmbesc trecătorului vile gospodăreşti, despărţite de stradă prin cochete grădini de flori.

E un oraş creat de curînd: aceasta o arată sistemul european al străzilor, tăiate fără cruţare faţă de un trecut cu totul umil. Capitală de judeţ, el a primit podoabele de edificii publice ale acestora. Schelă frecventă, cum se vede din şlepurile ce aşteaptă încă şi la această vreme, Călăraşii dădură prăvăliile multe şi înţesate, care sînt şi o podoabă: cellalt centru al Bărăganului, Slobozia, îndeplineşte mai mult menirea de tîrg interior pentru mocani şi săteni şi, cu toată această concurenţă, bîlciul din Călăraşi nu-şi pierde mulţii muşterii şi vizitatori din ţară sau de peste hotarul dunărean.

*

[...] Iarăşi cîteva ceasuri de întunerec şi potop. Pe o înălţime, luminile chiorcoşate ale *Olteniţei* arată o schelă care trece răpede, lăsînd vaporului doi drumeţi români [...]

Ceva mai încolo, ploaia învinge, şi vaporul, ce nu-şi mai poate găsi calea, cu toată experienţa şi energia cîrmaciului, aruncă ancora pentru aşteptarea pînă în ziuă.

*

Abia se supţiază noaptea, la şase ceasuri din ziua următoare, cînd elicele încep a se învîrti din nou. Arareori cele două maluri, ce încep a se deosebi, se asamănă. Podoaba de păduri, o păstrează şi de aici înainte mai mult al nostru, pe cînd întinderi lungi de ţărm bulgăresc sînt goale, înnegrite, spălate de apă. E şes de o parte şi de alta — şes pustiu.

GIURGIU

Deodată, din partea noastră, încep a se vedea remorchere cu steagul nostru, şlepuri purtînd nume româneşti şi iniţialele N.F.R. (Navigaţia Fluvială Română). Pe mal, grămezi de mărfuri, vagoane, movile de cărbuni. Iar încolo, cîmpia goală, braţe de Dunăre, rătăcind prin nisipuri, bălţi. E Giurgiul. [...]

El începe cu străduţe ce se ridică la deal, cu pietre mari albe risipite, între căsuţe de mahala bucureşteană. Apoi, pe măsură ce se înalţă casele, pavajul se adaugă cu elemente mai egale, mai puţin zguduitoare. Pînă ce, în sfîrşit, sus de tot, te afli într-un complex de străzi cu desăvîrşire drepte, ca unele ce au fost croite în acelaşi timp pe dărîmăturile vechii cetăţi turceşti ce a ţinut piept creştinilor pînă în 1828 : un granit desăvîrşit le acoperă deopotrivă, mărgenit cu elegante trotuare de bazalt. Clădirile sînt uneori frumoase, în cele mai multe cazuri curate. Prefectura e un impunător monument. Sînt case particulare care apar destul de îngrijite şi de armonioase în seninătatea lor, încît să poată aminti părţi din Strada Domnească a Galaţilor. În mijloc, un turn de observaţie, ca un minaret uitat, răsare dintr-o grădină publică pe care o încunjură zidurile pieţii

centrale. Orașul s-a pregătit, desigur, bine în așteptarea mișcării comerciale ce se va desfășura în curînd la picioarele sale. Căci grînele noastre muntene nu iau toate de-a dreptul drumul Brăilei, deci al străinătății cumpărătoare, ci găsesc mai ieftin drumul mixt : pe uscat pînă aici, la Giurgiu, și de la Giurgiu înainte pe șlepuri către marele liman al exportului nostru.

Giurgiul are în față o insulă, unde au fost întărituri, pe care le acoperă astăzi însă, ca pe o țărnă obișnuită, care n-ar fi stropită cu sîngele luptelor pentru lege și putere, învălmășeală sălciilor bogate în frunziș. Cînd vaporul atinge capătul ostrovului, Dunărea, împuternicită, îi cere silinți mai mari pentru a tăia valurile ce se zbat în voie pe întinderea largă. Iată acum cîteva case albe, cu coperemintele roșii, care pătează singurătatea malului drept, pe cînd, pe cel stîng, Giurgiul se înfățișează acum întreg, cu luntrile care lucrează dedesupt la bogăția viitorului. Și pe țărmul străin se văd acum șlepuri ale serviciului nostru de navigație, un vapor românesc prin care comunică malurile, linii de drum de fier pe care sînt înșirate vagoane pentru transportul călătorilor, fragmente de chei întărind malul și o pîrghie de ridicat mărfurile din vapoarele ce vin spre ponton. Mai departe ai o clădire foarte frumoasă care e un spital și altele mai mici, acoperite cu plăci de tinichea roșie. [...]

SPRE TURNU MĂGURELE

Înălțimile balcanice cotigesc ușor și se înfundă înlăuntrul țării, unde dispar liniile lor rotunzite. În față, un alt șir de muncele face margene apei. Pe malul nostru, dintre păduri, răsare un ponton cu un steag rupt, ce flutură în vîntul puțin mai potolit ; pe aproape așteaptă șlepuri străine. *Zimnicea*, la care ne oprim, e, ca și Piua Petrei, ca și Călărașii și Giurgiul, departe de țărm, la ascunzătoare și adăpost, unde n-o descopăr privirile. [...]

Țărmul bulgăresc nu se teme de Dunăre, care poate numai să-i radă jos învelișul de verdeață ori să sape scorburi în

lut, să dea la iveală stînca. El priveşte de sus rîul. În ţărmul românesc, dimpotrivă, stăpîna tonoasă şi răufăcătoare, e apa, care şuguieşte înecînd şi dărîmă la mînie. Pămîntul, slab, e venit din Dunăre, şi se supune chemărilor ei, coborîndu-se iarăşi ca mîl în adîncurile rîului. Dar ce nu pot face nisipul, lutul, ţărîna, singure, poate îndeplini acelaşi material cînd e ţinut în adînci rădăcini împleticite. Aici copacul e prietenul, apărătorul, şi este sfînt pentru omul pe care-l ajută. [...]

*

TURNU MĂGURELE

Turnu Măgurele a fost o străveche strajă războinică, a romanilor latini, a romanilor greci, a barbarilor, a turcilor la sfîrşit, cari, din acest „Nicopolis cel mic“, aveau în mîna lor, pînă foarte departe, satele dijmuite sau aduse în robie. Acum, *turnul* temut atîta vreme nu mai e nicăiri, nici măcar ca o podoabă de grădină, cum e celălalt *turn* de la Severin. Orăşelul nou, crescut de pe la 1830 încoace, contemporan în modernitate cu Brăila, Călăraşii, Giurgiul şi Severinul, se ascunde vederii între arborii săi încă verzi. [...]

*

O şosea duce spre port, între sălcii cu trunchiul borchinos, bolfos, spîrcuit de ramuri strîmbe, ce se răşchiră fără frumuseţă. Jos, malul dunărean e acoperit de buruieni de apă, pe care le-a sîngerat, ucigîndu-le, toamna, de porumbişti brune, de păşuni pentru vitele îmbelşugat cornorate. Linia trenului, aproape paralelă cu şoseaua, se deapănă înainte, pe podişca ei pleşuvă. Între drumul de fier şi cel de piatră, cărări se strecoară prin ierburile uscate : dungi negre, umede, pe care lunecă mai uşor roţile micilor căruţe ce se întorc goale după descărcat. Pe cînd altele pline, căruţe cu cai şi cară cu boi, înaintează încet pe şosea, în lungi şiruri, ducînd

supt acoperişul de coceni care-i fereşte de ploaie, sacii umflaţi de boabe. [...]

Ca un semn al celor din urmă lupte ale noastre aici, malul românesc înalţă ceva mai în susul apei un monument.[1]) El domină, căci aici malul ne ajută pe noi: pentru întîia oară în acest unghi oltean al Dunării noi avem înălţimile.

Dar şi aici rămînem cu livezile noastre, ai căror arbori, frumoşi încă, împodobesc dealul scorburos şi tăiat de dungi. De la aceste două daruri ale naturii, *Calafatul*, care e vechi numai ca schele şi nu ca oraş, îşi capătă o parte din frumuseţa prietenoasă. Iar altă parte i-a dat-o gustul nostru pentru ceea ce e elegant, drăguţ. Cele două biserici sînt frumoase, şi pe malul apărat de cheiuri de piatră se văd case plăcute, vesele, primitoare. Printr-o tăietură adîncă a dealului, înaintează o frumoasă stradă plantată cu arbori. Şi din mijlocul unei dumbrăvi priveşte o căsuţă ţărănească încăpătoare şi curată, ca o afirmare a vieţii de sate, stăpînă, de unde pornesc oltenii zdraveni, cu figura nobilă, cari aşteaptă la ponton sau păzesc mîndri pe mal în uniforma oştirii noastre.

Mai încolo, numai îmbrăcămintea verde a copacilor face o deosebire între cele două maluri joase, prin care peste puţin rîul soseşte, în linie aproape dreaptă, de la Severin.

*

Cetate. „Cetatea" va fi fost altă dată. Acum e numai un sat, destul de departe de ţărm, un mare sat cu o mare biserică. [...]

De la Cetate încolo — pe malul drept se văd bărci şi o casă cu mai multe rînduri — ţărmul bulgăresc se suie în dealuri de lut goale, care privesc linia şeasă a României, mărgenită de păduri sau de grupuri răzleţe de arbori.

Acest ţărm drept, pe lîngă care trece vaporul, e de o mare frumuseţă. Din dealuri ţîşnesc pe alocurea stînci goale asupra apei. Lanuri vinete, fîneţe verzi, şiruri măiestrite de copaci se tot schimbă. [...]

---

[1]) Este monumentul închinat eroilor căzuţi în războiul de independenţă din 1877 (n.n.).

Printre păduri, mai dese pe malul nostru, păduri de toamnă cu verdele stropit de aur şi sînge, printre coaste de arătură proaspătă şi de imaşuri veştede, pe lîngă ostroave părăsite — spre Severin. Casele sînt rare : dincolo albe supt coperişul roşu, dincoace ascunse supt căciulile de stuf ale sărăciei. Drumuri se înfundă înlăuntrul ţării, spre culmile ce se văd în fund, ca un zid cu vîrful muşcat, de un albastru bătut de brumă. Apa se face deodată îngustă, şi nisipul ce-i zăcuse în fund, prelungeşte acuma ţărmul. Carpaţii se apropie de Dunăre, s-o strîngă, şi valurile-i strîmtorate se vor lovi dincolo, îndată, în straja Balcanilor. Mîntuirea e numai în săparea adîncului, unde, şi acolo, se împotrivesc stînci ascuţite.

Mai nerăbdători sînt deocamdată Carpaţii. Ei scot mai înainte stîncile lor, învelite cu iarbă uscată, cu arbori şi tufişuri, verzi, roşcate. Ele se dau în lături, şi un cerc se deschide într-un mal mai jos. Pe acesta e prins Severinul, cu nenumăratele-i case în colori vesele, cu grădina-i străbătută de „turnul" vechi — cel mai frumos din oraşele acestei regiuni a Dunării.

TURNU SEVERIN [1])

Severin se shema locul : satul lui Severin — un nume foarte obişnuit în aceste părţi ; Turnu e o amintire a turnului presupus roman pe care-l cuprinde acum o frumoasă grădină publică, ce se coboară spre Dunăre, cu alei, poduri, inscripţii încadrate şi rămăşiţe, solid prinse cu ciment ca piatra, ale unor ziduri încunjurătoare din bolovani neregulaţi şi din bucăţi de cărămidă — lucru vădit medieval — din care face parte şi turnul. [...]

El s-a dezvoltat pe acest teren, unde o dată, în vecinătatea imediată a primejdiosului mal turcesc, nu mai rămăsese nimic decît înalta stîncă goală a malurilor. Ingineri au desemnat piaţa largă, încunjurată de mari clădiri ale statului,

---

[1]) Azi Drobeta-Turnu Severin (n.n.).

de hoteluri moderne şi cafenele pentru înfrăţirea neamurilor, ei au făcut să radieze străzile, care n-au înaintat, deci, de-a lungul anilor după sporirea gospodăriilor şi iniţiativa capricioasă a fiecăruia, ca aiurea. [...]

CERNEŢI. TOPOLNIŢA

La vreo jumătate de ceas de la Severin, peste un şes sămănat rar cu căzărmi şi fabrici, e Cerneţii, răspîndit în neorînduială supt dealuri de lut gîrbove. Azi nu se văd acolo decît căsuţe scunde, cîte o tainiţă de ţigani potcovari, locuri îngrădite, dar goale, şi trei biserici, dintre care una, cea mai mare, a fost făcută de Grigore Ghica în veacul al XVII-lea şi, ca şi aceea din Dragoslave, înfăţişează în mai mic turnul mănăstirii din Cîmpulung. Pe cînd se coseau bălării pe malul unde „turnul" răsărea deasupra Dunării măreţe, Cerneţii era o capitală de judeţ. Negustorii ţineau prăvăliile în vale ; mai sus, drumul spart, cu fărîme de caldarîm între curţi pustii, era cuprins de case, „de amîndouă laturile, ca la Diiu (Vidin)", spune un bătrîn care a mai apucat vremile acelea. Unde e culmea aceea dezgolită, se înălţau curţi boiereşti, căci aici era oraşul pentru boierinaşii şi boierii mehedinţeni, Glogovenii, Miculeştii, şi atîţia alţii, între cari Tudor însuşi. [1]) [...]

Între un deal portocaliu, dezgolit şi cu faţa năruită, şi între altul se zăreşte un turn alb. Peste puţin ai înainte-ţi schitul.

E zidit de căpitanul, apoi aga Buliga, mort în biruinţa de la Finta a lui Matei-vodă asupra cazacilor şi moldovenilor, la 1653. Stilul e acela de la Arnota : turn cu zimţi, pridvor, ocniţe pe laturi ; dar trei muchi răsar din umflătura altarului. Zugrăveala, bună, e făcută de doi meşteri, cari arată ei înşii că au fost unul grec, altul „vlah". Buliga şi soţia, apoi o fiică a lui, dorm în pronaos, care e despărţit de naos printr-un zid străbătut de o uşă joasă. Ca îndeobşte

---

[1]) Cula lui Tudor Vladimirescu este astăzi muzeu memorial (n.n.).

înaintea lui Brâncoveanu, podoabele în piatră săpată, lipsesc cu totul.

De jur împrejurul schitului alb sînt răspîndite ca florile de primăvară multe oi albe, al căror cioban nu se vede. Supt dealurile verzi şi roşii, alba Topolniţă fuge, în şoapte, la vale

[. . . . .]

SINAIA

La Ploieşti încă te afli în margenea muncelelor de pruni şi de vii, şi-n zarea de sus se străvede într-un albastru nelămurit zidul despre Dunăre al cetăţii Carpaţilor.

Una din cele mai străbătute linii de drum de fier duce pe aici către dînşii : de la capitala şesului bogat în oameni şi în roadă la cea mai înaltă întruchipare a muntelui pustiu — de la Bucureşti la Bucegi.

Întîi apar, în dreapta, spre Buzău, înălţimile mai blînde pe care le străbat rădăcinile pomilor hrănitori. Livezi, case albe, bine clădite : o înfăţişare de Arcadie îmbelşugată şi mulţămită. Linia e cuprinsă îndată pe amîndouă părţile de aceste culmi supuse hărniciei omului, deprinse a fi dijmuite în fiecare toamnă. [...]

Pădurile iau locul livezilor, dar nu ele stăpînesc vederea. Cît cuprinzi cu ochiul, se amestecă între ele înălţimi capricioase, ale căror modîlci nenumărate se simt supt verdeaţa sau aurul ierbii ce ascunde foarte puţin alcătuirea lor ciolănoasă. Între dînsele se rotunjeşte uneori un larg cîmp de prund, pe care l-a lăsat în urmă ca pe o jucărie părăsită acelaşi rîuleţ albastru, limpede, care fuge acum în jos spumegînd pripit peste piedeca bolovanilor, atunci cînd el era un mînios şivoi, care îneca văile, rupea malurile şi legăna bolovani smulşi de valurile sale tulburi în mînia fecundă a primăverii. Cîte o tăietură din vechi lovituri de secure ale naturii, arată suprafeţe verzui, roşietece sau negrii, sămănate de pietricele. Mai departe însă, aceleaşi deschideri în trupul muntelui nu mai vădesc decît rîndurile de piatră, îngrămădite în nemărgenita scurgere a veacurilor moarte, pe cînd deasupra triumfă în voie pădurile dese.

Iată, între ceilalţi arbori, pe care-i dezbracă vînturile reci ale toamnei, vînjosul, impasibilul brad, atît de supţiratec şi atît de trainic. Alte înălţimi, şi mai mari, ridică mai presus de cingătoarea lui totdeauna verde tufişuri de copaci închirciţi, cărora abia dacă li îngăduie stînca această viaţă săracă. În fund stau unul lîngă altul, ca o manifestare a celui mai adînc trecut, a celei mai neînvinse puteri şi a celei mai înalte întrupări a măreţiei, Bucegii, Vîrful cu Dor, Jepii, Caraimanul. Zăpada unei împărăteşti bătrîneţe li acopere culmile ascuţite, creştetele de stîncă.

Jos, vile se prăvălesc pe o înălţime mai mică, supt ziduri acoperite de brazi, întunecate ca o veşnică ameninţare, chiar atunci cînd razele soarelui se joacă pe ascuţişurile mai îndrăzneţe. E *Sinaia :* mănăstire, castel regal, staţie de aer pentru lumea cea mai bogată, aşezare industrială şi sat.

Mănăstirea e cea mai veche. Sfinţenia pustietăţii, păzită de vulturii stîncilor, de urşii greoi ai peşterilor, nu era străbătută decît de pasul prevăzător al haiducului ce-şi cîntă cîntecul de libertate şi răzbunare între brazi. [...]

Dar Sinaia, frumoasa, lăudata Sinaie nu este şi nu poate fi un oraş. Răcoarea cheamă la dînsa şi frigul timpuriu o pustieşte.

Căci se văd şi aici marile neajunsuri ale clasei bogate de la noi. Fiecare trăieşte pentru sine şi pentru clipa prin care trece. Atîtea vile n-au creat nimic comun pentru locuitorii lor. Nici un loc de întîlnire culturală, nici un teatru, nici o bibliotecă, nici măcar un şir cuviincios de prăvălii pentru toţi bogătaşii aceştia, care vin cu munţii lor de cufere. Şi astfel durabil, logic, normal e aici numai ce nu porneşte de la dînşii : mănăstirea cu biserică nouă, destul de frumos reparată de dd. Mandrea şi Pompilian şi aşa de luxos împodobit — e şi lumină electrică ! — apoi clădirile Curţii regale, fabricile şi, pentru ele şi pe lîngă ele, căsuţele satului ţărănesc. Ei, eleganţii Sinaii, sînt spuma care nu foloseşte şi se împrăştie.

*

Peste vreun ceas eşti la *Predeal*, trecînd prin căsuţele de vară ale *Buştenilor*, alt adăpost de bucureşteni, şi prin fabricile *Azugăi*. Graniţa e tăiată prin codrul muntelui înalt, graniţă, grea de trecut şi aspră [...]

DE LA PREDEAL LA BRAŞOV

Din văile înguste cu malurile bătute în ace de brad ale Prahovei ajungi pe acea culme, puţin înaltă dealtminterea, căreia i se zice cu un vechi cuvînt, de mult ieşit din întrebuinţare : Predealul. Odată era aici numai o mică trecătoare pentru puţinii săteni din sălaşele vecine, pe cînd drumul cel mare între Braşov şi Ţara Românească se desfăşura larg pe drumurile bune şi sigure ale şesului roditor de supt munte, pe la Rîşnov pînă la cetatea Branului, unde, în împrejurimi zîmbitoare, de pajişti înflorite, se deschide pasul cu acelaşi nume. Vremuri nouă au cerut însă scurtime, repeziciune. Cărarea din codrii de brad s-a prefăcut după 1800 într-una din cele mai bune şosele netede ale lumii, şi peste cîtva timp calea ferată, nemulţămindu-se numai cu atîta cîştig de vreme, a sărit de-a dreptul pe înălţimi, s-a sprijinit pe margeni de rîpi şi a străpuns măruntaiele stîncii. Unde rătăciseră oierii, cu turmele, au răsărit cantoane, plantaţii de telegraf, fire roşii de telefon, lungi chervane de mărfuri, suind încet în pocnetul bicelor, şi mari jucării de fier fumegînde, lunecînd ca şerpele pe şinele lucioase. [...]

BRAŞOV

[...] Noua mişcare industrială a schimbat foarte mult înfăţişarea Braşovului. Cum vii de la gară vezi case oarecare, gospodine greoaie, fără frumuseţă şi fără semn deosebitor. Strada largă ca oriunde merge tot printre ele. De sus, cetăţuia, e mai mult o podoabă plăcută în vîrful muncelului verde. Cînd ai ajuns la mijlocul oraşului, privirea, care se poate mişca larg, urmăreşte liniile drepte ale unei primblări mărgenite de cafenele, de vile, de clădiri cu totul noi şi străbătută des de gîlgîirile de fum ale tramvaielor. [...]

Ceva mai interesantă e piaţa, cu *Casa Sfatului,* care aruncă un turn înalt dintr-o casă veche cu cerdac, ferestrui şi bolţi adînci, unde stau schimbători de bani şi cîrciumari

pentru zilele de tîrg, cînd tot acest larg cuprins al Tîrgului Cailor se umple de zarva țărănimii venite pentru tîrguielile săptămînii și vînzarea bucatelor, brînzeturilor, din care ele se plătesc. Mai vezi prin unele căsulii mai bătrînești vechi firme de negustori români, care nu s-au „înălțat" încă mai presus de îndeletnicirea strămoșească. În fund, e biserica săsească, neagră de foc și neagră de ani, uriaș gîrbovită și purtînd în frunte un turn prea mic, făcut de mîntuială, și care samănă cu cornul de pe nasul unui greoi rinocer. Dacă vei apuca, în sfîrșit, la dreapta și la stînga vei găsi, în străduțe pașnice rămășițe de ziduri, bastioane rătăcite, arcuri de pietre întinse deasupra cărărilor fără lumină.

Mai departe șirul de case se întrerupe, și o a treia cingătoare încunjură Brașovul. Ai Tîmpa în față, și spre dînsa duce în stînga un lat drum de plimbare care tot înaintează pe coaste de deal și dă din loc în loc priveliști minunate peste coperișurile roșii și negre ale orașului întreg. În unele zile de primăvară sau de toamnă, limpezi și umede, puține drumuri sînt mai frumoase decît o rătăcire singuratecă printre acei copaci bătrîni, care-ți tremură din frunze o bună primire. [...]

O tăbliță în trei limbi, dă liniei de clădiri din față numele de „șira lui Șaguna", [...] acela care a sfătuit și ajutat în tot chipul, care a binecuvîntat școala cea mare a românilor din Brașov, *gimnaziul,* glorios astăzi prin numărul și însemnătatea acelor care au căpătat învățătură și creștere în odăile spațioase cu ferești micuțe ale trainicei zidiri în vechi stil gospodăresc.[1]) Din fațada puternică, dar fără pretenții, din toată alcătuirea acestei zidiri se desface un spirit de frăție patriarhală, de bună muncă smerită, care rămîn însușirile de căpetenii ale acestei școli neîntrecute în felul său.

---

[1]) Fostul liceu „Andrei Șaguna" cu o veche tradiție în ceea ce privește învățămîntul românesc se bucură de celebritate și datorită unor personalități ale culturii românești care au frecventat școala ca profesori. Pe culoarele clădirii și în sala de festivități în care s-a prezentat în 1882 opereta lui Ciprian Porumbescu „Crai Nou" se află numeroase portrete și plăci memoriale ale profesorilor și elevilor. Dintre aceștia amintim pe Lucian Blaga, Octavian Goga, Ștefan O. Iosif, Titu Maiorescu, iar ca profesori pe Mișu Popp, Virgil Onițiu, Ciprian Porumbescu, Gheorghe Dima, Iacob Mureșianu ș.a. (n.n.).

O școală „normală“ sau primară, o școală reală sînt adăpostite în aceeași clădire a gimnaziului. Mai în lături, pe străduța din stînga, cu podețe de lemn supt care gîlgîie apa, o școală comercială, de întemeiere mai nouă. O școală de gospodărie pentru fete se află în cealaltă parte, pe strada din dreapta, care urcă destul de răpede spre dînsa.

Odată, în acest sălaș al școlilor, unde se vede la dreapta movila pe care-și uscau și-și usucă și astăzi postavurile de casă femeile din Brașov, în această crestătură de vale, unde o fulgerătură de apă se pierde supt ruine în dosul caselor noi, era capătul de sus al cetății sașilor. Veneau către munte, locuri goale, maidane fără locuitori. Spitalul cu fațada foarte păcătoasă și atîtea altele s-au făcut numai tîrziu, în vremea noastră. Din vechime, abia sus în umbra muntelui, sub Tîmpa, se răsfățau între pometuri căsuțele Șcheilor, cu crucea răsăriteană în frunte și marile porți de lemn săpate după frumoasa noastră datină țărănească. [...]

Meseriașii din cealaltă latură a Brașovului, din Brașovechi, își iau și ei partea-n înceata și sigura luptă pentru căpătarea luminii și puterii, și nu se poate să vezi, în rîndurile oamenilor săraci, foarte împovărați de muncă, mai multă tragere de inimă, mai multă bună înțelegere și pricepere firească decît la reprezentațiile de teatru pe care le dau în iarnă meșterii și calfele din această suburbie brașovenească.

ÎMPREJURIMI ALE BRAȘOVULUI: TÎMPA, RÎȘNOV

Muntele Brașovului e Tîmpa, care-l ocrotește și-l strînge de piatra lui aspră. Spre dînsa se urcă în rotocoale un drum de pădure, care se poate număra printre cele mai frumoase din lume. Fără oboseală, prin marea liniște de umbră dulce, ajungi sus într-un ceas. [...] Vezi atunci grămada mare de coperișuri care supt munte face temeiul cetății și din mijlocul căreia se înalță Biserica Neagră, mică de aici ca o jucărie. Înainte, clădiri noi se revarsă pînă la dunga depărtată a căzărmilor galbene. Iar, în stînga mai ales, fire

roşii de ţiglă se înfundă prin desişuri de arbori şi pătrund pînă la margenea zării. Drumuri albe lunecă şerpuite sau ţîşnesc drept ca o săgeată ; în vîrful celui mai lat şi mai alb din ele se vede un sat de departe, cu căsuţele strînse la un loc.

[...] Ca oraş cu însemnătate încă din timpurile vechi — aşa cum a fost Ocna pentru Sibiu — a stat alături de Braşov Rîşnovul.

Drumul trece prin şirul de căsuţe al Braşovului Vechi, care nu sînt însă mai vechi decît ale noului Braşov de supt Tîmpa, ci sînt mai mici numai. Lîngă o casă parohială care se clădeşte acum, cu mult lux de piatră cioplită, se înalţă într-un cuprins de ziduri cea dintîi biserică săsească a Braşovului, căldirea gotică mai smerită a Sfîntului Bartolomeu, pe păreţii căreia se păstra în formă de cronică amintirea păţaniilor şi luptelor oraşului.

Coteşti la stînga, pe lîngă o veche rafinărie de petrol. De o parte e linia munţilor împăduriţi, limpede albastră sau învăluită în negura de praf a drumului secetos ; de cealaltă, se desfăşură pînă la alt rînd de înălţimi şesul Bîrsei, care se acopere pe rînd de sămănături verzi, de mirişti uscate şi de pîlcurile zăpezii. Cel dintîi sat ce răsare dintr-acolo e *Ghimbavul* [1]). Un moşinoi de coperişuri roşietice, peste care se ridică acoperişul ascuţit al unei biserici care nu are nici înălţimea stăpînitoare, nici înfăţişarea de cetate a bisericilor săseşti din părţile Sibiului.

Trecem prin *Cristian*, cu case mari, verzui, aşezate strîns una lîngă alta, în linii drepte. Curţi bine închise, pline de şuri şi grajduri trainice, purtînd însemnarea datei cînd s-au clădit. Tipul nu e aşa de curat ca în aceleaşi părţi sibiene ; cerdacul dinspre curte lipseşte, şi vechimea nu se arată în nici unul din amănuntele clădirii. [...]

Îndată se ajunge la *Rîşnov*. Aici este o piaţă, o primărie mai mare, un hotel comunal, zidire înaltă, cu două caturi şi biliard. [...] Adevărate străzi se desfac în toate părţile. Pe o mare culme, unde stînca răzbate printre mărăcini, se vede un castel mare, cu multe bastioane, care ar părea dedeparte neatins, locuit şi gata de luptă, ca şi cum vechile turnuri ar păzi încă despicătura neagră a ferestilor înguste. Cînd te sui

1) Azi comună suburbană (n.n.).

însă cu multe silinţi prin grămezile de bolovani, pînă la cununa de ziduri, te primeşte un vechi paznic, înconjurat de găinile şi purceii lui ; acela e castelanul Rîşnovului, şi el n-are la îndemînă alt ostaş decît baba care-i găteşte de mîncare ; de pe ziduri nu se văd alţi duşmani decît cetele de case acoperite cu zale negrii ale caselor din satul de jos în vale. Odată era însă aici un singur adăpost, spre care nimeni nu cuteza să se suie ; în odăi era loc pentru toată bogăţia orăşenilor, pivniţile adînci erau pline de bucate şi apa se scotea bună şi din belşug din fîntîna în care pînă la adîncime de mulţi metri paznicul face să se coboare funia de încercare, purtînd în vîrf o lumînare care nu se stinge. [...]

DE LA BRAŞOV LA FĂGĂRAŞ

E o dimineaţă de toamnă foarte caldă, de un albastru sigur şi nemilos. N-a plouat de trei săptămîni, şi nori de praf plutesc într-una asupra depărtărilor.

Aceeaşi ieşire din Braşov ca şi pentru Zărneşti. Dar de la o vreme cotim spre dreapta, unde ne cheamă de departe marea culme rotunjită a Codlei. [...]

Trăsura se strecoară pe un drum între dealuri împădurite. Ea trece peste puţin de dealul cel mare, cu vîrful crăpat în două şi despre care birjarul asigură că foc îl arde în măruntaie, gata să dea năvală în afară. Şi mai departe trecem printre înălţimile înverzite. De o parte, la stînga, pădurea e puternică şi acoperă bine cu fagii ei largi în ramuri coastele blînde, de lut roşietec. De altă parte, bieţi copăcei şubrezi, cu frunza uscată înainte de timp, abia se prind în ţărîna mai gălbuie, în două cu nisip. Şi mai încolo, nu mai sînt decît trunchiuri tăiate în coasta nisipoasă, dogorîtă de soare. Nu e nici bucurie, nici altă frumuseţă decît a marilor linii paralele, a dungilor larg încrestate, din care se alcătuieşte acest ultim colţ apusean din Ţara Bîrsei. În dosul pădurilor celor dese răsare din cînd în cînd uriaşul dinte cenu-

şiu al Pietrei Craiului, arătînd aşezarea Zărneştilor şi margenea ţării. [1]) [...]

Cînd ai ieşit din Perşani, eşti într-un şes mai larg. Abia se văd la dreapta dealuri întunecate, spre Braşov. În stînga, munţii de peste Olt apar ca o dungă vînătă în lumina potolită a serii. Iar, în faţă, apusul de soare acopere pînă departe cerul de o strălucire ruginie, aurie, verde, care se pierde cu încetul, străbătută de ultima rază ce ţine pînă tîrziu, în albastrul de o limpeziciune desăvîrşită. Într-acolo parcă mistuie sate şi ţinuturi întregi flăcări de pustiire şi moarte. Iar la spate se ridică, înroşită de negura serii şi sălbatec de sîngeroasă, luna plină, care-şi începe şuişul măreţ, limpezîndu-se tot mai mult în înălţare.

E acum noapte, dar o noapte de lumină ca aceea, cînd străbaţi printre casele *Şercaii.* Marele sat arată o şcoală înaltă, un turn vînjos, o bună biserică veche, apoi multe străzi largi înzestrate cu de toate cele ca în Codlea. [...]

ORAŞUL FĂGĂRAŞ

Ce nu trezeşte pentru noi numele acesta de Făgăraş ? În ceaţa timpurilor celor mai depărtate vezi satul românesc de lîngă pădure, care-şi ia numele de la fagul ocrotitor, din care s-a făcut făgăraş spre deosebire de făgaş, precum locuitorilor satului Vlădeni li se zice, în loc de acelaşi nume, Vlădenii — Vlădărenii. Satul creşte, se înalţă, în jurul lui se alcătuiesc altele. Este acum un adevărat Ţinut al Făgăraşului. Un Crai unguresc, care avea nevoie împotriva păgînilor de la Dunăre de ajutorul domnului românesc de peste munţi — Ludovic cel Mare el însuşi — face din acest pămînt oltean un dar de împăcare şi de ispitire pentru acel voievod al plaiurilor vecine, pe care-l crează duce al Făgăraşului. După ducele Vlaicu-vodă vin alţii din acelaşi sînge şi de pe acelaşi scaun de stăpînire : Mircea, Dan, Vlad Dracul şi fiul său, încă mai îndrăcit, Ţepeş, apoi frumosul

---

[1]) Ţara Bîrsei (n.n.).

Radu, adus pe aripa turcilor prieteni. Coroana ducală se păstrează apoi numai în titluri și în amintiri.

Ducii-voievozi aduc dincoace de vîrfuri boieri de-ai lor, cărora li se încredințează moșii întinse în schimb pentru slujba de ostaș și întîmplătoare daruri. Chiar în mijlocul șesului, la o foarte mică depărtare de șerpuirea lată a Oltului se ridică o cetate de priveghere, încunjurată cu ziduri trainice durate din cărămidă și bolovani. Acolo stau, judecători de pace și fruntași de război, pîrcălabii lui vodă, mai mari peste toată această voinicime neastîmpărată ce se zbate în jurul lor. [...]

Apoi Mihai Viteazul cucerește Ardealul. Printre cele dintîi măsuri ale lui e și aceea de a se asigura despre Făgăraș, unde acuma hotărăsc dregători de-ai lui. În cererile sale către Împăratul e și cererea, pentru el și toți urmașii săi, a străvechiului Făgăraș românesc. Cînd, învins, el e silit a-și da nevasta, mama, copiii în paza străinilor ce nu se încred în dorința lui de pace, aici în cuprinsul zidurilor făgărășene se închide durerea nemîngîiată a doamnei Stanca cu ochii în lacrimi, copilăria umbrită de primejdie a plăpîndului copil care s-a chemat o clipă Nicolae-vodă al Țării Românești și nu mai e acum decît fugarul, robitul fecior de domn „valah" Pătrașcu. Spre acest Făgăraș cu zăvoarele trase asupra comorilor inimii sale, se îndreaptă, după biruința răsplătitoare de la Gorăslău, gîndul îngrijorat, înduioșat al lui Mihai. Era să plece întracoace, cînd sulițile-i intrară în „cinstitul trup" pe cîmpia Turdei, într-o frumoasă dimineață din August. [...]

Din trecut a rămas cetatea, care e chiar în mijlocul orașului, înconjurată de o grădină măricică. Ea nu e o ruină, căci o locuiesc catanele. N-are crenele rupte și ziduri zguduite, negre de funinginea zilelor multe. Greoaia clădire a fost deseori prefăcută și a pierdut de mult orice stil, și aproape orice chip. Buruiana sălbatecă nu-i îmbracă lespezile, de pe care atîrnă hainele mai mult sau mai puțin spălate ale catanelor sau pe care se înșiră șirurile de pedestri și călăreți văpsiți în negru care slujesc pentru tragerea la țintă. [...]

Cea mai frumoasă clădire istorică e biserica, pe care a hărăzit-o făgărășenilor larga mărinimie domnească a lui Constantin Brâncoveanu. În mijlocul unei întinse curți de iarbă deasă sămănată cu morminte noi, se vede pridvorul pe

stîlpi, turnul pus într-o parte, mic și țuguiat sub coperămîntul lui de țigle, șirul ferestilor încunjurate cu cadre care sînt lucrate ca acelea din Moldova anului 1650, cu rozete și linii gotice, și în sfîrșit altarul poligonal din fund. Poți vedea încă frumoasa inscripție din fațadă, încunjurînd stema munteană a vulturului cu crucea în plisc, zugrăveala frumoasă, înnoită numai în tindă pe la 1770, catapeteasma săpată și aurită. [...]

SPRE SIBIU

[...] După *Porumbac* linia de dealuri, care ascundea aproape cu totul, din a dreapta, munții, se prăbușește în căderi repezi, ca o costișă de cetate. Ești mai aproape de ștergarul de argint al Oltului întins pe pajiștea verde. Valea se tot strînge, pregătind o închisoare apei care s-a deprins a merge lin și vesel, de cîte ori nu duce în sine mînia năpraznică a pîraielor muntelui, a rîurilor de prin sate.

Pe o modîlcă a șesului oltean se revarsă un sat mare, cu multe coperișuri roșii și două biserici greoaie, dintre care cea mai depărtată e înnegrită de timpuri. La el duce o strajă de plopi vechi, și alți tovarăși de bătrînețe ai lor se îngrămădesc în cuprinsul foarte larg al unor ziduri de cărămidă înroșite de ruină. [...]

Avrigul lui Gheorghe Lazăr, care a pornit de acasă ca un dascăl sărac la copiii unei cocoane bogate din Bucureștii cei cu carte grecească pentru lume, și cu carte românească numai pentru biserică, și care a dus cu sine binefacerea acelui spirit național pe care-l răspîndise dincoace școala lui Clain, Maior și Șincai. Înviorătorul unor timpuri veștede a rămas totdeauna dascăl sărac, precum plecase, și într-o zi, după tulburările de la 1821, în care nu și-a putut afla rostul, o căruță țărănească îl aducea bolnav de moarte în locul umil de unde plecase la drumul lui de apostol. În mijlocul Bucureștilor, în marmură, avrigeanul pletos cu mustața mică, mușcată în clipele de amărăciune, stă în picioare, făcînd o mișcare care, în numele spiritului, poruncește Timpului să se schimbe ; aici țărîna lui se amestecă în pămînt cu țărîna altor plugari, frații,

părinţii, moşii şi strămoşii lui, tot iobagi de-ai lui Bruckenthal şi ai altor nemeşi de cei cu copacii din vale. Un mic semn de piatră cu cîteva slove arată că acest trup de sărman zace în pămîntul bisericii. [1]) [...]

SIBIU

[...] Piaţa pe care o stăpîneşte biserica mai nouă a catolicilor, amintire din timpurile cînd Austria rezemată pe iezuiţi chema pe eretici la picioarele Madonei catolice, această mare şi frumoasă piaţă are prăvălii cu vitrine moderne, dar casele au păstrat mai toată smerenia paşnică a trecutului. Tot între clădiri de acestea — cu fereşti mici, obloane, înalte coperişuri de ţiglă şi curţi pline de umbră umedă — merge strada în jos către promenada Bretter, către parcul orăşenesc, veche dumbravă cu drumuri netede şi tari, luminate astăzi cu o electricitate supărătoare pentru întîlnirile de noapte, iar în sus către cotloanele ce duc la gară, în povîrnişuri repezi. Atîtea şi atîtea ulicioare suie, coboară, lunecă, printre căsuţele bătrîne, care adăpostesc în cuprinsul lor de umbră tristă tot alte bucurii şi dureri ale vieţii şi arată în acelaşi cadru înnegrit de fereastră măruntă tot alte chipuri bălane şi albe de fete cuminţi şi de fete zglobii. În cutare din cele mai mici printre hudiţe caldarîmul zmuncit e aşa, de singuratec, obloanele se închid aşa de deplin şi e atîta tăcere în curţile negre, încît pare că trecerea veacurilor nu s-a petrecut aice şi că prin aceste ascunzători de oameni stau încă aceia care au luptat cu turcii sub Iancu-vodă din Hunedoara sau şi-au văzut steagul închinîndu-se înaintea lui Rareş Moldoveanul. Şi iarăşi acele timpuri îţi cuceresc gîndul cînd pe lîngă desişurile de copaci, care în marile şi vestitele spitale încunjură

[1]) La Avrig, un frumos monument realizat de sculptorul Corneliu Medrea cinsteşte memoria marelui iluminist român, iar pe casa natală se află o placă memorială al cărui text a fost conceput chiar de N. Iorga : „Aici în casa săracă de ţăran robit s-a născut Omul cu credinţă tare — Gh. Lazăr. Predicatorul mîndriei trecutului şi Pregătitorul îndeplinirilor viitorului" (n.n.).

de linişte suferinţa şi agonia omenească, vezi perindîndu-se zidurile zdrenţuite din care se macină cărămida în dîre ce par de sînge viu, şi bastioanele sure îşi înalţă printre cuceririle timpului nou ţuguirile lor bătăioase de unde în atîtea rînduri din mîna meşterilor îndîrjiţi în apărarea bogăţiei şi cinstei lor a pornit moartea duşmanilor. Şi aiurea sînt de aceste colţuri neschimbate : de jur împrejurul bisericii, de pildă, unde casa preoţească arată săpături frumoase, şi lîngă zidirea de cazarmă sură şi verde a gimnaziului săsesc ţi se iveşte pe straşnicele ei temelii casa neagră în care a locuit acel Mark Pemflinger conte al saşilor, om de îndrăzneală şi de avînt. [...]

Încă din timpuri destul de depărtate se întîlnesc români în acest Sibiu, care, la începutul începuturilor, trebuie să fi fost, un sat al lor, împrejmuit apoi cu ziduri şi ridicat la înălţimi de bogăţie şi lumină de către oaspeţii germani. În curtea bisericii [...] se află pe laturea cimitirului bucşit de morminte o frîntură de piatră albă pe care slove frumoase înseamnă anul 1631, numele Vlădicăi românesc Ghenadie al Bălgradului şi al lui Stan ctitorul. A fost deci în Sibiu încă de atunci, undeva pe la margine, o aşezare de români, săteni săraci cu case mărunte şi şubrede, pentru care s-a simţit şi nevoia de a se înălţa o biserică [...]

Visul lui Şaguna de mîndră Mitropolie românească s-a îndeplinit : dacă pe locul capelei greceşti dărîmate se înalţă o ciudată clădire cu un trup bondoc, imitat după al Sfintei Sofii din Constantinopol, şi cu două braţe deşirate de turnuri ce zbucnesc în faţă ca doi plopi, această mare zidire cuprinde în ea cea mai frumoasă pictură bisericească ce se poate închipui la noi, opera lui Octavian Smigelschi. Dăunăzi, în august 1905, s-a inaugurat un palat naţional românesc, cu *Muzeu* şi *Teatru*,[1]) altfel numai o mare zidire prozaică, şi cu acest prilej s-a strîns o astfel de mulţime românească, de amîndouă părţile munţilor, cu căpeteniile culturii şi politicii în frunte, încît Sibiul şi-a trăit fără îndoială cele mai frumoase din zilele sale şi cele mai pline de binecuvîntare pentru viitor.

---

[1]) Este vorba de clădirea Astra „Asociaţia pentru literatură şi cultura poporului român", înfiinţată în 1861 (n.n.).

Un drum paralel cu al Săliştii duce spre Ocna. În stînga sînt zimţii albăstrii ai munţilor, cei făgărăşeni de o parte, ai Răşinarilor de alta, şi prin crestătura dintre alte două şiruri se ghiceşte valea strîmtă a Oltului. În dreapta, sînt deluleţele pe care le pătează viile Sibiului, iar mai departe mijesc coperişurile de ţiglă roşie, amestecul de alb şi trandafiriu, supt livada pomilor bătrîni, unde e *Rusciorul*. În faţă, o dungă de şes printre lăvicere înguste de porumburi, de grîne, de cînepe. Coteşti la dreapta prin această cale fără arbori, cu pămîntul cenuşiu scrupos, sărac, şi eşti îndată în satul *Şura-Mică*.

Nici nu e altceva decît o lungă înşirare de şuri zidite. Culmi mari de ţiglă, fereşti cu obloanele verzi, pridvoare, curţi cu totul închise privirilor. Zi şi noapte se perindează turmele pripite şi încetele cîrduri de bivoliţe negre, spurcate prin bălţile din împrejurimi. Pe o înălţime la mijlocul satului stă marea biserică veche, cu fereşti gotice înflorite, în zidul gros de bolovani îngrămădiţi. O înconjură cea mai romantică din vechile curţi pustii. [...]

Mai este acum, pînă la Ocna Sibiului, un drum scurt printre micile ogoare unde, în această zi de august, lucrează la culesul verdeţurilor săsoaice cu cocheta pălărie de paie albă peste părul împletit şi întors în roată. [...]

Aici au venit odinioară romanii, căutînd sarea pe care n-o găsiseră încă dincolo de munţi şi pe care n-o scotociră niciodată din munţii Moldovei. Din locuri depărtate, de la barbarii ţinuturilor vecine, din ţările de peste Dunăre pînă adînc în Balcani, veneau negustorii aducînd cu sine acele monede de aur şi argint cu chipuri de cesari şi de împărătese, acei bani greceşti de la Dyrrhachium şi din părţile macedonene, care ies la iveală necontenit la răscolirea sapei plugarului şi la despicarea brazdelor de plug. [...]

Lacurile acelea negre, cu luciul de ardezie, în care bolnavii îşi caută însănătoşirea pe margini, pe cînd la mijloc adîncimea se cufundă prăpăstuit în zeci de metri, sînt ocnele

de odinioară, năpădite de apă. Altele sînt abia muiate de prelingerea pîraielor, şi, într-una, care primise după lupta din 1848 trupuri sîngerate de honvezi revoluţionari, ucişi de ostaşii Împăratului, un şivoi sălbatec de munte ridică deasupra pe cîţiva dintre bieţii mucenici, păstraţi minunat în sare, şi în cinstea cărora s-a ridicat un mic monument pe deal, după ce i-a primit în sfîrşit pămîntul. [...]

RĂŞINARI

[..] Locuitorii de aici erau odinioară nişte „codreni" foarte săraci, strîngători de răşină pe care o vindeau. Apoi ei căpătară turme, din care se hrăneau mai mult decît din holde de pe acest pămînt pietros de supt muntele brazilor şi stîncilor. Întărindu-se, înlesnindu-se şi alcătuindu-se tot mai bine, ei putură dura de-a lungul celor două văi spumegătoare case de lemn bine încheiate sau şi clădiri de piatră, care toate păstrează însă tipul casei de munte. Ei ajunseră oameni hotărîţi, mîndri, fără frică de „domnul", înaintea cărora nu se prea dau în lături nici astăzi, ţinînd la hotarul lor şi la cinstea lor. [...]

Preoţii au fost tot din aceleaşi neamuri, cărturari buni de cîntări şi de scrisoare. Unul, Sava Popovici Barciari, a copiat harnic cărţi de minuni şi cronografe cu un condei supţire, foarte sigur, pe la 1800. De la el veniră înainte alţi preoţi din acelaşi neam. Iar la urmă această familie cu bucurie la scris, trăind în evlavia naturii frumoase, odrăsli, printr-o mamă care s-a încercat şi ea în alcătuiri literare, pe copilandrul bălan care dă astăzi un glas puternic şi limpede durerii neamului nostru de aici, pe Octavian Goga. [1])

[1]) În casa natală a marelui rapsod transilvănean Octavian Goga (1881—1938) este amenajat azi un muzeu memorial, pe a cărui placă memorială se poate citi evocatoarea inscripţie : „Casa în care s-a născut la 20 martie 1881 Octavian Goga poetul pătimirii noastre" (n.n.).

De la Alvinţi sau Vinţi trenul duce drept spre apus. E o cîmpie desfăşurată la picioarele munţilor de aur ai moţilor, care-şi scrijelează linia culmilor: tot lanuri de cucuruz îndelung uscat, care se culege. Peste puţin locul se face mai larg şi lîngă o staţie mărunţică [1]) vezi abia un monument sărăcăcios, din care se înalţă trofee aurite. Acesta e vestitul *Cîmp al Pîinii*, în care turcii, veniţi prin Poarta-de-fier, au fost cu totul nimiciţi de oastea regelui unguresc Vladislav. Luptătorii domnului muntean se aflau între învinşi, şi ei vor fi dorit această soartă, iar biruitorii înşii erau doi români din judeţele grănicereşti ale Banatului şi Hunedoarei: Paul Chinezul şi Bartolomeu Dragffy, din neamul lui Bogdan-vodă. întemeietorul ţării Moldovei.

Îndată eşti în *Orăştie.*

Urmăm întîi un drum lung printre lanuri; pe margene trec necurmat, pe jos şi călări, săteni din aceste părţi, care se întorc de la bîlciul ce se frămîntă colo în fund la stînga, pe malul rîului Orăştiei. Portul e cu totul deosebit de acela cu care te deprinzi pînă aice; e mult mai puţin frumos, mult mai lipsit de podoabe. Bărbaţii, cu sau fără chică, poartă pălăriuţe mici; cămaşa fără înflorituri se umflă larg; în locul iţarilor sînt pantaloni albi foarte înfoiaţi; opincile se întrebuinţează mult. Unele femei se îmbracă tocmai ca la tîrg, altele au catrinţe foarte înguste şi o învelitoare simplă în jurul capului. Pe această mucedă vreme de toamnă toţi poartă ţundre sure şi sarici lînoase. Fetele sînt uneori ocheşe, dar alte ori bălane. [...]

În acest loc a fost jude un Ştefan Românul, rudă, ca şi Corvineştii, cu domnii munteni, şi al cărui fiu Nicolae, zis Nicolaus Olahus, a fost episcop unguresc, scriitor şi unul dintre cei mai învăţaţi oameni ai Ungariei acestui timp. [2]) [...]

---

[1]) Este gara comunei Şibot (n.n.).

[2]) Marele umanist român, prieten cu Erasmus din Rotterdam, a fost primul care a afirmat în scris, în lucrarea „Hungaria" apărută în 1536 la Bruxelles, unitatea de neam şi originea comună latină a muntenilor, moldovenilor şi transilvănenilor (n.n.).

SPRE HAŢEG

Începînd o zi nouă în amestecul de zgomote al bîlciului care s-a deschis sub ferestrele noastre. Albul gălbiu al hainelor de abà, albul sinelit al cămăşilor femeieşti, negrul unor broboade, roşul din vrîstările catrinţelor şi şorţurilor şi străiţelor (traistelor) se preschimbă iute sub ochi. Maiurile pocnesc la pîrghia unde flăcăii cu pălăriile înverzite şi înflorite îşi cearcă rîzînd puterile. [...]

Aceste locuri cu înfăţişare paşnică şi înflorită, de pare că ar fi pregătite numai pentru lina păşunare a turmelor, ascund în ele fierul tare şi aurul scump. Sîntem aproape de munţii agatîrşilor şi de sălaşurile dacilor războinici.

La capăt curge Streiul, o apă uşoară, cu unde verzui, revărsată larg între cele mai frumoase zăvoaie de sălcii înfoiate, cu trunchiul modîlcos, de pădurici tinere şi de bogate păşuni. Pare un rîuleţ de podoabă care străbate parcul unui magnat. Dar pe undele puţine şi limpezi călătoreşte o veche poveste măreaţă care atinge pînă astăzi inimile noastre ; ea spune despre neamul neînfrînt al dacilor, cei mai depărtaţi dintre înaintaşii noştri, despre războaiele eroice cu cei dintîi ostaşi ai lumii, cu împăratul cuminte şi stăruitor venit de peste Dunăre, de peste Mare, din cetatea stăpînitoare a lumii ; ea cîntă despre visurile lui Decebal strămoşul, care şi-a cufundat comorile în această albie de prunduri şi a mers să se îngroape sub ruinele regatului său sfărîmat de un duşman ce nu se putea învinge. Au trecut o mie opt sute de ani încheiaţi de la jertfa de sine a barbarului acestuia de la care ne vine o parte a neamului, precum de la romanii biruitori porneşte şi limba noastră. [...]

HAŢEG

Haţegul se vede acum prin ochiurile de arbori, la dreapta, sămănat într-o largă cîmpie pe care din toate părţile o înconjură munţii. Spre el ne coborîm printre vii şi căsuţe de munte, cu lungile coperişuri de şindilă neagră. Apoi, pe străzi

foarte tinoase, tivite de la o vreme cu înguste trotuare de asfalt, vin case plăcute. [...]

O rază de soare mă deşteaptă în odaia de hotel, unde cu lumînarea aprinsă m-am păzit de locuitorii obişnuiţi ai acestor încăperi. Este iarăşi lumină în ceruri, unde vîntul de noapte a lucrat harnic mînînd norii strînşi în valuri spre culmile muntelui. Acesta se descoperă pînă la acele vîrfuri încă îmbrobodite de o negură care pluteşte încet deasupra zăpezilor proaspete. E o adevărată primăvară, care va ţinea numai o jumătate de zi, un zîmbet trecător înaintea morţii care vine.

Acum văd mai bine piaţa, care e nouă, abia de cîteva zeci de ani, în vechiul tîrguşor românesc al căsuţelor de lemn înnegrit. [...]

DE LA HAŢEG LA GRĂDIŞTE ŞI LA CETATEA LUI DECEBAL

[...] În stînga, Streiul primeşte o apă limpede şi vioaie, care lunecă din munte printre desişurile de răchiţi. I se zice după datina românească de a lega în acelaşi nume rîul şi locul de căpetenie pe unde trece : apa sau valea Densuşului. Între dînsa şi depărtatul Strei se întinde un strălucit luminiş de cîmpie mai mult goală de sate, care se văd înălbind însă de jur-împrejur, unul lîngă altul, pe margenile lui. Nu cunosc un amfiteatru mai frumos decît acela care se desfăşură de la Densuş înainte în această uşoară lumină trecătoare a soarelui de septembre tîrziu. E într-adevăr raiul pămîntesc al păstorimii lui Decebal bătrînul, vrednic să-i ascundă curţile, comorile agatîrsice şi cetatea de lemn apărată prin vitejie.

Cel dintîi sat ce se întîmpină în marginea uşoarelor înălţimi roşietice din dreapta, unde cercul se prelungeşte prin dealuri blînde, e *Farcadinul* sau cele două Farcadine. Multe case dintre care unele au zidurile şi stîlpii de cerdac din cărămidă bună ; cele mai multe înfăţişează însă şiruri de bîrne groase prinse la colţuri, copereminte lungi de şindilă şi curţi tinoase, care se par înguste, de mult ce se grămădesc în ele

șurile, grajdurile, coșerile de porumb, grămezile de coceni și clăile de fîn. [...]

De aici înainte duce un drum mai lung. Primăvara unei singure dimineți și-a chemat pe florile uscate și ierburile tinere vrăbiile ciorovărețe, fluturii albi și galbeni care îmbrățișează strîns cîte o floare întîrziată, codobaturile albastre care înfloresc în mișcări iuți lanurile negre de umezeală. Ba chiar, lîngă un gard viu presărat cu fructele brumate ale porumbelelor s-a rătăcit o strălucitoare găinușă sălbatecă, gonită de frigul din pădurile înalte și care-și caută aici o ascunzătoare călduță.

[...] Pe ulicioarele strînse între garduri vii se grăbesc în urma trăsurii ciobănași și ciobănițe cu fețele albe, supțiri. În curțile de pruni și dinaintea ușilor vezi femei voinice care culeg sau torc din furcă : ele poartă pe creștetul capului două cornițe de lemn, aplecate spre ceafă, deasupra cărora, cînd ies prin vecini sau pleacă la drum, își aștern marea învelitoare albă. Mai departe, la *Grădiște*, femeile încep a-și împestrița portul cu cel bănățean, și în locul cornițelor ele au spre ceafă o tichiuță roșie de piele cu înflorituri ca și ale cojoacelor ce le înfășură.

Lumea nu vine însă la *Densuș* pentru a vedea elegantele cu cornițe. Peste casele cu coperișuri mari, pe o mică înălțime, se ivește un ciudat turnuleț de dărîmături sure, care e al unei biserici fără păreche. [...]

Spiritul care a îndemnat la alcătuirea acestor neașteptate jucării e acela care pleacă din monstruoasa și grosolana grămădire de bolovani și de pietre romane răzlețe care e biserica din față. În ea vezi stîlpi strîmbi pe margenile fațadei, vezi pietre lucrate, străbătute de găuri, care par să vie de la ușori, vezi alte lespezi cu săpături care li fac un cadru și care arată să fi fost dezlipite de la morminte. Supt coperiș și la turn sus, se rînduiesc zimți de cărămidă care se deosebește foarte viu din cenușiul trist al bolovanilor prinși între ei cu un ciment tare. Ferești înguste sînt săpate la altar și pe peretele din stînga, de-a lungul unor lespezi tăiate. O rotunjime de bolovani înseamnă altarul. La dreapta bisericii de astăzi începe a se arcui un nou perete pietros, rupt în mijlocul lui. Și zidul de împrejmuire, alcătuit în același chip, e prăvălit aici, pe cînd în față și la dreapta el se înalță în toată întregimea lui.

Dacă intri în biserica totdeauna întunecoasă, te găsești în fața unui uriaș horn răzimat pe patru stîlpi de bolovani năruiți în care sînt prinse mai multe pietre cu inscripții foarte bine păstrate. Pe una din ele se citește numele de Longinus, ceea ce amintește pe acel nobil prieten al lui Traian și viteaz ostaș al Romei care a pierit prin trădare în ajunul căderii năpraznice a regatului dacilor.

Menirea acestei clădiri se vede de afară prin chipul Maicii Domnului zugrăvit foarte bine în culori palide deasupra ușii de lemn care poartă crucea. În vîrful turnului, ultima lespede greoaie e străpunsă de patru puncte ce formează altă cruce. În cuprinsul văruit al bisericii se mai desfac ici și colo chipuri de sfinți, tot așa de vechi ca și cel de la intrare; unul ține în altar o inscripție slavonă. Și afară, pe arcuirea ruptă, se mai văd chenare și urme de figuri în același stil. Ele sînt neîndoelnic din întîia jumătate a veacului al XVI-lea și cu mult mai vechi decît biata catapeteasmă stîngace pe care a lucrat-o popa Simion zugravul la 1789.

O biserică de piatră, și una astfel zugrăvită, n-au putut-o înălța, din sărăcia lor lucie, sătenii noștri, cărora nici nu li s-ar fi îngăduit pe acele timpuri ale iobăgiei să-și facă o altfel de cetate. Ctitorul trebuie să fi fost un boier mare de „dincolo", un domn sau un neam domnesc pribeag din aceleași părți libere ale Țării Românești. Și el trebuie să-și fi săvîrșit lăcașul de închinare pe acel timp de la 1500 la 1550 cînd se zugrăveau astfel de chipuri și cînd împodobirea prin chenare roșii de cărămidă în zig-zag intrase în obiceiurile meșteșugului de a clădi a românilor.

Pe atunci însă, această Țară a Hațegului adăpostea pe fata înstrăinată a unui domn românesc mort în lupta pentru stăpînire, pe Zamfira lui Moise-vodă, care s-a măritat de trei ori, pînă la bătrînețe, după nemeși unguri. Ea a făcut, nu departe de aici, mănăstirea Prislopului, și i-a dat un întins domeniu din care făceau parte satele vecine Farcadinul și Tușchia. Pe aici erau deci moșiile care o ajutau să se mărite așa de bine și așa de des.

Ajungi astfel lesne la părerea că Zamfira a zidit și această biserică, care va fi fost o mănăstire, precum dovedesc adausurile zugrăvite din a dreapta și acel mare zid de împrejmuire, în stare să oprească orice dușman. Materialul și l-a luat din acele dărîmături ale cetății lui Traian, ale Ul-

piei învingătoare, de unde atîta sărăcime, și-a cules bolovani și pietre cioplite pentru căsuțele lor de munte. Carele „doamnei de român" vor fi cărat aice tot acest pietriș ales, toate aceste lespezi netede, acești stîlpi negri, aceste chipuri grosolane de lei, în totul asemenea cu acelea care se văd la scara casei parohiale din Grădiștea însăși. Inscripția lui Longin fu luată împreună cu celelalte și jertfelnicul în care e prinsă va fi înlocuit la început altarul care, se pare a fi înnădit.[1] [...]

Cînd ai lăsat Densușul în urmă, ascuns între livezi afară de ciudatul vîrf tocit al bisericii sale, ești pe unul din pripoarele ce încunjură marele amfiteatru, liber. De jur împrejur ochiul urmărește satele mărginașe, de la Fărcădin pînă la *Cîrnești* cu cele două biserici care se înșiră una după alta ca lebedele pe un lac, învîrtindu-și albele gîturi de turnuri. În fund, stau munții în șir, cu movilele supuse în preajma lor, fiecare împărat cu scutarul în fața sa. Săpat de două cufundături care ascund în ele iezeturi liniștite, Retezatul îi stăpînește pe toți cu stînca lui ninsă. Iar în margene, la stînga, un nor mare de zăpadă pare a pluti în largul cerului albastru : e culmea Parîngului, mai marele Retezatului însuși, care nu arată mai mult decît această albă cunună de neauă deasă. În fund, unde arborii se țin în șir de-a lungul unei lunci udată de apa înghețată a Retezatului, acolo e Grădiștea unde s-a sfîrșit Decebal și împărăția lui și de unde a pornit stăpînirea, pînă în Dunăre, a celor trei Dacii romane, întemeiate de Traian.

Deocamdată ne coborîm în valea care cuprinde marele sat *Peșteana*, cu o biserică în stil ca la Orăștie. Femei învelite în alb bat rufele cu maiul într-o puternică apă de munte, apa „Peșcenii".

Ieșind din Peșteana, ai crede că ai și ajuns la Grădiște, așa de aproape e linia munților și dunga copacilor ocrotitori. Dar mai străbați încă timp de peste o jumătate de ceas lunga șosea din margenea lanurilor, și numai pe urmă, dincolo de bisericuța frumoasă de la *Breaza*[2]) care-ți răsare în stînga,

---

[1]) Specialiștii consideră că biserica a fost ridicată în secolul al XIII-lea, pe temeliile unei construcții mai vechi, folosindu-se materiale de la ruinele Ulpiei Traiana (n.n.).

[2]) Azi Breazova (n.n.).

ești pe locul unde s-a hotărît, acum două mii de ani, care e limba pe care vom vorbi-o, care e sufletul care se va sălășlui în trupul nostru [...]

Pe ulicioare triste se înșiră case în care lemnul negru pornește de la clădării mari din aceeași piatră cenușie. Curțile n-au alte împrejmuiri decît aceleași grămezi pietroase. Trăsura face hopuri pe un amestec de bolovani. Din șanțurile de pe margene, din movilele tăiate de drum iese la iveală tot colți de aceștia — aproape e *cetatea Colțului* sau a *Colței*, după altă ruină — care pătrund, răzbat, sfîșie pretutindeni. Ici și colo înălbește piatra unui stîlp ca să sprijine cerdacul unei cocioabe. Ești ca într-un mare cimitir răscolit, în care morții sînt două neamuri străvechi, care s-au încăierat, s-au zbuciumat de moarte, s-au frînt, s-au ucis și s-au ars, pentru ca, la urmă, după o sută de ani de trecătoare stăpînire a celui mai puternic, să rămîie acest vălmășag de pietre pe care le atingi cu sfiala ce te cuprinde cînd calci pe osul omenesc.

Aici a fost Sarmisegetuza, apoi Ulpia Traiană, cu palate, cu basilici, cu băi și amfiteatru, oricît de scăzute în barbarie, dar întipărite cu pecetea de mărire a neamului român. [...]

Și tot dacii au învins, stăpînii vechi care s-au zvîrcolit sub lanțuri și au sîngerat de săbii. Tot ei prin puterea neînfrîntă a vitejiei lor și a sfintei lor răbdări !

Căci, iată, daci adevărați, daci noi de peste două mii de ani, daci purtînd ca un trofeu graiul Romei spulberate, dacii sînt acești săteni de aice, cu fața așa de aspră și de închisă, cu firea așa de tăcută, cu deprinderile vechi de a întoarce oricui cu ceea ce ți-a făcut : plată dreaptă, și nu răzbunare, „ochi pentru ochi și dinte pentru dinte". Iată opincile, iată ițarii sprinteni, iată cămașa albă, zeghile grele, saricile mițoase ; căciula greoaie, înaltă, umflată, ca o cunună. [...] Față de Roma, a cărei eternitate a pierit în pulbere, ciobanul dac s-a ridicat din țărînă, și-a durat iarăși bordeiul din lemn, s-a așezat în el cu datinile sale neatinse și stăpînește pînă astăzi în umbra uriașă a Retezatului. [...]

Mergînd tot mai departe de această îngustă vale dacică, ajungi la *Poarta de Fier* prin care se trece în Banat, care e, în toate privințile, o altă țară. De acolo au sosit prin anii 1440 acele roiuri de turci prădalnici, ispitiți de bogăția sașilor din orașele Ardealului, pe care i-a întîmpinat odată,

tocmai aici la dreapta Zeicanilor, unde se vede monumentul amintitor, cu un topuz de fier ţintat, Iancu-Vodă, voinicul român pe care l-au dăruit Ungariei şi Creştinătăţii aceşti nemeşi ai noştri din margeni. Pe vechiul drum al raitelor turceşti trec astăzi cară purtînd săteni mărginaşi, cete de bănăţeni cu căciulile ţuguiate şi legături roşii la opincă, oameni frumoşi, care se drăgostesc, de urîtul drumului lung, cu fete rumene. [...]

HUNEDOARA

[...] De mult, era aici, lîngă Cerna tulbure, lîngă măruntul pîrîu al Zlaştiului, cu numele vechi moştenit de la slavi, un cuib de ţărănime luptătoare, gata să apere hotarul împotriva năvălitorilor ce soseau din pasul lin al Banatului. Aveau drepturi pentru ostenelile lor, şi regii le recunoşteau o nobleţă pe care n-o căpătau ieftin. Dintre aceşti ostaşi cu căciula în cap, opincile în picioare şi arcul pe umeri s-a ridicat Iancu, spre cel mai mare viitor pe care l-a avut între străini un român, un ţăran al nostru din Ardeal. S-a bătut, lungi ani de bărbăţie, la Poarta de Fier a Ardealului, care ar fi fost de lut fără vitejia lui, apoi la izvoarele Ialomiţei muntene, lîngă Vlad Dracul din Tîrgovişte, în sfîrşit pe cîmpii de luptă ai Balcanilor, pînă la Varna, în vederea Mării Negre, unde i-a pierit regele, pentru nebunia lui uşuratecă, luînd cu dînsul şi biruinţa oştirii creştine. Şi în pragul bătrîneţei moartea l-a atins şi pe dînsul, dar nu acasă, în cetăţuia lui de pe Zlaşti, ci departe în corturile de sub cetatea Belgradului, sîrbesc, dinaintea căreia el făcuse să fugă un sultan, unul din cei mai mari pe care i-a avut turcimea.

Cetăţuia lui a crescut şi s-a împodobit cum neam de neamul lui nu visase, în ceasul cînd tînărul Mateaş, fiul eroului român, ajunse rege peste unguri. [...]

Cetatea, împodobită de Mateaş prin meşterii lui străini, vestiţi în lume, cu fereşti gotice, cu uşi încadrate în piatră sculptată, întocmai după felul obişnuit la clădirile lui Ştefan cel Mare, învingătorul, se vede îndată străpungînd norii de ploaie cu turnurile ei ascuţite. [...]

O sală uriaşă cuprinde cea mai mare parte din castelul lui Mateaş, pe lîngă care se mai deosebesc puternicul turn-Neboisa şi înnăditura principelui Gabriel Bethlen, care voise să pregătească astfel un adăpost vrednic pentru soţia de neam mare ce-şi adusese din Apus, Caterina de Brandenburg, Crăiasa Cătălina a ungurilor. Din acele ziduri moarte ale sălii uriaşe pare că-ţi mai vin încă şoptiri despre vechile solii ce au venit în faţa marelui rege, şi între care erau mîndrii boieri ai lui Ştefan însuşi, prieten înainte şi după biruinţa sa asupra ungurilor.

Şi astăzi, stau de jur împrejurul cetăţii cu şanţurile buruienoase, căsuţe cu lungi acoperişuri ţuguiate şi cerdace de umbră. Prin astfel de case oraşul se prelungeşte pînă departe [...]

Chiar lîngă cetatea lui Mateaş Craiul se înalţă uriaşele coşuri ale unei topitorii de fier a statului, pe lîngă care cea de la Calan e numai o jucărie. Ici şi colo se află în jurul oraşului, pînă în margenea pădurii, aşezări de lucrători ocupaţi la această mare muncă metalurgică. [...]

SPRE DEVA

[...] Şoseaua se desfăşură drept înainte pe lîngă apa Cernei şi linia căii ferate, unde o locomotivă singură lunecă după sălcii, pufăindu-şi fumul în urmă. Femeile din *Peştiş*, îmbrăcate cu toatele — tulpan pe cap şi rochie scurtă de lînă cu flori — se întorc de la tîrg, unde au adus merindele de fiecare zi ale locuitorilor. Cîte un lucrător trece cu şăpcuţa pe ceafă. Văd numai un moş cu pletele rare în vînt şi un bărbat tînăr care-şi duce încet în car nevasta bolnavă, culcată pe perna înflorită, sub caţaveica de blană. [...]

Acum se văd bine Munţii Apuseni, albaştri, în fund. În faţă, deasupra Mureşului, ascuns într-un fald de vale, se desfăşură o perdea de înalte predealuri cu cîte o rămăşiţă de pădure deasupra şi, jos, o salbă frumoasă de sate. Cel din urmă la dreapta e cel de la *Simeria*, cu acea mare muşcătură pe care i-au făcut-o rîndurile de lucrători care, din cele mai vechi timpuri, au scos de aici piatră roşie. Mai aproape, cam

în faţa noastră, se desluşeşte un vîrf stîncos, purtînd pe dînsul o cetate sfărîmată, cu liniile dărăpănate, dar foarte uşoare de înţeles, colţ de stîncă istorică deasupra stîncii sălbatece.

DEVA

Aceea e vestita cetate a Devei, dincoace de Mureş. Poate că ungurii năvălitori în veacul al XI-lea au găsit-o în mîinile unui voevod al românilor, cu numele şi faptele pierdute, ca ale unui învins. Dar clădirea aşa cum se desluşeşte astăzi e, neapărat, mult mai nouă. Ea a fost pusă din nou în stare de luptă de către acel general al ferdinandiştilor, sprijinitorii Craiului austriac Ferdinand în Ardeal, care a fost spaniolul Ioan-Baptist Castaldo. De aici s-au hotărît atîtea mişcări de oaste împotriva zapolyenilor, care ţineau cu craiul ungur, şi din acest loc s-au trimis chiar feciori de domni pribegi pentru a căuta, cu haiduci din aceste locuri, stăpînirea asupra Moldovei şi Ţării Româneşti : un Radu-Iliaş, un Alexandru-Aron. Apoi cetatea şi-a pierdut cu totul însemnătatea, ajungînd numai un adăpost la vreme de nevoie al locuitorilor satului de jos, al Devei. Pînă ce la 1849 un căprar din oastea moţilor, se zice, s-a furişat aici, jertfindu-şi viaţa, şi a făcut, prin praf de puşcă, să izbucnească pietrele sure ale vechiului cuib de tiranică stăpînire. [...]

Se păstrează în Muzeul comitatului, care mi se arată, dealtminterea, cu cea mai mare bunăvoinţă, inscripţii romane din Grădişte, bucăţi de piatră împodobite cu lei, cu cocori frumoşi desfăşuraţi, cu flori, culese toate din acel cîmp de moarte al Sarmisegetuzei, al Ulpiei Traiane. [...]

BRADUL ŞI ŢEBEA

Drept în fund se văd acum nişte vîrfuri albastre de o formă neobişnuită ; unul pe care-l înveşmîntă negurile, e Găina, cel de la dreapta lui, cu două căpăţîni ţuguiate, se

cheamă pentru aceasta bulzii, iar şi mai departe moţul acela sucit e numit, pe dreptate, Strîmba. Casele de ţară între care intrăm fac parte din comuna *Bradului* [1]), care urmează apoi, cu grădini de verze, cu bordeie în pămînt pentru provizii, cu zidiri mai mari ale străinilor şi cu o alee de prăvălioare ca ale oricărui tîrguşor. La o casă cu două rînduri se văd copii în bănci, şi profesorul se apleacă la fereastră pentru ca să poată vedea trăsura. Acesta e gimnaziul din Brad. [...]

Acesta e însă şi un vestit ţinut de aur. Agatîrşii au lucrat aici la scoaterea lui din pămînt, şi au ajuns astfel cei mai bogaţi, dar mai trîndavi şi mai afemeiaţi, dintre barbarii acestor locuri. Apoi au venit romanii, scotocind pretutindeni după aur. Acuma o Companie germană lucrează în gropi, cu lucrători români, care cercetează prin adîncuri sau pisează bolovanii cuprinzători de bogăţie, şi astfel se ofilesc zi, de zi pînă pier de greul unei munci straşnice, plătită cu mizeria unei coroane pe zi. La şteampurile aurarilor nemţi se prăpădesc aşa, în chip nevrednic, trudind şi bînd, urmaşii acelora care au făcut din Horea un rege al ţăranilor şi din Avram Iancu arhanghelul răsplătitor pentru cruzimile, vechi şi nouă.

Numele amîndurora sînt unite în amintirile ce cuprinde cimitirul de la Ţebea, spre care mă îndrept acuma pe lîngă gara trufaşă a unei căi private, care vine de la Arad.

E un scurt drum, de vreo douăzeci de minute, între aceşti munţi, impunători prin îngrămădeala şi neorînduiala lor, dar, altfel, puţin înalţi, aşa încît, în aceste săptămîni de ploi reci, nu i-a stropit nici o zăpadă. Găina, Bulzurile, cu satul *Bulzeşti*, Strîmba cuprind fundul zării cu peretele lor scrijelat şi sfîrtecat, ce se desface vînăt. [...] La stînga, de pe un deal, se iveşte biserica nouă a *Mesteacănului*, arătînd locul unde ţărănimea lui Horea a pus întîia oară mîna pe furcile răscoalei. [...]

Ţebea avea din vechi timpuri o biserică de lemn, şi în cimitirul acesteia creştea un mare stejar vestit în împrejurimi pentru bogăţia ramurilor sale. În umbra lui, zice povestea, s-ar fi strîns răsculaţii din 1784 şi ar fi făcut jurămîntul lor de credinţă şi frăţie în luptă, în graiul lor aspru care păstrează încă neatinsă limba celor mai vechi timpuri.

---

[1]) Bradul este azi oraş, sediul unei întreprinderi miniere (n.n.)

Răscoala a cuprins ţinutul întreg, flăcările au izbucnit de jur împrejur deasupra curţilor de „domni“, puternicii şi bogaţii au pierit cu sutele în chinuri şi ocări pe care erau deprinşi a le dărui acestor săraci. Apoi focul a fost stins cu sila, şi Horea din Albac, Crişan şi Cloşca din Cărpeniş pieriră în piaţa Bălgradului în vederea mulţimii de săteni nenorociţi, chemaţi să vadă ce pate acela care nu mai vrea să sufere şi ucide pe prigonitorul său. Dar gorunul din Ţebea rămase, aruncînd ramuri noi şi înfingîndu-şi tot mai adînc rădăcinile, ca un simbol al vieţii îndărătnice care însufleţeşte acest neam al nenorocului şi al suferinţii.

Trecură şaizeci de ani, şi aceleaşi flăcări izbucniră sălbatec ca să mistuie aceeaşi nedreptate. Cete de nobili fugare, ajunse în văi, fură nimicite. [...]

Avram Iancu nebuni. El umblă multă vreme pribeag pe la casele oamenilor, ferindu-se numai de aceia care-l iubeau mai mult. Pieri la 1872, în tinda casei unui sărac din Baia de Criş, a unui covrigar. De aici îl aduseră, ca pe atîţia alţii din Baia de Criş, care n-au o biserică şi un cimitir acolo — la Ţebea. [...] Mormîntul în care se odihneşte învingătorul învins şi nebunul care nu mai avuse de ce să rămîie cuminte e acesta, sărac şi umil cum e şi soarta poporului care-l păstrează ca urnă a unor sfinte moaşte. Şi lîngă dînsul vechiul stejar cu trunchiul mîndru îşi mai răsfiră crengile puternice, ce cad pe rînd şi se înnoiesc într-una, vuind în vîntul serilor cîntece de taină.[1]) [...]

ABRUD ŞI ÎMPREJURIMILE PÎNĂ LA VIDRA

Abrudul se desfăşură bine, de la stîlpul unde se ia vamă lîngă o casă cu un leu verde pe perete. Pavajul de prund vechi se ţine încă bine, deşi e foarte aspru. Casele sînt dese şi se potrivesc între ele. Străzile sînt drepte. Totul face o impresie prietenoasă. În piaţa largă, bine înconjurată de ziduri, — una e tocmai „Auraria“ — stau una lîngă alta trei

[1]) Cu ocazia vizitei făcute la 8 octombrie 1966 la Ţebea, tov. N. Ceauşescu a sădit un gorun la mormîntul lui Avram Iancu (n.n.).

biserici: cea calvină, cea catolică, amîndouă mari, trufaşe şi biserica noastră (ortodoxă n.n.). [...]

*

Pornesc spre Cîmpeni şi Vidra. Cu încetul vremea se desluşeşte şi, pe la amiazi, munţii toţi sînt cuprinşi de lumina curată şi rece a toamnei.

Cum ieşi din Abrud, de-a lungul Arieşului care mînă iute unde sure printre sălcii — rîu vioi şi larg în aceste părţi — ajungi între căsuţe sămănate pe înălţimi, care se ţin şi ele de acest Abrud, risipit ca toate aşezările de munte. Îndată eşti la alt şir de şteampuri pentru aur: pilugele de lemn lovesc zgomotos şi îndărătnic în piatra sfărîmicioasă, şi valuri de apă, pornind ca din scocul morilor, iau cu dînsele fărîmele fără preţ, pe cînd aurul greu cade la fund, de unde e cules la sfîrşitul fiecărei săptămîni. Pe marginea unui şivoi, lucrători cu pălăria ţărănească pusă pe ceafă aleg acum şi acest aur tulbure, rămas pe fundul „şteampului". [...]

Cel dintîi sat e *Cărpenişul,* [1]) ceea ce înseamnă desişul de carpeni (compară: Păltinişul de lîngă Sibiu, Stejărişul Braşovului, Perişul). Aici s-au născut Crişan şi Cloşca, cele două căpetenii ce au stat alături de Horea, vechiul „Craiu" al acestor munţi. [...]

Drumul de vale, pe lîngă Arieş şi între margenile de stîncă mai mult goală, se înfundă în *Cîmpeni.* Acesta e mai degrabă un tîrguşor, în care multe prăvălii şi case se află la mijloc între casele dese ale ţărănimii. Un foc straşnic, purtat repede prin izbucnirile pucioasei ce se ţinea pentru facerea pe furiş a prafului de puşcă, a prefăcut această frumoasă comună într-o Sodomă şi Gomoră care şi-ar fi ispăşit păcatele. Piaţa a fost cuprinsă întreagă în vîlvătaia grozavă. [...]

*

Din ce în ce mai sus, deasupra Arieşului ce se strecură tot mai îngust prin vale, drumul se desfăşură drept înainte. Frumuseţa lui se face tot mai mare, între culmile înalte, pe care le acopăr, pe lîngă păduricele obişnuite, şi petice negre de brădet. Pe alocurea piatra stîncii se vădeşte în subţiri foi

---

[1]) Cărpeniş, azi Crişan, este satul în care s-a născut Gheorghe Crişan (1733—1785) (n.n.).

negricioase sau se coboară pînă pe țărmul apei în mari bolovani de marmură albă. Sate nu se văd, rareori trec drumeți călări și în cară, care poartă abaua cu cusături albastre a moțului, femei în tulpane și rochii de tîrg (catrința, șorțul, iia nu se prea întîmpină nici aicea). Fețele sînt deosebit de frumoase, albe, prelungi, cu niște ochi mari de lumină pe fruntea dreaptă ; nu lipsesc chiar copilași cu părul foarte bălan și ochii de un albastru limpede. Cîteva oi și vite rătăcesc pe coastă tocmai sus, și păstorelul, copil frumos ca o păpușică, face să răsune aerul muntelui de doine cîntate cu căldura unui adevărat voinic.

De la o vreme, case prind a se ivi, lîngă biserici de zid cu acoperișurile lungi, de fel orăștian, învelite cu tablă sau acoperite cu șindilă, care cuprind frumoase zugrăveli de păreți și de catapeteasmă, mai ales de la meșterul abrudean Simion Silaghi, de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Cruci de piatră și de lemn șubred se grămădesc în cimitirele neîngrădite și călcate de vite pînă și deasupra gropilor proaspete ; locul unde dorm flăcăi sau fete îl arată brazi ciopliți în jos și purtînd în crengile lor, ce se usucă zi de zi, ca și amintirea morților tineri, năfrămi roșii.

Casele din care se ivesc țărani cu pălăriuțe și foarte frumoase femei în cojocele, cu chipuri de fetițe din idile și de madone senine, au o construcție deosebită. Sînt făcute numai din lemn — afară de vreun sălaș al birăului sau altui fruntaș —, au pivnițe supt ele, înalte țuguiuri de șindilă și supt dînsul un cerdac cu tîrnaț, gang, în mari arcade ce nu se mai văd aiurea. O scară meșteșugită suie la dînsele. [...]

*

Neputînd înainta așa de mult, ne ducem deocamdată să vedem, în margenea Vidrei de Sus, [1]) căsuța lui Avram Iancu. E la capătul unei livezi întinse, în fața unei clădiri mai mari, cu cerdacul nou. Acoperișul greu cade pe pereții de lemn înălțați, străpunși de trei ferești mărunte. [...]

Și icoana sufletească a celui ce s-a sălășluit dintru început aice, mersul gîndurile sale se deslușește pe încetul. În jos pînă la Cărpenișul lui Cloșca și al lui Crișan, în sus pînă la cuibul de munte în care a copilărit, a muncit și a suferit

---

[1]) Vidra de Sus, azi Avram Iancu (n.n.).

Nicolae Ursu, căruia i s-a zis Horea, tot căsuțe de sărăcie ale românului robit în țara munților de aur pentru străinii lumii întregi, căci moțul își cîștigă cu greu pînea din veșnica vînzare pribeagă a bietelor unelte de lemn ce se pricepe să cioplească. Pe margene, șirul înaltelor vîrfuri pietroase ; Vîrful Sloiului, Struțul, Mîțul, Munducul, uriașă catapeteasmă pentru biserica libertății, a cărei boltă e cerul însuși, cu mîniile și înseninările lui. Iar în vale spumegătoarea curgere a Arieșului, cu apa negrie, ca și cum fiecare picătură din el ar fi o lacrimă de durere, rîu trist și neodihnit, vuind a răscoală și ruină. Astfel din copilărie se plămădi o fire de visător aspru, de credincios îndărătnic, de viteaz milos : adunînd în el toată moștenirea de durere și de amintiri a trecutului, el și-a ascuțit sabia de cremenea tare a acestor munți. [...]

BLAJ

La început e un sat ca oricare altul, poate cu case mai bune și mai strînse. Suim în tină, printre îngrăditurile de lemn. Apoi iată o stradă de tîrgușor, largă, cu copaci de bulevard și locuințe mărunte. Din ea poți trece în ulicioare mai strîmte, unde la cutare clădire din colț se văd afișe albastre, de teatru, și o firmă de cafenea. Case cu mai multe rînduri se descopăr ici și colo. Apoi te afli deodată într-o piață neobișnuit de mare, fără lumină, fără pavaj, împrejmuită cu un șir de gospodării orășenești bunicele, peste care se ridică palate școlare într-un stil simplu, solid și cam trist și o mare biserică făcută după cele apusene din veacul al XVIII-lea. Mai în lături e un castel, o curte boierească mare în care pînă tîrziu se mai văd lumini.

Un străin, rătăcit aici, n-ar înțelege nimic din toate aceste nepotriviri. E această întinsă așezare întunecoasă de la împreunarea Tîrnavelor argintii un sat sau un tîrgușor, și de ce tîrgușorul să aibă această înfățișare neobișnuită ?

Sat a fost aici, din vechi timpuri. [...] Apoi un gînd al înverșunatului luptător pentru drepturile românești, Inochentie Clain, strămută pe această nesigură episcopie a Făgă-

rașului, aici într-unul din satele domeniului, la Blaj. Biserica răsări, castelul fu prefăcut și îmbogățit, cea dintîi școală pentru preoți, cea dintîi școală mai înaltă pentru mireni își căpătară pe rînd sălașuri umile ; o mănăstire a Sf. Treimi, alta a Bunei Vestiri cuprinseră în ele călugări învățați, dascăli de școală, dintre care mai tîrziu, răsări ceata aleasă a canonicilor. Episcopia se făcu Mitropolie supt Șuluțiu, după acea zi mare din anul 1848 cînd pe acest cîmp din margenea Tîrnavelor iobăgimea românească ceruse să coboare din ceruri libertatea asupra unui neam nenorocit. [...]

Întrebuințez ziua ca să văd bisericile Blajului și acele școli de preoție și de învățătură a mirenilor, care, venind tocmai la ceasul lor, cînd se închideau izvoarele de lumină mai umilă ale mănăstirilor, au dus mai departe grija pentru cartea românească și, statornicind legături noi cu cultura Apusului, au deschis largi orizonturi cugetării neamului. Aici e pămîntul sfînt al Blajului, în locurile unde au scris cu sîngele inimii lor și au învățat pe alții cu toată căldura credinții ce stătea întrînșii acei înainte — mergători ai culturii naționale românești care au fost blîndul călugăr Samuil Clain, asprul muncitor fanatic Șincai și cumintele alcătuitor de teorii Petru Maior. Acești trei oameni mari ai unui popor mic trăind în împrejurimile cele mai grele au plecat pe rînd din această reședință episcopală unde ei nu puteau fi înțeleși pe deplin, și nici măcar îngăduiți, cu întregimea firii lor. [...]

O grădină botanică mărișoară își întinde copacii deși spre acel țărm al Tîrnavelor unde o cruce, arată și astăzi locul unde miile țărănimii noastre s-au strîns în acea zi de mai a lui 1848, pentru a primi solia de libertate și chemarea la luptă [1]) prin care ea se întărește și rămîne. Este și un mic Muzeu și o bibliotecă destul de bună.

În față, aceiași copii puternici, cuviincioși și harnici ai satelor noastre au un internat, ținut cu o deosebită îngrijire. Și el e o zidire nouă, deși tocmai prin acele locuri au făcut școală pentru mireni vechi, apostoli ai culturii blăjene. În același șir se află preparandia de învățători și școala „normală" sau primară a băieților. [...]

---

[1]) Marea adunare din 3-5 mai 1848 de pe Cîmpia Blajului a reunit cca 50.000 de participanți, eveniment de la care locul a căpătat numele de Cîmpia Libertății. Aici se înalță acum un monument comemorativ (n.n.).

MEDIAȘ

[...] Ești îndată în piață, care e de o mărime și de o frumuseță deosebită. De două părți o încunjură case de modă nouă, dar, de celelalte două, acoperișurile de țiglă veche se înalță în mai multe șiruri. Deasupra lor răsar puternic două vîrfuri de bastioane, și încă mai sus turnul verde al bisericii predomnește toate. Aici e nodul de clădiri istorice al cetății. [...]

Pînă mai încoace, piața și străzile strîmte cu casele de perete gros erau înconjurate de un înalt zid de cărămidă, întrerupt de bastioane puternice. Acest simbol al privilegiilor a fost năvala supușilor din suburbii, care nu mai puteau fi ținuți la o parte. Astăzi numai ici și colo se vede cîte o zdreanță roșie a dărămăturilor, și turnuri, porți singuratice nu mai apără și nu mai închid nimic. [...]

Dar odată Petru Rareș, Petru-vodă cel cu dregătorii așezați în Cetatea de Baltă, a venit aici, cu oastea sa moldovenească amestecîndu-se hotărîtor în luptele pentru stăpînirea Ardealului. Ludovic Gritti, copil din flori al unui doge venețian și bunul prieten al atîtor turci mari din Constantinopol, visa pentru sine coroana Ungariei și tronuri românești pentru copiii săi. Rareș, venit spre a se uni cu oastea Sultanului, momi cu vorbe pe acest rîvnitor de măriri, îl prinse în mîna sa și-l dădu unor dușmani care nu erau să-l ierte. Odraslele venețianului intrară în robia moldovenească pentru a nu mai ieși niciodată la lumina zilei. [...]

SIGHIȘOARA

Nici unul nu se poate asămăna cu dînsul ca frumuseță a orînduirii, ca păstrare bună a străzilor și caselor de odinioară, ca liniște și curățenie în împrejurimile de astăzi. Copaci deși sămănați cu acoperișuri roșii de țigle suie un deal ca o căpățînă de zahăr. Trei turnuri mari de biserici străpung mulți-

mea caselor vechi, iar sus de tot pe vîrful ţuguiului împădurit stă o biserică medievală, cinchită fricos, cu un turnuleţ ce cutează abia să privească. Intri peste un pod cu obişnuitele taxe de trecere şi de „floaşter“, te înfunzi din dosul culmii aceleia a cetăţii, printre casele curate ale unor „Maieri“, ai la dreapta o biserică românească, şi ea din alte vremuri, şi se răsfiră acum în toate părţile ulicioare de tot strîmte, în care oamenii se lipesc de părete cînd trece cu sunet şi răsunet cupeaua [...] Casele, mari, păstrează toată înfăţişarea înaltei lor vechimi, în acoperişurile clădite foarte sus, în ferestile mici, în bolţile de poartă şi în umbroasele curţi pietruite. Din toate părţile scările de piatră duc la cetate, ca în oraşele Italiei sau ale Dalmaţiei, săpate în stîncă. Apoi, cînd te-ai descurcat din hudicioarele bătrîne ale acestui Nürnberg, te afli într-o stradă largă, cu case modernizate, cu prăvălii strălucitoare, care taie întreg oraşul, încheindu-se de o parte în buruienile de către gară, iar de alta într-una din cele mai frumoase pieţe din Ardeal. De aici începe suişul de căpetenie către biserică, apoi către gimnaziu şi casa nouă a comitatului. [...]

TURDA

[...] Cele două-trei trăsuri cu vizitii ţigani care au venit la gară, s-au şi dus cu muşterii cei mai grabnici. Pe jos, deci, apucăm spre Arieşul puternic, al cărui vechi pod de lemn, întunecos şi negru, făcut la începutul veacului trecut, îşi deschide gura în faţă. E zi de tîrg, şi din satele vecine, se strecoară prin acest pod o mare mulţime gătită de ţărani în „căpături“ sau mintene vinete, de stofă de la oraş, sau în haine de abà, de multe ori împodobită pe la mîneci sau pe laturi cu frumoase cusături negre şi roşii ; au căciuli mari peste plete desfăşurate — întocmai ca în Moldova — sau pălărioare mărunte cu vîrfurile răsfrînte ori în sfîrşit, încă din timpul verii, mari pălării de paie cu fundul înalt şi margenile de pîlnie lăsate umbros asupra feţei. „Bunăziua“ ni-o spun trecînd, în această mulţime ce se înnoieşte necontenit,

femei întocmai ca moldovencele noastre, legate la cap cu şaluri şi strînse în rochii de tîrg. [...]

Aceşti oaspeţi ai tîrgului se coboară spre podul vechi, cu vinars şi calici, de pe o stradă mărgenită de căsuţe lipite strîns una de alta. Din ea se desface la stînga un fel de bulevard mai mult gol, pe cînd la dreapta un drum mai larg, foarte cotit, cu clădiri tot mai mari, duce spre piaţă unde fierbe încă lupta vînzărilor şi cumpărătorilor.

Această piaţă mare, de case înalte, în stil de Budapesta are în fund o ciudată împerechere de ziduri. Către noi vine o biserică neagră, fără turn, beteagă, sprijinindu-şi bătrîneţile pe contraforturi, coclită de întunerecul pe care l-au lăsat veacurile : aceea e biserica romano-catolică. Iar în dosul ei vine o fantastică zidire cu faţa de rozete ce poartă ţumburucuri roşii în mijlocul lor, cu planuri deosebite de se strică, amestecîndu-se şi cu podoabe neobişnuite, de linii întortochiate, aceasta e reduta orăşenească, pentru reprezentaţii şi petreceri. Biserica a fost înălţată în vechile timpuri cînd în această piaţă de astăzi era cetatea Turdei. [...]

ÎMPREJURIMILE TURZII

Cum ieşi din oraş prin podul cel lung de lemn, cîmpia se rotunjeşte între Munţii Apuseni şi dealurile de peste Arieş. E o mare întindere de bogăţie lină, pe care însă acum toate roadele pămîntului s-au vestejit şi au fost culese. [...]

Aici acum trei sute de ani era o tabără, cu două căpetenii şi două jurăminte de credinţă. Într-o dimineaţă limpede de august într-o duminică din anul 1601, un om care se ridicase abia, printr-un ultim avînt mare de vitejie, din cele mai cumplite nenorociri, un domn care n-avea ţară, un căpitan care n-avea altă oaste decît lefegii străini, un soţ şi un tată care nu mai ştia dacă în depărtatul Făgăraş mai trăiesc părăsiţii săi, se gîndea la o cale de întors, mîntuitoare şi răzbunătoare, către depărtatele căi ale Carpaţilor. Tîlhăreşte, o ceată de ostaşi veni să-l prindă din porunca soţului său de arme, aceluia cu care abia cîştigase o mare biru-

ință. [...] El se împotrivi, dar topoarele-l tocară. Capul fu zvîrlit pe miriștile strivite ale acestei cîmpii, și pe același giulgiu de aur aspru pe care sîngele lui scump îl păta de purpură împărătească, i-a stat trupul, dat în vileag fricoșilor și mișeilor. Apoi prieteni, spălară aceste rămășițe pîngărite de cruzimea neomenească și păgînă a trădătorilor, le spălară, spune poporul, cu multe lacrimi, la fîntîna ce se zice pentru aceea pînă astăzi „a plîngerilor", și tot aceia înfășurară în marame albe capul, poruncitor peste soarta multor oameni, care fu așezat cu cinste în mănăstirea de odihnă a părintelui și strămoșilor lui. [1]) [...]

Pînă la o vreme, pe drumul ce se înalță, trec într-una săteni ce vin de la tîrg. Oamenii sînt înalți, puternici, pe umerii largi de sub căciula înaltă, cad plete negre și albe, adeseori plete roșcate, care arată o depărtată obîrșie barbară, din timpuri care nu se mai pot desluși. Șiruri de cară încărcate cu coceni suie spre satele din fund. [...]

CLUJ [2])

[...] Clujul a fost întîi o colonie romană, vechea Napoca, din care n-a rămas decît vreo piatră cu inscripții prinsă în zidurile mai noi — între altele la clădirile bisericii românești. Apoi regii unguri au ridicat un castel, și harnicii sași, pricepuți în meșteșuguri și în negoț, se așezară în noul Klausenburg, „cetatea lui Klaus", Nicolae. Din trecutul lor, care a ținut vreo trei veacuri, a rămas marea biserică în stil gotic [3]), sprijinită pe un turn înalt și puternic, curățit astăzi de bătrînețea lui neagră. Din aceleași vremuri de pașnică viață orășenească vine și cîte un bastion al zidurilor de multă sfărîmate, care se ivește umilit și trist din mijlocul atît case noi. [...]

---

[1] În parcul de pe Cîmpia Turzii, pe locul unde a fost ucis Mihai Viteazul se înalță un monument comemorativ (n.n.).

[2]) Prin decretul prezidențial din 16 oct. 1974 s-a stabilit ca denumirea orașului să fie Cluj-Napoca (n.n.).

[3]) Biserica Sf. Mihail (n.n.).

Cu sudoarea de sînge a țărănimii asuprite s-au prins pînă sus, sus, în norii nebuniei, pietrele de la tribunale, de la școlile mari și mici : gimnazii, preparandie de fete, de la atîtea alte palate ale oficiilor publice și așezămintelor. [...]

În sfîrșit, în piață, care a păstrat mai mult decît ale părți caracterul de vechime și de sărăcie, un mîndru Mateaș Craiu-casa Corvinului se arăta alături — călărește între credincioși cu coifuri barbare. [...]

NĂSĂUD

[...] În piață caut un han, acela de care se ține trăsura care m-a adus. Dar odăile sînt date la inginerii care fac studii pentru drumul de fier, care va înainta pînă aici de hatîrul pădurilor ce vor fi tăiate în curînd. La al doilea han am tot așa de puțin noroc : aici se repară, și cele două odăițe sînt iarăși date la ingineri. Un profesor, la care alerg deznădăjduit și amorțit de frig n-are unde primi. Naufragiații sînt primiți în sfîrșit în odaia de oaspeți a gimnaziului. Clădit în 1888 după planuri cuminți și cumpătate, care nu sînt lipsite de frumusețǎ, el cuprinde săli de clasă, de desen, de muzică, de bibliotecă, de muzeu, de experiențe și odăi pentru direcție. E bine împrejmuit și are și o grădiniță în față. Întreținerea e cît se poate de bună.

Gimnaziul spațios ca și luminoasa biserică, ce înlocuiește o alta arsă prin 1840, s-au făcut din banii celor patruzeci și patru de comune grănicerești. Pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, sub Maria Teresa, și generalul Buccow, comandant al Ardealului, a dat paza hotarului unor regimente de săteni, mai mult români, care, exercitîndu-se la arme și ținîndu-se totdeauna gata de luptă, nu-și părăseau pentru aceasta grija cîmpului. Instituția a fost desființată după 1800, și din ea n-au rămas la Năsăud decît steagul ciuruit de gloanțe și cîte o tablă amintitoare, în biserica nouă. Dar averea grănicerilor s-a păstrat, și vechea răsplată a vitejiei țăranilor slujește astăzi la înălțarea de asemenea biserici și la susținerea

unei școli ca aceasta, în care învață în mare parte urmași de-ai oștenilor. [...]

E tîrg la Năsăud, și pe largile ulițe tinoase trec sătenii cu pălăria mare și cizmele lungi, femeile cu catrințe portocalii sau trandafirii, de multe ori foarte frumoase. E o rasă de oameni tare, cu liniile alese și cu deșteptăciune în față. Din neamul lor, dintre urmașii popilor din Hordou, deasupra Năsăudului, a răsărit pentru tot poporul românesc acea natură sănătoasă și puternică de mare poet, de meșter al graiului nostru și al tuturor felurilor de cîntec care e George Coșbuc, mlădiță a trunchiului grăniceresc. La Năsăud toți îl privesc pînă acum ca pe un frate, și printre vechile manuscripte ardelene și maramureșene se păstrează, tot cu atîta îngrijire, cele dintîi caiete de școală ale copilului menit să steie în fruntea literaturii noastre. [1])

DE LA NĂSĂUD LA BISTRIȚA

Avem mai departe, în strîmtoarea de dealuri care unește cursul Someșului cu al lungului rîu Bistrița, sătuceanul *Prislopu*-lui, micuț și sărac. [2]) [...] E o pustietate desăvîrșită ; bărbații s-au dus la tîrgul Năsăudului, femeile, care se tem de frig mult mai mult decît ale noastre, nu cutează a ieși din marile cămări încălzite. În *Dumitra*, ce urmează peste puțin, gospodăriile sînt mai risipite : ele înfățișează clădiri trainice de mari bolovani din munte, dați cu var sau acoperiți numai cu tencuială. Pe o înălțime se vede turnul negru și o biserică gotică, reparată și înălbită de curînd. Satul, mai risipit decît cellalt și cu mult mai îngrijit decît cele din părțile Brașovului, Sibiului, ale Tîrnavelor, are mai multă viață. [...]

---

[1]) În comuna Hordou, care azi poartă numele poetului George Coșbuc, se află un muzeu memorial, instalat în casa natală (n.n.).

[2]) Satul natal al scriitorului Liviu Rebreanu îi poartă numele, iar în casa părintească a fost amenajat un muzeu memorial (n.n.).

De la panglica nesfîrşită a Dumitrei, începe unul din cele mai grele dealuri ale ţinutului, pe care se urcă o cale îndrăzneaţă printre stejarii deşi care se umezesc de neguri şi printre tufişuri unde cîteva fire de măcieş şi de porumbrele se zbîrcesc încă de frig. De pe culme se prinde în urmă toată desfăşurarea albastră a dealurilor pînă la cele care sînt departe peste dunga nevăzută a Someşului. Jos, Dumitra, se deosebeşte numai cît o tufă de romăniţe albe, iar din Cepari se mai zăreşte gîtul alb al bisericii. În faţă se mai ridică o movilă rotundă cu plete roşii de pădure bolnavă şi din căsuţa care se desface deasupră-i s-ar fi văzînd şi mai departe, pînă către Clujul depărtat.

Cînd ai mîntuit coborîşul pustiu, Bistriţa întreagăţi se desfăşoară în toată limpeziciunea, înşirînd în margenea drumului mare, între multele dealuri care se învălurează din toate părţile, casele mari albe, acoperemintele roşii ale cazărmilor din capăt, turnul de pază al vechii biserici din piaţă. Pe şoseaua care se înfăşură într-o lungă rotunjire, vin căruţe şi trăsuri care duc pe drumul Năsăudului. Diligenţa trece încărcată cu pachete pătrate şi cu pachete colţurate, care tremură la suirea dealului.

BISTRIŢA

[...] Din piaţa bisericii, lîngă care stă gimnaziul săsesc, unul din cele mai bune în tot Ardealul, o stradă duce înainte, printre casele gospodăreşti, cu obloane verzi. Alta apucă la dreapta şi scoate pe lîngă o biserică, destul de mare, a catolicilor, şi pe lîngă Palatul Poştii, la gară. Pretutindeni, rîuleţul gîlgîie în jgheaburi de lemn, pe marginea străzii, şi, dimineaţa, seara, slujnicele bat rufele glumind cu cătanele ieşite la plimbare. [...]

Într-un timp cînd Bistriţa avea acuma un trecut în care năvălirea tătarilor încresta o dungă de sînge, Bogdan voevodul maramureşean întemeie ţara neatîrnată a Moldovei. Un

şir lung din urmaşii săi a trăit în bună pace cu Bistriţa. Şi Ştefan cel Mare încă, deşi stăpîn pe Someşul Dejului, n-a supărat niciodată pe bunii săi vecini şi prieteni. Altfel a făcut Petru Rareş, care căuta să întemeieze stăpînirea românească din aceste părţi şi căruia Bistriţa îi era deci un zăgaz şi o primejdie. Îi era de folos apoi, pentru planurile sale măreţe, bogăţia acestei cetăţi de meşteri pricepuţi şi de negustori harnici. Astfel el capătă de la craiul Ioan Zapolya, apoi de la vrăjmaşul acestuia, craiul Ferdinand de Austria, veniturile Bistriţii şi zălogirea cetăţii, şi multă vreme saşii mîndri se împotrivesc crîncen la cererile voievodului care nu trimitea numai ameninţări zadarnice, ci venea însuşi cu oastea sa vitează, gata de foc şi omor. La urmă, voia Moldoveanului birui, şi pîrcălabii lui stătură şi în cetatea Bistriţii [...]

SPRE MARAMUREŞ

Cea dintîi zăpadă — să-i zicem, pe moldoveneşte „omăt“, cum i se zice şi aici — e vînturată de furtună în aerul salbatic. Un timp puţin potrivit, desigur, pentru a merge la Rodna, şi a trece apoi prin strîmtorile de munte către Maramureş. [...]

Prin crestăturile munţilor s-a grămădit zăpada, care-i vrîstează cu alb. Fulgii cad strînşi, răpeziţi de vînt. Pe la deschizăturile văilor ce duc în muntele înalt, viforul îşi bate joc de cojoace, blăni, bunde şi ţoale şi, scuturîndu-se de toate învelişurile, ne înveşmîntă în cămaşa aspră a gerului. Dar, apoi, în pădurea roşie şi palidă, smălţată de florile albe ale omătului, în văile strînse, lîngă cursul ocrotit al rîurilor e pace umedă supt cerul întunecat, din care fulgii cad cuminte, mîngîios, fără tristeţă, ca soli blînzi ai morţii naturii. [...]

Urmează o învălmăşire de munţi ninşi peste care trece viforul în toată puterea lui, sălbatecă. Muntele Heniul, care oploşeşte la picioarele lui un sat, întrece culmile celelalte şi e mai cărunt de ninsoare decît dînşii.

Şi mai sus, la urcuşul lung pe coasta Strîmbei, se deschide pădurea. Coborîm tot printre copacii ei cu frunzele pătate pe care le împovărează florile omătului. Două izvoare de munte, foarte crescute, se răped din creştet, iar jos, la poalele înălţimii, apa albăstrie a văii Strîmbei care le uneşte, se aruncă în şuvoiul, foarte iute şi mînios acuma, al văii Ilvei.

Satul se desfăşură de cealaltă parte a rîuleţului peste care e clădit obişnuitul pod de lemn cu acoperiş. *Ilva* sau Ilua, care e cea Mică, pe cînd o alta, Ilva Mare, se ascunde la dreapta prin faldurii muntelui, arată căsuţe văpsite albastru supt mari ţuguiri de şindilă neagră.

Încă o apă, cu apucăturile mai liniştite şi sigure decît ale puhoaielor de pînă acuma, însă curgînd ca şi ele între maluri goale, pe care nu le căptuşesc nici sălciile obişnuite. Alt pod îşi cască gura de întunerec. Aici e iarăşi Someşul. Pe lîngă cursul lui cel lat înaintăm în sus, pe cînd din greoiul cer mort se lasă în unde repezi noaptea, din care răsar numai movilele de pietriş, coperămintele, crengile albe de ninsoare.

Pe o asemenea vreme drumul nu e încă singuratec. Trec cară încărcate cu scîndurile lungi ce se lucrează la ferăstraiele muntelui. Apoi săteni călări, bărbaţi şi neveste, înaintează încetinel, tăcuţi: se mai poate deosebi de aproape sumanul alb al someşanului din sus, cel negru al celui de către cîmpie, catrinţa roşie a femeilor. Turme de oi, cîrduri de vite se îmbulzesc, mînate din urmă de păstori care au alergat să le scape de urgia viscolului. Altele vin de la tîrgul de ţară al Rodnei. [...]

În noapte atingem *Sîngiorzul*. E şi unul din cele mai frumoase ale României de oriunde. Se văd aproape numai case solide şi luminoase, cu cîte trei-patru odăi, cu ferestile largi, în dosul cărora ard lămpile. Curtea largă e împrejmuită de zaplazuri de scînduri. [...]

Lîngă Sîngiorz sînt vestitele ape minerale, care adună multă lume în timpul verii. Apa ca şi locul unde ea se strînge se cheamă borcut, „fîntîna de vin". În Moldova, această apă de borvis se aducea şi se desfăcea în sticle mari, cu păreţii supţiri şi gîtul strîns. [...]

RODNA

Peste alte bucăţi de pădure se vede la stînga o nouă şi mai mare grămădire de lumini. Acolo e *Rodna*. Îndată eşti pe uliţa îngustă dintre marile case de tîrguşor, de „opid“, însuşire pe care singură Rodna a păstrat-o după legea din 1886, nimicitoare a tîrgurilor.

Această aşezare de munte, în preajma Maramureşului, e desigur una din cele mai vechi în Ardeal. Aici veniseră saşii pe la anul 1200, pentru minele de aur şi de argint. Un oraş întreg se grămădi în jurul bogăţiei pămîntului.

Dar tătarii trecură ca o revărsare de foc şi niciodată oraşul Rodnei n-ajunse ceea ce fusese la început. Pînă tîrziu însă s-a lucrat, după vechile datine, la minele ei [...]

Şi pentru domnii Moldovei au pisat aici şteampurile piatra încărcată cu metale. Petru Rareş şi-a trimis cămăraşii aci pentru a scotoci, pregăti şi trimite la curte bogăţia. [...]

DE LA RODNA LA VIŞEU

[...] Pe drumul îngust dintre casele albe cu obloane, ieşim în valea căptuşită cu păduri brumate ce duce la Rodna Nouă, căreia ai noştri îi zic *Şanţul*. E un frumos sat cu casele mari, dese, şi cu două biserici [...]

Tot mai departe urmează valea strînsă între înalţii pâreţi de pădure. Lîngă dînsa aleargă Someşul, ale cărui ape se zbat între pietre, se încurcă spumegînd, luptă în alergări pripite. Podoaba galbenă şi roşie a fagilor a încetat acum, şi sîntem în ţara molidului şi bradului. Pe margenea drumului nins, crengile negre, cu frunze care nu se veştejesc de iarnă, întind prinosul alb al zăpezii proaspete. Ţurţuri mulţi, lungi, albi, galbeni, atîrnă de pe trunchiuri şi de pe vîrfurile stîncii. Din cerul sur pe care se coboară prin neguri asupra zărilor, pe cînd ici-colo se năzare cîte o geană de lumină, ştearsă, cad liniştit fulgii rari, mărunţi.

Au încetat acum drumeţii, „drumarii“ care se duc de la un sat la altul, „tîrgarii“ se ce întorc de la Rodna. Altă viaţă nu e în pustiul palid decît prăvălirea răsunătoare a izvoarelor care se aruncă în Someş. [...] De la „haitul“ unde apa se strînge pentru a fi aruncată apoi la vale în curente largi care să ducă pînă departe lemnele, nu mai este în sus îngusta şuviţă a Someşului, ci ele, apele de munte, cu alergările nebune, îl pregătesc numai, în sălbatecile lor îmbrăţişări.

De la podul pe Catrifoiu, drumul suie şi mai mult încunjurînd, printre brazii încărcaţi de omăt, Rotunda, muntele cu vîrful îmblînzit, care, deşi nu atinge înălţimea Ineului, vecinul ei, e mult mai vestită decît dînsul, pentru această cale ce-l înfăşură, ducînd spre Iacobenii şi spre Borşa Maramureşului.

Tot urcăm, în silinţa grea a cailor, care lunecă pe zăpadă. Sara se lasă ca o coborîre a negurii şi o îndesire răpede a ei. [...] Mai departe atingem vîrful pleşuv al muntelui, însemnat printr-o îngrăditură goală în mijlocul pajiştii înzăpezite. Apoi coborîşul se face iute pînă la podul Bistriţei, de jos, din vale.

Apa care trece aici cu un mare zgomot fîşiitor, ce se aude pînă departe în pacea nopţii, se cheamă Bistriţa Aurie. Venită din aceşti munţi, ea curge, sub Rotunda şi urmarea ei, Prelucile, către Bucovina, unde contopindu-se cu altă Bistriţă, apucă drumul spre Moldova, de munte, a cărei viaţă şi podoabă de căpetenie este pînă la vărsarea-i în Siret, în marginea Bacăului. Acesta e rîul care a călăuzit spre Baia, spre ţara pe care el era să o întemeieze ca domnie, pe voevodul Bogdan, pribeagul maramureşean, vînătorul de zimbri al poveştii. Aceasta e măreaţa cale pustie pe care a trecut unul din întemeietorii vieţii noastre istorice. [...]

Iarăşi lumina roşie a lămpaşului se plimbă pe brazii ninşi, pe stînca umedă, pe cînd în vale mai răsună o bucată de vreme plînsoarea tare, neogoită a Bistriţei de aur. [...] Şi vuietul apei se stinge cînd ne apropiem de manina întunecoasă a *Prislopului*. Aici sîntem cu totul singuri, singura viaţă cale de mulţi kilometri. E atîta pustietate şi întunerecul e aşa de des, aşa de veşnică pare căderea omătului, încît în adevăr îţi vine a spune ca bietul Ianiuc îngheţat şi umezit,

şi ieşind din mocneala lui numai ca să blăsteme, că aici e „al doilea lumea“, ţărmul de peste rîul negru al morţii.

Totuşi cei trei cai merg înainte prin aşa o vreme potrivnică pe urcuşul învîrtit, dar lung şi greu, al muntelui. Peste cîteva ceasuri de înfăşurare a păreţilor lui, sîntem tocmai sus. [...]

Coborîrea se face răpede prin mijlocul aceleaşi străji de brazi albi şi negri. Şoseaua maramureşană se simte îndată, largă şi tare. Mergem în margenea muntelui înalt, pe cînd la dreapta alt şir de înălţimi se urmează. Prin mijloc trece, viind de spre Prislop, apa Vişeului, care ne îngînă drumul.

SIGHET [1]

Din Sighet se văd acuma case de suburbie, foarte curate, pe care le luminează becuri electrice prinse de pîrghiile telegrafului.

La capătul Sighetului se trece Tisa, a cărei apă, strînsă la un loc într-un singur curent adînc, primeşte scîntei de aur de la soarele slab care, după multe zile de lipsă, se îndură a lumina în luptă cu norii albi.

De aici se deschide un loc fără nici un fel de roadă şi de lucru a pămîntului, un pustiu veşted, sămănat cu gropi de năruire. [...]

În dreapta şi în stînga, dar mai ales în stînga, şirurile de dealuri albăstrii se întrec din înălţime pînă la creştetele albe. Unul din ele se mîntuie printr-o mare movilă blîndă care e Rătundul. Într-acolo sînt tot sate : *Sarasău, Săpînţa,* [2]) unde se păstrează încă întrebuinţată în odăjdii, şaua unei căpetenii a tătarilor din 1714, care, într-o ultimă năvălire, călăuzită de Mihai-vodă Racoviţă al Moldovei, pustiiră valea Izei. [...]

---

[1]) Azi Sighetul Marmaţiei (n.n.).

[2]) La Săpînţa se află un atractiv punct turistic, un inedit cimitir, denumit „vesel“, întrucît un meşter local, Stan Pătraş, zugrăveşte pe cruci chipul răposaţilor şi le dedică şi versuri, care evocă personalitatea celor decedaţi (n.n.).

De la *Peri*, vin săteni singurateci în portul care e al românilor, şi iată şi un car unde, între mulţi flăcăi gătiţi, şade fără sfială o mireasă purtînd pe cap cununa de flori luată de la tîrg şi, pe lîngă dînsa, cununa ţesută de mărgele. În satul însuşi, intrăm îndată. Vedem case de bîrne, mai mult văruite, prin înrîurirea oraşului vecin, curţi care poartă coşere împletite, movile de strujeni şi fîn aşezat frumos între patru pari supt un acoperiş ţuguiat de şindilă. [...]

Între frumoase dealuri line curge Iza, albastră, care se păstrează curată pînă la vărsarea ei. Şesul ei lat, şi cu ajutorul gunoierii se fac pe dînsul sămănături sărace de grîne şi de porumb. Soarele străbate un cer fără nori şi lucrează harnic la topirea depărtatelor pîlcuri de ninsoare. Să fie în sfîrşit mult dorită vară a Sînmedrului, cînd firea întreagă mai răsuflă odată slobod, pe priporul morţii ?

La satul *Vadului*[1]) Iza primeşte în sine rîul Marei, şi în acesta se varsă mai sus încă o apă, a Cosăului, de-a lungul căreia se înşiră altă vale. [...]

E, de la izvorul ei pînă la vărsare, o apă de viaţă, de vioiciune şi de frumuseţă. Valurile verzi se zdrumecă de bolovanii muntelui, fîşiind cîntece de îndemn şi de biruinţă ; ele se frîng în rotocoale spumegătoare şi aleargă în şuvoaie verzi, late, pe şesul unde-şi află sfîrşitul. Se pare că odată i se zicea Maramureş, nume care a fost prescurtat pe urmă, cum se face adesea, în forma nouă de Mara. Ai noştri au cunoscut întîi această parte de ţară în legătură cu Ardealul. În ea au locuit ei la început, bucurîndu-se de ogoarele mai largi şi de pămîntul mai bun, şi numai pe urmă ei au înaintat pînă în sălbătecia muntelui. Astfel s-a numit Maramureş acest ţinut de multe culmi şi de puţine văi, care a fost o dată o ţară care a pus temelie la o altă ţară. [...]

Doi cneji, Budul şi Giula, au căpătat, pentru vitejia pe care o pomeneşte legenda, locul pe care s-au aşezat neamurile lor, al *Budeştilor* şi al *Giuleştilor*. Cel dintîi e la stînga, ascuns : în biserica lui se păstrează coiful şi zalea vestitului haiduc Pintea Viteazul. [...]

Cărarea de munte, fără stîlpi, şi pîrghii de telegraf şi telefon, cărare îngustă şi de tot singuratecă, e tot mai mult cotropită de nea. Căderea ei a fost aşa de îmbelşugată, de

---

[1]) Azi Vadul Izei (n.n.).

„bugată", cum se spune aici, încît în toate părţile atîrnă crengi rupte, vechi trunchiuri prăvălite sau copaci înalţi şi subţiri care s-au aplecat asupra drumului, făcînd un arc de triumf viforului. Gerul de astă-noapte a întărit zăpada, a pus o cojiţă de gheaţă peste bălţi şi a împodobit cu ţurţuri, dintre care unii sînt uriaşi, toate unghiurile de stîncă unde zace umbra veşnică. La căderea pripită a frigului frunzele roşii şi frunzele galbene, împodobite pentru moarte, au căzut în veştezeciune, şi priveliştea strălucită a dispărut răpede, lăsînd în loc o singură maramă ruginie a muntelui. Soarele neobişnuit de cald, care te orbeşte lovindu-te în faţă, desprinde pe încetul grămezile de omăt ce împovărează crăcile, şi pe margenea drumului ca şi în adîncuri se aude necontenit, în loc de orice zgomot viu, zdupăitul umed al zăpezii ce cade. Frunzele, scuturate, se desfac şi ele ca un roi de fluturi morţi, şi giulgiul alb e pătat pretutindeni de petele veştede ca de nişte stropi vechi de sînge.

Răpede, cînd ajungem la culmea de trecere, lîngă ghebu-rile şi şaua Gutinului, negure călătoare se răsfiră asupra albastrului. Spre apus norii scînteie de raze, pe cînd la răsărit margenea e tivită cu un verde dulce, umbrit şi duios.

Coborîrea ţine îndelung printre fagii şi stejarii deşi, care, desfoiaţi la creştet, se înfăşură mai jos în zdrenţe uscate, pe cînd verdeaţa se mai păstrează spre poale. Stînca se vede uneori în risipiri înalte, negre.

Aici e şi mai pustiu decît pe latura cealaltă: un ceas, două, nimeni nu adînceşte dîrile tăiate prin zăpadă de puţinii drumeţi ce au trecut. Dar iată între trunchiuri, la o parte de cărare, un mare freamăt de frunze: vite roşii trec luptîndu-se cu suişul. [...]

SPRE BAIA MARE

De vale începe o şosea la care se lucrează, aşa încît eşti aruncat pe alocurea în drumuri de bolovani şi tină, unde ţi se zdrumecă sufletul. Ici şi colo, se văd pietre galbene, lă-culeţe roşii, prelingeri de apă cu culorile ciudate. Lungi co-

perişuri de lemn, coşuri înalte zbucniri de fum, se întîlnesc pe amîndouă laturile drumului. E acum pămîntul răscolit de mulţimile fără lumină ale oamenilor de toate neamurile care scotocesc în adîncul ţărînei metalele scumpe. Am ajuns din ţara ciobanilor în aceea pe care o sapă şi o locuiesc băieşii.

Lîngă apa Săsarului, care, adunîndu-se în munte, saltă furioasă din bolovan în bolovan, se înşiră acuma un rînd de case, care întrec cu mult pe cele din Maramureş, cu care-mi deprinsesem ochii. La drum se văd doi, trei ochi de ferestre supt triunghiul înalt al unui pod de lemn, care poartă sus un fel de căciuliţă de şindilă ieşită înainte.

Drumul, foarte bun acuma, mai neted decît în Maramureşul pietros, duce spre o piaţă unde se vede o biserică a catolicilor, hoteluri. [...] De acum, nu mai contenesc şurile negre, coşurile şi fumurile, şi, cînd te apropii, auzi pe acolo izbiturile surde ale şteampurilor cu apă din rîu şi cu aburi, care strivesc pietre de argint şi de aur. Bogăţia care se culege aici, se revarsă spre munte căruţele goale, sărace ale maramureşenilor cu căciuliţi, plete şi gube, pe cînd de la cîmpie vin cară cu boi, mînate încet de flăcăi în pănuri albe. [...]

Pe drumul cu plopi şi şteampuri, străbătut de căruţe, de care de săteni care nu se mai sperie de cojoc, ci, deprinşi cu lumea, spun „bună seara“, mergem acum spre Baia Mare. In stînga, e cîmpia de lucru, iar în dreapta se tot urmează, trimiţînd neguri pentru norii de mîine, linia muntelui, care ascunde în văile ei stratele pietrei de aur, prin care se poate noroci cineva dintr-o zi în alta.

BAIA MARE

Oraşul începe cu case răzleţe, după tipul obişnuit. Ele ţin mult timp, pînă ce se ivesc clădiri mai mari, cu prăvălii, străzi bine pietruite, pe care se mişcă o mulţime de lucrători înglodaţi şi plini de pulberi galbene. Piaţa e foarte întinsă, ca la toate oraşele din aceste părţi şi, iarăşi foarte chior luminată [...]

SPRE SATU MARE. SATU MARE

[...] La capătul unor păduri, linia despică o largă cîmpie verde străbătută de cirezi rătăcitoare, pe cînd în depărtări apar iarăşi munţii Chioarului şi ai Maramureşului, asupra cărora fulgeră. Sîntem în Baia Mare.

O tîrzie furtună de toamnă se pregăteşte asupra lor, cu tunete şi fulgere în noiembrie. Un larg nor sur se întinde într-o clipă pînă în margenile zării, răpezind picăturile grele, dese. Bălţi se alcătuiesc deasupra tinei drumurilor şi cîmpiilor ; săteni trec năuci, pripindu-şi carăle. Apoi în cîteva clipe sîntem dincolo de puterea furtunii, care se pierde albicioasă în urmă, gonită de un soare de apus cu strălucirea înfocată. Norul întreg pare aprins în toată margenea lui apuseană de această biruinţă a razelor, pe cînd în capătul celălalt se schiţează încă fulgere. Printr-un ţinut de dealuri tot mai joase înaintăm către Satu Mare. [...]

Satului Mare, i s-a făcut cinste cu o prea frumoasă gară. Dincolo de dînsa se deschide o alee, care duce şi ea la străzi îmbrăcate cu bazalt lunecos, pe care iarăşi le mărgeneşte şirul de arbori. Este electricitate, şi se văd linii de tramvai. Casele de pe margeni sînt în mare parte mărunte, dar bine îngrijite. Piaţa pătrată, ca aceea din Sighet, e împodobită cu o foarte mare biserică a catolicilor, iar la celălalt capăt ea are un hotel care poate sta în orice capitală.

SPRE ORADEA. ORADEA

De la acest hotel plecăm în mijlocul nopţii [...] E o mare strălucire de stele limpezi, dintre care a plecat luna muşcată în seceră. Aici pare că nici n-au fost vremurile de zăpadă, şi pînă la acest ceas aerul e lin şi dulce.

Trenul taie şesul spre apus, atinge Careii Mari [1]) şi se opreşte peste trei ceasuri la staţia de legătură. La lumina dimineţii care nu s-a curăţit încă de nori, se văd numai mirişti aşternute peste un pămînt întins ce se sapă uneori în adîncituri uşoare. Cîte o scurtă pădurice de stejari tineri, răsare roşie, şi se pierde în zare.

În jos, copacii sînt deşi, şi tot ţinutul are înfăţişarea unei mari livezi în mijlocul căreia se fac sămănături îngrijite. Dacă ar mai fi cîte o limbă de pădure, te-ai crede pe drumul de la Ploieşti la capitală. [...]

La *Podul-Secuiului* [2]) o linie laterală se desface în dreapta, ducînd prin Marghita la Şimleu [3]), în capătul de jos al Sălajului. Şimleul e un centru mărişor. În acest loc a fost leagănul Bathoreştilor, principi ai Ardealului.

Apoi, de la Podul Secuiului înainte, acelaşi şes larg, cu zările viorii şi vinete, aceleaşi sate mari străbătute de înalte biserici, aceleaşi căsuţe cu acoperămîntul jos şi uşa deschisă între două fereşti, aceleaşi puţuri cu cumpănă şi podeţe de lemn, aceleaşi mirişti şi ierburi de baltă. Rar se ivesc oamenii cu pălăriuţa mică şi cizmele mari, femeile în cituri bătătoare la ochi. [...]

Oradea trezeşte în minte vechi privelişti de luptă, înconjurări îndărătnice şi apăsări viteze, capitole de glorie din trecutul principatului ardelean. Nu odată au roit sub zidurile cetăţii, în acest şes de mirişti, de arături şi bălţi, ostaşii fără frică ai sultanului, care stăpînea în Timişoara şi în Buda şi avea la îndemînă puterile Ţării Româneşti şi ale Moldovei.

Apoi întăriturile de atîtea ori stropite cu sînge s-au dat la pămînt, cetatea Crişului Repede s-a prefăcut într-un oraş de provincie. [...]

Cînd am văzut întîia oară Oradea, mi-a impus larga alee a gării, desfăşurarea liniştită şi curată a străzilor pe care sunau roţile trăsurii. După multe prăvălii îmbelşugate am nimerit acea piaţă de fală şi de gală, unde se vedeau bănci, biserici, palate. [...]

---

[1]) Azi Carei (n.n.).
[2]) Azi Săcuieni (n.n.).
[3]) Şimleu Silvaniei (n.n.).

[...] Calea ferată duce un timp în margenea satelor ce am văzut ieri. Apoi o pădure de stejari înroşiţi de frig încunjură de amîndouă părţile cu copacii şi tufişurile ei, lăsînd numai rareori privirea să străbată peste întinderile de şes ce se pierd în albastru. Şase ceasuri trenul se tîrăşte în această singurătate, cu staţiile puţine.

O spărtură în păretele pădurii arată o largă privelişte de văi învălmăşite, pe care le îmbracă petece de păduri bătute de brumă şi învelite de neguri. La capătul lor e staţia *Drăgeşti*. Între sătenii ce se îmbulzesc la tren, sînt acum porturi noi : chepenege negre cu fireturi, mantii de pănură albă cu flori roşii şi negre, pe care le poartă şi femeile. [...]

Îndată muntele se vede foarte bine, un munte blînd, a cărui coamă aleargă în uşoare încreţituri, plin de adîncuri frumoase, potrivite pentru adăpostirea turmelor. Şesul roditor merge drept pînă la picioarele lui.

De la Holod înainte, ţara se lămureşte tot mai mult, păstrînd în fundul zării cingătoarea de înalte ziduri albastre a muntelui. Satele care se ivesc sînt mărunte, îngrămădite ; ele se alcătuiesc din case mici, destul de sărăcăcioase, cu stuf lăbărţat sau cu şindilă neagră peste păreţii lor văruiţi numai cîte o dată ; triunghiul podului de către stradă e tăpşit sus : ogeagul se ridică mare, înalt, ca în Mehedinţi.

Pe înălţimile ce mărgenesc linia apare cîte un ciobănel, ale cărui oi albe smălţează pajiştea adîncimilor. Drumurile sînt pline de oameni ce vin de la tîrguri. Bărbaţii au pălăria mică ; pe umerii lor ca şi pe umerii femeilor, îmbrăcate în ii rar înflorite şi în şorţuri roşii, sînt aruncate largi mantăli de pănură albă. Înfloriturile lor, făcute tot în lînuri roşii, sînt de toată frumuseţa ; ele încunjură gîtul, mîneca şi împodobesc margenile de deasupra pieptului.

În faţa drumului se desfăşoară o apă largă, care astăzi răsfrînge cerul în puţinele-i unde limpezi, dar care în zilele

obişnuite, de posomorîre a muntelui, oglindeşte nori leşiateci sau lasă să se vadă pietricelele negricioase din albia ei, şi e numită pentru aceasta Crişul Negrul. [...]

DE LA BEIUŞ LA ARAD

[...] Mîine dimineaţă vom urma deci cu trăsura drumul, paralel cu al căii ferate, care duce la tîrguşorul Vaşcău, şi de aici vom trece muntele zării pentru a găsi la Ciuci [1]) trenul din văile Hălmagiului, ale Crişului Repede.

Drumul se înfăţişează destul de cercetat la aceste ceasuri de dimineaţă după sărbătoare. Merg la tîrg femei cu ulcele de lapte, de prin aceste sate din sus, unde mantia lungă de pănură albă are cusături verzi sadea sau amestecate încă şi cu roşu. În cară, cîte un sătean merge înfăşurat în aceeaşi pănură înflorită, pe cînd de-a lungul ogoarelor bine arate, grăpate şi gunoiate se văd sămănînd şi îngrijindu-şi cîmpii alţii, care lucrează numai în cămăşoaiele lungi ce se coboară mai pînă la pămînt, dînd aceeaşi înfăţişare bărbaţilor şi femeilor. Văd şi destule cojocele, scurte şi fără mîneci ca nişte pieptare, şi ele poartă în curăluşe de piele adause aceleaşi podoabe deosebitoare, de verde şi roşu. Pe la porţile şi pe uliţile satelor întîlnim băieţaşi şi fetiţe foarte voinici, cu capul mare, rotund, şi deseori cu ochii negri, dulci. [...] Munţii nu dau pe departe ce ar putea să deie, şi cîştigul e slab chiar de la băile, vestite prin frumuseţea lor, de la *Stîna de Vale*, care se ascunde între creştetele din dreapta.

Deci pretutindeni se întîmpină numai biete căsuţe de cea mai veche datină, mai mult sau mai puţin văruite, foarte năpădite de stuf ; în ele se înfig la cele două capete, ca bageagele din Moldova, două suliţi de lemn, care poartă în vîrf cîte o ulcică plină de paie ; ogeacul e ţesut de cele mai multe ori din crengi de răchită. Podoabele lipsesc. Deseori se ridică de departe înalte cruci de lemn, cu acoperiş ţuguiat, lucrate, ca şi mantiile, în flori verzi şi roşii şi fără nici un chip pe cele şapte registre săpate din care se alcătuiesc. [...]

---

[1]) Ciucea (n.n.).

ARAD

[...] Lunga stradă care începe de la gară, e cu desăvîrşire măreaţă, vrednică de orice capitală modernă, asemenea cu o bucată din Ringul vienez. Două alei despărţite printr-un spaţiu lat poartă numai clădiri de mîna întîi, între care statul a sămănat palate impunătoare ; văd şi o biserică a cărei faţadă e ocupată de stîlpi uriaşi. Astfel se ajunge într-o piaţă, şi de aici oraşul se răsfiră în străduţe modeste, dar foarte curate. Una cuprinde o bisericuţă românească, veche, joasă şi cu turnuleţul de lemn. [...]

A doua zi înţeleg în sfîrşit ce e acest măreţ Arad. Strada pe care am venit de la gară e „bulevardul", care cuprinde primăria, biserica romano-catolică, cele mai mari hoteluri şi cîteva însemnate clădiri de negoţ. Ziua, el se arată ceva mai puţin strălucitor, dar impune totuşi foarte mult, atît prin frumuseţa zidirilor, cît şi, mai cu seamă, prin lărgimea lui deosebită. Cei care au pus la cale şi au supravegheat alcătuirea acestei mari artere de viaţă, au fost fără îndoială nişte oameni cuminţi.

Dar măreţia se mîntuie aici : abia se mai desfac din „bulevard" cîteva străzi cu case înalte, nouă, ţinute foarte curat. Încolo se înfundă numai vechile uliţi smerite ale tîrguşorului mureşan de odinioară. Apoi, în fund, prăvălioare mărunte duc pînă la podul cel lung, de lemn înnegrit, care se desfăşură bătrîneşte deasupra Mureşului. [...]

TIMIŞOARA

[...] Timişoara are o gară măreaţă. De la dînsa înainte, pe cel mai bun pavaj de asfalt, neted şi măturat, treci pe lîngă scînteierea fereştilor din şase rînduri ale unei uriaşe mori, apoi printre aleile de copaci bătrîni ale unei primblări care adăposteşte, cu toată răceala serii, perechi ce se bucură de luna toamnei fiindcă au pierdut pe a primăverii. Suflări

aspre vin de la apa Begăi, pe care se deslușesc scînduri îngrămădite, luntri părăsite. Un mare pod de fier duce peste dînsa la un cartier de case înalte, pe care le înălbește electricitatea. Apoi iarăși urmează drumul printre copaci, pe care se scurg încet cară țărănești cu coviltirele albe. În sfîrșit, la intrarea unei înguste străzi cu clădirile mari, iată un strălucitor palat cu fațada de teatru, care arată o cafenea de mîna întîi, apoi gangul la marele hotel Kronprinz, vrednic să stea în orice capitală mare. [...]

Peste cîțiva pași găsim la dreapta piața cea mare, care e și foarte mare, dar înconjurată de clădiri mai puțin scumpe. Și aici se mai vede unul din acele monumente, religioase și oficiale, istorice pe care le-au lăsat în urma lor austriecii. Tot brîul de clădiri e stăpînit de turnurile a două biserici. Una din ele, în stilul ce se obișnuiește în toate aceste părți, stil vienez din anii șapte sute, e episcopia sîrbilor: n-ai putea-o deosebi însă de biserica romano-catolică ce-i stă în față. [...] Înalte ziduri de cărămizi dărăpănate, tăpșane acoperite cu pajiște, semne de recunoaștere arată unde a fost cetatea cea puternică din vremurile în care au stat pe rînd ostașii lui Ioan Corvinul și ai multor căpetenii ce au poruncit înaintea lui, ienicerii sultanului și cătanele nemțești aduse aici în 1716 de cucerirea lui Eugeniu de Savoia [1]).

Partea de pînă aici se chema odată cetatea, și poartă astăzi numele de „orașul interior". El e o bucată din cele patru, despărțite prin păduricile parcului, care alcătuiesc Timișoara. [...]

SPRE LUGOJ

[...] Îndată orașul se ascunde în mulțimea copacilor vechi, care tăiau odinioară pentru dușman și spion vederea asupra cetății. Înainte, în lumina sigură a soarelui bun, se desfășură bogat șesul cel mare, sămănat numai pe alocurea

---

[1]) Războiul austro-turc din 1716—1718, s-a desfășurat, în cea mai mare parte, pe teritoriul țărilor române (n.n.).

cu mănunchiurile copacilor despoiaţi sau cu pădurici depărtate, şesul de păşuni încă vii, din care răsar micşunele roşii în marginea şanţului, şesul de arături vinete peste care se avîntă săltăreţ, într-o ultimă cîntare fără grijă, ciocîrlia. Cunosc acest pămînt de belşug paşnic ; cu ceva mai multă felurime, el înconjură Bucureştii. [...]

Bătrînii dinaintea porţilor au aruncat pe umeri cîte o mare mantie verde, uneori înflorită. Întinderea şi culoarea ei sînt luate fireşte de la stăpînii cei vechi, turcii, care au schimbat aici cu desăvîrşire îmbrăcămintea sărbătorească a raielei supuse. Flăcăii şi oamenii tineri poartă cojocele fără mîneci, cojoace scurte, cojoace lungi, pe care sînt cusute cele mai îmbelşugate din desenurile pe care le-a născocit poporul nostru : şi aici se vede iubirea pentru înflorituri a răsăriteanului. Pulpa piciorului e prinsă în ciorapi de lînă, roşii, albaştri, vineţi, vărgaţi cu dungi de tot felul.

De departe, femeile însă par nişte turcoaice, gătite în cele mai cochete din fesurile, fermenelele şi papuceii lor. Pe cap, unele au numai legături mari de lînă aruncate peste bentiţa de altă culoare, care strînge sus fruntea, cum vălul impus de Coran strînge fruntea cadînelor. Fetele şi-au cuprins capul într-o legătură de galbeni de aur, care cade pe umeri şi se prelungeşte de-a lungul urechilor. Peste cojocelul cusut cu de-amănuntul, în toată întregimea lui, cade o revărsare de taleri din timpurile vechi, care-şi rînduiesc în aceeaşi strălucire vulturii cu două capete. Fusta albă e foarte înfoiată, şi ea se razimă desigur pe adausuri de perinuţe. Peste dînsa e aşternută o catrinţă îndoită, lucrată cu aceeaşi îngrijire şi bogăţie ca toate podoabele acestei părţi din poporul nostru. Picioarele înfăşurate cu ciorapi roşii se pierd în papuci mărunţi şi uşori de piele neagră. Pentru ca asemănarea cu o frumoasă din răsărit să fie mai deplină, albul şi roşul sînt aşternute gros pe faţă, pe cînd negrul încondeiază mai mult genele şi arcuirea sprîncenelor lungi.

Cu astfel de locuinţe şi astfel de veşminte, sănătoşi, vioi, frumoşi, vorbăreţi, în dialectul lor cu sunetele fugătoare, îndrăzneţi şi siguri, bănăţenii se pot lăuda cu dreptate că ei sînt între ceilalţi „fruntea“, „fruncea“, cum zic ei. [...]

În căderea serii trecem rîul Begăi, pe care-l lăsasem la Timişoara, dar pe lîngă valea căruia ne-a fost tot drumul.

Cursul lat al apei foarte liniştite oglindeşte ca luciul unui lac puţinii copaci răzleţi ce-i sînt înfipţi pe margeni. Soarele s-a culcat într-o pată de sînge, dar un limpede luminiş de lună face să se vadă aproape ca ziua locurile, casele, oamenii.

Acum nu mai este şesul fără de valuri, veşnic asemenea cu sine pînă la munţii Oraviţei din faţă şi la dealurile Vîrşeţului din dreapta. Din loc în loc, e o mişcare uşoară de dealuri line, şi priveliştea, astfel tăiată, e mai felurită decît pînă aici. [...]

LUGOJ

Oraşul începe prin căsuţe de meşteşugari, multe, mici, slabe. Numai peste destulă vreme, după ce s-a mîntuit acest suburbiu, se înalţă clădirile cele mari ale statului, „biserica mare“, a ortodocşilor, cu două turnuri impunătoare, prăvăliile cu vitrine strălucitoare, care, în revărsarea luminii electrice, duc pînă la valul bogat al Timişului. Şi dincolo de podul de fier, începe o altă parte a oraşului, în care nu lipsesc clădirile bune şi chiar cîte un palat mare. [...]

„Biserica mare“ are într-adevăr proporţii impunătoare. Cele două turnuri ale ei se văd de departe, şi stăpînesc piaţa oraşului din jos. E o zidire din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, înălţată prin străduinţele unui „Ober-Knes“ de odinioară, din rîndurile acelor căpetenii de grăniceri români care au avut totdeauna o mare însemnătate în aceste părţi. El e îngropat lîngă uşă, unde se vede o biată cruciuliţă de lemn, şi chipul bătrînului ctitor se mai zăreşte încă sub funinginea groasă ce s-a aşternut peste frumoasele zugrăveli ale pereţilor şi catapeteasmei, la focul din anii 1850. [...]

Alte şcoli decît cele primare sau „normale“ nu sînt căci episcopia îşi ia clericii din Ardeal, iar protopopia îi primeşte de la Caransebeş. Şcolile primare, „normalele“, dintre care una are pe lîngă dînsa şi două mici internate, sînt, fireşte, confesionale. La una din ele e învăţător un om cu care

Banatul își poate face fală : compozitorul de muzică Vidu [1]), care a știut să înalțe cîntarea poporului nostru în forme care înduioșează pretutindeni unde traiește o simțire românească.

CARANSEBEȘ

Dincolo de apă, trăsura se zguduie pe un drum prost, măcinat și săpat în rătăcăni, între case care încep mai bine decît în Lugoj. El duce apoi între fronturi mai înalte de clădiri de stat, spre o piață. [...] Piața Caransebeșului e mică. Acolo se strîng la tîrgurile de joc sătenii în șube cafenii și sure, femeile gătite, care în aceste părți poartă la spate, în loc de catrință, numai oprege, fire răsfirate de lînă roșie prinse într-o bată țesută cu fir. Acuma însă, în dimineața de vineri, piața e cu totul goală. Dintre micile clădiri bătrînești, fără nici o frumuseță, răsare împopoțonatul palat, prea mare pentru trebuințele unui loc ca acesta, pe care l-a înălțat, sub înrîurirea marii risipe trufașe a satului, un Consiliu comunal.

Temeiul de zidiri și de viață al orașului e această stradă prin care am trecut la sosire. [...]

De cealaltă parte a străzii, cele două școli : seminariul și preparandia de învățători, cu școala de aplicație alipită la dînsa, sînt unite în aceeași clădire mare, cuprinzătoare, luminoasă, și bine îngrijită. Mă mai bucur încă odată la vederea acestor tineri inimoși și mîndri de neamul lor care învață astăzi în deosebite școli pe care le ține țărănimea noastră din aceste părți. [...]

De la librăria d-lui Simtion din Arad nu mai este alta pînă la aceea care funcționează pe lîngă episcopia Caransebeșului. În tipografia ei se editează, sub conducerea d-lui

---

[1]) În orașul Lugoj, pe strada care îi poartă numele se află casa în care a trăit compozitorul, avînd următoarea placă memorială : „În această casă a trăit între anii 1887—1931 și a creat în vremuri de grea cumpănă opere naționale muzicale nemuritoare, mare doinitor, român bănățean Ion Vidu. Depusu-s'a această placă în semn de admirație de membrii Casinei Române" (n.n.).

Enea Hodoş, care a strîns atîtea frumoase cîntece bănăţene, o bibliotecă pentru popor, „Biblioteca noastră“, care dă alegeri de scriitorii români şi cîte un studiu, care priveşte îndeosebi viaţa românilor din Banat.

De la piaţă cotim pe lîngă căsuţa care a fost cea dintîi reşedinţă a tinerei episcopii româneşti de Caransebeş, şi înaintăm prin străzile curate ale unei mahalale cu casele mici, foarte curate care cuprinde numai tîrgoveţi, „maistori“, calfe, „economi“. În margenea ei curge rîul Irugei, învîrtind cîte o moară înnegrită. Iar în faţă se văd zidurile albastre ale munţilor. [...]

GLOSAR

aer	=	înveliş de stofă sau pînză cu care se acoperă vasele în timpul oficierii slujbelor religioase
astruca (reg.)	=	(a) îngropa, (a) înmormînta
bageac (reg.)	=	dezchizătură mică în podul casei pentru aerisire : coş de fum
birău (reg.)	=	primar
blagoveştenii	=	bunavestire
bolniţă (arh.)	=	spital, infirmerie
bulz (pop.)	=	bulgăr, cocoloş
cacom (arh.)	=	hermină, blană de hermină
cealmale (arh.)	=	turbane
cinchită (reg.)	=	ghemuită
cit (reg. arh.)	=	material ieftin de bumbac, înflorat
cocioc (reg.)	=	baltă mică, izolată
cotigi	=	(a) schimba direcţia, (a) coti
cucă (arh.)	=	căciulă înaltă pe care o purtau căpeteniile turceşti şi domnii români în timpul ceremoniilor
dîlmă (reg.)	=	ridicătură
duhli	=	(a) duhni, (a) mirosi urît
goldane	=	o varietate de prune
gropniţă (arh.)	=	cavou, criptă, mormînt
gurgui (reg.)	=	vîrful unui deal, al unui munte
hait (reg.)	=	baraj creat în calea apelor pentru transportul plutelor
haragi (reg.)	=	pari pe care se întinde viţa de vie sau alte plante agăţătoare
hogeac (reg.)	=	coş, horn
hugeac (reg.)	=	tufiş, crîng, pădure tînără
iznoavă (de...)	=	din nou, de la început
împistri (reg.)	=	(a) încondeia, (a) împestriţa
încolătăci	=	(a se) încolăci
jăcui (reg.)	=	(a) jefui, (a) lua cu forţa
joimiri (arh.)	=	mercenari polonezi
linciuri (reg.)	=	a se bălăci, a se juca în (cu) apă
loadbe	=	corect lodbe = bucată de lemn scoasă dintr-un singur trunchi de copac

lostopane	=	bucăţi mari de pămînt sau de piatră
mamină	=	ridicătură de pămînt cu vîrful rotund
modîlcă (reg.)	=	ridicătură de pămînt, gîlcă
neogoit (reg.)	=	nepotolit, nedomolit
panaghiar	=	taler de metal împodobit cu săpături artistice
parmaclîc	=	(parmalîc) balustradă de lemn, fier sau beton la pod, balcon etc.
patrahir	=	(patrafir) fîşie lungă de stofă brodată pe care o poartă preoţii atîrnată la gît în timpul slujbei
pănură (reg.)	=	abà, dimie
pilă	=	picior de pod făcut din zidărie de piatră, beton sau metal
pitărie (reg.)	=	brutărie
plisă	=	ţesătură de bumbac asemănătoare catifelei
prăpăstuit (fig.)	=	vijelios, năpraznic
prăvale	=	(a se) revărsa, a se întinde
rătăcană (reg.)	=	groapă, hîrtop
scociorî	=	(a) scotoci, (a) scormoni
scrupos (reg.)	=	fărămicios
smomi (reg.)	=	(a) ademeni, (a) amăgi
spîrcuit (reg.)	=	rupt în bucăţi, sufîrtecat, sfîşiat
surguci	=	plantă ornamentală (Delphirium Ajaces)
şoltuz (reg.)	=	şef al unei aşezări urbane în Moldova, ajutat în activitatea sa de 6-7 *pîrgari*
şteamp	=	instalaţie pentru fărămiţarea mineralelor
şugui (reg.)	=	(a) glumi, (a) duce cu vorba
tămînji (reg.)	=	(a) mînji, (a) murdări
tîrnaţ (reg.)	=	prispă închisă
topuz (arh.)	=	buzdugan
treucă (reg.)	=	(trocuţă) jgheab, cutie scobită dintr-un lemn din care beau vitele
tuiuri	=	steaguri turceşti reprezentînd semnul distinctiv al înalţilor demnitari din Imperiul otoman şi din ţările vasale
vîrcă (reg.)	=	dungă
vrîstă (reg.)	=	dungă sau bandă de altă culoare dintr-o ţesătură
zdrumica	=	(a) sfărîma, (a) zdrobi, (a) face bucăţele

INDICE DE LOCALITĂŢI

A

Abrud, oraş, jud. Alba, 189
Agapia, mănăstire, jud. Neamţ, 88
Arad, municipiu, jud. Arad, 213
Arnota, mănăstire, jud. Vîlcea, 60
Avrig, sat, jud. Sibiu, 173
Avram Iancu, sat, jud. Alba, 191
Azuga, oraş, jud. Prahova, 165

B

Bacău, municipiu, jud. Bacău, 83—84
Baia de Aramă, oraş, jud. Mehedinţi, 33
Baia de Criş, comună, jud. Hunedoara, 189
Baia Mare, municipiu, jud. Maramureş, 208
Băltăţeşti, staţiune balneară, jud. Neamţ, 86
Beiuş, oraş, jud. Bihor, 212
Blaj, oraş, jud. Alba, 192—193
Bisericani, mănăstire, jud. Neamţ, 100
Bistriţa, mănăstire, jud. Vîlcea, 59—60
Bistriţa, mănăstire, jud. Neamţ, 100
Bistriţa, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud, 200—201
Bîrlad, municipiu, jud. Vaslui, 142—143
Botoşani, municipiu, jud. Botoşani, 129—132
Borzeşti, cartier, oraşul Gh. Gheorghiu-Dej, jud. Bacău, 76
Brad, oraş, jud. Hunedoara, 188
Braşov, municipiu, jud. Braşov, 166—168
Brăila, municipiu, jud. Brăila, 148—150
Breazova, sat, jud. Hunedoara, 183
Bucecea, comună, jud. Botoşani, 129
Bucureşti, municipiu, capitala R.S.R., 17—18
Budeşti, comună, jud. Maramureş, 206
Buhuşi, oraş, jud. Bacău, 84
Bulzeştii de Sus, comună, jud. Hunedoara, 188
Buşteni, oraş, jud. Prahova, 165
Buzău, municipiu, jud. Buzău, 65—66

C

Calafat, oraş, jud. Teleorman, 161
Călăraşi, oraş, jud. Ialomiţa, 157
Călimăneşti-Căciulata, staţiune balneară, jud. Vîlcea, 54
Căldăruşani, mănăstire, jud. Ilfov, 23
Carei, oraş, jud. Satu-Mare, 210

Caransebeş, oraş, jud. Caraş-Severin, 217—218
Caşin, mănăstire, jud. Bacău, 74—78
Călan, oraş, jud. Hunedoara, 186
Călăraşi, oraş, jud. Ialomiţa, 157
Ceahlău, munte, jud. Neamţ, 94—95
Călăraşi, oraş, jud. Ialomiţa, 157
Cerdac, sat, jud. Bacău, 80
Cernica, mănăstire, jud. Ilfov, 27—28
Cerneţi, comună, jud. Caraş-Severin, 163
Cernavodă, oraş, jud. Constanţa, 153
Cetate, comună, jud. Dolj, 161
Cetăţuia, mănăstire, jud. Iaşi, 139
Cetăţuia, mănăstire, jud. Vîlcea, 55
Cheile Dîmbovicioarei, jud. Argeş, 48
Cîmpeni, oraş, jud. Alba, 190
Cîmpulung, oraş, jud. Argeş, 44—45
Cîmpulung Moldovenesc, oraş, jud. Suceava, 117—118
Cluj-Napoca, municipiu, jud. Cluj, 197—198
Codlea, oraş, jud. Braşov, 170
Constanţa, municipiu, jud. Constanţa, 154—156
Colţ, cetate, jud. Hunedoara, 184
Costeşti, oraş, jud. Vîlcea, 59
Coşbuc, George (fost Hordou), comună, jud. Bistriţa-Năsăud, 199
Cozia, mănăstire, jud. Vîlcea, 61—63
Craiova, municipiu, jud. Dolj, 29—30
Crişan (fost Cărpiniş), sat, jud. Hunedoara, 190
Cristian, comună, jud. Braşov, 169
Curtea de Argeş, oraş, jud. Argeş, 50—53

D

Dealu, mănăstire, jud. Dîmboviţa, 38—39 ; 40—41
Densuş, comună, jud. Hunedoara, 181—182
Deva, municipiu, jud. Hunedoara, 187
Dragomirna, mănăstire, jud. Suceava, 109—110
Dragoslavele, comună, jud. Argeş, 46
Drăgăşani, comună, jud. Vîlcea, 54
Drobeta-Turnu Severin, municipiu, jud. Mehedinţi, 162—163
Durău, schit, jud. Neamţ, 96

F

Făgăraş, oraş, cetate, jud. Braşov, 171—173
Fălticeni, oraş, jud. Suceava, 104
Focşani, oraş, jud. Vrancea, 67—68
Frumoasa, mănăstire, jud. Iaşi, 140

G

Galata, mănăstire, jud. Iaşi, 138
Galaţi, municipiu, jud. Galaţi, 144
Geamăna, sat, jud. Dîmboviţa, 42
Giuleşti, sat, jud. Maramureş, 206
Giurgiu, municipiu, jud. Ilfov, 158—159
Gheorghe Gheorghiu-Dej, municipiu, jud. Bacău, 76
Ghimbav, comună, jud. Braşov, 169
Govora, staţiune balneară, mănăstire, jud. Vîlcea, 56—57
Grădiştea, sat, jud. Hunedoara, 183

H

Haţeg, oraş, jud. Hunedoara, 179—180
Hangu, comună, jud. Neamţ, 98
Hîrlău, oraş, jud. Iaşi, 132—133
Hîrşova, comună, jud. Constanţa, 152
Holod, sat, jud. Bihor, 211
Humor, mănăstire, jud. Suceava, 112—113
Hunedoara, municipiu, jud. Hunedoara, 185—186
Hurez, mănăstire, jud. Vîlcea, 57—59
Huşi, oraş, jud. Vaslui, 141—142

I

Iaşi, municipiu, jud. Iaşi, 134—138
Ilva Mare, comună, jud. Bistriţa-Năsăud, 202
Isaccea, oraş, jud. Tulcea, 145

L

Lacu Sărat, staţiune, jud. Brăila, 150
Lainici, mănăstire, jud. Gorj, 35
Leorda, comună, jud. Botoşani, 129
Lugoj, municipiu, jud. Timiş, 216—217
Luncani, sat, jud. Bacău, 82

M

Mahmudia, comună, jud. Tulcea, 147
Mărgineni, comună, jud. Bacău, 82
Mesteacăn, sat, jud. Hunedoara, 188
Mediaş, municipiu, jud. Sibiu, 194
Medgidia, oraş, jud. Constanţa, 153
Miera, mănăstire, jud. Vrancea, 70
Moldoviţa, mănăstire, jud. Suceava, 116—117
Moineşti, oraş, jud. Bacău, 82

N

Năsăud, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud, 198—199
Neamţ, mănăstire, cetate, jud. Neamţ, 90—91
Nicoreşti, comună, jud. Galaţi, 143
Niculiţel, comună, jud. Tulcea, 145

O

Ocna Sibiului, staţiune balneară, jud. Sibiu, 176
Odobeşti, oraş, jud. Vrancea, 69
Olăneşti, staţiune balneară, jud. Vîlcea, 54
Olteniţa, oraş, jud. Ilfov, 157
Oneşti (vezi Gh. Gheorghiu-Dej), 76
Oradea, municipiu, jud. Bihor, 210
Orăştie, oraş, jud. Hunedoara, 178
Ostrov, oraş, jud. Constanţa, 156

P

Pantelimon, comună, municipiul Bucureşti, 19
Pasărea, mănăstire, jud. Ilfov, 20
Pătrăuţi, mănăstire, jud. Suceava, 110—111
Părhăuţi, mănăstire, jud. Suceava, 111—112
Pestişu Mic, comună, jud. Hunedoara, 186
Piatra Craiului, 48
Piatra Neamţ, municipiu, jud. Neamţ, 84—86
Piatra Olt, oraş, jud. Olt
Piteşti, municipiu, jud. Argeş, 28—29
Pipirig, sat, jud. Neamţ, 94

Pîngărați, mănăstire, jud. Neamț, 99
Plumbuita, mănăstire, jud. Ilfov, 22
Ploiești, municipiu, jud. Prahova, 65
Poarta de Fier a Transilvaniei, pas, 184
Podoleni, sat, jud. Neamț, 84
Porumbac, comună, jud. Sibiu, 173
Predeal, oraș, jud. Brașov, 166
Prislop, pas, mănăstire, jud. Maramureș, 204
Probota, mănăstire, jud. Suceava, 105—106
Putna, mănăstire, jud. Suceava, 119—122

R

Rădăuți, oraș, biserică, jud. Suceava, 118—119
Răpciuni, sat, jud. Bacău, 95
Rășinari, comună, jud. Sibiu, 177
Rîmnicu Vîlcea, municipiu, jud. Vîlcea, 54—55
Rîmnicu Sărat, oraș, jud. Buzău, 66—67
Rîureni, comună, jud. Vîlcea, 54
Rîșnov, oraș, jud. Brașov, 169
Roman, municipiu, jud. Neamț, 102—103
Roznov, comună, jud. Neamț, 84
Rucăr, comună, jud. Argeș, 46

S

Satu Mare, municipiu, jud. Satu Mare, 209
Săcuieni, comună, jud. Bihor, 210
Sarmizegetusa, comună, jud. Hunedoara, 184
Scorțeni, sat, jud. Bacău, 82
Secu, mănăstire, jud. Neamț, 92—93
Siret, oraș, jud. Suceava, 126—127
Sibiu, oraș, jud. Sibiu, 174—175
Simeria, oraș, jud. Hunedoara, 186
Sinaia, oraș, mănăstire, jud. Prahova, 165
Sighetu Marmației, oraș, jud. Maramureș, 205
Sighișoara, oraș, jud. Mureș, 194—195
Sîngeorz-Băi, stațiune balneară, jud. Bistrița-Năsăud, 202
Slatina, oraș, jud. Olt, 54
Slănic Moldova, stațiune balneară, jud. Bacău, 81
Soveja, comună, jud. Vrancea, 73
Snagov, mănăstire, jud. Ilfov, 24—26
Straja, comună, jud. Suceava, 122—123
Strehaia, mănăstire, jud. Mehedinți, 31
Suceava, oraș, jud, Suceava, 106—108
Sucevița, mănăstire, jud. Suceava, 124—126
Sulina, oraș, jud. Tulcea, 148

Ș

Șercaia, comună, jud. Brașov, 171
Șimleu Silvaniei, jud. Bihor, 210
Șura Mică, comună, jud. Sibiu, 176

T

Tismana, mănăstire, jud. Gorj, 34
Timișoara, municipiu, jud. Timiș, 213—214
Tîrgoviște, oraș, jud. Dîmbovița, 36—38
Tîrgu Cărbunești, oraș, jud. Gorj, 32—33
Tîrgu Frumos, oraș, jud. Iași, 134
Tîrgu Jiu, municipiu, jud. Gorj, 32

Tîrgu Ocna, oraş, jud. Bacău, 78—79
Tîrgu Neamţ, oraş, jud. Neamţ, 92
Tulcea, oraş, jud. Tulcea, 146—147
Turda, oraş, jud. Cluj, 195—196
Turnu Măgurele, oraş, jud. Teleorman, 160
Ţebea, sat, jud. Hunedoara, 188—189
Ţigăneşti, mănăstire, jud. Ilfov, 26—27

V

Vaslui, oraş, jud. Vaslui, 141
Văratec, mănăstire, jud. Neamţ, 87
Vereşti, comună, jud. Suceava, 128
Vidra (vezi Avram Iancu), 191
Vizantea, sat, jud. Vrancea, 72
Viforîta, mănăstire, jud. Dîmboviţa, 40
Vadu Izei, comună, jud. Maramureş, 206
Voroneţ, mănăstire, jud. Suceava, 114—115

Z

Zamca, mănăstire, jud. Suceava, 111, 127
Zărneşti, oraş, jud. Braşov, 171
Zeicani, sat, jud. Hunedoara, 185
Zimnicea, oraş, jud. Teleorman, 159

SUMAR

Cuvînt înainte 5
Notă asupra ediției 9
Tabel biobibliografic 12
Ce au fost Bucureștii? 17
În jurul Bucureștilor (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 19
Într-o zi de aprilie spre Căldărușani. Snagov. Țigănești 22
Același drum. Cernica 27
Pitești (Drumuri și orașe din România, ed. a II-a, 1915) 28
Craiova 29
Mănăstirea Strehaia (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 31
Spre Tîrgu Jiu. Tismana (Drumuri și orașe din România, ed. a II-a, 1915; Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 32
Pe Valea Jiului spre hotar (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 35
Tîrgoviște (Drumuri și orașe din România, ed. a II-a, 1915) 36
Mănăstirea din Deal. Viforîta (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 40
De la Tîrgoviște la Cîmpulung 41
Cîmpulung (Drumuri și orașe din România, ed. a II-a, 1915) 44
De la Cîmpulung la graniță. Rucăr. Dragoslavele. Gura Dîmbovicioarei (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 45
Curtea de Argeș (Drumuri și orașe din România, ed. a II-a, 1915) 50
Spre Rîmnic 53
Mănăstirea dintr-un lemn (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 55
Hurezi. Bistrița. Arnota 57
Cozia 61

Spre Lotru (Drumuri şi oraşe din România, ed. a II-a, 1915) 63
Ploieşti 65
Buzău 65
Rîmnicu Sărat 66
Focşani 67
Spre Odobeşti şi Miera (Sate şi mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 68
Vizantea şi Soveja 70
Spre Caşin. De la Caşin la Adjud 73
Tîrgu Ocna 77
Spre Slănic 79
De la Moineşti la Bacău 82
Bacău (Drumuri şi oraşe din România, ed. a II-a, 1915) 83
Spre Piatra (Sate şi mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 84
Mănăstirile din Neamţ 86
Mănăstirea Secu. Durăul. Pe Ceahlău. Valea Bistriţei 92
Roman (Drumuri şi oraşe din România, ed. a II-a, 1915) 102
Fălticeni 104
Pobrata (Neamul românesc în Bucovina, 1905) . . 105
Spre Suceava. Suceava 106
Dragomirna 109
Petrăuţi 110
Părhăuţi 111
Humor 112
Voroneţ 114
Moldoviţa 116
Cîmpulung 117
Spre Rădăuţi 118
Putna 119
Straja 122
Suceviţa 124
Siret 126
Spre Botoşani (Drumuri şi oraşe din România, ed. a II-a, 1915) 127
Botoşani 129
Spre Hîrlău (Sate şi mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 132
Spre Tîrgu Frumos 133
Iaşi (Drumuri şi oraşe din România, ed. a II-a, 1915) 134
Mănăstirile de lîngă Iaşi (Sate şi mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 138
Vaslui (Drumuri şi oraşe din România, ed. a II-a, 1915) 141
Huşi 141
Bîrlad 142
Pe Dunăre. Galaţi 144
Spre Tulcea 145

Spre Sulina 147
Spre Brăila 148
În susul Dunării 151
Cernavodă 152
Constanța 153
Spre Giurgiu 156
Călărași 157
Giurgiu 158
Spre Turnu Măgurele 159
Turnu Măgurele 160
Turnu Severin 162
Cerneți. Topolnița (Sate și mănăstiri din România, ed. a II-a, 1916) 163
Sinaia (Drumuri și orașe din România, ed. a II-a, 1915) 164
De la Predeal la Brașov 166
Brașov (Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească, ed. a II-a, 1939) 166
Împrejurimi ale Brașovului. Tîmpa, Rîșnov . . . 168
De la Brașov la Făgăraș 170
Orașul Făgăraș 171
Spre Sibiu 173
Sibiu 174
Ocna Sibiului 176
Rășinari 177
Orăștie 178
Spre Hațeg 179
Hațeg 179
De la Hațeg la Grădiște și la Cetatea lui Decebal 180
Hunedoara 185
Spre Deva 186
Deva 187
Bradul și Țebea 187
Abrud și împrejurimile pîna la Vidra 189
Blaj 192
Mediaș 194
Sighișoara 194
Turda 195
Împrejurimile Turzii 196
Cluj 197
Năsăud 198
De la Năsăud la Bistrița 199
Bistrița 200
Spre Maramureș 201
Rodna 203
De la Rodna la Vișeu 203
Sighet 205
Spre Baia Mare 207
Baia Mare 208
Spre Satu Mare. Satu Mare 209

Spre Oradea. Oradea 209
Spre Beiuş 211
De la Beiuş la Arad 212
Arad 213
Timişoara 213
Spre Lugoj 214
Lugoj 216
Caransebeş 217
Glosar 219
Indice de localităţi 221

Redactor: ARIE MATACHE

Apărut: 1974 — Tiraj: 7.520 ex.

Bun de tipar: 23.XI.1974

*

Coli de editură: 11,15 ; Coli de tipar: 14,5

Tipărit la Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"—București

EDITURA PENTRU TURISM

COLECȚIA CÎNTAREA ROMÂNIEI

La Nicolae Iorga pasiunea istorică arde, luminînd cu vîlvătaia ei o întreagă operă de o prodigioasă întindere și diversitate. Că vorbește despre literatură, despre politică, despre relații internaționale ori despre oameni pur și simplu sau că relatează amintiri, cărturarul transformă totul în istorie. Explicațiile cauzale cresc dintre fenomene, legăturile se fac fără întrerupere între dimensiunile timpului și lucrurile lumii, se întrețes în uimitoare interacțiuni, nebănuite pentru ochiul profanului...

De fapt, reînviind locuri și oameni, scoțîndu-le din uitare, din neguri, istoricul le curăță de „lepra ucigașă a părăsirii", așa cum spunea cu toată tăria inimii sale atît de îndrăgostite de trecut. Și ce dorea pentru generațiile tinere ale vremii sale este ceea ce dorim noi înșine pentru cele ce ne vor urma și anume reînvățarea indispensabilă a valorii amintirilor colective care fac sudura spirituală a unui popor și-i dau puterea de a înfrunta viitorul și a-l supune.

Lei 7